

Jiří Bílek Jaroslav Láník Jan Šach

ČESKOSLOVENSKÁ ARMÁDA V PRVNÍM POVÁLEČNÉM DESETILETÍ

květen 1945 – květen 1955

Nebývá zvykem, aby ediční řada nezačínala prvním svazkem. Pokud jsme se rozhodli připravit jako první díl edice „Historie československé armády“ právě roky 1945-1955, měli jsme k tomu hned několik důvodů. Jedná se o jedno z nejsložitějších období v celé historii čs. armády, které určilo její charakter, podobu a poslání na dlouhá desetiletí a bez jehož poznání nelze pochopit další vývoj svěbytného armádního organismu ani náročnost úkolu jeho demokratických přeměn po listopadu 1989. První poválečné desetiletí budování armády bylo rovněž nejvíce ideologicky zkresleným svazkem poslední syntézy, kterou připravil pod názvem „Vojenské dějiny Československa“ na konci osmdesátých let minulého století tehdejší Vojenský historický ústav. Považovali jsme proto za svou povinnost uvést tyto polopravdy a někdy i lži na správnou míru a zprostředkovat příslušníkům Armády České republiky i odborné a laické veřejnosti ucelený objektivní pohled na výstavbu a život čs. armády v období, kdy se podobně jako celá společnost dostala do područí KSČ a byla měněna podle sovětského vzoru. Jsme přesvědčeni, že mnohé „specificky armádní“ napomůže k hlubšímu poznání obecných trendů, jevů a událostí vývoje Československa v letech 1945-1955 a stane se příspěvkem k procesu „vyrovnávání se s minulostí“.

V dalších svazcích nové ediční řady zaměří autoři svou pozornost na vývoj čs. armády v celé její více než sedmdesátileté historii: od čs. legií vytvořených v letech Velké války přes budování armády nové Československé republiky po roce 1918 a podíl čs. občanů na vítězství Spojenců za druhé světové války až po celé poválečné období do roku 1993, kdy se vznikem samostatné České republiky začala i nová etapa historie její armády. Naším cílem je podat objektivní, plastický a především ucelený pohled na čs. armádu jako nedílnou součást státu a společnosti. Vedle archivních dokumentů, odborné literatury, dobového tisku a v řadě případů i dosud nepublikované fotodokumentace využijeme rovněž velké historické bohatství z fondů vojenských muzeí Vojenského historického ústavu.

Přestože nová ediční řada je určena především pro příslušníky Armády České republiky, pevně věřím, že zaujme také odborníky a širokou veřejnost.

Pplk. Mgr. Aleš Knížek
ředitel Vojenského historického ústavu Praha

ISBN 80-7278-377-7
© Ministerstvo obrany
České republiky –
Agentura vojenských
informací a služeb, 2006

Úvodem

V prvním poválečném desetiletí prošla československá armáda velmi dynamickým, dramatickým a složitým vývojem, který v mnohém kopíroval zásadní celospolečenské procesy promítající se do svébytného armádního organizmu. Měl však také svá vlastní specifika podmíněná jedinečností podmínek výstavby a života nejvýznamnějšího ozbrojeného mocenského nástroje státu. V jeho průběhu došlo ke změně charakteru a poslání čs. armády, která se z národní ozbrojené síly přetvořila v součást nadnárodních vojenských struktur sovětského bloku, jejichž hlavním úkolem se stala mocenská podpora sovětské imperiální politiky. Tento proces podřizující nejen jednotlivé armády, ale především státy včetně jejich lidských a ekonomických zdrojů, sovětským potřebám a zájmům, byl uzavřen vytvořením vojenské organizace Varšavské smlouvy.

Období let 1945–1955 představuje v historii čs. armády výrazný zlom – únorovým převratem v roce 1948 a vytvořením totalitního režimu stalinského typu v Československu došlo k přerušení kontinuity vývoje státu i jeho ozbrojených sil, stejně jako celé společnosti, což mělo dlouhodobé negativní důsledky. Touha po svobodě a demokracii, která stála u zrodu samostatné Československé republiky v roce 1918 i u jejího obnovení v květnu 1945, stejně jako skutečné vlastenectví, byly nahrazeny požadavkem bezvýhradné oddanosti KSČ a její politice. Armáda se tak de facto změnila v ozbrojený nástroj politické strany, plnící cizí příkazy, a ztratila svůj národní charakter a poslání. Popřela tak své předchozí tradice, na nichž byla budována a negovala i odkaz těch svých příslušníků, kteří stejně jako další čs. občané bojovali se zbraní v ruce za osvobození vlasti z nacistické poroby.

Už před květnem 1945 se čs. armáda stala objektem politického boje o podobu a charakter nové republiky. Po jejím obnovení se měnila rovněž v subjekt toho procesu, aby se po komunistickém převratu stala také jednou z jeho obětí. Politické represe proti vojákům v základní službě i v záloze a především proti příslušníkům velitelského sboru měly neobyčejně brutální podobu a patří k nejtemnějším místům v historii čs. armády. Spolu s naprostou sovětizací její výstavby a života měly negativní dopad na vztah veřejnosti k vojenské službě, vojenskému povolání i otázkám obrany a obranyschopnosti.

Předkládaná publikace si klade za cíl postihnout vývoj čs. armády mezi květnem 1945 a květnem 1955, jeho hlavní tendence, projevy i výsledky. Vychází z archivních materiálů i dosud publikovaných pramenů a literatury a snaží se vyrovnat také s pohledy a tvrzeními čs. vojenské historiografie před rokem 1990, především V. svazku Vojenských dějin Československa. Je pokusem o první ucelený pohled na poválečnou výstavbu čs. armády bez ideologických limitů a klišé, který v sobě skrývá všechna úskalí každé podobné snahy. Jiná cesta ke skutečnému poznání a pochopení minulosti však není a ani nebude. Autoři považují za milou povinnost poděkovat všem, kteří jim přispěli pomocí i radou.

I. Část

Z 3. kapitoly Košického vládního programu

Vláda oceňujíc výjimečné zásluhy Rudé armády o naše osvobození i její rozhodující úlohu v zajištění naší budoucnosti a vzdávajíc hold nedostižnému vojenskému umění, bezpříkladné sebeobětavosti a bezmeznému hrdinství jejích příslušníků – chce ještě více upevňovat bojovou spolupráci čs. armády s Rudou armádou a vidí v ní vzor pro budování nové, skutečně demokratické, antifašistické čs. armády...

Aby nová čs. armáda byla mohutným a ostrým nástrojem antifašistického boje, musí být založena na železné, ale demokratické vojenské kázni, na kázni vyššího stupně, kázni uvědomělé, vyplývající z jasného vědomí národních povinností a plného pochopení daných úkolů.

Aby naše armáda byla vychována v duchu státním, demokratickém a antifašistickém, chce vláda jednou provždy skoncovat s tzv. „nepolitičností“ armády... Naopak je třeba, aby každý čs. voják byl uvědomělým bojovníkem za svobodu národa a uvědomělým obráncem jeho svobody v budoucnosti...

Vláda zdůrazňuje, že velitelská místa v nové čs. armádě mohou zastávat jen důstojníci upřímně demokratického, skutečně antifašistického smýšlení...

Stupnice důstojnických hodností bude zjednodušena, materiální podmínky důstojníků zlepšeny...

Vláda se postará o to, aby v nové čs. armádě bylo plně respektováno státoprávní postavení Čechů a Slováků podle zásady „rovným s rovným“ a aby Slovákům se dostalo ve všech ústředních institucích přiměřeného zastoupení.

V jednotné čs. armádě bude zavedena plná rovnoprávnost a zastoupení slovenštiny a češtiny jako jazyků velících a služebních... V armádě budou zachovány a pěstovány bojové tradice našich národů, zejména bojové tradice našich bojujících vojenských jednotek a partyzánů...

Vláda zřídí nová bojová čs. vyznamenání, řády a medaile, odpovídající duchu a bojovým tradicím našich národů...

1945 1948

Za lidovou, demokratickou a antifašistickou armádu

květen 1945 – únor 1948

Od spolupráce k nepřítelství

Československo a jeho armáda v poválečné Evropě a světě

Rozkaz ministra národní obrany k ukončení druhé světové války

Bezpodmínečnou kapitulací Německa 8. května a Japonska 2. září skončila druhá světová válka, největší ozbrojený konflikt v dosavadních lidských dějinách. Její průběh a výsledky zcela změnilly mocenskou mapu světa. Poražené státy osy Berlín – Řím – Tokio, stejně jako Velká Británie a Francie, ztratily své velmocenské postavení a rozhodujícím činitelem dalšího vývoje se staly Svaz sovětských socialistických republik a Spojené státy americké. Především na jejich představách a plánech záleželo, jakým směrem se bude svět dále ubírat.

Sovětský svaz nehodlal prohodit zisky, které mu přinesl významný podíl na porážce nacistického Německa. Byl rozhodnut využít silné poválečné revoluční vlny a vlivu komunistických stran, a ve střední, východní a jihovýchodní Evropě, kterou osvodila Rudá armáda, vybudovat vlastní vlivovou sféru, jež by vyloučila nové nečekané napadení jeho území a především umožnila výrazně ovlivňovat evropský vývoj. Na tradičních strategických směrech měly být k SSSR připoutány především Polsko, Bulharsko a Rumunsko. Rozhodující roli v koncipování jeho zahraniční politiky sehrávala vedle Stalinových pocitů stálého ohrožení komunistická ideologie, podle níž se SSSR nadále nacházel v kapitalistickém obklíčení a musel se připravovat na rozhodující střetnutí mezi socialismem a kapitalismem. Vytvoření vlastní mocenské sféry chápal SSSR jako přirozenou odměnu za oběti, které musel přinést na oltář vítězství.

Spojené státy americké vycházely v otázce dalšího vývoje Evropy a světa z názorů prezidenta Franklina Delana Roosevelta, podle nichž měly rozhodující úlohu sehrát vítězné mocnosti druhé světové války USA, SSSR, Velká Británie a případně také Čína. Poválečný svět měl spočívat na „svobodě projevu, svobodě vyznání, svobodě před strachem z agrese a svobodě před nedostatkem“. V zájmu budoucí spolupráce světových velmocí vycházely USA z počátku vstřícných požadavků SSSR na zvýšení bezpečnosti jeho hranic a rozšíření sféry vlivu; tento smířlivý postoj vůči sovětským mocenským ambicím se však změnil po nástupu nového amerického prezidenta Harryho S. Trumana v dubnu 1945. Spojené státy začaly tvrdě vyžadovat plnění všech dohod a závazků ze strany SSSR a nechtěly opakovat chybu z let po první světové válce, kdy se v duchu izolacionismu stáhly z Evropy – byly si dobře vědomy, že válkou oslabený kontinent by se snadno dostal pod dominantní sovětský vliv. SSSR měl v Evropě velkou vojenskou převahu, o níž do značné míry opíral své požadavky i konkrétní kroky. Ještě v polovině roku 1948 čítaly jeho ozbrojené síly 150 pozemních divizí, z nichž 51 bylo dislokováno v okupovaném Německu a Rakousku a 20 v Maďarsku a Jugoslávii.

Garantem poválečného světového řádu se měla stát nová mezinárodní organizace – Organizace spojených národů, jejíž základy byly položeny již v říjnu 1944. Ustavující konference OSN se konala od 25. dubna do 26. června 1945 v San Francisku a na závěr přijala Chartu OSN. V ní členské státy vyjádřily přání „uchránit budoucí pokolení metly války“ a uložily samy sobě podporovat sociální pokrok a hájit lidská práva. Všechny sporné otázky měly být řešeny mírovou cestou a projednávány ve Valném shromáždění a v Radě bezpečnosti: ta měla pět stálých členů (USA, SSSR, Velká Británie, Francie a Čína) s právem veta.

Podepsání německé kapitulace v Karlhorstu u Berlína 8. května 1945

Čs. ministr zahraničních věcí Jan Masaryk hovoří na ustavujícím zasedání OSN

Již v prvních poválečných týdnech a měsících se však mezi Spojenci začaly objevovat rozpory vyplývající z toho, že v boji proti nacistickému Německu a militaristickému Japonsku se spojily státy s rozdílným společenským zřízením a především naprosto odlišnými představami o poválečném světě. Rozpory se týkaly všech zásadních otázek nového uspořádání a vyvolávaly krizi vzájemné důvěry, která vedla nejen k rozpadu protihitlerovské koalice, ale vyústila v otevřené nepřátelství, pro něž se vžil termín „studená válka“.

V atmosféře počínající eroze vzájemných vztahů se ve dnech 17. července až 2. srpna 1945 konala v Postupimi u Berlína první a současně poslední poválečná konference Velké trojky. Sovětskou delegaci vedl předseda Rady lidových komisařů Josef Visarionovič Stalin, v čele americké delegace stál nový prezident H. S. Truman a ministerského předsedu Velké Británie Winstona S. Churchilla vystřídal v průběhu jednání jeho nástupce Clemens R. Attlee. Výsledkem bylo stanovení nových hranic v Evropě, včetně polsko-německé hranice na Odře a Nise, přijetí dohody o reparačních nárocích vůči Německu, rozhodnutí o odsunu německého obyvatelstva z Československa, Polska a Maďarska a přijetí zásad potrestání válečných zločinců, na jejichž základě zahájil činnost Mezinárodní vojenský tribunál v Norimberku. Na konferenci byla také zřízena Rada ministrů zahraničních věcí spojeneckých mocností, jejímž prvořadým úkolem bylo konzultovat opatření k likvidaci následků právě skončené války. Prvním krokem se stala příprava mírových smluv se satelity nacistického Německa – Itálií, Bulharskem, Maďarskem a Finskem. Dále měla Rada řešit všechny sporné otázky včetně územních.

Jestliže mírové smlouvy s Itálií, Bulharskem, Maďarskem, Finskem a Rakouskem se podařilo podepsat na mírové konferenci v Paříži na počátku roku 1947, německá otázka se stala jedním z hlavních faktorů, který prohluboval nedůvěru mezi Spojenci. Německé území včetně Berlína bylo rozděleno na čtyři okupační zóny (americkou, sovětskou, britskou a francouzskou) a země měla být před svým opětovným sjednocením demilitarizována, denacifikována, dekartelizována a demokratizována. Rozdílný způsob provádění těchto opatření i představy o způsobu sjednocení Německa vedly k dalšímu narůstání rozporů především mezi USA a Velkou Británií na jedné a SSSR na druhé straně. Vzhledem ke složité situaci, především zásobovací, byly 2. prosince 1946 sloučeny americká a britská okupační zóna v tzv. Bizónii, která se následující rok rozšířila začleněním francouzské zóny v Trizónii, předchůdce pozdější Spolkové republiky Německo. Odlišný vývoj v sovětské okupační zóně vedl k dlouhodobému rozdělení Německa, které mohlo být překonáno až po skončení „studené války“.

Zásadní význam pro poválečný vývoj Evropy i světa měl projev bývalého britského premiéra W. S. Churchilla na univerzitě v americkém Fultonu 5. března 1946, v němž byl poprvé použit termín „železná opona“. Churchill obvinil SSSR ze zavádění totalitních systémů v zemích pod svým vlivem a z vměšování do vnitřních záležitostí dalších evropských zemí. Mj. prohlásil: „Od Štětína na Baltu po Terst na Jadranu se napříč evropským kontinentem spustila železná opona. Za touto linií leží všechna hlavní města starobylých států střední a východní Evropy,

Představitel tří velmocí na konferenci v Postupimi

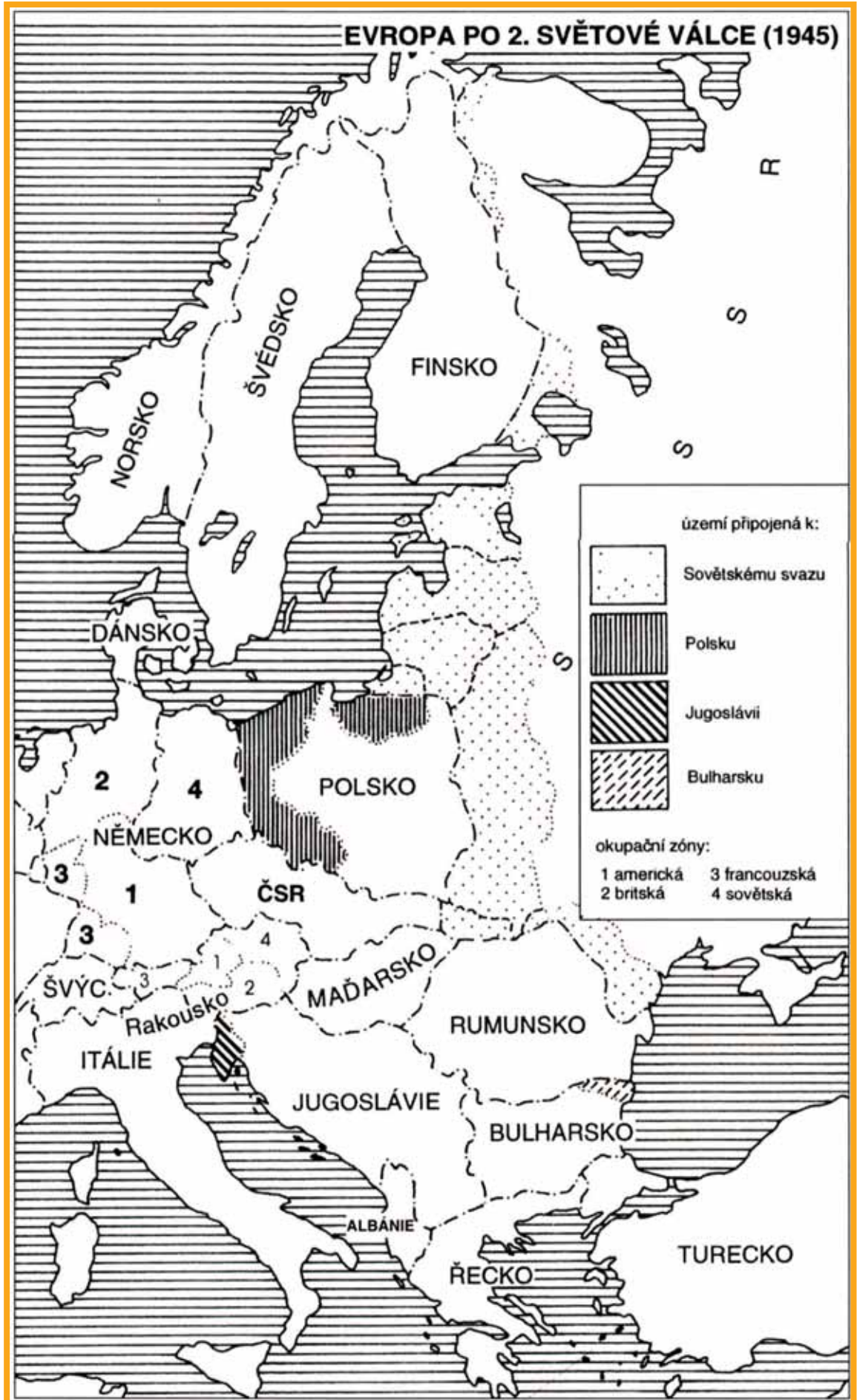

„A to, slavný soude, uzavírá přednes toho, co se mi vždycky zdálo být jednou z nejtragičtějších kapitol lidských dějin, znásilnění a zničení statečného malého národa československého...“ Závěr řeči hlavního žalobce za Spojené státy americké Sidneye Aldermana při norimberském procesu 5. prosince 1945.

Boje mezi komunistickými povstanci a řeckými vládními jednotkami

Nové hranice
v Evropě po druhé
světové válce

Varšava, Berlín, Praha, Vídeň, Budapešť, Bělehrad, Bukurešť, Sofie, všechna tato slavná města a obyvatelstvo kolem nich leží uvnitř toho, co musím nazvat sovětskou sférou vlivu a jsou předmětem... prohlubující se kontroly Moskvy“.

Bývalý britský premiér těmito slovy shrnul vývoj, který dokumentoval, že Sovětský svaz přikročil k vytvoření vlastního mocenského bloku a snaží se destabilizovat situaci i v dalších evropských státech a jiných regionech, kde hodlal využít oslabených pozic především Velké Británie a Francie.

V Polsku, Rumunsku a Bulharsku nedovolil SSSR v rozporu se svými závazky uspořádání svobodných voleb a otevřeně podporoval úsilí tamních komunistických stran o nastolení totalitních režimů. Podporou silné komunistické strany v Řecku vyvolal v zemi občanskou válku, do níž byla zatažena i Velká Británie, bez jejíž vojenské a materiální pomoci by země přešla do sovětské sféry vlivu. Územní a další nároky vznesl Sovětský svaz také vůči Turecku, vyhrotil situaci v Íránu, kde podporoval separatistické tendence na severu země obsazeném Rudou armádou, požadoval svěřit do své správy bývalé italské kolonie Kyrenaiku a Tripolis na severu Afriky, jeho mocenské zájmy byly jedním z důležitých faktorů konfliktů v Číně, Indočíně, Indii i dalších zemích.

Ve svých plánech na ovládnutí Evropy kalkuloval SSSR rovněž s úlohou komunistických stran v řadě západoevropských zemí. Početně silní komunisté se dostali do vlád ve Francii a Itálii a mezi roky 1944–1947 měli své zastoupení ve vládách dalších 11 západoevropských zemí. Sovětská politika zneužívala také ničivých důsledků války, především vážných problémů v zásobování, které prezentovala jako nedostatky kapitalismu.

Na sovětskou snahu o destabilizaci situace a „vývoz revoluce“ musely reagovat Spojené státy. V memorandu o vojenské strategii USA přijaté Sborem náčelníků štábů v roce 1946 byl za možného protivníka v případném vojenském konfliktu označen Sovětský svaz a ve svém projevu 12. března 1947 formuloval prezident H. S. Truman novou doktrínu, která byla označena jako Trumanova. Jejím základem bylo přesvědčení, že „politika Spojených států musí podporovat svobodné národy, které vzdorují pokusům o porobení ozbrojenými menšinami nebo vnějšími tlaky.“ Součástí snah o vytváření nové Evropy byla hospodářská pomoc, kterou USA poskytovaly z počátku prostřednictvím Správy Spojených národů pro hospodářskou pomoc a obnovu (UNRRA) a možnost odkoupit přebytky americké armády v Evropě (tzv. US-Surplus). Protože tato pomoc se ukázala nedostatečná a nesystematická, byl připraven Evropský program obnovy, vyhlášený 5. června 1947 ministrem zahraničních věcí USA Georgem Marshallm – proto vstoupil do historie jako Marshallův plán. Pomoc byla nabídnuta všem evropským zemím, s výjimkou Španělska, a podmíněna požadavkem zveřejnění údajů o skutečné ekonomické situaci jednotlivých zemí, protože těm nejchudším měla být poskytnuta zdarma.

SSSR této podmínky využil, prohlásil ji za porušení státní suverenity a odmítl se k plánu připojit. Označil jej za snahu o vytvoření západního bloku proti Sovětskému svazu a přinutil také země své sféry vlivu k tomu, aby se od plánu distancovaly. To znamenalo další významný krok na cestě k faktickému rozdělení Evropy, protože realizace Marshallova plánu vedla k rychlému odstranění následků války v zúčastněných zemích a k postupnému sjednocování západní Evropy. Ekonomické a technologické rozdíly mezi Západem a Východem se začaly stále výrazněji prohlubovat.

V polovině roku 1947 zvýšil SSSR úsilí směřující k upevnění bloku satelitních zemí a k jeho tuhé centralizaci. Jedním z kroků bylo vytvoření Informačního byra komunistických a dělnických stran (Informbyra) v září 1947, které mělo nahradit Komunistickou internacionálu zrušenou v letech druhé světové války. Jeho členy se staly komunistické strany Bulharska, Československa, Francie, Itálie, Jugoslávie, Maďarska, Polska, Rumunska a Sovětského svazu. V hlavním projevu, který přednesl Andrej Alexandrovič Ždanov, byla formulována teze o blokovém rozdělení světa na „tábor míru a demokracie“ a „tábor imperialismu“. Jejich soupeření mělo vyústit v celosvětové vítězství „pokroku a míru“. Proto bylo nutno nejen upevnit sovětský blok, ale také všemi způsoby oslabovat kapitalismus – dokladem byla silná vlna stávek v západoevropských zemích organizovaná na podzim 1947 komunistickými stranami.

Na přelomu let 1947/1948 dospěl rozpad spojenecké koalice z let druhé světové války do svého závěrečného stadia a namísto spolupráce, v níž v prvních mírových měsících věřila většina světa, nastupovala stále otevřenější konfrontace.

Mezinárodní vývoj v prvních třech poválečných letech měl zásadní význam pro postavení Československa a představy o jeho úloze v evropské i světové poli-

„Dlouhý telegram“ chargé d'affaires velvyslanectví Spojených států v SSSR George Kennana, zaslaný v únoru 1946 do Washingtonu, stál u zrodu politiky „zadržování“ (containment). Kennan v něm upozornil na příčiny sovětské expanze. Podle něj vyplývaly z neschopnosti komunistického režimu vytvořit stabilní stát a prosperující společnost. Proto bylo absurdní se domnívat, že je možné zastavit sovětskou expanzi. SSSR hodlá nepromeškat jedinou příležitost k oslabení kapitalistických států, prohlubovat rozpory mezi nimi a případné válečné střetnutí kapitalistických zemí využít k vývozu revoluce. Ústupky a snaha o kompromisy mohou SSSR pouze povzbudit, neboť je bude považovat za slabost Západu. Západ měl, podle Kennana jedinou možnost, a to vést pouze politiku zadržování ruské expanze a nepřetržitě a neústupně nasazovat sílu v různých částech světa.

George Marshall

Návrat prezidenta Edvarda Beneše do osvobozené vlasti

Generál D. Eisenhower, vrchní velitel anglo-amerických sil v Evropě, navštívil 11. října 1945 Prahu

tice. Obnovená republika vstupovala do poválečného období v situaci, která pro ni byla mimořádně příznivá. Patřila mezi státy vítězné koalice, měla uzavřenou spojeneckou smlouvu se SSSR a územní změny – především posun západních hranic Polska k Odře a Nise – odstranily předválečné německé „obklíčení“ českých zemí. Státy, které se podílely na rozbití Československa a okupovaly jeho území, byly obsazeny spojeneckými vojsky.

Snaha o oddělení Mnichova a vyloučení možnosti jeho opakování vedla čs. reprezentaci k orientaci na Sovětský svaz, který měl představovat hlavní záruku proti případné německé hrozbě v budoucnosti. Prezident Edvard Beneš i další čs. politici vycházeli z toho, že po skončení války bude SSSR významnou mocností ovlivňující vývoj v Evropě, současně ale věřili tomu, že dojde k demokratizaci sovětského režimu a udržení spojenecké spolupráce: „Sovětský svaz a svět západní Evropy... společně válku vyhrají a budou společně dělat i vítězný mír“, soudil pre-

V březnu 1946 při návštěvě maršála Josipa Broze Tita byla podepsána čs.-jugoslávská smlouva o přátelství, spolupráci a vzájemné pomoci

zident E. Beneš. V jeho představách neměl mít SSSR zájem na bolševizaci střední a východní Evropy, ale na vytvoření pásma svobodných a spřátelených států na své západní hranici, období francouzského „cordon sanitaire“ po první světové válce.

Úzké vazby na Sovětský svaz a dobré vztahy čs. reprezentace s USA, Velkou Británií i Francií vytvářely podle prezidenta E. Beneše i dalších demokratických politiků předpoklad k tomu, aby se Československo stalo „mostem mezi Východem a Západem“ a sehrávalo v evropském vývoji důležitou úlohu. To předpokládalo udržovat co možná nejlepší vztahy se všemi vítěznými mocnostmi – šlo však o podmínku, která byla na Československu zcela nezávislá a bez jejíhož naplnění se musela obnovená republika dostávat do stále větší závislosti na SSSR jako na svém hlavním spojenci. Tím spíše, že Sovětský svaz se nijak netajil názorem, že Československo má v jeho představách sehrát důležitou stabilizační úlohu ve středoevropském regionu a byl ochoten podpořit řadu jeho požadavků: především problém transferu německé menšiny a obnovu v předmnichovských hranicích včetně vyřešení územních sporů s Polskem, Maďarskem a Rakouskem. Za tuto pomoc byla čs. reprezentace ochotna k různým ústupkům, které však neumožňovaly nacházet společnou řeč se sousedy a stále více připoutávaly Československo k SSSR a jeho zahraničně politické linii. Bylo ochotno dokonce Sovětskému svazu obětovat jedinou část svého území, o níž za války přišlo – Podkarpatskou Rus. Snaha nepopudit SSSR vedla k zavírání očí nad násilnostmi a loupežemi, jichž se dopouštěli vojáci Rudé armády na civilním obyvatelstvu českých zemí a Slovenska i nad odvlékáním čs. občanů orgány NKVD do SSSR.

Součástí úsilí o upevnění mezinárodního postavení republiky bylo úsilí o urychlené vybudování silné moderní armády, která by zvýšila hodnotu Československa

12. října 1945 přiletěl na krátkou pracovní návštěvu Prahu maršál I. S. Koněv

Rozloučení s vojáky Rudé armády opouštějícími Československo

pro jeho spojence a současně se stala významným faktorem při mezinárodních jednáních o čs. požadavcích. Velká armáda měla v představách prezidenta E. Beneše i čs. reprezentace plnit také stabilizační poslání v regionu a uvnitř republiky. Hlavním potenciálním protivníkem zůstávalo pro Československo poražené Německo – proto nemělo zájem na obnovení jeho hospodářské a vojenské síly a vyhovalo mu jeho rozdělení.

Součástí snah o posílení vojenského faktoru Československa bylo také úsilí o odchod spojeneckých armád z jeho území. Vztah obyvatelstva k Rudé armádě i americkým vojákům se v důsledku jejich přehmatů a narůstajících nedorozumění výrazně komplikoval, rozdělení země demarkační čarou přinášelo řadu těžko řešitelných problémů v dopravě i při obnově národního hospodářství a mírového života, mladá republika chtěla dokázat, že je schopna svou vnitřní bezpečnost zajistit sama. Jednalo se o zásadní politickou otázku vztahu ke Spojencům – jestliže KSČ spatřovala v přítomnosti Rudé armády důležitý faktor posilující její pozice a možnosti, demokratické strany viděly v pobytu americké armády protiváhu stále výraznějšímu sovětskému vlivu. Nakonec obě armády odešly z Československa k 1. prosinci 1945.

Československá zahraniční politika se dostávala do stále složitější situace. Jestliže KSČ prosazovala v souladu se spojeneckou smlouvou z prosince 1943 jednoznačnou orientaci na Sovětský svaz, prezident E. Beneš a demokratické strany se snažili o obnovení všestranných styků s USA, Velkou Británií i dalšími západními státy. Ty však tyto snahy přijímaly značně zdrženlivě: chtěly se jednat vyhnout neshodám se SSSR, který zahrnoval Československo do své sféry vlivu, jednak mnohé kroky čs. vlády – např. znárodnění klíčového průmyslu a peněžních ústavů v říjnu 1945 a nevyřešené kompenzace západním firmám i fyzickým osobám, či později odmítnutí účasti na Marshallově plánu – byly ve Washingtonu či Londýně nutně chápány jako doklad definitivního příklonu Československa na sovětskou stranu. Přesto hospodářská pomoc Západu pokračovala, ať již na dvoustranném základě nebo v rámci UNRRA, až do počátku roku 1948, třebaže zdaleka nedosáhla předpokládané úrovně.

Ve chvíli, kdy se dovršil rozpad protihitlerovské koalice, spolupráce z válečných let byla vystřídána stále výraznějšími konfrontačními trendy a Evropu rozdělila „železná opona“, se ukázala iluzornost představ prezidenta E. Beneše i čs. demokratických stran o Československu jako „mostu mezi Východem a Západem“ i o jeho roli co by stabilizačního faktoru ve střední Evropě. Ta přestala být „srdcem starého kontinentu“ a prostorem střetávání velmocenských zájmů, z něhož mohly jednotlivé státy těžit – v nové situaci naopak musely najít nějaký modus vivendi se svým protektorem, jímž se stal Sovětský svaz. Právě ve svém středu byla Evropa rozdělena na západní a východní a namísto geografického hlediska se rozhodujícím stala příslušnost k jednomu z vytvářejících se bloků.

Republika, která se v důsledku války i rozhodnutí Spojenců o poválečném uspořádání ocitla v sovětské sféře vlivu, se i s vlastním přispěním stala jedním ze satelitů SSSR. Bylo už jen otázkou času, kdy se tento fakt potvrdí nastolením komunistického režimu stalinského typu, jak se už stalo ve všech ostatních zemích sovětského bloku.

nnn

Prezident Edvard Beneš a ministr Ludvík Svoboda předávají vyznamenání odcházejícím spojeneckým vojákům

Příslušníci americké armády se loučí s Plzní

Nenaplněné ideály

Vnitropolitická a doktrinální východiska budování československé armády

Významným faktorem, který stále výrazněji ovlivňoval budování čs. armády v prvních poválečných letech, byl vývoj v osvobozené republice. Vzhledem k tomu, že hlavní válečné operace se území Československa vyhnuly, uchovalo si svou průmyslovou vyspělost a bez větších škod zůstala i jeho hlavní průmyslová centra. Bezohledná exploatace čs. ekonomiky nacistickým Německem a osvobozovací boje však přesto způsobily ekonomice velké ztráty odhadované na téměř 350 miliard Kčs. Vzdor tomu mělo československé hospodářství lepší výchozí pozice než většina evropských zemí zatažených do války.

Válka a její důsledky výrazně změnily demografickou podobu Československa. Celkový počet obyvatelstva se snížil v důsledku válečných ztrát odhadovaných na 360 000 osob, odstoupení Podkarpatské Rusi (asi 600 000 osob) a především útěku a vysídlení německé menšiny (jednalo se o více než 3,5 milionu osob) zhruba o třetinu předválečného stavu. Obnovený stát měl 10 milionů obyvatel a byl národnostně homogenní: žili v něm Češi a Slováci, podíl národnostních menšin byl zanedbatelný s výjimkou Maďarů na jihu Slovenska, kde nedošlo k transferu a výměně obyvatel v původně plánovaném rozsahu.

Československá republika byla parlamentní demokracií s některými omezeními, která měla své kořeny ve vývoji před Mnichovem a v průběhu války; proto bývá její politický systém označován jako „omezená“ nebo „řízená demokracie“.

Přílet čs. vlády do Prahy

Předseda vlády Zdeněk Fierlinger před čestnou jednotkou

Uvítání prezidenta Edvarda Beneše na Staroměstském náměstí

dobově byl označován za „lidovou demokracii“. Hlavním znakem bylo uzavření politického systému volné soutěži politických stran, protože některé strany – především tradičně velmi silná agrární – nesměly být obnoveny a výsadní postavení získaly ty, které se na konci války sdružily v Národní frontě Čechů a Slováků, představující politický základ nového státu a „výraz svazku pracujících měst a venkova“. Jednalo se o uzavřený blok šesti politických stran – Komunistické strany Československa, Komunistické strany Slovenska, Československé strany sociálně demokratické, Československé strany národně socialistické, Československé strany lidové a Demokratické strany – jejichž představitelé byli vůdčími osobnostmi zahraničního odboje. Reprezentovali současně dvě mocenská centra, která se v průběhu války vytvořila: čs. vládu v Londýně a moskevské vedení KSČ.

Československo bylo jediným státem střední a východní Evropy, v němž se podařilo na konci války docílit dohody všech složek domácího i zahraničního odboje na společném programu obnovy a výstavby nové republiky a vytvoření společné vlády. Již v posledních měsících války došlo k přesunu mocenskopolitické váhy z londýnského centra čs. exilu na moskevské, což spolu s existencí jediné spojenecké smlouvy se SSSR a osvobození většiny území Rudou armádou posilovalo pozice a možnosti KSČ a její slovenské odnože KSS.

Nový poměr sil uvnitř republiky i její nové směřování vyjadřoval Košický vládní program, základní programový dokument první vlády, vyhlášený v Košicích dne 4. dubna 1945. Jeho specifika spočívala především ve stanovení zahraničně politické orientace státu a ve vytvoření Národní fronty, oba faktory se výrazně promítaly také do vojenské oblasti. Šestnáct kapitol Košického vládního programu bylo kompromisem mezi představami hlavních složek čs. domácího a především

Vláda Československé republiky jmenovaná 4. dubna 1945

Předseda: Zdeněk Fierlinger (ČSSD)
Náměstci předsedy vlády: Josef David (ČSNS), Klement Gottwald (KSČ), Viliam Široký (KSS), Jan Šrámek (ČSL), Ján Ursíny (SDS)
Ministr zahraničních věcí: Jan Masaryk (nestr.)
Ministr národní obrany: Ludvík Svoboda (nestr.)
Ministr vnitra: Václav Nosek (KSČ)
Ministr zahraničního obchodu: Hubert Ripka (ČSNS)
Ministr financí: Vavro Šrobár (SDS)
Ministr školství a osvěty: Zdeněk Nejedlý (KSČ)
Ministr spravedlnosti: Jaroslav Stránský (ČSNS)
Ministr informací: Václav Kopecký (KSČ)
Ministr průmyslu: Bohumil Laušman (ČSSD)
Ministr zemědělství: Július Ďuriš (KSS)
Ministr vnitřního obchodu: Ivan Pietor (SDS)
Ministr dopravy: Antonín Hasal (nestr.)
Ministr pošt: František Hála (ČSL)
Ministr ochrany práce a sociální péče: Jozef Šoltész (SDS)
Ministr zdravotnictví: Adolf Procházka (ČSL)
Ministr výživy: Václav Majer (ČSSD)
Státní tajemník v Min. zahraničních věcí: Vladimír Clementis (KSS)
Státní tajemník v Min. národní obrany: Mikuláš Ferjenčík (nestr.)
Státní tajemník v Min. zahraničního obchodu: Ján Lichner (SDS)

ČSL – Československá strana lidová
 ČSNS – Československá strana národně socialistická
 ČSSD – Československá strana sociálně demokratická
 KSČ – Komunistická strana Československa
 KSS – Komunistická strana Slovenska
 SDS – Slovenská Demokratická strana

Vláda Československé republiky jmenovaná 6. listopadu 1945

Předseda: Zdeněk Fierlinger (ČSSD)
Náměstci předsedy vlády: Klement Gottwald (KSČ), Jaroslav Stránský (ČSNS), Viliam Široký (KSS), Jan Šrámek (ČSL), Ján Ursíny (SDS)
Ministr zahraničních věcí: Jan Masaryk (nestr.)
Ministr národní obrany: Ludvík Svoboda (nestr.)
Ministr vnitra: Václav Nosek (KSČ)
Ministr zahraničního obchodu: Hubert Ripka (ČSNS)
Ministr financí: Vavro Šrobár (SDS)
Ministr školství a osvěty: Zdeněk Nejedlý (KSČ)
Ministr spravedlnosti: Prokop Drtina (ČSNS)
Ministr informací: Václav Kopecký (KSČ)
Ministr průmyslu: Bohumil Laušman (ČSSD)
Ministr zemědělství: Július Ďuriš (KSS)
Ministr vnitřního obchodu: Ivan Pietor (SDS)
Ministr dopravy: Antonín Hasal (nestr.)
Ministr pošt: František Hála (ČSL)
Ministr ochrany práce a sociální péče: Jozef Šoltész (SDS)
Ministr zdravotnictví: Adolf Procházka (ČSL)
Ministr výživy: Václav Majer (ČSSD)
Státní tajemník v Min. zahraničních věcí: Vladimír Clementis (KSS)
Státní tajemník v Min. národní obrany: Mikuláš Ferjenčík (nestr.)
Státní tajemník v Min. zahraničního obchodu: Ján Lichner (SDS)

ČSL – Československá strana lidová
 ČSNS – Československá strana národně socialistická
 ČSSD – Československá strana sociálně demokratická
 KSČ – Komunistická strana Československa
 KSS – Komunistická strana Slovenska
 SDS – Slovenská Demokratická strana

zahraničního odboje, ale objektivně představovalo rozchod s předmnichovským Československem a nárys cesty vedoucí k socialismu. Ten byl cílem nejen KSČ a KSS, ale hlásili se k němu také sociální demokraté a národní socialisté, byť jejich představy o konkrétní podobě přeměn i konečného cíle se v některých směrech dost podstatně lišily.

Vývoj v Československu v letech 1945–1948 byl nejen ve znamení zápasu o uskutečnění Košického vládního programu, ale v přinejmenším stejně míře také politického a mocenského boje o překračování některých jeho ustanovení nad dojednaný rámec ze strany KSČ. Současně nebylo možné zcela odmítnout kontinuitu s předválečnou republikou vzhledem k tomu, že poválečné Československo převzalo její právní řád včetně ústavy a branného zákona doplněný pouze o dekrety prezidenta republiky z let války. Jestliže cílem nekomunistických politických stran i prezidenta Edvarda Beneše bylo udržet co nejvíce pozitivního z této kontinuity, potom KSČ i KSS usilovaly o provedení takových sociálně ekonomických a mocenskopolitických změn, které zcela měnily charakter státu a v konečném důsledku vytvářely předpoklady pro uzurpování moci.

Mocenská pozice i kontrolní funkce Prozatímního národního shromáždění, které nebylo na podzim 1945 zvoleno, ale ustaveno podle stranického klíče, byla značně zúžena ve prospěch Národní fronty, od níž odvozovala svůj mandát také čs. vláda. Protože rozhodnutí učiněná v Národní frontě formou dohod byla pro strany v ní sdružené závazná, dostal se politický život v Československu zcela do vleku politických stran a důležité funkce ve státním a hospodářském aparátu byly obsazovány podle stranického klíče. Opozice a především její kontrolní funkce neexistovala. Hlavní mocenský boj se neodehrával v parlamentu, ale v Národní frontě,

Proces s K. H. Frankem jako symbolem domácích zrádců a kolaborantů

Vláda Československé republiky jmenovaná 2. července 1946

Předseda:

Klement Gottwald (KSČ)

Náměstci předsedy vlády:

Petr Zenkl (ČSNS),

Jan Šrámek (ČSL),

Ján Ursíny (SDS),

Zdeněk Fierlinger (ČSSD),

Viliam Široký (KSS)

Ministr zahraničních věcí:

Jan Masaryk (nestr.)

Ministr národní obrany:

Ludvík Svoboda (nestr.)

Ministr vnitra:

Václav Nosek (KSČ)

Ministr zahraničního obchodu:

Hubert Ripka (ČSNS)

Ministr financí:

Jaromír Dolanský (KSČ)

Ministr školství a osvěty:

Jaroslav Stránský (ČSNS)

Ministr spravedlnosti:

Prokop Drtina (ČSNS)

Ministr informací:

Václav Kopecký (KSČ)

Ministr průmyslu:

Bohumil Laušman (ČSSD)

Ministr zemědělství:

Július Ďuriš (KSS)

Ministr vnitřního obchodu:

Antonín Zmrhal (KSČ)

Ministr dopravy:

Ivan Pietor (SDS)

Ministr pošt:

František Hála (ČSL)

Ministr ochrany práce a sociální péče:

Zdeněk Nejedlý (KSČ)

Ministr zdravotnictví:

Adolf Procházka (ČSL)

Ministr výživy:

Václav Majer (ČSSD)

Ministr techniky:

Alois Vošahlík (ČSL)

Ministr pro sjednocení zákonů:

Mikuláš Franek (SDS)

Státní tajemník v Min. zahraničních věcí:

Vladimír Clementis (KSS)

Státní tajemník v Min. národní obrany:

Ján Lichner (SDS)

ČSL – Československá strana lidová

ČSNS – Československá strana národně socialistická

ČSSD – Československá strana sociálně demokratická

KSČ – Komunistická strana Československa

KSS – Komunistická strana Slovenska

SDS – Slovenská Demokratická strana

kteřá byla vydávána za jediného skutečného reprezentanta „vůle lidu“. Národní fronta také rozhodla o tom, že některé oblasti státní a vládní politiky nebylo možné kritizovat – patřil k nim postoj k SSSR, rozhodnutím vlády nebo činnosti prezidenta.

Mnoho na tomto, přístupů odporujícím zásadám klasické parlamentní demokracie, nezměnily ani první poválečné volby v květnu 1946. Poválečná euforie a revoluční vlna spolu s programem sociálně ekonomických požadavků přitažlivých pro velkou většinu občanů vedly k tomu, že vítězem voleb v českých zemích se stala KSČ, která dostala více než 40 procent odevzdaných hlasů. Její hlavní soupeř, národně socialistická strana, získal jen necelá 24 procenta. Odlišně dopadlo volební měření na Slovensku, kde Demokratická strana obdržela 62 procenta hlasů, KSS se musela spokojit jen s 30 procenty.

Předvolební agitace KSČ v květnu 1946

Dne 19. června 1946 byl Edvard Beneš znovu zvolen prezidentem Československé republiky

Edvard Beneš s předsedou ÚRO Antonínem Zápotockým

Výsledky voleb upevnily postavení KSČ a posílily její směřování k mocenskému monopolu, současně vedly k vytvoření rozdílné situace v českých zemích a na Slovensku, kde dominantní postavení Demokratické strany bránilo komunistům prosazovat jejich politiku. Proto se Demokratická strana stala hned po volbách terčem tvrdého útoku KSČ a KSS a byla obviňována ze spojenectví se silami nepřátelskými státy, především ľudáckým podzemím. Tento trend vyústil na podzim 1947 v odhalení tzv. protistátního spiknutí na Slovensku, které umožnilo negovat výsledky voleb a zbavit Demokratickou stranu jejich mocenských pozic. Podporu KSČ v řešení „slovenské otázky“ poskytly všechny strany Národní fronty v českých zemích. Znamenalo to konec svébytného vývoje Slovenska v duchu ustanovení Košického vládního programu a vytvoření příznivých podmínek pro mocenský převrat připravovaný KSČ podle závěrů jejího VIII. sjezdu v březnu 1946.

Nová vláda, vzešlá z květnových voleb, se ve svém programovém prohlášení přihlásila ke Košickému vládnímu programu, jehož některá ustanovení byla rozšířena o předvolební požadavky KSČ. To vedlo následně ke sporům o jednotlivé body vládního programu – největší boj byl sveden o podobu nové etapy pozemkové reformy, další znárodnování a rozsah potrestání těch, kteří se provinili za nacistické okupace. K prosazení svých požadavků začala KSČ organizovat různé kampaně a nátlakové akce, při nichž využívala nejen svou hustou a velmi funkční organizační síť v závodech a obcích, ale také pozice komunistů v masových a zájmových organizacích jako byly Revoluční odborové hnutí s více než 2 miliony členů či organizace účastníků odboje, především českých a slovenských partyzánů.

Vývoj v Československu se dostával stále více do vleku politického boje a poválečná jednota hlavních politických sil nabývala výrazně antagonistické rysy, ohrožující možnost kompromisů jak na půdě Národní fronty, tak při jednání Ústavodárného národního shromáždění. KSČ pomocí prosazování požadavků, které byly přitažlivé pro některé sociální skupiny (další znárodnování, pozemková reforma, tzv. milionářská dávka), získávala jejich podporu a napomáhala polarizaci společnosti. V říjnu 1946 byl přijat Budovatelský program (tzv. dvouletka), který posiloval úlohu znárodněného sektoru a preferoval rozvoj těžkého průmyslu.

Od poloviny roku 1947, v závislosti na vývoji mezinárodní situace, došlo v republice k dalšímu zostření vnitropolitického zápasu. Přispěly k tomu také mimořádné sucho, které Československo postihlo v roce 1947 a následné zásobovací potíže, komunisty vydávané za důkaz neschopnosti či přímo sabotáže představitelů nekomunistických politických stran. Rostoucí pozice KSČ orientující republiku stále otevřeněji na co nejtěsnější spolupráci se Sovětským svazem a vliv východní mocnosti na Československo potvrdilo odmítnutí účasti na Marshallově plánu v červenci 1947. To bylo dalším dokladem toho, že Československo se prakticky bez odporu dostalo do sovětské sféry vlivu – žádná významná politická síla se neodvážila otevřeně zpochybnit význam čs.-sovětského přátelství a spolupráce.

Na podzim roku 1947, po porážce slovenské Demokratické strany v průběhu uměle vyvolané politické krize na Slovensku, se v republice vyhranily dva základní tábory: jeden představovala KSČ spolu s KSS, ROH a dalšími společenskými organizacemi, které byly pod jejím silným vlivem, druhý Československá strana národně socialistická a Československá strana lidová, které usilovaly o zastavení procesu směřujícího k mocenskému převratu. Československá strana sociálně demokratická se nepřiklonila v důsledku silných pozic levice ve svém vedení ani na jednu stranu. Ve všech nekomunistických politických stranách však měla KSČ své informátory a tajné členy, kteří byli připraveni ve vhodné chvíli paralyzovat jejich činnost a převzít jejich vedení.

Tři roky po skončení války stálo Československo před rozhodujícím mocenským střetnutím, které ve všech zemích v podstatě již zformovaného sovětského bloku bylo vyřešeno ve prospěch komunistických a dělnických stran. Přijetí Košického vládního programu a zápas o podobu jeho uskutečňování mohly tuto chvíli jen oddálit.

Vývoj v Československu a především stupňující se rozpory mezi KSČ a nekomunistickými politickými stranami se negativně promítaly také do snahy o vypracování vojenské doktríny nového státu, základního dokumentu jeho další vojenské výstavby, který má vedle vojensko-odborné části týkající se přípravy země, obyvatelstva a armády i charakteru a způsobu vedení války také vojensko-politickou stránku: určuje potenciálního protivníka, spojence i politické a strategické cíle možného konfliktu. Vzhledem k rozpadu protihitlerovské koalice a vývoji v Československu se však hlavní domácí politické síly nemohly shodnout na těchto obecných východiscích, jejichž ujasnění je základním předpokladem pro zpracování odborných doktrínálních otázek.

Předseda Čs. strany lidové Jan Šrámek, ministr dopravy arm. gen. Antonín Hasal, ministr školství a osvěty Zdeněk Nejedlý a předseda KSS a náměstek předsedy vlády Viliam Široký

Ministr pošt František Hála a Josef David, člen vedení Čs. strany národně socialistické a náměstek premiéra v Košické vládě

Předseda Čs. strany sociálně demokratické a primátor Prahy Petr Zenkl

Ministr Ludvík Svoboda při návštěvě východního Slovenska

Jeden z prvních poválečných plakátů s armádní tematikou z roku 1945 byl dílem J. Dostála

V prvních měsících po skončení válečných akcí v Evropě byl přijat závěr, že příští válka může Československu hrozit opět jen ze strany Německa, které však bude potřebovat nejméně 15–20 let k obnově své hospodářské a vojenské síly. Možná válka měla mít opět koaliční charakter: na jedné straně SSSR a další slovanské státy, na druhé Německo. Pokud jde o podobu nového ozbrojeného střetnutí, neměla se příliš lišit od reality druhé světové války. Existence jaderných zbraní, které zcela změnily charakter ozbrojeného zápasu i vojenství, nebyla příliš brána v úvahu: i řada zahraničních vojenských teoretiků je považovala pouze za jakýsi „doplňek konvenční války“. Rozhodující úlohu v příštím možném střetnutí měly nadále sehrávat pozemní a vzdušné síly, jejich početnost, kvalita výzbroje a připravenost.

Předpoklad obrany Československa se proto příliš nelišil od předmnichovského: armáda měla zajistit kryt hranic a ústupovými boji získat čas k provedení mobilizace, která dovolí soustředit a rozvinout vojska k útočným operacím po boku spojenců. Při obraně se počítalo nejen s využitím pohraničního opevnění, vybudovaného ve druhé polovině třicátých let, ale dokonce s jeho posílením výstavbou nových těžkých objektů především na jižní Moravě.

Podle mínění prezidenta E. Beneše bylo třeba využít mírového období k vybudování moderní armády, která měla být „nejméně takovou, jakou jsme měli před rokem 1938, přizpůsobenou ovšem Rudé armádě“. To však bylo objektivně nemožné, protože mezi předmnichovskou čs. armádou a Rudou armádou byla řada velmi zásadních rozdílů v jejich podstatě, charakteru a poslání, které nešlo skloubit. Stejně rozporné byly dvě hlavní koncepce, které limitovaly vojenskou výstavbu, budování armády i vytváření vojenské doktríny již od přelomu let 1945/1946: první, reprezentovaná prezidentem E. Benešem, preferovala návrat k duchu a tradicím, na nichž byla budována čs. předmnichovská armáda a využití všech zkušeností z druhé světové války, druhá, prosazovaná KSC, požadovala definitivní rozchod s předválečnou republikou i její armádou a jednoznačnou preferenci spojení se SSSR a příklon k jeho vojenství.

S pokračujícím rozpadem protihitlerovské koalice a prvními projevy studené války se stávala čím dál víc nerealistickou nejen Benešova představa Československa jako „mostu mezi Východem a Západem“, ale také možnost hlavních politických sil v Československu shodnout se na základních doktrinárních východiscích. Práce na tvorbě doktríny sice pokračovaly, ale chybělo jim jasné politické zadání, bez kterého nebylo možné dospět k cíli. Absence vlastní vojenské doktríny se po celé období let 1945–1948 negativně promítala do vojenské výstavby i budování armády.

Bez vlivu na armádu, její výstavbu, přípravu i vnitřní život nemohlo zůstat ani vyostřování vnitropolitického boje, tím spíše, že do tohoto procesu byla vědomě zatahována a její budování politizováno. Představovala rozhodující mocenský ozbrojený nástroj státu, který vedle vnějšího mohl plnit i důležité vnitřní poslání. Už Košický vládní program proklamoval konec tzv. nepolitičnosti armády, protože pod ní „se skrývá podezření morálního faktoru v boji“ a „pod její rouškou bují reakční, antidemokratické a kapitulantské tendence“. Každý voják – velitel i voják – se měl stát „uvědomělým bojovníkem za svobodu národa a uvědomělým obráncem jeho svobody v budoucnosti“.

Proti takto formulovanému požadavku nebylo možno i vzhledem k stále živému „mnichovskému traumatu“ vystoupit a sám o sobě také neměl ideologický podtext. Ten mu dala až jeho praktická realizace v tzv. vojenské politice KSC.

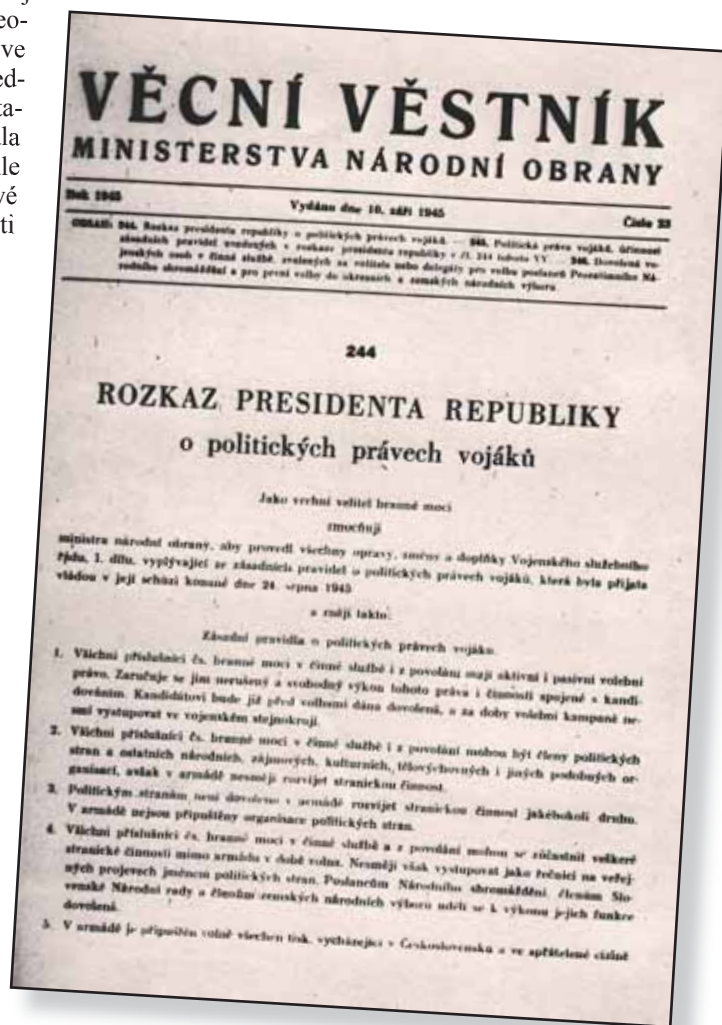
Čs. vojáci střeží hranice své vlasti v létě 1945

Političnost armády v její představě znamenala dostat ji pod svůj vliv, obsadit důležitá místa svými členy a sympatizanty a ideologicky působit na velitelský sbor i vojáky v základní službě ve svůj prospěch. Vytvářela pro to již na konci války základní předpoklady: ze všech politických stran měla nejucelenější představy o podobě a především charakteru a poslání armády, ovládala osvětový aparát i obranné zpravodajství (OBZ) vytvořené podle sovětského vzoru, podařilo se jí prosadit do vysokých funkcí své členy a stoupence. V rozporu s ustanovením o nadstranickosti

Ministr Ludvík Svoboda při příchodu do volební místnosti

Rozkaz o politických právech vojáků

neboli zákazu činnosti politických stran v armádě ze září 1945 začala také vytvářet vlastní ilegální síť jmenovaných důvěrníků, plnící funkci vnitroarmádního aparátu KSČ řízeného Armádním vedením stranické práce při Ústřední branné komisi ÚV KSČ. Stranická vedení byla vybudována na všech stupních velení po divizi, od útvarů níže působili důvěrníci. Systém byl přísně centralizovaný a operativní a umožňoval v úzké součinnosti s komunisty v osvětovém a obranně-zpravodajském aparátu nejen ovlivňovat výstavbu a život vojsk, ale také zajišťoval soustavný přehled o stavu armády, náladách mezi velitelským sborem i vojáky základní služby apod.

Vojáci-komunisté byli oficiálně členy organizací KSČ v místech posádek, a při územních stranických orgánech se postupně vytvářela síť branných komisí či referentů, shromažďujících informace a předávajících úkoly pro komunisty v armádě. To vše umožnilo, že vedení KSČ mělo ze všech politických stran nejlepší přehled o situaci v armádě i možnosti ji operativně ovlivňovat.

O proniknutí do armády však usilovaly i ostatní politické strany. Čs. strana národně socialistická a Demokratická strana se nejprve snažily o vytvoření vlastních organizací u útvarů, štábů a velitelství, po rozhodnutí o nadstranickosti armády tuto cestu opustily a zřídily branné komise při svých územních orgánech, stejně jako Čs. strana sociálně demokratická. Ty se snažily pomocí svých členů v armádě získávat informace o situaci ve vojscích, které byly využívány především k interpelacím na půdě Prozatímního a později Ústavodárného národního shromáždění, ale obvykle šlo jen o reakci na kroky KSČ. Členů nekomunistických politických

Následky katastrofálního sucha zmírnily dodávky potravin ze Sovětského svazu. Čs. komunisté toho dokázali náležitě propagandisticky využít

Výsostný státní znak Československé republiky na sponě vojenského opasku

Jediná čs. branná organizace – Svaz brannosti – byla pod silným vlivem Čs. strany národně socialistické

stran však bylo v armádě – s výjimkou Slovenska – podstatně méně než komunistů a většina z nich nezastávala významnější funkce.

Koncem srpna 1945 byl schválen návrh vládního usnesení o politických právech příslušníků ozbrojených sil, které vyhlásil prezident republiky rozkazem ze 7. září, na jehož základě byly provedeny opravy a doplňky služebního řádu A-I-1. Úprava vycházela z Košického vládního programu a poskytovala vojákům, příslušníkům Národní bezpečnosti a dalších ozbrojených složek aktivní i pasivní

volební právo. Voják mohl nejen volit,

ale také kandidovat do zastupitelských a zákonodárných sborů – po dobu volební kampaně a pro výkon mandátu mu

byla poskytnuta dovolená, nesměl však vystupovat ve vojenském stejnokroji. Současně získali příslušníci armády také právo být členy politických stran a účastnit se stranické činnosti, opět mimo služební objekty a v mimoslužební době.

Rostoucí pozice komunistů v armádě i jejich vliv prokázaly květnové volby v roce 1946. Pod heslem „Volebním programem armády je Košický vládní program“ zahájili osvětoví důstojníci ve spolupráci s vojáky–komunisty velkou přesvědčovací kampaň, v níž jim pomáhal i armádní tisk. Na kandidátku KSC do Ústavodárného národního shromáždění bylo zařazeno 13 příslušníků armády a Sboru národní bezpečnosti (SNB), další desítky kandidovaly do okresních a zemských národních výborů (nakonec jich bylo zvoleno 54). V armádě získala KSC v českých zemích nadpoloviční většinu hlasů vojáků základní služby, v některých posádkách dokonce až 70 procent.

Odlisně dopadly v armádních podmínkách volby na Slovensku, kde vojáci volili většinou Demokratickou stranu a zejména mezi vyššími důstojníky přesáhl počet jejich voličů i celkové procento hlasů odevzdaných pro slovenské demokraty. Komunistická strana Slovenska přes rozsáhlou kampaň v armádě neuspěla. Špatný volební výsledek přičítalo vedení KSC existenci slovenských národních jednotek vytvářených od léta 1945 podle Košického vládního programu. Byly „složené převážně z mužstva, poddůstojnictva a důstojnictva slovenské národnosti a používající velicí a služební řeči slovenské“.

Již od počátku se představy českých a slovenských politiků o podobě slovenských národních jednotek rozcházel. Slovenská národní rada požadovala, aby tyto jednotky „boli ako slovenské v názvoch svojich označované“, což prezident E. Beneš i vláda rozhodně odmítli vzhledem k potřebě vytvoření jednotné čs. armády. K silné radikalizaci v těchto jednotkách došlo při novém prověřování velitelského sboru podle zákona č. 72/1946 Sb. a nespokojenost začali projevovat nejen důstojníci a rotmistři, ale také vojáci základní služby, mezi nimiž sílily protičeské nálady a část se zapojila i do protizidovských vystoupení v některých slovenských městech.

Po volebním vítězství Demokratické strany se objevily obavy, aby slovenské národní jednotky nebyly zneužity k útokům proti celistvosti republiky a Ministerstvo národní obrany (MNO) se souhlasem vlády provedlo v červenci výměnu 9. pěší divize ze západního Slovenska a 6. pěší divize z jihu Moravy. To vyvolalo velký nesouhlas mezi vojáky, poslanci Demokratické strany i slovenskou veřejností a již v září došlo k přesunu obou svazků do původních posádek. Od podzimu 1946 začaly být jednotky na Slovensku doplňovány i branci z českých zemí a slovenští branci rukovali z části do Čech a na Moravu. V následujícím roce přestaly slovenské vojenské jednotky existovat.

Od ledna 1947, kdy si KSC vytyčila úkol získat většinu národa pro svou politiku, začalo přecházet řízení jejího důvěrnického systému v armádě na branné komise územních stranických orgánů. Došlo tak k ještě užšímu propojení „civilní“ a „vojenské“ organizace KSC, které zvýšilo akceschopnost komunistů ve vojácích. Počet vojáků–komunistů se zvyšoval, protože do strany začali vstupovat

Polní čapka pro mužstvo

vojáci z povolání – někteří z přesvědčení, jiní z konjunkturálních důvodů. Marně i prezident E. Beneš varoval před přepolitizováním života v armádě a žádal, aby zejména vyšší důstojníci projeví více zdrženlivosti ve své stranické činnosti.

Vyhrocování politických rozporů ve velitelském sboru armády mělo za následek vedle jeho polarizace také snížení kázně ve vojscích a ztěžovalo rovněž řešení úkolů ve všech oblastech výstavby a života armády. Na jednání Ústavodárného národního shromáždění i jeho branného výboru docházelo ke stále ostřejším výměnám názorů a ministr národní obrany musel odpovídat na řadu interpelací týkajících se především činnosti osvětového aparátu, OBZ a komunistů v armádě či přijímání a povyšování důstojníků.

Na prvním celoarmádním shromáždění osvětových důstojníků v Praze na konci léta 1947 zaujal L. Svoboda ke snahám zastavit politizaci armády jednoznačné stanovisko: „Nedovolíme, aby pod rouškou nadstranickosti se děly pokusy revidovat něco na zásadách Košického vládního programu, aby hesla nadstranickosti bylo zneužíváno k útokům na náš lidově demokratický režim a na vymoženosti naší národní a demokratické revoluce.“ Tento přístup se stal závazným pro velitele všech stupňů a vedl k dalšímu zvýšení vlivu KSČ na armádu.

Požadavek vytyčený na počátku mírové výstavby čs. armády, aby byla budována a vychovávána v „duchu státním, demokratickém a antifašistickém“ a bylo skoncováno s její „nepolitičností“, vedl v letech 1945–1947 k tomu, že armáda byla stále více zatahována do politického zápasu a docházelo v ní ke stejné polarizaci sil jako ve společnosti. KSČ se sice nepodařilo přerušit kontinuitu mezi předmnichovskou a poválečnou armádou, ale prezident E. Beneš a nekomunistické politické strany naopak nedokázali zabránit, aby se armáda nedostávala pod stále větší vliv komunistů. Vytvořil se stav, kdy ani jedna ze stran mocenského zápasu nemohla předem odhadnout, jak se armáda a především její velení a důstojnický sbor zachová v případě vyhrocení vnitropolitické situace.

Byl to do značné míry důsledek toho, že KSČ i ostatní politické strany neměly ve svém vedení skutečnou vojenskou osobnost, která by armádě a vojenství opravdu rozuměla. Jestliže ale komunisté ponechali odborné otázky budování a přípravy vojsk mimo svůj zorný úhel, omezili se v této oblasti pouze na požadavek přejímání sovětských zkušeností a své hlavní úsilí soustředili na postupné ovládnutí armády, ostatní strany se spokojily s tím, že se pokoušely odstranit nejkřiklavější případy porušování zásady nadstranickosti armády. Spoléhaly také na prezidenta E. Beneše, jako vrchního velitele čs. branné moci, že udrží její demokratický charakter a poslání.

Nepochopily, že snaha KSČ o co možná nejužší vazby mezi životem vojsk a společností znamená zatahování armády do řešení nejen ekonomických, ale především politických úkolů – dokonce ji v tomto úsilí mnohokrát podpořily. Tím se ale armáda stávala nejen objektem, ale také subjektem vnitropolitického boje a vedle svého základního poslání začínala plnit i úkoly typické pro ozbrojené síly sovětského typu. Měnila se tak postupně v aktivní složku úsilí KSČ o další rozvoj národní a demokratické revoluce, jehož cílem bylo získání politické moci.

V duchu nové doby

Právní rámec budování armády, orgány jejího řízení a branná povinnost

Po skončení druhé světové války byly převzaty právní normy z první republiky. Tam, kde byly evidentně v rozporu se skutečností, docházelo postupně k jejich novelizaci, případně je nahradily dekrety prezidenta republiky. Základní dokumenty vojenské výstavby a budování ozbrojených sil představovaly ústavní listina a branný zákon z roku 1920, který byl novelizovaný o sedm let později. Vzhledem k tomu, že až do 31. prosince 1945 trvala branná pohotovost státu, byl využíván rovněž zákon o obraně státu z roku 1936. Tyto právní normy stanovily způsob řízení výstavby čs. armády a vymezily působnost a pravomoci jednotlivých činitelů a institucí.

Střetávání často protichůdných koncepcí a názorů na výstavbu a podobu armády – dobově nazývané čs. branná moc – se projevilo v četných změnách nejvyšších řídicích a poradních orgánů. Jestliže především prezident E. Beneš se snažil o znovuoobnovení orgánů z období předmnichovského Československa, usilovala KSČ prosadit do systému řízení některé sovětské prvky, což vedlo k neustálým změnám. Přesto nebo právě proto byl způsob řízení vojenské výstavby až do roku 1948 ve srovnání s první republikou mnohem méně propracován a právně zakotven a nepodařilo se dostatečně vyjasnit vazby a kompetence jeho jednotlivých složek.

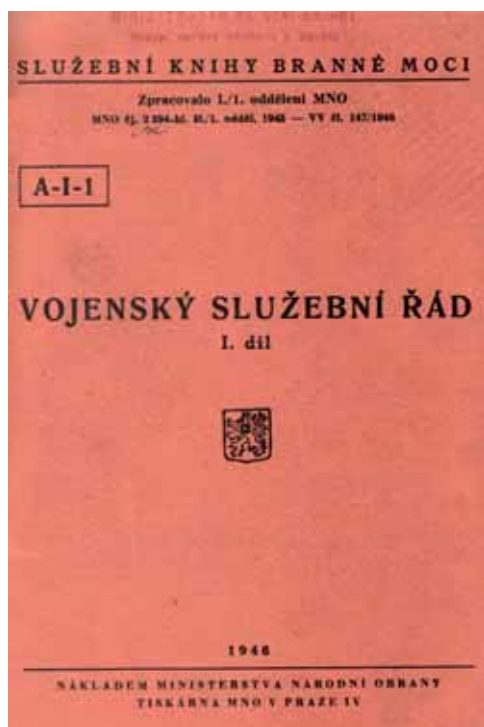
Vrchním velitelem čs. armády byl prezident republiky, který měl podle ústavy právo prohlásit válečný stav a po souhlasu nejvyššího zákonodárného orgánu, tj. parlamentu, vyhlásit válku a předkládat parlamentu návrhy na uzavření míru. Dále měl právo přijímat základní rozhodnutí týkající se organizace, dislokace a výcviku armády a ustanovovat nejvyšší armádní funkcionáře – náčelníka Hlavního štábu a jeho zástupce, velitele druhů vojsk, divizí, samostatných brigád, sborů a vojenských oblastí a jejich zástupce, Generálního vojenského prokurátora, prezidenta Nejvyššího vojenského soudu a další. Jeho pomocným a poradním orgánem byla Vojenská kancelář prezidenta republiky, jejíž náčelník se z titulu své funkce zúčastňoval jednání nejvyšších orgánů obrany státu.

Významné místo při řízení vojenské výstavby měla vláda, odpovídající za včasnou a účelnou přípravu a zabezpečení obrany státu v míru i ve válce. Na základě zákona o obraně státu rozhodovala o využití lidských i materiálních zdrojů k obraně státu, zabezpečení plynulého zásobování armády a civilního obyvatelstva, regulovala dovoz a vývoz a prováděla další opatření k státnímu řízení ekonomiky, jako byla regulace cen, zavedení centrálního hospodaření se surovinami, palivy a přidělového zásobování obyvatelstva, uložení pracovní povinnosti občanům, odvádění povinných dávek zemědělcům apod.

Již v dubnu 1945 vznikla Vojenská rada při předsednictvu vlády, jejímž úkolem bylo projednávání otázek spjatých s organizací čs. armády, problematikou vojensko-politického a vojensko-ekonomického rázu, oblastí výchovy vojsk a osvětové činnosti a personálních záležitostí. Na svých zasedáních řešila především ustanovení do generálských hodností a povyšování vyšších důstojníků, dále propouštění do zálohy státně nespolehlivých generálů a důstojníků. Zabývala se také stavem výzbroje armády, organizací zbrojního průmyslu apod. Na své ustavující schůzi 5. dubna 1945 jmenovala hlavního velitele čs. armády, jímž se stal ministr národní obrany brig. gen. Ludvík Svoboda a rozhodla rovněž o náčelníku štábu hlavního velitele (později Hlavního štábu) – do této funkce byl ustanoven brig. gen. Bohumil Boček.

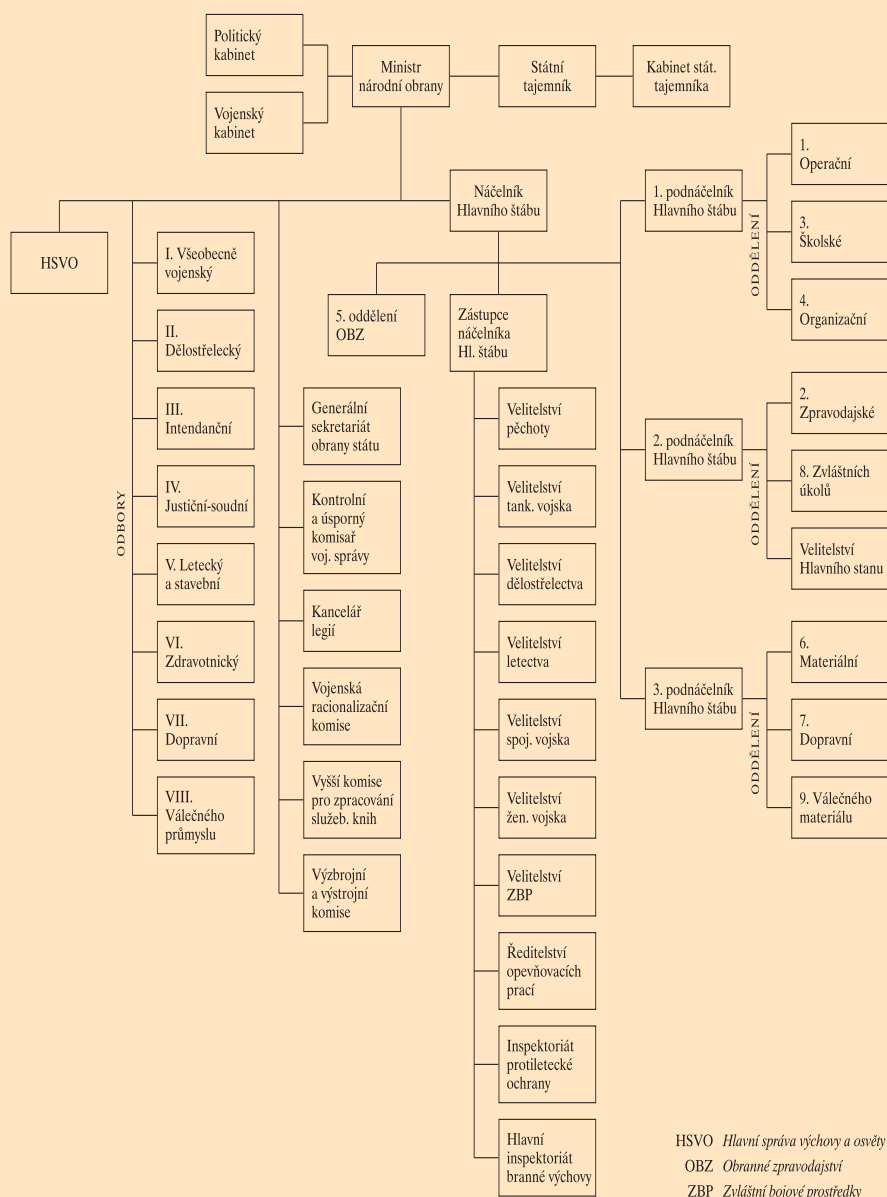
Návrhy Vojenské rady podléhaly schválení vlády, respektive jejího předsednictva. I když se byla pokusem o využití některých zkušeností Rudé armády, svým charakterem se více blížila předválečné Nejvyšší radě obrany státu. Její poslední schůze se uskutečnila v říjnu 1945 a činnost Vojenské rady byla ukončena rozhodnutím předsednictva vlády z 29. ledna 1946. To mělo také s Ministerstvem národní obrany a experty převzít většinu jejích úkolů. Jednání rady v dalším období do určité míry suplovaly vojenské porady u prezidenta republiky, jehož pravomoci byly vůči Vojenské radě značně omezeny (nemohl jmenovat ani odvolávat její členy, svolávat ji apod.).

V únoru téhož roku zahájil činnost Generální sekretariát obrany státu (GSOS) a krátce poté byla obnovena Nejvyšší rada obrany státu (NROS). Jejím úkolem bylo především projednávat přípravu potřebných hospodářských opatření pro období branné pohotovosti státu (zajištění výroby a zásobování obyvatelstva, regulace spotřeby, přidělování pracovníků) vypracovat válečný finanční plán, zajistit evakuaci obyvatelstva a jeho ochranu proti leteckým a jiným útokům apod. Také existence tohoto orgánu byla velmi krátká a NROS se v období od 23. října 1946 do června 1947 sešla pouze na třech zasedáních, poté její činnost zcela ochromily narůstající rozpory mezi stranami Národní fronty. NROS tvořilo předsednictvo vlády spolu s ministrem národní obrany, ministrem vnitra a podle potřeby měli být přibíráni další ministři.

Základním předpisem čs. armády zůstal po květnu 1945 novelizovaný předmnichovský Vojenský služební řád určující základní práva a povinnosti vojáků.

Organizace MNO od října 1947

BENEŠ Edvard

(28. 5. 1884 – 3. 9. 1948)
prezident Československé republiky,
vrchní velitel čs. branné moci

Vystudoval filologii na univerzitách v Praze, Paříži a Berlíně. Po vypuknutí první světové války začal úžeji spolupracovat s T. G. Masarykem, odešel do zahraničí a stal se generálním tajemníkem Čs. národní rady v Paříži a vůdčí osobností čs. odboje. V samostatné republice byl ministrem zahraničí, stál u zrodu Malé dohody, patřil ke stoupencům versailleského systému a Společnosti národů, stal se rozhodným bojovníkem proti nacismu a propagátorem myšlenky kolektivní bezpečnosti. V prosinci 1935 byl zvolen prezidentem republiky, po přijetí Mnichovské dohody abdikoval a odešel do exilu. Stal se vůdčí osobností čs. odboje, ustavil čs. exilovou vládu v Londýně a usiloval o dobré vztahy se SSSR. Do vlasti se vrátil jako „prezident Osvoboditel“ a patřil ke stoupencům tzv. socializující demokracie. Po vypuknutí vládní krize v únoru 1948 byl hlavním protivníkem KSČ, kterému se však nedostalo od nekomunistických politických stran potřebné podpory. Jmenoval novou Gottwaldovu vládu a vzhledem k nesouhlasu s vývojem v republice i zdravotním problémům přemýšlel o abdikaci. Sáh l ní až v červnu 1948, kdy odmítl podepsat Ústavu 9. května.

Řadu podkladových materiálů pro jednání NROS, zejména přípravy ekonomiky na válečný konflikt, rozpracoval Meziministerský sbor obrany státu (MSOS), jehož jednotlivé komise měly připravit návrhy zákonů, vládních nařízení a dalších právních norem, týkajících se organizace průmyslu, obchodu, peněžnictví, zásobování obyvatelstva apod. při branné pohotovosti státu. I když činnost MSOS byla obnovena spolu s NROS, tj. 1. března 1946, první plenární zasedání, na němž byly ustanoveny mimo jiné jednotlivé komise, se uskutečnilo až 23. ledna 1947.

Výstavbu a řízení armády významně ovlivňovalo také Prozatímní a později Ústavodárné národní shromáždění. Dávalo souhlas k vypovězení války a jako nejvyšší zákonodárný orgán přijímalo zákony týkající se právního rámce výstavby armády. Plnilo rovněž kontrolní funkci. Projednávání vojenské problematiky se

SVOBODA Ludvík

(26. 11. 1895 – 20. 9. 1979)

arm. generál, ministr národní obrany, prezident ČSSR

Ruský legionář, účastník bojů u Zborova, velitel roty a praporu 3. střeleckého pluku *Jana Žižky z Trocnova*. Po návratu do vlasti v hodnosti kpt. sloužil jako velitel kulometné roty v Kroměříži, později v Užhorodě ve funkci zástupce velitele praporu. V letech 1931–1934 profesor maďarštiny na Vojenské akademii v Hranicích, poté vykonával velitelské funkce u pěšího pluku 3. Po propuštění z armády odešel v červnu 1939 do Polska, kde se stal velitelem čs. vojenské skupiny v Krakově. Po ústupu na území obsazeném Rudou armádou se dostal do sovětského zajetí a internace. V červenci 1942 byl jmenován velitelem 1. čs. samostatného polního praporu v Buzuluku a měl zásadní podíl na výstavbě a výcviku čs. vojenských jednotek v SSSR – 1. čs. samostatné brigády i 1. čs. armádního sboru, kterým velel. V dubnu 1945 se stal ministrem národní obrany, v únoru 1948 nepodal demisi a v nových podmínkách se nedokázal orientovat. Nesl politickou odpovědnost za čistky a represe vůči důstojníkům. V dubnu 1950 byl z funkce ministra odvolán, v listopadu 1952 zatčen a obviněn ze sabotáže výstavby čs. armády. Po propuštění z vazby pracoval v JZD Hroznatín. Na zásah sovětských vojenských míst se stal v roce 1954 náčelníkem VPA KG v Praze, v březnu 1959 odešel do důchodu a věnoval se na VHÚ psaní svých pamětí (*Z Buzuluku do Prahy, Cestami života I a II*). V březnu 1968 byl zvolen prezidentem ČSSR, po nástupu Husákova vedení se podílel na normalizaci. Pro vážné onemocnění byl v květnu 1975 odvolán z funkce.

soustředilo především do branného výboru parlamentu vedeného sociálním demokratem Vojtěchem Erbanem a při přijímání státního rozpočtu na jednání rozpočtového výboru.

Nejvyšším výkonným orgánem vojenské výstavby státu a nejvyšším orgánem vojenské správy bylo Ministerstvo národní obrany (MNO), které řídila vláda prostřednictvím ministra národní obrany. Ten měl pro svou činnost vytvořen politický a vojenský kabinet.

V první poválečné organizaci, jež vešla v platnost 15. dubna 1945, se MNO členilo na Hlavní štáb a vojenskou správu. Specifické postavení měly Hlavní správa výchovy a osvěty (HSVO) a Hlavní správa vojenského obranného zpravodajství (HS OBZ), které byly přímo podřízeny náčelníkovi Hlavního štábu.

V čele Hlavního štábu stál náčelník, který měl dva (později tři) podnáčelníky. Jádro Hlavního štábu tvořilo pět oddělení a velitelství druhů vojsk, vojenská správa měla čtyři oddělení. V MNO působil rovněž státní tajemník, který byl členem vlády – stal se jím plk. Mikuláš Ferjenčík, kterého po volbách v květnu 1946 nahradil plk. Ján Lichner, člen Demokratické strany. Šlo o funkci politickou, která navazovala na tradici první republiky a měla nahradit zrušenou funkci generálního inspektora branné moci. Samostatnými složkami, podřízenými ministru národní obrany, se staly Vojenský účetní a censurní úřad, Kancelář legií a skupina vojenských vědeckých a výzkumných ústavů – Vojenský historický ústav, Vojenský zeměpisný ústav, Výzkumný technický ústav a Výzkumný letecký ústav.

MNO procházelo velmi častými reorganizacemi vyvolanými jak potřebou zajistit další oblasti činnosti, tak značným nárůstem počtu příslušníků ministerstva i Hlavního štábu, což mělo za následek vytvoření nepružného, těžkopádného a nepřehledného systému. Proto byla řada složek zrušena nebo sloučena, jiné naopak vytvořeny – např. Ředitelství opevňovacích prací.

Na počátku roku 1946 obnovil činnost Armádní poradní sbor (APS) jako poradní orgán ministra národní obrany, který byl jeho předsedou. Svolávat ho mohl rovněž prezident republiky, který měl právo účastnit se zasedání a předsedat jim. Sbor se zabýval zásadními otázkami výstavby, výcviku a života armády. Poprvé se sešel v červenci 1946 a na svých zasedáních projednával mírovou a válečnou organizaci armády a MNO, přijímání důstojníků a rotmistřů do armády, výběr vyšších velitelů, propouštění mužstva z činné služby, materiální a zdravotní zabezpečení vojsk apod. Prakticky vůbec se nezabýval otázkami výzbroje armády a budování zbrojního průmyslu. Vedle stálých členů se jeho jednání zúčastňovali také přednostové složek MNO a Hlavního štábu, velitelé oblastí a sborů i další funkcionáři.

V březnu 1946 byl zřízen Kontrolní a úsporný komisariát vojenské správy, jež kontroloval hospodaření s rozpočtovými prostředky, dbal o vyšší hospodárnost při jejich čerpání apod.

Právní základ budování čs. armády moci tvořil vedle ústavy branný zákon č. 193/1920 Sb. z. a. n. Stanovil složení, organizaci a úkoly ozbrojených sil, jimiž bylo především hájit územní celistvost státu a jeho zřízení proti vnějším nepřátelům

Nástup prvních branců do armády v květnu 1945

Odhalování tajů vojenské výstroje

a zajišťovat pořádek a vnitřní bezpečnost. Vymezoval také použití ozbrojených sil při živelních pohromách, při nichž byl ohrožen život a majetek občanů. Určoval též způsoby výstavby a doplňování ozbrojených sil a definoval brannou povinnost pro občany státu v době míru, za mobilizace i v době války.

Branná povinnost byla jednou z nejrozsáhlejších občanských povinností, neboť se vztahovala na všechno mužské obyvatelstvo ve věku 20–50 let, vojáci z povolání jí podléhali až do konce roku, kdy dokončili 60. rok věku.

Doplňování čs. ozbrojených sil probíhalo jednak odvodem, jednak dobrovolným vstupem, který mohl být povolen tomu, kdo měl čs. státní občanství, případně trvalý pobyt v Československu, byl tělesně i duševně způsobilý a dosáhl 17 let věku.

Podle branného zákona se museli všichni muži–branci – ve věku 20–22 let, kteří byli čs. státními příslušníky nebo měli trvalé bydliště na území republiky, podrobit tzv. odvodní povinnosti, tj. dostavit se k odvodu. Po posouzení jejich zdravotního stavu a shledání schopnými vojenskými služby je odvodní komise zařadila do některé ze zdravotních klasifikací určujících druh jejich služby. Odvedení branci byli zpravidla ještě v témže roce povoláni do armády k výkonu prezenční služby v délce 24 měsíců. Studujícím a připravujícím se na povolání (učni) bylo možno povolit odklad prezenční služby nejdéle do 24 let věku, studujícím vysokých škol do 26, výjimečně do 28 let věku.

Po vykonání prezenční služby byli přeloženi do zálohy, během níž měli povinnost vykonat cvičení ve zbrani, a to vojíni, svobodníci a poddůstojníci v tzv. I. záloze (tj. do 40 let věku) čtyři cvičení v celkové délce 14 týdnů, důstojníci v záloze pět cvičení, každé v trvání čtyř týdnů. Ministr národní obrany měl současně pravomoc při zavádění nové techniky povolovat příslušníky I. zálohy k mimořádnému cvičení v délce 4 týdnů. Zálohu tvořilo celkem 28 odvodních ročníků.

První „vojenský“ podpis právě narukovaného brance...

... a první „vojenská“ strava v kasárnách

BOČEK Bohumil

(4. 11. 1894 – 16. 10. 1952)
arm. generál, náčelník Hlavního štábu

Ruský legionář, prošel velitelskými funkcemi u 3. čs. střílečského pluku *Jana Žižky z Trocnova*, byl dvakrát raněn s trvalými následky. Po návratu do vlasti sloužil v Kroměříži, vystudoval Vysokou školu válečnou a nastoupil jako velitel praporu v Hradci Králové. Od roku 1930 působil v různých funkcích na MNO, mj. jako přednosta výcvikové skupiny. Od října 1936 velel hraničářskému praporu 6 *Sibiřských úderníků* v Domažlicích. V červnu 1939 byl převeden k Vládnímu vojsku, z kterého na vlastní žádost odešel. Zapojil se do odbojového hnutí v rámci Obrany národa a v únoru 1940 emigroval do Francie, kde sloužil u Čs. vojenské správy v Paříži. V Londýně byl ustanoven přednostou I. odboru MNO. V dubnu 1944 byl jmenován zástupcem velitele Čs. samostatné obrněné brigády a v srpnu byl na vlastní žádost odeslán do SSSR, kde se stal zástupcem velitele 1. čs. brigády, později jejím velitelem. Za L. Svobodu vedl jako jeho zástupce 1. čs. armádní sbor při bojích na Slovensku. V dubnu 1945 byl jmenován náčelníkem Hlavního štábu, stal se členem NROS, Vojenské rady při předsednictvu vlády, APS i dalších orgánů. Po únoru 1948 nesl podíl na čistkách a politických perzekucích v armádě. Po zatčení syna za protistátní činnost byl v červenci 1948 odvolán z funkce a stal se velitelem VÚV. Na počátku roku 1950 byl přeložen do trvalé výslužby, v únoru 1952 zatčen a odsouzen na doživotí. Zemřel ve valdické věznici.

Osvětová činnost probíhala i za pobytu ve výcvikových prostorech

Branný zákon upravoval také výkon prezenční služby těch, kteří byli živiteli rodin a majiteli drobných a středních zemědělských usedlostí, živností a obchodů. Zaváděl k tomu institut tzv. náhradní služby v délce pěti měsíců, po jejím vykonání byli zařazeni do náhradní zálohy.

Při ohrožení republiky měl prezident právo na nezbytně nutnou dobu povolát k výjimečné činné službě tři nejmladší ročníky první zálohy nebo vyhlásit částečnou nebo všeobecnou mobilizaci. V případě mobilizace měl právo, po souhlasu vlády, pro doplnění armády předčasně zařadit všechny osoby v tom roce odvedené, dále přidržet k válečné službě příslušníky Finanční stráže a dalších ozbrojených složek, po schválení parlamentem nařídít předčasný odvod osob, které dosáhly 18 a 19 let věku a nařídít opětovný odvod osob, které byly uznány neschopnými vojenské služby.

Branný zákon současně vymezoval sankce při obcházení branné povinnosti, neuposlechnutí povolávacího rozkazu k nástupu prezenční služby nebo na cvičení, či za úmyslné poškození vlastního nebo cizího zdraví.

Odvody branců podle evidence připravené úřady státní správy zajišťovala doplňovací okresní velitelství (DOV), která byla úřadem I. stolice. Na území státu jich bylo vytvořeno celkem 46 a každé zahrnovalo území více politických okresů. Podléhala přímo oddělením doplňovací služby vojenských oblastí. Evidenci záložníků vedly přímo vojenské útvary podle kmenového systému.

Vzhledem k tomu, že v letech 1945 až 1947 nastupovali prezenční službu muži v pokročilejším věku, kteří byli již ženatí a otcové rodin, posilovaly přijímané zákony jejich sociální postavení jednak zvýšením denního služného a náležitostí či započítáváním prezenční služby veřejným zaměstnancům do jejich platového postupu a tak zvýšením státního vyživovacího příspěvku, jímž byli zabezpečeni rodinní příslušníci osob povoláných k výkonu vojenské služby a také přechodnou úpravou její délky. Dále byly upraveny platové a služební poměry vojáků z povolání a sociální situace obětí války a nacistické perzekuce.

Novými orgány, vybudovanými podle sovětského vzoru, se v systému vojenské správy staly Hlavní správa výchovy a osvěty a Hlavní správa obranného zpravodajství. Obě byly podřízeny přímo náčelníku hlavního štábu. Do čela HSVO byl jmenován mjr. Jaroslav Procházka, osvětový důstojník 1. čs. armádního sboru v SSSR a exponent KSČ v armádě. HSVO se členila na 6 oddělení a řídila morálně politickou výchovu příslušníků armády, odpovídala za informace určené pro veřejnost, řídila činnost vojenských hudeb, uměleckých souborů a kulturní práci v armádě, vojenský tisk a nakladatelskou činnost včetně materiálního zabezpečení a do její pravomoci spadaly také armádní sport a tělovýchova.

U velitelství vojenských oblastí byly zřízeny oblastní správy výchovy a osvěty s obdobnou organizační strukturou, u sborů, divizí a brigád oddělení výchovy a osvěty. V praporech a jim na roveň postavených jednotkách působili osvětoví důstojníci, v rotách osvětoví poddůstojníci. Tabulkově se počítalo s asi 700 osobami, koncem června 1945 byla struktura naplněna z jedné pětiny (140 osob). K urychlené přípravě osvětových důstojníků byly proto organizovány kurzy – první se uskutečnil v Brně v květnu a červnu 1945 a zúčastnili se ho důstojníci a rotmistři aktivovaní ze složek domácího odboje a také příslušníci Čs. samostatné obrněné brigády. Nedostatek osvětových důstojníků z řad vojáků z povolání byl řešen využíváním vojáků základní služby, především absolventů škol pro důstojníky v záloze. K 1. prosinci 1945 bylo zřízeno v Praze Vojenské učiliště výchovy a osvěty, později přejmenované na Školu pro osvětové důstojníky.

Učební osnovy, stejně jako činnost osvětových důstojníků, se staly předmětem ostré kritiky představiteli nekomunistických stran a části důstojnického sboru. Spor se také rozhořel o podmínky k přijetí ke studiu, o tom zda je nutné získat středoškolské vzdělání. Osvětoví důstojníci, v naprosté většině členové KSČ, se stali nástrojem ideologické infiltrace KSČ do armády, současně představovali legální strukturu, na níž byl napojen systém nelegálních stranických organizací v armádě.

Vývoj armády v letech 1945–1948 výrazně ovlivňovalo také vojenské obranné zpravodajství, jedna ze dvou vojenských tajných služeb (druhou byla vojenská zpravodajská služba – 2. oddělení Hlavního štábu). Vzniklo 7. ledna 1945 u 1. čs. armádního sboru v SSSR jako oddělení štábu sboru na nátlak sovětského velení a mělo být protiváhou zpravodajské služby londýnského Ministerstva národní obrany. Přednostou byl ustanoven na příkaz velitelství 4. ukrajinského frontu npor. v záloze Bedřich Reicin, kterého v dubnu 1945, po odchodu do čela HS OBZ, vystřídal jeho zástupce por. Karel Vaš. I když se jednalo formálně o oddělení, vznikla zcela samostatná zpravodajská služba disponující rozsáhlými pravomocemi, která vytvářela

vlastní agenturní síť, zaměřovala se na ochranu vojenských prostorů, zejména štábů sboru apod. Pravomoci bezpečnostních orgánů, jimiž disponovala, umožňovaly, aby její příslušníci zatýkali a zadržovali osoby, prováděli domovní prohlídky apod. OBZ představovalo na sklonku války důležitý zdroj informací pro vedení KSČ a sovětské zpravodajské služby. Pátralo po dokumentech abwehru, gestapa, institucí okupační zprávy (především RSHA – Hlavního říšského bezpečnostního úřadu) a získávalo údaje o kolaborantech a zrádcích.

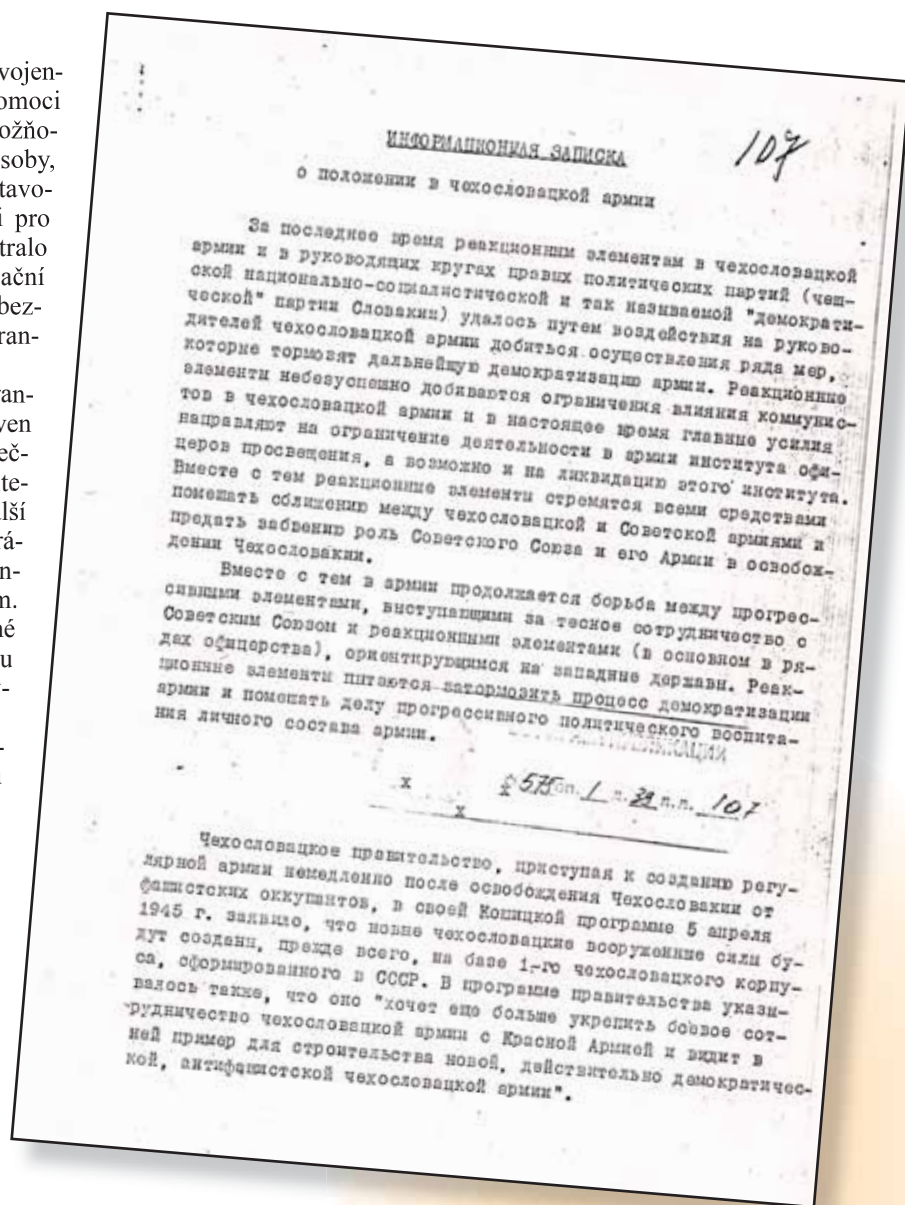
V dubnu 1945 vznikla Hlavní správa obranného zpravodajství, do jejíhož čela byl postaven kpt. B. Reicin. Obsazení dalších míst se uskutečnilo v rámci úsilí KSČ vyřadit hlavní představitele západního odboje ze spolurozhodování o další výstavbě armády. Proto se do svých funkcí nevrátili příslušníci čs. zpravodajské služby při londýnském MNO v čele s gen. Františkem Moravcem. Prezident E. Beneš musel naopak vyvinout značné úsilí, aby na podzim 1945 zabránil jeho trestnímu stíhání na základě obvinění, které proti němu vykonstruovalo právě OBZ.

Obranné zpravodajství představovalo v polovině roku 1945 jedinou akceschopnou čs. tajnou službu a jeho působení nebylo upraveno žádnou zákonnou normou. To umožnilo, aby B. Reicin společně s ministrem vnitra Václavem Noskem fakticky rozhodovali o struktuře, personálním obsazení a obsahu činnosti všech bezpečnostních složek v republice. Jeho příslušníci si, vedle zpravodajských, osobovali i pravomoci bezpečnostních orgánů. Podíleli se na pátrání po příslušnících bývalé Slovenské armády, Domobrany a Rodobrany a odesílali je, bez jakéhokoli prověřování, do zajateckých táborů Rudé armády, měli podíl také na divokém odsunu německého obyvatelstva, při nichž se dopouštěli protiprávního jednání. Viníci však většinou nebyli potrestáni.

Vedle budování vlastních struktur se OBZ od druhé poloviny roku 1945 zaměřilo na sledování čs. důstojnického sboru. Pravidelně zpracovávalo formou měsíčních Souhrnných zpráv podrobné informace o dění v armádě, o postojích a názorech generálů, důstojníků a rotmistřů a sledovalo činnost vojenských spolků. Mezi sledované a odposlouchávané patřili např. generálové Heliodor Píka, Alois Liška a mnozí další. Informace byly použity při čistkách důstojnického sboru.

Působnost OBZ stále více zasahovala také mimo armádu – vyhodnocovalo informace o členech ostatních politických stran, články a zprávy z denního tisku, vystoupení poslanců v parlamentě, systematicky působilo proti zastupitelským orgánům západních států, pozornost věnovalo také orgánům státní správy, především ministerstvům vnitra, financí, průmyslu apod.. Na jednotlivce i skupiny osob získávalo kompromitující informace a naopak bránilo tomu, aby informace tohoto charakteru na členy KSČ pronikly na veřejnost nebo se dostaly do rukou jiných politických stran.

Obranné zpravodajství se již od roku 1945 stalo prakticky nekontrolovatelným, neboť většina vedoucích funkcionářů absolvovala sovětské zpravodajské školy, úzce spolupracovala se sovětskou zpravodajskou službou a současně zastávala významné funkce v KSČ. Jeho činnost zintenzivnila především v druhé polovině roku 1947, kdy se komunistická strana připravovala na převzetí moci.

Informace o situaci v čs. armádě zpracovaná na konci května 1947 členy sovětské vojenské delegace pro J. V. Stalina popisuje nedostatky práce komunistů ve vojících a posilování pozic „reakčních elementů“

Velitelé s různou minulostí

Výstavba velitelského sboru a vojenského školství

Prezident Edvard Beneš vítá 21. srpna 1945 na Staroměstském náměstí čs. příslušníky RAF po návratu do vlasti

Příslušníci 1. čs. armádního sboru v SSSR v osvobozené Praze

Východní podmínky pro formování důstojnického sboru čs. armády se vytvářely v průběhu národně osvobozeneckého boje a zejména na přelomu let 1944/1945 a byly promítnuty do 3. kapitoly Košického vládního programu: „Velitelská místa v nové čs. armádě mohou zastávat jen důstojníci upřímně demokratického, skutečně antifašistického smýšlení... Je nutno, aby byla co nejrychleji provedena opatření k nejrychlejší očistě armády od všech zrádcovských, kolaborantských, antidemokratických a protilidových živlů.“ Zápas o charakter důstojnického sboru se stal jednou z rozhodujících součástí střetů demokratických sil a KSČ o podobu armády po květnu 1945. Komunisté chápali tuto oblast jako důležitou součást svého boje o uchopení politické moci a mimořádná pozornost, jíž velitelskému sboru armády věnovali, vycházela z toho, že mezi důstojníky a rotmistry neměla komunistická strana zdaleka takové pozice jako ve formujících se složkách SNB a Ministerstva vnitra.

Nová podoba důstojnického sboru měla být také jedním z důležitých předpokladů k narušení kontinuity nově vznikající armády s předmnichovskou armádou, spolu s vyřazením hlavních činitelů čs. vojenského odboje na Západě. Signalizovaly to již závěry prvního zasedání Vojenské rady při předsednictvu vlády 6. dubna 1945, kdy se Klementu Gottwaldovi podařilo prosadit odeslání dosavadního hlavního velitele čs. branné moci arm. gen. Sergeje Ingra a náčelníka štábu Hlavního velitelství v Londýně div. gen. Bedřicha Neumanna na zdravotní dovolenou, odvolání z funkce velitele Československé vojenské mise u SHAEF div. gen. Ondřeje Mézla a penzionování brig. gen. Františka Moravce, podnáčelníka štábu Hlavního velitelství. Jednalo se o vojenské osobnosti s jasnou představou o poválečné výstavbě armády.

Základním úkolem, který vyvstal před velením čs. armády po schválení její první prozatímní organizace 15. května 1945, bylo naplnění předepsaných počtů. Velkorysá koncepce výstavby tzv. velké armády předpokládala dosáhnout v příštích letech mírového stavu 210 000 osob, z toho mělo být 19 000 důstojníků. Bezprostředně po skončení války v Evropě disponovalo MNO pouze jednotkami 1. čs. armádního sboru v SSSR, který byl 15. května reorganizován na 1. čs. armádu. Početní stav na počátku května 1945 činil 48 250 osob včetně příslušníků 1. čs. smíšené letecké divize v SSSR.

Poslední srpnový den přešla do podřízenosti čs. velení Čs. samostatná obrněná brigáda ve Velké Británii, která měla 6 648 osob, z toho 114 důstojníků z povolání a 387 důstojníků v záloze. Čs. letecké perutě v Británii měly koncem března 1945 celkem 1 485 osob. Zahraniční jednotky nemohly ani zdaleka splnit představu čs. velení o nové čs. armádě – jak v počtu mužstva, tak především velitelského sboru, vždyť počet jejich důstojníků z povolání se pohyboval kolem 500.

Proto bylo nutno povolát do činné služby zálohy a náhradní zálohy podle § 27 branného zákona, které měly doplnit stav mírové armády na požadovanou výši. Vyhláškou z 27. května 1945 bylo povoláno k výjimečné činné službě na dobu nutnou v Čechách a na Moravě 5 ročníků mužstva (odvodních ročníků 1933–1937)

Pražané vítají vojáky Čs. samostatné obrněné brigády ve Velké Británii

a 8 ročníků záložních důstojníků (1928–1935). Na Slovensku byli povoláni záložníci 4 odvodních ročníků mužstva (1939–1942) a 8 odvodních ročníků důstojníků (1935–1942). Nástup záloh proběhl převážně počátkem června a k 10. červenci 1945 dosáhl početní stav armády téměř 190 000 osob, z toho bylo asi 130 000 záložníků povolaných na mimořádné cvičení. V souhrnu se jednalo o 169 525 příslušníků mužstva, 4 362 rotmistrů (555 v záloze) a 15 836 důstojníků (8 954 v záloze).

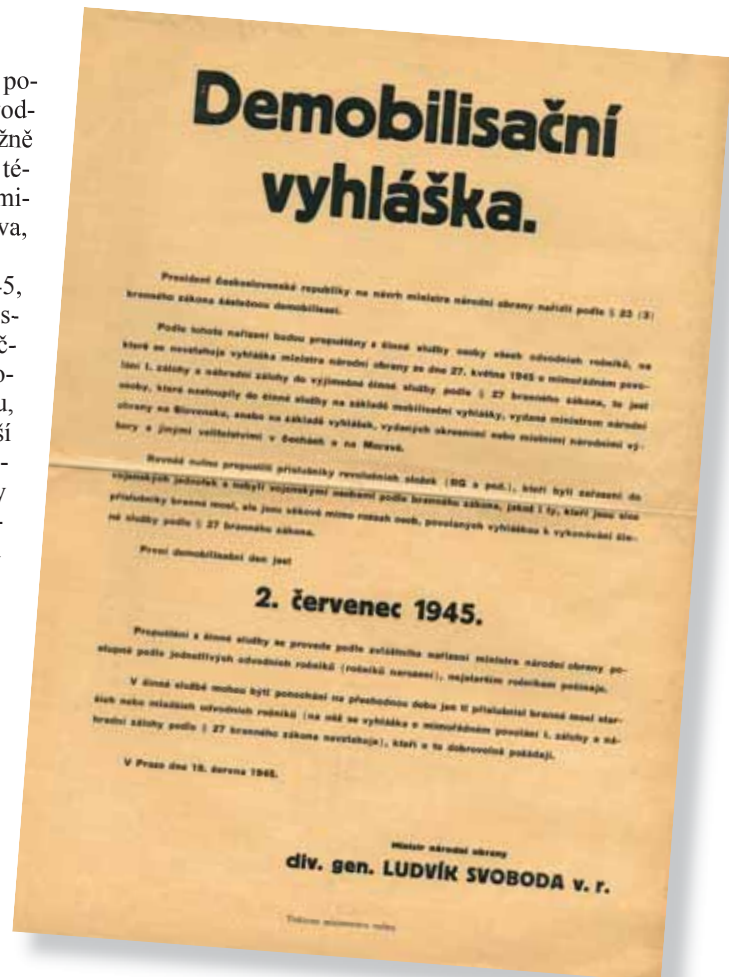
Podle tzv. zdokonalené mírové organizace armády k 1. říjnu 1945, která měla více přihlížet k ekonomickým i demografickým možnostem státu, se však předepsané počty ještě zvýšily. Povoláním 3 ročníků branců z českých zemí, kteří během nacistické okupace neprošli vojenským výcvikem (ročník 1923 na dvouletou základní službu, ročníky 1921 a 1922 na roční), se navýšil stav armády na nejvyšší v celé historii Československa – dosáhl více než 318 000 osob a situace se stala neúnosnou. Proto byly zálohy postupně propouštěny z činné služby, poslední v souvislosti s ukončením stavu branné pohotovosti státu na konci roku 1945. Mírový stav armády poklesl na 180 000 mužů.

Jestliže předepsané mírové počty mužstva se podařilo přijetím mimořádných opatření naplnit, potom důstojnický a rotmistrovský sbor představoval daleko složitější problém. Nedostatek velitelů vyvolával problémy při výcviku i v běžném životě útvarů a jednotek již od prvních dnů mírové výstavby armády. Vojáků z povolání, kteří prošli válkou na východní nebo západní frontě, bylo příliš málo na to, aby mohli vytvořit skutečný „základ“ nového důstojnického sboru – proto bylo rozhodnuto umožnit vstup do armády také důstojníkům armády Slovenského státu, vládního vojska a těm důstojníkům bývalé předmnichovské armády, kteří se v době nesvobody neprovinili proti národní cti a mohli prokázat aktivní odbojovou činnost. Možnosti stát se vojákem z povolání mohli využít rovněž záložní důstojníci, z nichž mnozí získali svou hodnotu v boji, ať již v zahraničí nebo v partyzánských oddílech v okupované vlasti.

Vojenská rada na svém zasedání 15. května 1945 přijala Zásady pro převzetí důstojníků a rotmistrů z povolání do čs. branné moci, které následně schválila vláda a prezident republiky vydal formou dekretu. Tím začala první etapa tzv. očisty armády, která trvala přibližně do konce roku 1945. Každý důstojník a rotmistr musel ve stanovené lhůtě podat žádost o přijetí do armády, v níž podrobně vylíčil svou činnost v době nesvobody včetně prokázání aktivní účasti v odboji. Tento požadavek šel nad rámec Košického vládního programu a jeho realizace se stala hlavním problémem při přijímání důstojníků a rotmistrů nejen v roce 1945, ale

Čs. velitelský řád Jana Žižky z Trocnova zřízený vládním nařízením ze 14. června 1946. Má tři stupně: zlatou a stříbrnou hvězdu a medaili.

Demobilizační vyhláška z 19. června 1945

V létě 1945 byli do armády povoláni další branci

Čs. vojenský Řád bílého lva „Za vítězství“ založený výnosem vlády z 8. února 1945 byl určen pro ty, kteří prokázali mimořádné zásluhy o osvobození Československa. Má hvězdu I. a II. stupně a zlatou a stříbrnou medaili.

Medaile Čs. velitelského řádu Jana Žižky z Trocnova

i v letech následujících. Prosadila ho KSČ a jeho hlavním smyslem bylo zajistit narušení kontinuity nového důstojnického sboru s předmnichovským.

K posouzení těchto žádostí byly koncem května 1945 na základě vládního usnesení vytvořeny přijímací a odvolací komise, u jednotlivých druhů vojsk přijímací podkomise. V Čechách byly zřízeny také čtyři tzv. letací vyšetřující orgány při velitelstvích armádních sborů, které zjišťovaly potřebné údaje ve sporných nebo složitých případech a u odvolání. Na Slovensku byla očista zahájena již v březnu 1945 na základě nařízení SNR a pracovala zde zvláštní přijímací komise, která prověřovala pouze důstojníky slovenské národnosti. V komisích i podkomisích zasedli vedle aktivních účastníků zahraničního i domácího odboje také důstojníci OBZ, kteří se snažili prověrování ovlivnit.

Striktní dodržování podmínky aktivního zapojení do odboje by v praxi znamenalo nepřijetí většiny důstojníků, kteří válečné roky strávili v republice. Proto přes odpor KSČ byla činnost za nacistické okupace posuzována poměrně benevolentně, navíc údaje uvedené na přihláškách nebylo možné v hektické době ověřit. Zvolený postup vedl k tomu, že z téměř 10 000 přihlášek podaných v českých zemích bylo kladné rozhodnutí vydáno ve více než 8 000 případech a na Slovensku bylo přijato téměř 1 500 důstojníků, celkový počet činil více než 9 500. Přísnější kritéria byla přítom používána u generálů a plukovníků, kde nebyla přijata více než polovina přihlášených (z toho přes 70 procent z věkových důvodů), v kategorii nižších důstojníků neprošlo výběrem okolo 20 procent. Do značné míry to byl výsledek mocenského boje o podobu nového důstojnického sboru mezi KSČ a prezidentem E. Benešem podporovaným nekomunistickými stranami.

Způsob, jímž se vytvářel nový velitelský sbor čs. armády po květnu 1945, neměl v ostatních státech budoucího sovětského bloku obdobu. Vznikal ze všech zahraničních a domácích odbojových složek i z těch důstojníků, kteří válečné roky přečkali v závětrí, což na jedné straně zajišťovalo pluralitu politických názorů a postojů, na druhé se ale měnilo ve stále větší přítěž. Bránilo totiž vytváření jednoty důstojnického sboru a vědomí jeho stavovské sounáležitosti a atomizovalo velitelský sbor na řadu v závislosti na vývoji vnitropolitické situace stále více nepřátelských skupin. Hlavní problém byl v tom, že nový důstojnický sbor se vytvářel z lidí s různými válečnými zkušenostmi i odbojovými zásluhami. Důstojníci z předmnichovské armády, kteří neodešli do zahraničí, měli již z doby před válkou často vyšší hodnosti, a proto po opětovném aktivování zastávali vyšší funkce a „předběhli“ vojáky, kteří bojovali v zahraničních jednotkách. Ti to právem považovali za nespravedlivé a nechťeli se s tím smířit. Postupně se však i tyto dvě hlavní skupiny – aktivní a pasivní účastníci odboje – začaly vnitřně diferencovat a jedna se snažila prosadit na úkor druhé. Řada potíží vyplývala také z toho, že personální práce s důstojnickým sborem nebyla centrálně řízena jedním orgánem.

Jak vypadal důstojnický sbor čs. armády vytvořený na konci roku 1945? Nejpočetnější skupinu – téměř 70 procent – tvořili důstojníci předmnichovské armády, kteří zůstali na území protektorátu, jen menší část z nich se zúčastnila odboje, prošla nacistickými vězeními a koncentračními tábory. Šlo o důstojníky služebně a fyzicky starší, bývalé legionáře, ale i část mladších důstojníků. Aktivní účastníci domácího odboje patřili z velké části k přívržencům KSČ, ostatní byli politicky nevyhranění v duchu zásady nepolitčnosti armády z dob první republiky.

Další skupinou byli příslušníci zahraniční armády, kteří se dělili na Východní a Západní. K Východní složce patřili důstojníci bývalé předmnichovské armády, kteří během války přešli do Sovětského svazu nebo byli převeleni koncem války z Velké Británie k doplnění jednotek sboru. Další skupinou byli mladí důstojníci povýšení za bojové zásluhy a po absolvování sovětských vojenských škol a důstojníci pocházející z řad volyňských Čechů. Mnozí z nich nesplňovali podmínku ukončeného vzdělání s maturitou a podle prvorepublikových zásad, které zůstaly v platnosti i po roce 1945, neměli na důstojnickou hodnost nárok stejně jako na přijetí na Vojenskou akademii.

Složku Západní tvořili důstojníci, kteří se zúčastnili bojů ve Francii, na Středním východě, ve Velké Británii a na dalších frontách druhé světové války. Šlo o mladé

Služební čepice pro důstojníky vycházela z válečného vzoru

Odznak československého partyzána zřídila vláda svým usnesením z 9. srpna 1946. Propůjčoval jej ministr národní obrany čs. i zahraničním aktivním účastníkům partyzánských bojů.

důstojníky zařazené k pozemním jednotkám i služebně starší důstojníky, kteří zastávali funkce v londýnském MNO. Zvláštní samostatnou skupinu tvořili příslušníci letectva z bojů o Británii. Převážná část důstojnického sboru ze Západu patřila k přívržencům prezidenta E. Beneše a hlásila se k tradicím předmnichovské armády. Diferenciace jejich názorů a postojů zde byla stejně pestrá a složitá jako u Východní skupiny, mj. i proto, že část z nich v důsledku nadbytku důstojníků ve Francii a ve Velké Británii zastávala často nižší funkce než odpovídalo jejich hodnostem a vojenskému vzdělání.

Málo početnou skupinu tvořili důstojníci, kteří bojovali v partyzánských oddílech. Většina z nich vystupovala ve prospěch KSČ a kategoricky požadovala důslednou očistu armády a nepřijetí důstojníků, kteří se aktivně nezúčastnili odboje, do armády. Zvláštní

skupinou byli důstojníci vládního vojska. Většina z nich se aktivně do odboje nezapojila a velká část veřejnosti poukazovala na jejich službu okupačnímu režimu. Přesto byla větší část z nich do armády přijata s odůvodněním, že se zúčastnili odboje při svém nasazení v Itálii a významně zasáhli do Květnového povstání.

Nejsložitější situace se vytvořila u slovenské části důstojnického sboru, kde se při očištění musel zohlednit také požadavek Košického vládního programu na přiměřené zastoupení Slováků ve velitelském sboru, mj. s ohledem na vytvoření slovenských národních jednotek. Očista na Slovensku byla zahájena již v březnu 1945 a zvláštní přijímací komise uplatňovala poněkud „mírnější metr“. Proto mezi těmi, kteří byli přijati do nové armády, byli jak vojáci bojující od počátku války na obou jejích frontách, tak rovněž další skupiny: důstojníci, kteří přešli z armády Slovenského státu na východní frontě dobrovolně k Rudé armádě nebo byli v bojích zajati, bojovali proti Polsku a SSSR a později přešli na stranu povstalců za SNP nebo se přihlásili do jednotek 1. čs. armádního sboru v SSSR. Do armády byli dále převzati důstojníci, kteří po vypuknutí SNP odešli k partyzánům a po ztlaceni povstání do hor pod příslibem beztrestnosti ze strany Tisova režimu vstoupili do tzv. Haššíkovy armády. Právě tato skupina důstojníků se stala jedním ze zdrojů konfliktů nejen uvnitř slovenské části důstojnického sboru.

Větší část důstojníků slovenské národnosti, kteří sloužili u slovenských národních jednotek, patřila k odpůrcům nové republiky i armády a projevovaly se u nich separatistické tendence a protičeské výpady, přenášející se i na vojáky základní služby. Nespokojenosti slovenských důstojníků napomáhala také skutečnost, že postavení Slováků v nové čs. armádě oproti bývalé slovenské armádě se po finanční a materiální stránce zhoršilo. Dalším problémem ještě více komplikujícím již tak

Řád Slovenského národního povstání zřídila Slovenská národní rada svým nařízením z 23. srpna 1945. Má dva stupně a pamětní medaili.

Pamětní medaile řádu Slovenského národního povstání

Čs. vojenský řád „Za svobodu“ byl zřízen vládním nařízením z 2. dubna 1946. Má tři stupně: zlatou hvězdu a stříbrnou a bronzovou medaili.

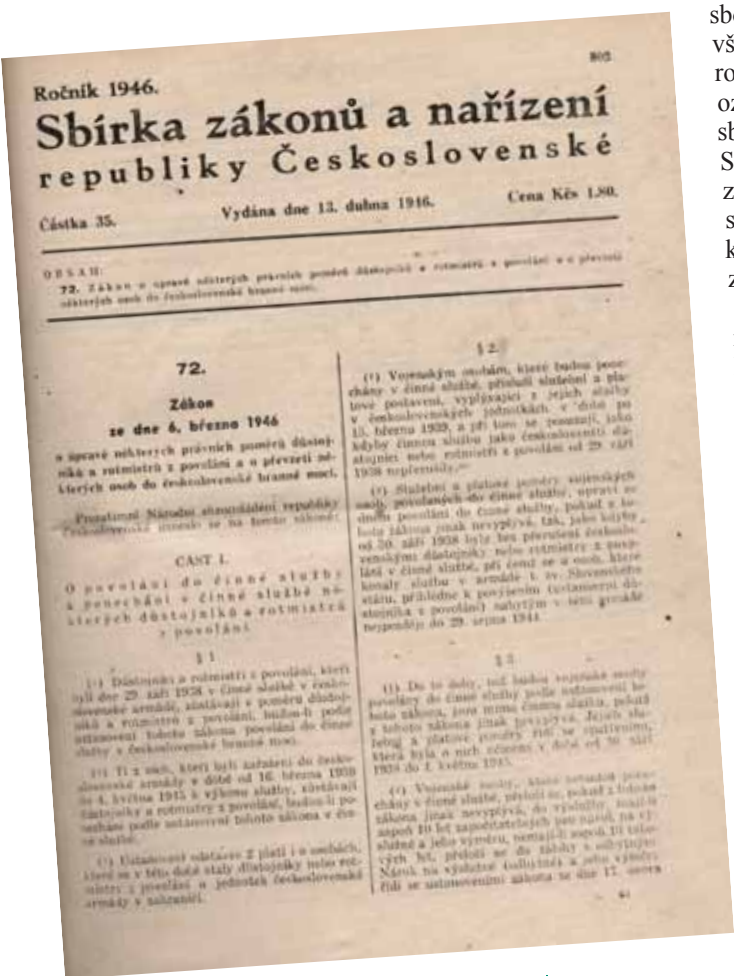

Stříbrná medaile čs. vojenského řádu „Za svobodu“

Čs. Jánošíkova medaile zřízená vládním nařízením ze 14. června 1946 byla určena pro organizátory a příslušníky čs. partyzánských jednotek

Zákon č. 72/1946 Sb.

složitou situaci byl nepoměr v počtu důstojníků české a slovenské národnosti využívající v neprospěch Slováků, a to i přesto, že na konci roku 1945 se zastoupení důstojníků slovenské národnosti zvýšilo téměř na 15 procent oproti 3,4 procentům za první republiky.

Očekávání, že s koncem roku 1945 a zrušením stavu branné pohotovosti státu se situace v armádě zklidní a především, že nově vytvořený velitelský sbor dostane prostor a čas k činnosti při výstavbě a přípravě vojsk, se však nenaplnily. Ve svém expozi pro branný výbor Prozatímního národního shromáždění 5. prosince 1945 při hodnocení situace v armádě označil ministr L. Svoboda za hlavní úkol při budování důstojnického sboru pro příští období jeho ideové, hmotné a personální sjednocení. Situace byla opravdu složitá – projevoval se nesoulad mezi důstojníky ze zahraničních jednotek, bývalé předmnichovské armády a partyzánských jednotek, na všech stupních velení chyběli odborníci, nedostatky byly v povyšování i finančním a materiálním zabezpečení vojáků z povolání.

Politický boj o podobu a charakter důstojnického sboru na počátku roku 1946 přešel do nové etapy, která byla ve znamení přijetí a realizace zákona č. 72/1946 Sb. O úpravě některých právních poměrů důstojníků a rotmistrů z povolání a o převzetí některých osob do československé branné moci, na jehož základě poválečná očista armády pokračovala i nadále. Jeho přijetí prosadila KSČ, která byla s výsledky první etapy očisty nespokojena a poukazovala na to, že v armádě zůstala řada důstojníků a rotmistrů, kteří se aktivně nezapojili do odboje. Její požadavek vyjádřil poslanec Jan Vodička slovy: „Na odpovědných místech musí stát lidé, kteří se osvědčili v boji.“

Zákon byl schválen 6. března 1946 již v ovzduší kampaně ke květnovým parlamentním volbám a postup při očištění se neměl lišit od předchozího – každý důstojník usilující o přijetí do armády (včetně těch, kteří v ní již sloužili) byl povinen podat přihlášku, jejíž součástí byl rozsáhlý dotazník publikovaný ve Věcném věstníku MNO na konci dubna 1946. Vládním usnesením byly zřízeny tři přijímací komise (jedna pro důstojníky a rotmistry české, druhá slovenské a třetí jiné národnosti) a odvolací komise jednotná pro celou armádu. Oproti zásadám první etapy očisty však byla pravidla pro přijetí mnohem přísnější a pro všechny stejná, slovenská

Služební čepice generála čs. armády

I. kurs velitelů vyšších jednotek se konal již v červenci 1945 v Praze. Byl zaměřen na předávání zkušeností z právě skončené války.

specifika již nebyla brána v úvahu. Některá zvlášť tvrdá ustanovení zákona byla později v praxi zmírněna.

Důstojníci a rotmistři, kteří prošli výběrovým řízením, mohli být povoláni do činné služby (týkalo se těch, kteří byli v činné službě k 29. září 1938) nebo ponecháni v činné službě (důstojníci zařazení do čs. armády od 16. března 1939 do 4. května 1945). Druhá etapa očisty měla skončit do roka, pokračovala však ještě po únoru 1948. Provádění zákona se stalo tvrdým politickým bojem mezi KSC a nekomunistickými politickými stranami o výklad a realizaci jednotlivých ustanovení a vedlo k další atomizaci velitelského sboru. Potvrdil to ministr L. Svoboda ve svém expozé v parlamentu 26. listopadu 1946, kdy probíhající očistu označil za jeden z hlavních problémů armády a překážku bránící sjednocení důstojnického sboru.

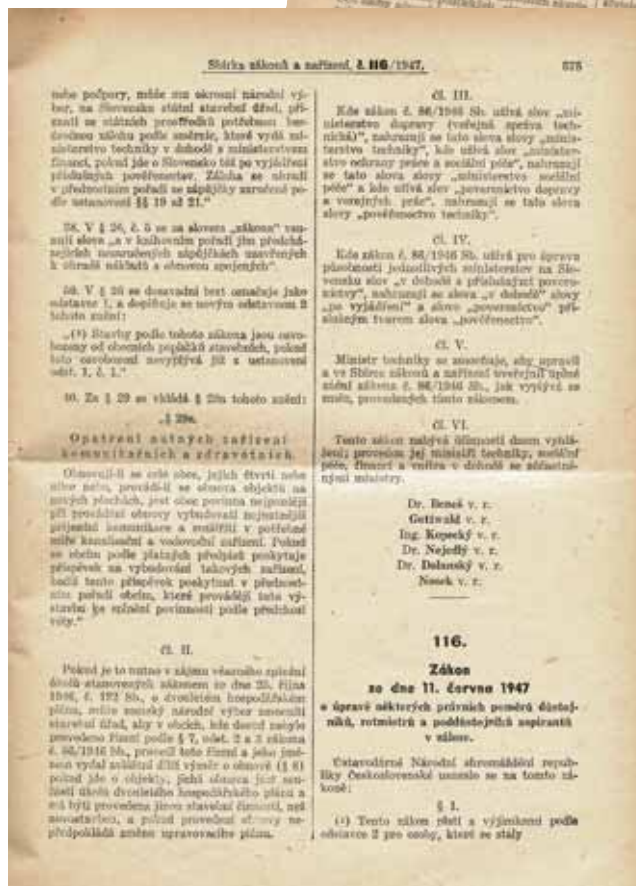
Do konce roku 1946 bylo podáno přes 13 000 žádostí, z nichž se podařilo projednat téměř 12 500. Do armády bylo povoláno do činné služby 10 449 důstojníků, na 2 000 výběrovým řízením neprošlo a přes 600 případů nebylo rozhodnuto. Do konce roku 1946 se podařilo projednat odvolání a počet důstojníků přijatých do činné služby dosáhl čísla 11 630. Většinu z nich tvořili příslušníci bývalé předmnichovské armády – více než 9 000, důstojníci ze zahraničních a partyzánských jednotek zůstalo 1 300 a z bývalé armády Slovenského státu bylo přijato zhruba 1 000. Z národnostního složení bylo více než 9 000 důstojníků české a přes 1 600 slovenské národnosti. Pokud jde o rotmistry, bylo podáno celkem na 7 500 přihlášek, z nichž bylo na 6 000 projednáno kladně. Rotmistřů české národnosti bylo přijato téměř 5 000, slovenské zhruba 1 000.

Přestože se počet velitelského sboru armády koncem roku 1946 zvýšil, na naplnění předepsaných mírových počtů to nestačilo. Nové prozatímní tabulky připravené Hlavním štábem na podzim 1946 pro všechna vyšší velitelství, kde byla situace nejsložitější, proto snižovaly počty o třetinu, aby se co nejvíce přiblížily skutečným.

Očista pokračovala v menší míře i v roce 1947, kdy se dostala ještě více do vleku zápasu o politický charakter velitelského sboru. Problémy uvnitř důstojnického sboru tím ještě narůstaly a byly podpořeny i odlišným vývojem v českých zemích a na Slovensku, diference důstojníků se prohlubovala i přes přijatá opatření. Některá jako např. renominace (dodatečné povýšení těch, kteří v průběhu války nebyli většinou v činné službě, tj. především důstojníků z předmnichovské armády) vyvolala naopak negativní reakce v armádě i na veřejnosti. Navíc byla nadále kritizována „nedůslednost“ a „nedostatečnost“ očisty a vyslovovány požadavky na opětovné prověřování. Pozornost se soustředila i na záložní důstojnický sbor, protože někteří bývalí důstojníci Hlinkových gard a Domobrany dostali vojenské průkazy důstojníků v záloze i v případech, kdy byli odsouzeni k trestu odnětí svobody. Největší přehmaty odstranilo až přijetí a realizace zákona O úpravě některých právních poměrů důstojníků, rotmistřů a poddůstojníků v záloze č. 116/1947 Sb. z 11. června 1947.

Zákon č. 116/1947 Sb.

116.

Zákon

ze dne 11. června 1947

o úpravě některých právních poměrů důstojníků, rotmistřů a poddůstojníků aspirantů v záloze.

Čestavodárná Národní shromáždění republiky Československé usneslo se na tomto znění:

§ 1.

(1) Tento zákon platí a vstoupí v účinnost podle odstavce 2 pro osoby, které se staly

Slavnostní zahájení výuky ve Vojenské akademii v Hranicích

Z výcviku posluchačů Tankového učiliště v Milovicích

Arm. gen. Alois Liška stál v čele Vysoké vojenské školy do konce února 1948. Po odchodu do emigrace v červnu 1948 byl vrcholným funkcionářem Čs. obce legionářské v zahraničí.

Druhým velitelem Vojenské akademie v Hranicích se stal brig. gen. Jan Květoň

Posluchači prvního ročníku Vojenské akademie

Naplnit velitelský sbor v činné službě i v záloze, zajistit přípravu vysoce kvalifikovaných důstojníků a specialistů, umožnit doplnění vzdělání a podílet se na rozvoji vojensko teoretického myšlení mělo vojenské školství. Po květnu 1945 byl převzat třístupňový systém vojenských škol pro důstojníky z povolání z předmnichovské armády. Základním stupněm byly dvě vojenské akademie, které poskytovaly budoucím vojákům z povolání základní vojensko odborné vzdělání. Staly se také zdrojem pravidelného doplňování důstojnického sboru. Druhý stupeň tvořila síť vojenských učilišť, která byla určena pro zdokonalování vojensko odborných znalostí a třetí stupeň představovalo vysoké vojenské školství, reprezentované Vysokou školou vojenskou v Praze, která poskytovala nejvyšší vojenské vzdělání důstojníkům čs. armády vševojskového a týlového směru.

Vojenská akademie v Hranicích (VA) zahájila svoji činnost za přítomnosti gen. L. Svobody 21. října 1945. Prvním náčelníkem se stal brig. gen. Šimon Drgač. Úkolem akademie bylo během dvou let připravit důstojníky–poručíky, velitele čet všech druhů vojsk a některých služeb pozemního vojska. Podmínky pro přijetí opět vycházely z Košického vládního programu a preferovaly politickou a národní spolehlivost, přednost při přijímání byla dávana aktivním účastníkům odboje. Ti však byli často handicapováni nedostatečným stupněm vzdělání, neboť jedním ze základních požadavků pro přijetí ke studiu bylo složení maturitní zkoušky. V důsledku značného nedostatku důstojníků byla ve školním roce 1945/1946 učiněna výjimka a téměř 500 uchazečů bylo zařazeno přímo do druhého ročníku. Po roce studia nastoupili v hodnosti poručíků k útvarům. Výuka odrážela nejasnost celkových doktrinních otázek a rozdílné zkušenosti a znalosti profesorského sboru pocházejícího z předmnichovské armády i důstojníků připravených na vojenských školách v SSSR a Velké Británii.

Vojenská letecká akademie (VLA) byla vytvořena 15. září 1945 a prvních 82 frekventantů nastoupilo k 1. říjnu. Výcvik a teoretické předměty probíhaly z počátku v Havlíčkově Brodě, k 1. únoru 1946 byla škola přemístěna do Hradce Králové, kde se podařilo dokončit nutné úpravy. Jejím úkolem byla výchova a příprava frekventantů na důstojníky letectva z povolání. Podmínky pro přijetí byly obdobné jako na Vojenské akademii v Hranicích kromě věkové hranice uchazeče, který nesměl překročit věkovou hranici 21 let a studium trvalo tři roky. Velitelem školy byl ustanoven plk. Jaroslav Plass, kterého v únoru 1946 vystřídal plk. gšt. Karel Náprstek – druhý jmenovaný patřil k příslušníkům čs. leteckých jednotek na Západě stejně jako většina velitelského a pedagogického sboru.

Vojenská učiliště podléhala jednotlivým velitelstvím druhů vojsk a služeb Ministerstva národní obrany a představovala jejich hlavní výchovnou, školskou a studijní základnu. Hlavním úkolem učilišť bylo zdokonalovat a doplňovat vojenské vzdělání důstojníků. Výuka většinou probíhala formou krátkodobých až jednorozročních kurzů pro velitele rot, baterií, oddílů, náčelníky služeb útvarů apod. Učiliště také poskytovala vojensko odborné vzdělání čerstvě aktivovaným důstojníkům ze zálohy formou osmiměsíčních aplikačních kurzů. Školili se v nich rovněž příslušníci rotmistrovského sboru a dělesloužící poddůstojníci.

Nejvyšší vojenské vzdělání v čs. armádě poskytovala Vysoká vojenská škola (VVŠ) v Praze, jejíž činnost byla obnovena k 1. červenci 1945. Členila se na Vysokou školu válečnou (VŠV), Vysokou školu intendantní (VŠI) a Velitelskou

školu, zajišťovala také Kurzy vyšších velitelů. Přípravovala důstojníky generálního štábu ve dvou směrech: operační školil důstojníky pro vykonávání funkcí na štábech vyšších velitelství a současně na funkce velitelů vševojskových těles, týlový směr byl zaměřen na důstojníky generálního štábu, kteří budou zastávat funkce na štábech týlů vyšších jednotek. Velitelská škola organizovala čtyřměsíční kurzy pro velitele oddílů a kurzy pro velitele vojskových těles všech druhů vojsk s operačním a týlovým. Posláním Kurzu vyšších velitelů byla ucelená systematická příprava plukovníků generálního štábu a druhů vojsk pro výkon vyšších velitelských funkcí.

Studium bylo zaměřeno na všeobecnou taktiku, taktiku druhů vojsk a služeb, vojenskou historii, politické vědy, národní hospodářství, mezinárodní a správní právo apod. Součástí výuky byla i náročná jazyková příprava.

Podmínky pro uchazeče do prvního ročníku řádného studia byly; hodnost poručíka až majora, věk mezi 27 a 39 lety, tři roky služby v mírové armádě nebo nejméně rok ve funkci velitele a v hodnosti důstojníka za války. Dále byl požadován výborný zdravotní stav a v neposlední řadě prokázání účasti v národně osvobozeném boji na domácí či zahraniční půdě.

Velitelem Vysoké vojenské školy byl jmenován div. gen. A. Liška, velitel Čs. samostatné obrněné brigády ve Velké Británii, mezi 34 členy profesorského sboru bylo sedm z našich západních jednotek. Ostatní neměli žádné praktické válečné zkušenosti, což značně komplikovalo jeden z hlavních úkolů, které škola dostala při zahájení výuky od prezidenta E. Beneše: být „ohniskem pro rozvoj vojensko-teoretického myšlení i vytváření čs. vojenské doktríny“.

V prvním poválečném školním roce probíhala výuka na VVŠ pouze ve Vysoké škole válečné, od následujícího školního roku zahájily činnost i další součásti a byly připraveny učební programy a osnovy s postupnou gradací vojenské odborné problematiky zahrnující stupeň od útvaru po vševojskovou armádu. Prvních 65 důstojníků gšt. bylo vyřazeno v létě 1946, prvních 26 důstojníků identifikace o rok později. Do února 1948 připravila VVŠ celkem 188 absolventů, z nichž pouze 27 bylo slovenské národnosti. Více než sto vyřazených prošlo čs. jednotkami na západě, východní jednotky byly zastoupeny jen 12 absolventy.

V průběhu let 1945–1946 se síť vojenských škol dotvořila zřízením dalších školských zařízení, jako byly Letecké učiliště v Prostějově a Olomouci, Letecká spojovací škola v Chrudimi či zařízení pro přípravu specialistů v Praze: Učiliště vojenské tělovýchovy, Škola osvětových důstojníků či Vojenská lékařská škola. Obnovena byla rovněž soustava škol pro důstojníky v záloze (ŠDZ).

Protože vojenské školství nezajišťovalo přípravu specialistů technického směru a lékařů, snažila se je vojenská správa získat nábořem z řad studentů a absolventů civilních vysokých škol. Přes veškeré úsilí i výhodné podmínky se podařilo plánované počty lékařů naplnit jen na necelých 60 procent, v případě specialistů technického směru na necelou polovinu.

Vojenské školství se stejně jako celá armáda a její velitelský sbor potýkalo s rozdílností názorů a představ jak budovat nové školy a také představy profesorského sboru o výuce na jednotlivých školách byly značně diferencované. Prakticky záleželo na veliteli školy ke kterému směru – západnímu, východnímu či dokonce předmnichovskému – se výuka bude přibližovat. Proto již v červnu 1945 požádal Hlavní štáb o vyslání zkušených sovětských důstojníků pro vojenské školy, což vyvolalo ostrou diskusi o účelnosti a politickém dosahu přítomnosti takového počtu sovětských důstojníků v čs. armádě. Nakonec působilo od léta 1945 na čs. vojenských školách 86 sovětských instruktorů, jejichž činnost však byla omezena jen na předávání znalostí a válečných zkušeností. Přesto byl poměr mezi nimi a učitelským sborem škol často velmi napjatý. To bylo jedním z důvodů, proč v následujících měsících počet sovětských instruktorů klesal a na konci roku 1947 jich zůstalo jen sedm.

V roce 1945 byly dojednány podmínky přípravy čs. generálů a důstojníků na vojenských školách Rudé armády. Koncem roku 1945 odcházelo na tyto školy studovat prvních 30 čs. generálů a důstojníků, z nichž 15 bylo určeno pro studium Vojenské akademie generálního štábu K. J. Voršilova. Tato skupina vojáků byla do roku 1948 první a zároveň poslední, která byla vyslána na sovětské vojenské školy. V roce 1947 studovali čs. důstojníci také na vojenských školách ve Francii (3), Polsku (2), Jugoslávii (2), Švédsku (3), USA (2) a Velké Británii (2), další byli na krátkodobých kurzech v jiných zemích.

Zahájení činnosti Vysoké vojenské školy se zúčastnili ministr národní obrany Ludvík Svoboda a ministr zahraničních věcí Jan Masaryk

Školní letouny C-6 na stojánce Leteckého učiliště v Olomouci

Příprava tělovýchovných instruktorů v Učilišti vojenské tělovýchovy v Praze

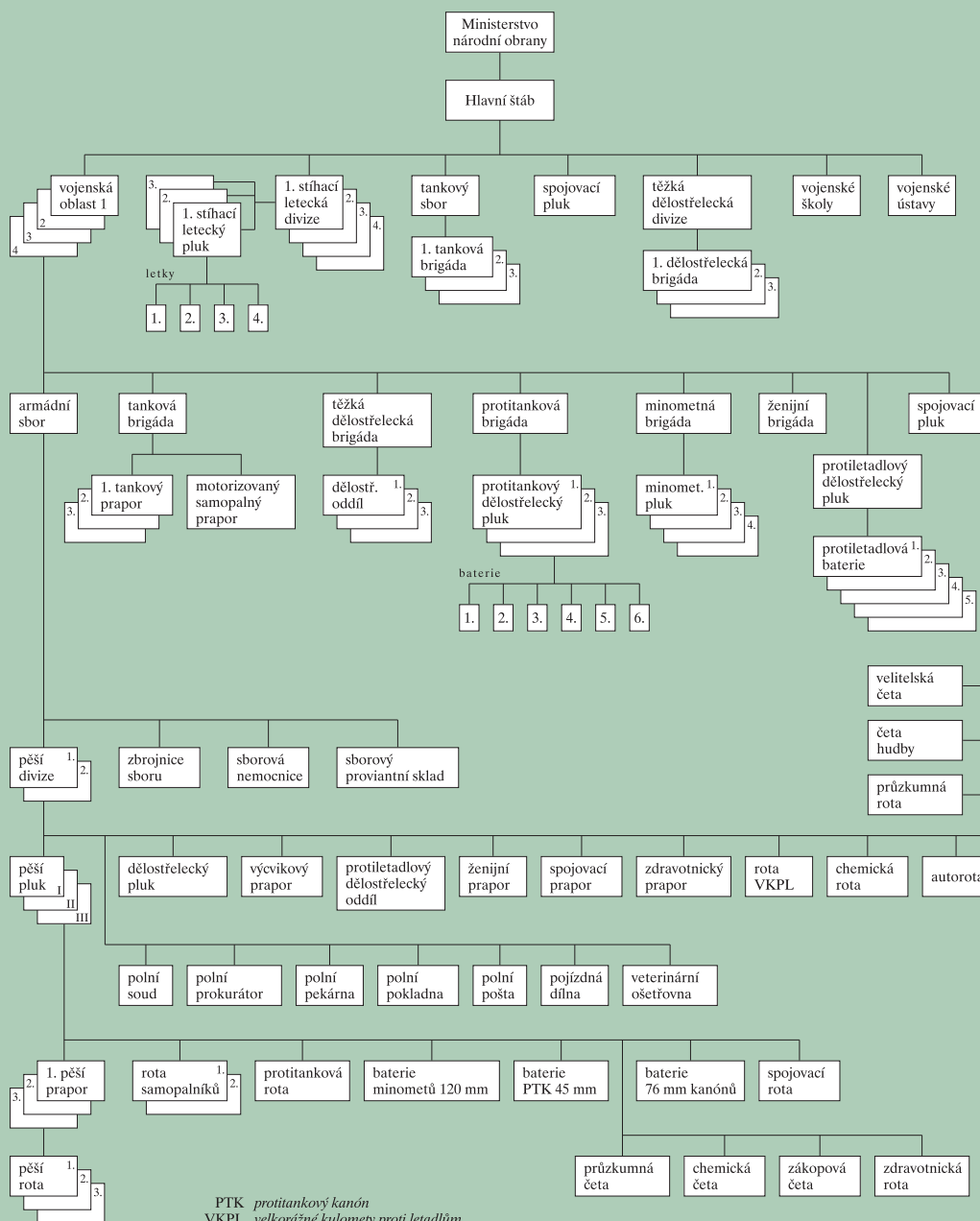
Soužití starého s novým

Organizační výstavba vojsk a druhů služeb, dislokace armády

Hlavní předpoklady, východiska a zásady organizační výstavby a dislokace mírové čs. armády řešilo MNO ve spolupráci s Hlavním štábem od dubna 1945, první ucelený zámysl schválila Vojenská rada při předsednictvu vlády 15. května 1945. Vycházel z koncepce tzv. velké armády, která měla být garantem bezpečnosti a suverenity Československa a jedním z důležitých faktorů úplného obnovení a upevnění mezinárodního postavení nové republiky, mj. s ohledem na podporu čs. stanovisek na mírových jednáních. Podle původních úvah měla mít mírová armáda 180 000 mužů, z toho okolo 120 000 vojáků základní služby a být tvořena 16 pěšími divizemi, silnými motorizovanými zálohami posílenými tanky a mohutným dělostřelectvem spolu s letectvem. Dislokace vojsk měla vycházet jednak z předpokladů budoucího ohrožení Československa, jednak z existujících možností ubytování vojsk a jejich výcviku.

Koncepce ústupové strategie, která v podstatě kopírovala předmnichovské představy obrany republiky včetně hlavního nebezpečí ze strany Německa a Maďarska, počítala s vedením ústupových bojů do doby pomoci Rudé armády a společného přechodu do protiútku. To vyžadovalo spolehlivé zajištění obrany severozápadních, západních a jižních hranic státu a vytvoření silných úderných uskupení ve vnitrozemí – těžiště dislokace vojsk bylo proto položeno do mnohem ohro-

Mírová organizace čs. armády k 25. květnu 1945

PTK protitankový kanón
VKPL velkorážné kulometry proti letadlům

ženějších Čech, kde měla být rozmístěna asi polovina všech jednotek a útvarů mírové armády, zbytek měl být rovnoměrně dislokován na Moravě a na Slovensku.

Košický vládní program ve své III. kapitole stanovil, že organizace nové čs. armády spolu s její výzbrojí a výcvikem budou shodné s Rudou armádou. Představa převzetí cizího organizačního modelu se však již od počátku ukazovala jako značně problematická nejen pro zásadní rozdíly mezi armádou malého státu a ozbrojenými silami velmoci, ale také z hlediska potřeby začlenění ozbrojených složek čs. západního odboje (letců z Británie a Čs. samostatné obrněné brigády) i povstaleckých vojsk na Slovensku. Své představy o podobě organizace armády měl prezident E. Beneš, jako její vrchní velitel, rozdílně si ji představovaly politické strany, nejednotné postoje byly i uvnitř formujícího se velení armády a mezi velitelským sborem. Svou podstatou odborná oblast budování armády tak byla od počátku politizována. Navíc chybělo ujasnění základních vojensko doktrinárních východisek a nemalou roli se hrávala také potřeba rychlé organizace vojsk vzhledem k nutnosti jejich nasazení v pohraničí a zejména na Těšínsku a při odstraňování válečných škod.

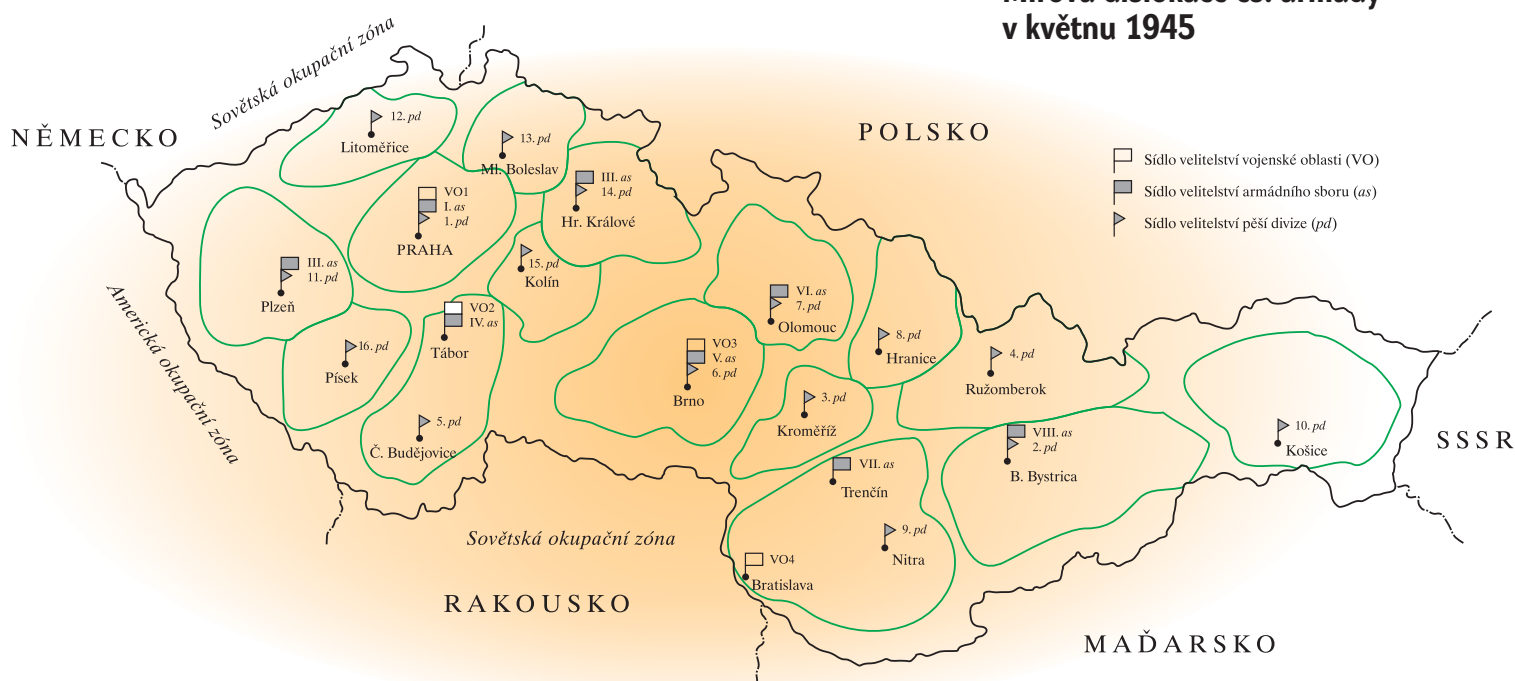
To byl také jeden z hlavních důvodů, proč první všeobecná mírová organizace čs. armády, která byla schválena 25. května 1945 byla označena za prozatímní. Počítalo se s tím, že bude v dohledné době nahrazena novou, definitivní, vycházející z nové čs. vojenské doktríny, na níž se mělo urychleně pracovat. Základ pro organizaci vojsk představovala 1. čs. armáda vytvořená k 15. květnu 1945 reorganizací 1. čs. armádního sboru v SSSR: jeho pěší brigády se změnily na divize a spojovací prapor na spojovací pluk, další sestava se vytvářela postupně v návaznosti na začleňování zahraničních jednotek, především Čs. samostatné obrněné brigády a formování nových útvarů z branců nastupujících k výkonu vojenské základní služby.

Organizace vycházela z organizačního rámce čs. předmnichovské armády a současně v organizaci svazků a útvarů do značné míry kopírovala válečnou organizaci a počty Rudé armády. Už od počátku se tak vytvářela situace, kdy se na starý základ přidávalo nové a naopak nové bylo nutno přizpůsobovat starému.

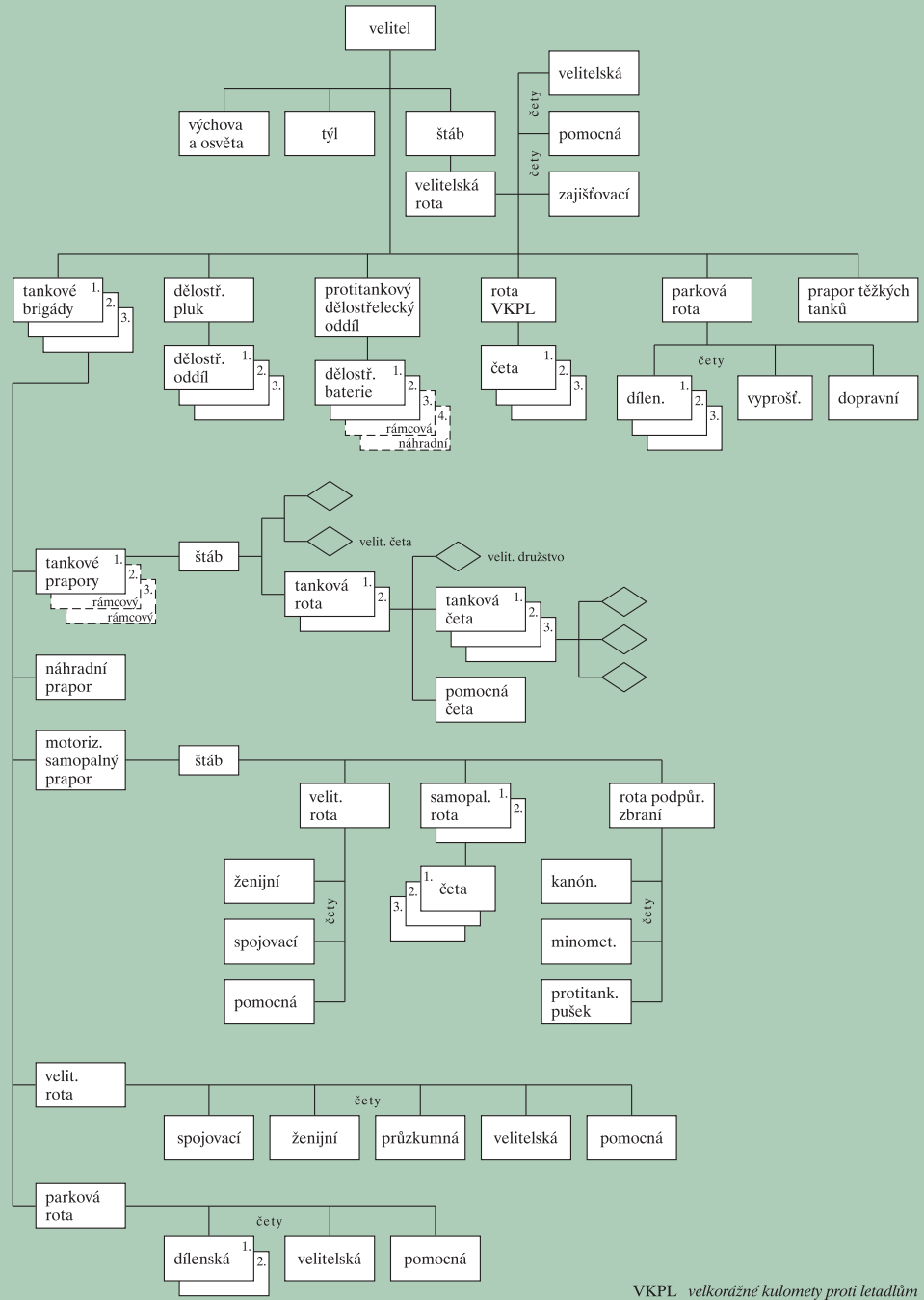
Základ prozatímní mírové organizace představovala čtyři velitelství vojenských oblastí (1 Praha, 2 Tábor, 3 Brno a 4 Bratislava), která měla v případě branné pohotovosti státu vytvořit velitelství čtyř vševojskových armád. Oblasti jako teritoriálně organizační a relativně samostatné operační celky měly jednotnou organizační strukturu: tvořily je vedle oblastních jednotek dva armádní sbory (I. Praha, II. Hradec Králové, III. Plzeň, IV. Tábor, V. Brno, VI. Olomouc, VII. Trenčín a VIII. Banská Bystrica) po dvou pěších divizích, při mobilizaci měl být vytvořen třetí armádní sbor a počet pěších divizí v rámci svazku měl být zvýšen na tři. Sborovými jednotkami byly tanková, těžká dělostřelecká, protitanková, minometná a ženijní brigáda spolu s protiletadlovým dělostřeleckým a spojovacím plukem.

Součástí čs. armády byla od května 1945 také Hradní stráž

Mírová organizace tankového sboru k 1. říjnu 1945

VKPL - velkorážné kulometry proti letadlům

Zálohu hlavního velitelství v přímé podřízenosti Hlavního štábu, představující posilové armádní prostředky postupně vytvořily tankový sbor v Olomouci, sformovaný reorganizací 1. čs. tankové brigády v SSSR, těžká dělostřelecká divize (tzv. průlomová) v Kolíně s dvěma houfnicovými a jednou minometnou brigádou, jezdecká brigáda a spojovací pluk 5 s velitelstvími v Pardubicích a další zabezpečovací a pomocné jednotky a zařízení. V přímé podřízenosti MNO a Hlavního štábu byly rovněž vojenské školy a různá týlová zařízení včetně ústavů.

Velitelství armádního sboru představovalo operační stupeň velení, který měl v míru pouze nejpotřebnější štáb a s jeho plným rozvinutím se počítalo až v době branné pohotovosti státu. Hlavní palebnou silou svazku byly tři dělostřelecké brigády oblastního dělostřelectva, které měly celkem okolo 5 000 mužů a 252 hlavně, z toho 144 minometry 120 mm, 48 kanónů 57 mm, 24 kanóny 76 mm a 36 houfnic 152 mm. Posilovým prostředkem byla u všech sborů tanková brigáda, vytvořená z jednotek

Čs. samostatné obrněné brigády, přejmenované k 1. červenci 1945 na tankový sbor a k 1. září téhož roku zrušené. Organizace tankových brigád oblastí i tankového sboru v Olomouci byla jednotná: jednalo se o tři tankové prapory a motorizovaný samopalný prapor, celkem měla brigáda předepsáno 65 tanků. Pro každý sbor měly být postaveny také ženijní brigáda a spojovací a automobilní prapor.

Pěší divize měla vedle tří pěších pluků organicky začleněné dělostřelecké, samopalné, ženijní, spojovací, průzkumné, výcvikové a další jednotky a součásti. Zvýšila se její palebná síla (šlo o 263 dělostřeleckých hlavních) i manévrovací schopnosti. Mírový stav byl určen na 10 171 mužů. Některé pěší divize měly být v závislosti na dodávkách materiálu ze SSSR přeměněny na horské.

Na základě zkušeností z druhé světové války měla mít čs. armáda silné vojenské letectvo. Území státu bylo rozděleno na čtyři letecké oblasti se čtyřmi leteckými divizemi smíšeného typu určenými pro jednotlivé vojenské oblasti (operační armády) k podpoře činnosti pozemních vojsk a leteckou ochranu operačního prostoru. Každý z leteckých svazků měl mít dva stíhací a po jednom bitevním a bombardovacím pluku o čtyřech letkách. Vzhledem k tomu, že základem pro 1.–3. leteckou divizi se staly 310., 312. a 313. čs. stíhací peruť ze Západu a pro čtvrtý svazek 1. čs. smíšená letecká divize v SSSR, byl důraz položen na výstavbu stíhacích pluků, bitevní a bombardovací útvary měly vzniknout později. V Praze byl dále vytvořen letecký dopravní pluk.

Vytvořený rámec organizace čs. armády vycházel z poznatků z právě skončené války a přesto, že nejpočetnějším druhem vojska zůstala pěchota, došlo k podstatnému zvýšení úlohy dělostřelectva, tankového vojska, letectva i speciálních druhů vojsk (ženijní, spojovací, chemické [dobově zvláštních bojových prostředků – ZBP]). Byl posílen vševojskový charakter svazků i svazů a jejich schopnost plnit bojové a operační úkoly ve vzájemné součinnosti. Zvolený trojkový systém (tři čety v rotě, tři roty v praporu, tři prapory v pluku atd.) zajišťoval pružné velení vojskům a dovoloval vyčleňovat až třetinu sil a prostředků do zálohy na všech stupních velení.

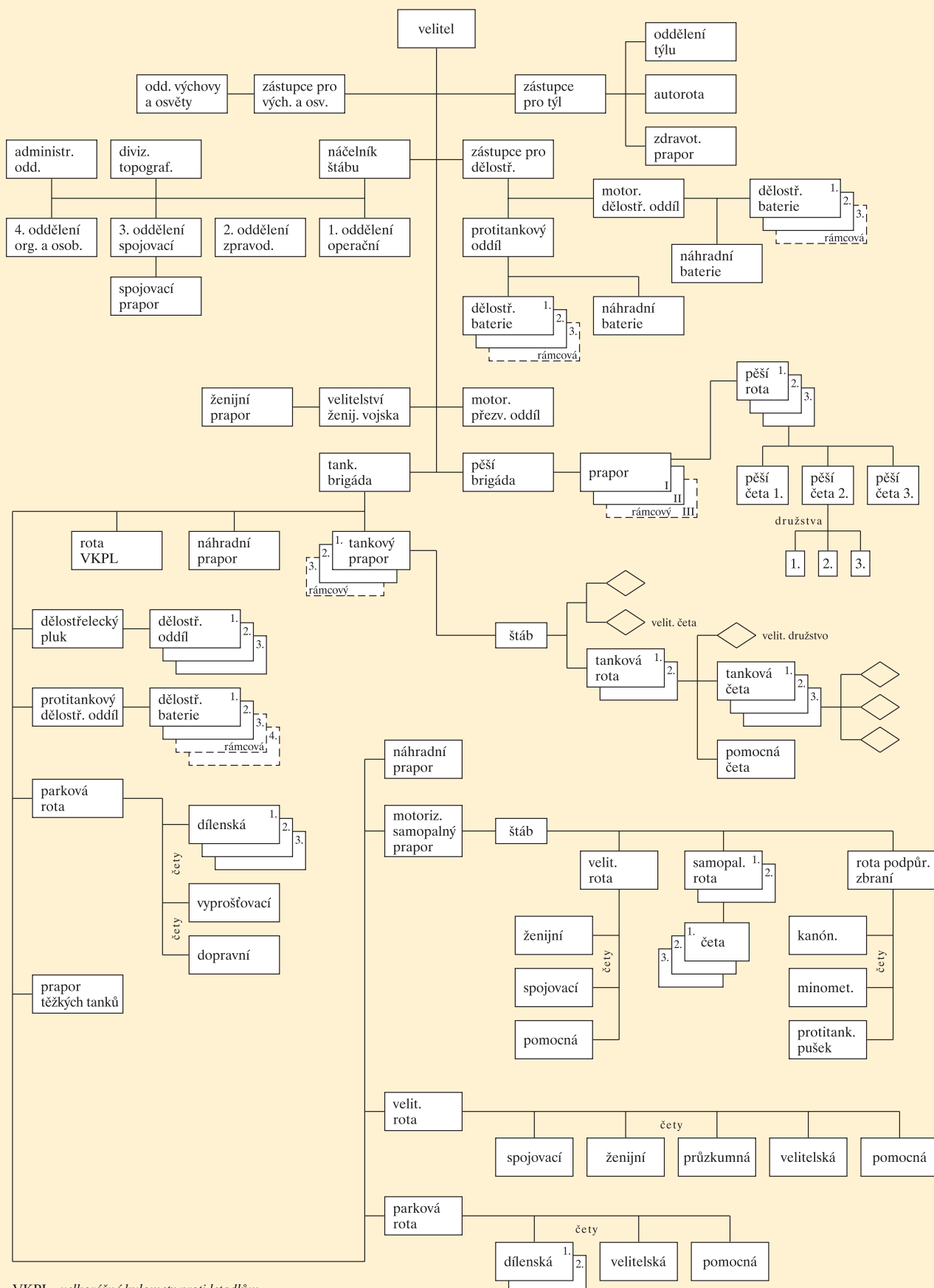
Velení armády se nepodařilo vyřešit otázku protivzdušné obrany státu – zatím se nepočítalo s vyčleněním zvláštních sil pro tento úkol ani se vznikem centrálního řídicího orgánu obdobného velitelství druhů vojsk na MNO. Vyčleněnou jednotku protiletadlového dělostřelectva mělo pouze velitelství vojenské oblasti: šlo o dělostřelecký pluk s 16 kanony 37 mm, na ostatních stupních velení bylo protiletadlové dělostřelectvo součástí dělostřelectva.

Organizační výstavba čs. armády byla od počátku limitována nejen nedostatkem osob a materiálu, ale také enormními nároky na finanční prostředky a hospodářské zdroje státu. Velký rozpor mezi představami a požadavky velení armády a reálně existujícími možnostmi (naplnění předepsaných mírových počtů vyžadovalo na 250 000 mužů, z toho více než 20 000 důstojníků) byl řešen prakticky permanentně různými dílčími změnami organizace a často také dislokace i celkovými reorganizacemi mírového složení armády.

Dokladem toho je další celková reorganizace uskutečněná již k 1. říjnu 1945, která dostala název „zdokonalená“ naznačující, že stále ještě nejde o organizaci definitivní. Důvodem jejího provedení byla potřeba uzavřít etapu transformace čs. zahraničních jednotek a více respektovat stávající možnosti budování armády, zejména ekonomické možnosti státu a snížení počtu obyvatelstva republiky při zajištění růstu úderné a palebné síly vojsk. Jedna z cest byla hledána ve vytvoření tří druhů jednotek – na plných počtech, rámcových a náhradních. Jednotky na plných počtech byly plně bojeschopné, rámcové měly počty podstatně snížené a jejich hlavním úkolem byl výcvik záloh; na plný stav byly doplňovány příslušníky zálohy při větších cvičeních a v případě mobilizace. Náhradní jednotky (dobově náhradní tělesa) byly převzaty z čs. předmnichovské armády a vedle kmenové evidence záložníků vytvářejících mobilizační sled zajišťovaly rovněž obstarání a skladování výzbroje a výstroje pro jejich vystrojení v případě mobilizace. Za války se staraly o základní výcvik nováčků a záloh a odesílaly je jako pochodové kolony ke svému vojskovému útvaru na frontu k doplnění ztrát. Náhradní jednotky spolupracovaly s orgány doplňovací služby (46 doplňovacích okresních velitelství) – tento způsob doplňování byl převzat z čs. předmnichovské armády. Vytvoření rámcových a náhradních jednotek vedlo k podstatnému snížení předepsaných mírových počtů: např. v případě pěší divize šlo o zhruba 30 procent.

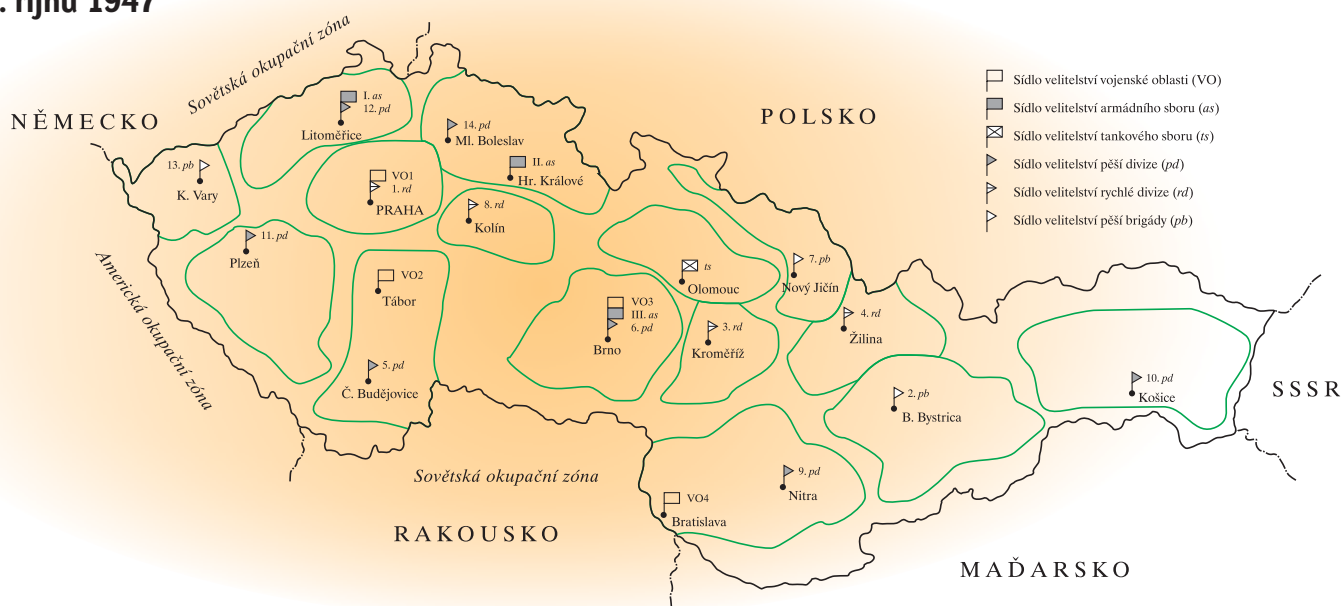
Další změnou bylo zrušení jezdeckta jako samostatného druhu vojska. Jezdecká brigáda v Pardubicích se čtyřmi jezdeckými korouhvemi (pro každou vojenskou oblast) a 15 vozatajskými eskadronami (pro vojenské oblasti a pěší divize) i dalšími součástmi se změnila pouze v pomocný svazek.

Mírová organizace pěší divize k 1. říjnu 1945

VKPL - velkorážné kulometry proti letadlům

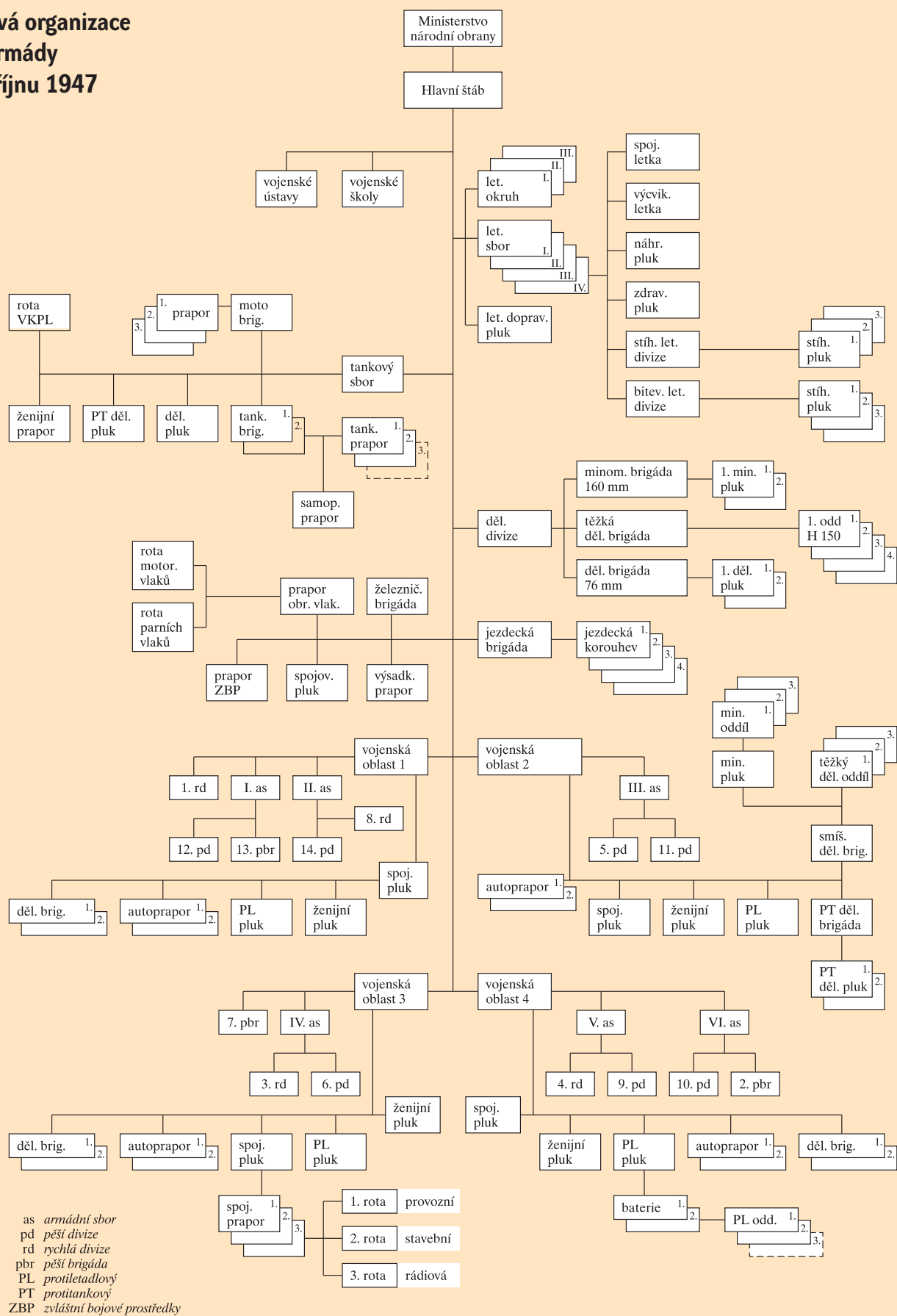
Mírová dislokace čs. armády k 1. říjnu 1947

Předepsané mírové počty útvarů a jednotek k 1. říjnu 1947

	Důst.	Rtm.	Dls.	Mužstvo
Pěchota				
Pěší pluk (s 2 bateriemi)	98	765	7	1245
Pěší pluk (s 1 baterií)	90	72	53	1117
Pěší prapor samostatný	44	33	24	514
Dělostřelectvo				
Divizní děl. pluk (o 3 oddílech)	64	35	18	649
Děl. pluk (o 2 oddílech)	51	28	12	490
Děl. pluk rychlé divize	50	26	14	382
Děl. pluk tankového sboru	64	32	19	537
Děl. pluk protitankový	44	22	12	318
Děl. pluk minometný	64	32	19	577
Děl. pluk protiletadlový	41	26	8	75
Děl. oddíl protitankový	26	14	8	187
Děl. oddíl protiletadlový	23	18	4	235
Letectvo				
Bitevní pluk jednomotorový	18	66	48	212
Bitevní pluk dvoumotorový	27	90	66	143
Letecký dopravní pluk	167	164	142	178
Ženíjní vojsko				
Ženíjní pluk	69	37	51	990
Ženíjní prapor	27	17	14	397
Železniční pluk	70	41	60	981
Železniční prapor	22	17	12	268

**Mírová organizace
čs. armády
k 1. říjnu 1947**

Nově byla vytvořena železniční brigáda v Pardubicích podřízená přímo Hlavnímu štábu. Měla železniční pluk (pro oblast Čech a Moravy) a samostatný železniční prapor v Liptovském Mikuláši (pro Slovensko), její součástí byl také ženijní prapor 14 (lodní) v Bratislavě.

Zásadním přínosem reorganizace v říjnu 1945 byla přeměna čtyř pěších na rychlé divize, po jedné pro každou vojenskou oblast. I v tomto případě došlo s jistými modifikacemi k převzetí modelu z čs. předmnichovské armády – svazek měl v organizaci tankovou brigádu velitelství oblasti, motorizovanou pěší brigádu, motorizovaný dělostřelecký a protitankový dělostřelecký oddíl a rotu velkorážných kulometů proti letadlům. Představoval velmi mobilní a údernou vyšší jednotku a byl předstupněm k pozdějším mechanizovaným a tankovým divizím.

K tankovému vojsku byla přiřčena rota obrněných vlaků se třemi obrněnými soupravami, která po velitelské stránce podléhala velitelství vojenské oblasti 1. Po reorganizaci na prapor v roce 1946 byla schopna plnit úkoly ochrany železničních uzlů, důležitých úseků tratí a zabezpečovacích zařízení.

Staronovým prvkem v organizaci armády se staly vojenské výcvikové prostory (dobově vojenské výcvikové tábory – VVT) v Mimoně, Jincích, Dědicích u Vyškova, Městě Libavá, Přáslavicích, Lešti, Tureckém vrchu, Plaveckém Podhradí, Kuchyni, Smrekovici a Kamenici nad Cirochou. V letech 1946–1947 byly zřízeny nové VVT v Lázních Kynžvartu a v Boleticích u Českého Krumlova.

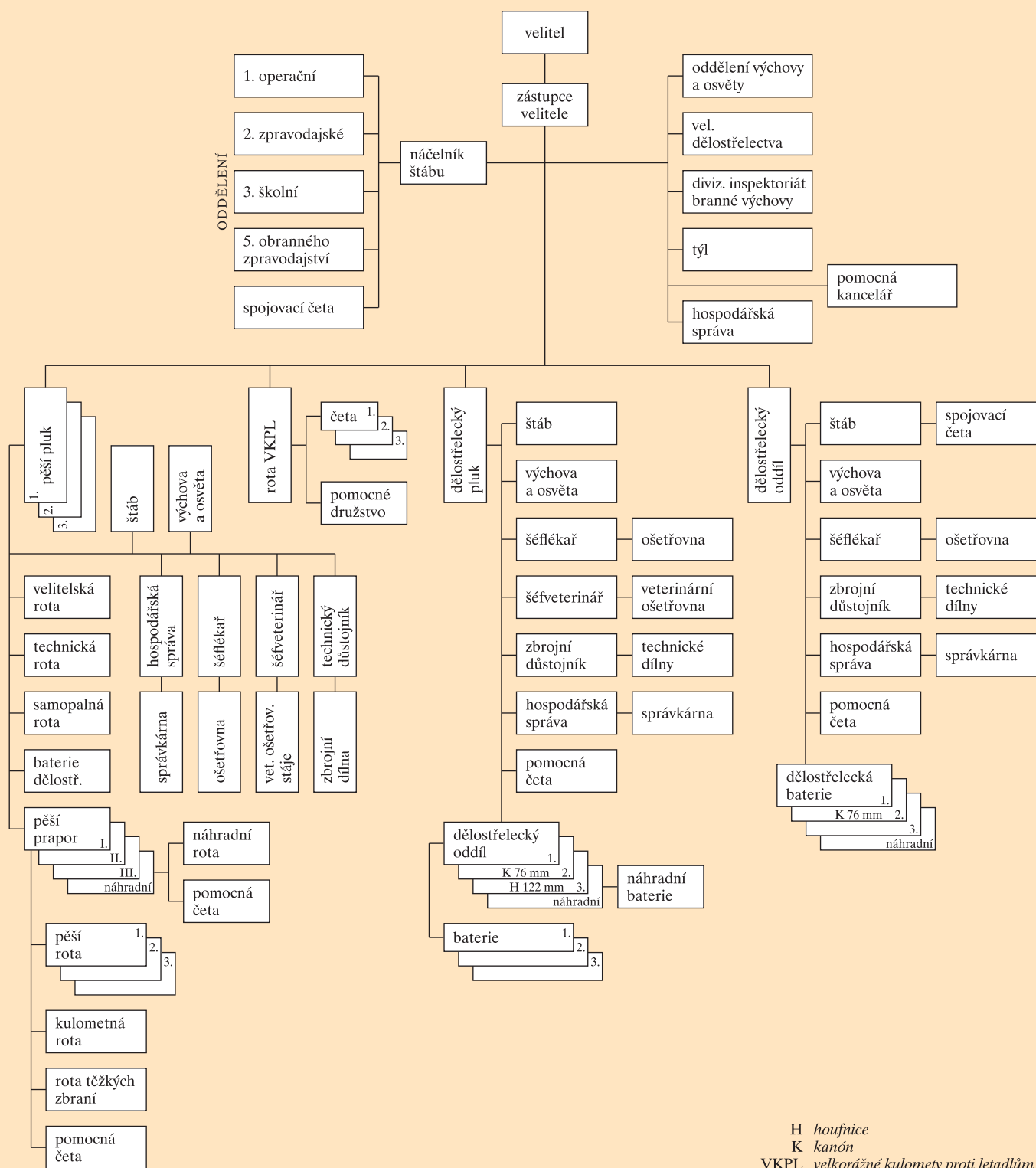
Organizační schéma vytvořené v průběhu roku 1945 přetrvalo ukončení braně pohotovosti státu k 31. prosinci 1945, kdy mělo podle původních předpokladů skončit období různých improvizací a měly být zahájeny práce na dlouhodobé koncepci vojenské výstavby státu a budování čs. armády. Skutečnost byla jiná – tvorba nové čs. doktríny se opožďovala a shoda panovala pouze v tom, že těžiště obrany republiky se přesunulo na jihozápadní část státních hranic, kam je třeba také položit prostor budoucích možných operací. Z toho vyplýval požadavek zajistit kryt hranic a jejich obranu tak, aby skýtaly záruky rychlé mobilizace již při napadení Československa a možnosti soustředění úderného jádra armády v nástupových prostorech k vedení aktivní ofenzivní činnosti. Velení armády vycházelo z nutnosti zajištění celé délky hranic v českých zemích a podunajské části jižních hranic Slovenska. V příhraničních oblastech jihozápadních Čech mělo být dislokováno plných 80 procent pěších svazků mírové organizace armády, které měly na počátku ozbrojeného konfliktu plnit úkoly krytu hranic. Na západní polovině podélné středové osy státu byly dislokovány rychlé divize a tankový sbor s úkolem rychle zasáhnout na ohrožených směrech, popř. rozvinout útočnou činnost.

Tak vypadal hlavní záměr nové celkové reorganizace mírového složení čs. armády přijaté k 1. říjnu 1947. Jejím cílem bylo vytvoření organizačního rámce, který by měl dlouhodobější platnost. Již v předchozích měsících byly provedeny některé dílčí organizační a dislokační změny, které měly vytvořit podmínky k celkové reorganizaci.

Mírová dislokace čs. vojenského letectva k 1. říjnu 1947

Mírová organizace pěší divize k 1. říjnu 1947

Nová organizace snížila plánované počty armády na 150 000 osob – tohoto stavu bylo vedle zrušení, respektive reorganizace svazků a útvarů docíleno především výraznou početní redukcí vyšších velitelství a ústředních orgánů vojenské správy v průměru o 15 procent.

Zachovány zůstaly čtyři vojenské oblasti, ale došlo ke zrušení dvou armádních sborů (jejich počet se snížil z osmi na šest) a k reorganizaci tří pěších divízi na tři samostatné pěší brigády (zachováno zůstalo sedm pěších divízi). Předčasně bylo ukončeno formování dalších dvou rychlých divízi a organizační změny postihly také tankový sbor: byla zrušena třetí brigáda a místo ní postavena motorizovaná brigáda, zbývající dvě tankové brigády byly naplněny na předepsané počty osob a techniky. Došlo ke zrušení oblastních minometných a dělostřeleckých brigád, z nichž se vytvořila jedna dělostřelecká brigáda smíšeného typu (celkový počet brigád se tak snížil z 15 na 11). U oblastí byly ženijní brigády reorganizovány na pluky.

Novým prvkem v organizaci se stal pěší prapor 71 „Československých parašutistů“ v Zákupích u České Lípy. Podléhal přímo velitelství pěchoty MNO a představoval základ pro vznik nového druhu vojska čs. armády – výsadkového vojska.

Zásadními změnami prošlo k 1. říjnu 1947 letectvo, jehož organizační výstavba se značně odlišovala od předpokladů přijatých v roce 1945. Velitelství stíhací 5. letecké divize se nepodařilo postavit a 6. bitevní letecká divize vznikla v lednu 1946 z funkcionářů 311. bombardovací perutě ve Velké Británii z počátku pouze v podobě rámcového velitelství v Havlíčkově Brodě. Limitujícím činitelem byl nejen nedostatek osob, ale především leteckého materiálu, který se podařilo částečně zlepšit nákupem v zahraničí. Situaci navíc zkomplikoval vznik letectva SNB v březnu 1946, plnění jak bezpečnostní, tak obranné úkoly.

Snahy vyřešit složitou situaci vojenského letectva vedly k rozhodnutí zrušit k 1. říjnu 1947 velitelství leteckých oblastí a nahradit je čtyřmi velitelstvími leteckých sborů. Nově byly vytvořeny tři letecké okruhy (I Praha, II Brno, III Bratislava), jejichž úkolem bylo zajišťovat pozemní servis pro letecké bojové útvary prostřednictvím leteckých základen, leteckých náhradních pluků a leteckých skladů. Každý letecký sbor měl mít dvě letecké divize, jednu stíhací a jednu bitevní, zpravodajský pluk a spojovací a cvičnou letku. Ve skutečnosti měl každý sbor pouze jednu leteckou divizi, tři sbory byly vzhledem k nedostatku osob a materiálu postupně rámcovány stejně jako některé podřízené svazky a útvary.

Jako velmi sporné se brzy ukázalo i další rozhodnutí učiněné v říjnu 1947 – podřízení leteckých sborů velitelstvím vojenských oblastí. Smyslem opatření bylo vytvořit již v míru co nejlepší předpoklady pro těsnou součinnost letectva a pozemních vojsk, ale výsledek byl právě opačný. Docházelo k častým rozporům mezi velitelskou podřízeností oblastem a výcvikovou a odbornou podřízeností velitelství letectva MNO.

Určitým krokem vpřed bylo zřízení nového druhu vojska – dělostřelectva proti letadlům. To však mělo v podřízenosti pouze pozemní prostředky protivzdušné obrany (dělostřelectvo, světlometné jednotky a přehradní balóny), stíhací letectvo spolu s hláskou službou podléhalo velitelství letectva, respektive vojenských oblastí. Letecká ostraha státních hranic byla v kompetenci SNB a protileteckou ochranu obyvatelstva a důležitých objektů měl na starosti Inspektorát protiletecké ochrany vytvořený při předsednictvu vlády. Tříštění sil a prostředků spolu se stálými kompetenčními nejasnostmi a spory vedlo k tomu, že protivzdušná obrana vojsk, státu i ochrana jeho obyvatel byly na nedostatečné úrovni.

Řadou změn prošly také týlové složky armády a druhy služeb na základě zkušeností z druhé světové války, které potvrdily zásadní vzrůst významu týlu pro bojující vojska a nutnost dokonalého týlového zabezpečení každé operace. Proto byla přijímána opatření k zajištění dokonalé organizace týlu již v mírové výstavbě a k vytvoření předpokladů pro rychlý a pružný přechod týlu na válečnou organizaci. Hlavním cílem se, vedle pokrytí potřeb vojsk a vytvoření dostatečných materiálních zásob, stalo zvýšení samostatnosti a soběstačnosti svazků a útvarů, což vyžadovalo položit důraz především na vojskový stupeň týlu.

Opatřením, které negativně ovlivnilo celou oblast týlové výstavby, bylo dočasné omezení Hlavního týlu v letech 1946–1947, kdy tento orgán – početně jeden z nejmenších na MNO – představoval pouze plánovací, koordinační a kontrolní složku bez vlastních jednotek a zařízení i bez podřízených řídicích orgánů druhů služeb. Řídicí složky pro týl byly vytvořeny u velitelství druhů vojsk, což vedlo nejen k řadě nejasností, ale především bránilo, aby Hlavní týl řídil celou oblast týlové práce v armádě. Určité nápravy bylo dosaženo až k 1. říjnu 1947, kdy byly Hlavnímu týlu podřízeny ústřední sklady a některé opravárenské kapacity.

Výcvik prvních výsadkářů čs. Armády

Přeskoč, přelez, ale nepodlez!

Ministr Ludvík Svoboda mezi dělostřelci na zimním cvičení

Příprava stravy ve vojenské kuchyni

Knedlíky jak od maminky, jen do ešusu

Po tvrdém výcviku chutná i na tvrdé lavici

Složitá byla také situace operačního týlu, vytvořeného na stupni vojenské oblasti. V roce 1946 byl vydán překlad předpisu Organizace a činnost armádního týlu Rudé armády, jehož některá ustanovení neodpovídala příslušným předpisům převzatým z předmnichovské armády; letecký týl byl silně poznamenán britským vlivem. To vedlo k nejednotnému přístupu a malé schopnosti operačního stupně plnit hlavní úkol, tj. vytvářet dostatečné materiální zásoby pro válečnou armádu i vojskový týl.

Nejsložitější byla situace u vojskového týlu, protože svazky a útvary neměly ve své organizaci dostatečně početné týlové složky. Snaha o posílení vojskového stupně vedla v říjnu 1947 ke zrušení týlových jednotek a zařízení u armádního sboru a k posílení zabezpečovacích součástí u svazků a útvarů z jejich počtu a kapacit, ale neutěšený stav se příliš změnit nepodařilo. Pozitivní přínos mělo oddělení zásobování výzbrojí, municí a technikou, neboli výzbrojní služby, od ostatních druhů zabezpečení potřeb vojsk, především zásobování intendantním materiálem, zajišťování dopravních úkolů a zdravotnické a veterinární péče.

Ze služeb, zabezpečujících přímou péči o vojska, byla vytvořena intendantní služba, sdružující proviantní a výstrojní službu, k jejímž úkolům patřilo také zajišťování ubytovacích potřeb armády. Řídil ji III. odbor MNO, řídicí složky byly vytvořeny u štábů vojenských oblastí, armádních sborů, svazků a útvarů. Vedle škol, kurzů a vojenských kuchyní byly jediným zařízením služby intendantní sklady vytvořené jen na hlavním a operačním stupni, zajišťující rovněž opravy materiálu. K intendantní službě patřily také Vojenský účetní a cenzurní ústav (VÚCÚ) a Vojenská penzijní likvidatura (VPL) v Praze.

Zdravotnická služba měla za úkol zajišťovat zdravotnické zabezpečení vojsk včetně poskytování lékařské pomoci, provádění hygienických a proti epidemiologických opatření a zásobování zdravotnickým materiálem. Službu řídil VI. odbor MNO, jemuž byly podřízeny tři zdravotnické sklady, tři vojenské lázeňské ústavy, Letecký zdravotnický ústav (LZÚ) a Lékařská vyšetřovací stanice (LVS). Na armádním stupni zajišťovalo zdravotnickou péči 15 oblastních vojenských nemocnic, u útvarů byly ošetrovny podřízené šéflékařům.

Ve druhé polovině čtyřicátých let minulého století patřila k významným druhům služeb veterinární služba, protože řada útvarů, zejména dělostřeleckých, byla ještě hippomobilní. Dělíla se na vlastní veterinární službu, remontní službu, službu pomocného veterinářství a podkovářskou službu. Řídilo ji 5. oddělení VI. odboru MNO v čele s náčelníkem veterinární služby armády, řídicí složky byly vytvořeny i na ostatních stupních velení až po útvar. Hlavním typem zařízení byly čtyři vojenské veterinární nemocnice týlu vojenských oblastí, které plnily i funkci veterinárních skladů, u svazků a útvarů byly vytvořeny veterinární ošetrovny. K zařízením služby patřily rovněž vojenská hřebárna a vojenská evidence koní (VEK).

Výzbrojní služba se skládala z několika druhů zásobování podle jednotlivých druhů vojsk a zabezpečovala zásobování výzbrojí, municí a technickými

Na posádkové ošetrovně

prostředky. Byla značně decentralizovaná – řídily ji II., V. a VIII. odbor MNO spolu s 5. a 6. oddělením Hlavního štábu a velitelé druhů vojsk MNO. Služba spolupracovala úzce s civilním sektorem, především s čs. zbrojním průmyslem, v některých důležitých závodech měla své zástupce, tzv. zbrojně technické úřady (ZTÚ). Základním typem zařízení byly sklady výzbroje a výzbrojního materiálu vytvořené jen na hlavním a operačním stupni, které zajišťovaly také opravy.

K rozhodujícím oblastem týlového zabezpečení na operačním a vojskovém stupni patřila automobilní služba, zajišťující přísuny, odsuny a přesuny materiálu, svými dílenskými kapacitami rozhodovala o stupni pojízdnosti dopravních prostředků a techniky svazků, útvarů a jednotek a zabezpečovala také zásobování vojsk pohonnými hmotami a mazadly. Řídil ji VII. odbor MNO, řídicí složky byly vytvořeny po stupeň svazku. Základním typem jednotky byly automobilní prapory na armádním a operačním stupni, stejně jako opravny automobilní techniky (tzv. automobilní parky) plnící i úkoly skladů.

Specifické postavení i úkoly měly technické a dopravní služby letectva. Patřily mezi ně služby zajišťující bojovou činnost letectva (hlásná a povětrnostní služba, letecká povětrnostní a dispečerská služba), služby zabezpečující zásobování výzbrojí, municí, technikou a pohonnými hmotami (tzv. letecká technická služba), služby poskytující bezprostřední péči o vojska (intendanční a zdravotnická služba) a služby zabezpečující dopravní úkoly. Zatímco první druh služeb byl řízen přímo velitelstvím letectva, zbylé řídil přímo letecký týl spolu s V. odborem MNO. Výkonnými složkami byly sklady spolu s opravami, pozemní zabezpečení zajišťovaly letecké základny.

Vojenská justiční služba byla obnovena s menšími změnami v podobě, v jaké existovala za první republiky. Řídil ji IV. odbor MNO a vrcholným orgánem byl Nejvyšší vojenský soud (NVS) s Nejvyšší vojenskou prokuraturou (NVP) v Praze, jim podléhaly vojenské soudy I. stolice (brigádní a divizní) spolu s vojenskými prokurátory; při těchto soudech byly vojenské věznice (Praha, Plzeň, Tábor, Hradec Králové, Brno, Olomouc, Bratislava, Banská Bystrica a Košice). Vojenská trestnice podřízená přímo NVS byla v Mírově a do konce roku 1946 fungovala také vojenská trestnice v Leopoldově.

Specifické postavení měly do podzimu 1945 na Slovensku polní divizní soudy v Bratislavě, Banské Bystrici a Košicích, při nichž byly zřízeny polní věznice. Jednalo se o složky vytvořené v průběhu osvobození Slovenska v roce 1945 se zvláštním statutem, které byly postupně nahrazeny brigádními a divizními soudy a jejich vazebními věznicemi.

K 1. lednu 1948 byly na základě zákona č. 226/1947 Sb. zrušeny brigádní a divizní soudy a místo nich vytvořeny krajské vojenské soudy jako I. instance (v sídlech velitelství divizí a brigád, spolu s vojenskými prokurátory) a vrchní vojenské soudy (vrchní vojenské prokurátory) jako II. instance v sídlech velitelství vojenských oblastí. Při vrchních a krajských vojenských soudech zůstaly vojenské věznice.

Úkolem doplňovací služby bylo vést evidenci branců, provádět odvozy a řídit nástup branců k vykonání základní (náhradní) vojenské služby včetně jejich rozdělení, vedení evidence vojáků v záloze a jejich povolávání na vojenská cvičení. Řídil ji I. odbor MNO, nejvyšším orgánem služby byl Vojenský spisový úřad (VSÚ), vlastní doplňovací orgány byly vytvořeny na stupni vojenských oblastí a představovala je doplňovací okresní velitelství (DOV) v sídlech jednotlivých okresů.

Do organizačního schématu armády patřily vedle soustavy vojenských škol rovněž posádková velitelství včetně Posádkového velitelství Velké Prahy (PVVP), okrskoví a obvodoví inspektoři branné výchovy, osm železničních traťových velitelství (ŽTV), vojenské evidence motorových vozidel (VEMV), sedm vojenských výcvikových a rekreačních středisek (VVRS), domy armády v sídlech vojenských oblastí, osm ředitelství Vojenských lesů a statků, (VLS), Vojenská invalidovna v Hořicích a různé ústavy a zařízení, jako byly Vojenský ústav vědecký (VÚV), Vojenský technický ústav (VTÚ), Vojenský zeměpisný ústav (VZÚ), Vojenský historický ústav (VHÚ), Armádní umělecký soubor Víta Nejedlého (AUS VN) či vydavatelství Naše vojsko, většina se sídlem v Praze.

Udržet v provozu většinou trofejní automobily vyžadovalo hodně úsilí a improvizací

Chytne, nebo ne?

Práce v automobilním parku

nnn

Nepodařená unifikace

Výzbroj a logistické zabezpečení vojsk, obnova zbrojního průmyslu

V letech druhé světové války došlo k obrovskému rozvoji vojenství nejen po stránce teorie či provádění opravdu grandiózních operací, ale také v oblasti vývoje nových druhů zbraní, výzbroje a vojenské techniky i logistického zabezpečení vojsk a jejich činnosti. V řadě případů to byly právě nové zbraně nebo technické prostředky, které umožnily či si přímo vynutily změny v jednotlivých druzích bojové činnosti. Budovat opravdu plně soudobou poválečnou armádu vyžadovalo proto vyzbrojit ji moderní výzbrojí a technikou a uskutečnit kroky k jejímu dokonalému logistickému zabezpečení.

Otázku výzbroje nové čs. armády řešil Košický vládní program ustanovením, že „organizace, výzbroj a výcvik nové čs. branné moci budou stejné jako organizace, výzbroj a výcvik Rudé armády“. Otázka unifikace výzbroje s Rudou, respektive Sovětskou armádou se stala ústředním problémem celé oblasti materiálně-technické výstavby čs. armády po roce 1945, který měl vedle vojensko-odborných také závažné vojensko-politické aspekty a stal se součástí politického zápasu o charakter armády i celé republiky. Proto nemohl být vyřešen bez rozhodnutí otázky politické moci v Československu.

V roce 1945 měla čs. armáda k dispozici pouze zbraně zahraničních jednotek, které jim přenechali – ať již bezplatně nebo za úplatu – Spojenci, zbraně zanechané na čs. území nacistickou armádou (tzv. kořistní) a výzbroj, která se zachovala po předmnichovské armádě – ta však byla po válce již zastaralá a stejně jako kořistní v řadě případů nefunkční.

Opravdu soudobé a použitelné zbraně, bojovou techniku, technické prostředky i výstroj měly pouze čs. zahraniční jednotky. Z nich početně nejvýznamnější byl 1. čs. armádní sbor v SSSR, reorganizovaný v květnu 1945 na 1. čs. armádu, který měl výzbroj a výstroj pro zhruba 50 000 mužů. Byla sovětského původu a osvědčila se ve válečných podmínkách. Vedle ručních palných zbraní šlo o téměř 350 děl a minometů, počet tanků po osvobozovacích bojích klesl na minimum a teprve v červnu 1945 se situace částečně zlepšila dodáním 60 středních tanků T-34/85 a osmi těžkých tanků IS-2. Sbor měl k dispozici rovněž na 1 200 automobilů. 1. čs. smíšená letecká divize disponovala celkem 122 letouny, a to 27 stroji

Tank T-34/85 z výzbroje 1. čs. armádního sboru v SSSR

Lehký tank Stuart

Letouny La-5FN a La-7 tvořily základ výzbroje 4. letecké divize

Střední tank Cromwell přivezla do vlasti Čs. samostatná obrněná brigáda ve Velké Británii

Páteř čs. stíhacího letectva tvořily britské stroje Spitfire LF.Mk.IXE

Dvumotorové letouny Si 204 z obnovené poválečné výroby

Lavočkin La-5FN, 54 strojů La-7 a 26 Iljušin Il-2. Zbytek představovaly školní a spojovací stroje.

Druhý zahraniční základ nové čs. armády – Čs. samostatná obrněná brigáda – měla okolo 6 600 mužů a byla vyzbrojena především 190 tanky Cromwell IV a VI, 20 tanky Challenger, 30 lehkými tanky Stuart a stejným počtem německých kořistných tanků. Další významnou složkou představovaly tři stíhací a jedna bombardovací perut působící v rámci RAF, jejichž hlavní výzbrojí bylo 72 stíhaček Supermarine Spitfire L.F.Mk.IXE

Nacistická armáda zanechala na území republiky velké množství vojenské techniky i další výzbroje – jednalo se o stovky tanků, děl i samohybných děl, obrněných transportérů, automobilů a letadel, většinou poškozených v bojích. K jejich opravám však chyběli odborníci a náhradní díly, přesto se některé podařilo pomocí různých improvizací již v létě 1945 opravit – šlo např. o zhruba 50 tanků ST-I, PzKpfw.III a PzKpfw.IV, které se spolu se zprovozněnými obrněnými vozidly staly hlavní výzbrojí vojenských skupin vysílaných do pohraničí. Později byly základem výzbroje dvou tankových brigád (spolu s tanky Renault a čs. předmnichovskými LT-38) dvou tankových brigád. Opravit se podařilo také menší počet letadel německé provenience (např. Si 204, Ju 52 a další), popř. došlo k obnovení jejich výroby z doby války. Při obsazování pohraničí bylo využito rovněž 14 obrněných vlaků.

V prvních poválečných měsících řešily potřebu zajištění výzbroje a výstroje čs. armády dodávky ze Sovětského svazu. Jejich základem se stala mezivládní dohoda ze 14. dubna 1945, podle níž se Sovětský svaz zavázal, že „odevzdá Československu bez náhrady výzbroj a další vojenskotechnický materiál, potřebný pro čtyři československé divize gardového typu ... a dále pro posilové a správní jednotky“ a do konce roku 1945 dodá výzbroj pro dalších šest divizí. Již do poloviny června čs. armáda obdržela mj. téměř 22 000 pušek a karabin, přes 7 000 samopalů, na 2 000 lehkých a přes 600 těžkých kulometů, na 400 děl a více než 700 minometů různých ráží. Součástí dodávek byl také spojovací, ženijní a další materiál spolu s municí.

Zbraně a vojenský materiál byly nakupovány rovněž od americké a britské armády z jejich válečných přebytků. Velitelství letectva MNO např. zakoupilo 24 britských letounů De Havilland Mosquito F.B.Mk.VI.

Letecký pluk 24 „Biskajský“ byl vyzbrojen letadly Mosquito FB.Mk.VI

Sovětský letoun Pe-2 od leteckého pluku 25

Odlet čs. delegace do Moskvy v roce 1946 k jednání o dodávkách sovětské výzbroje

Další jednání ovlivnily požadavky čs. strany na rychlé vybudování velké armády – Sovětský svaz byl požádán aby poskytl výzbroj nejen pro šest divizí, ale též pro dvě oblastní protitankové a dělostřelecké brigády, dvě motorizované, minometné a ženijní brigády, samostatný těžký tankový pluk i další jednotky. Uvolněno mělo být také značné množství zbraní nacistické armády, které byly válečnou kořistí Rudé armády. V takovém rozsahu však sovětská strana odmítla výzbroj darovat případně zapůjčit a chtěla ji poskytnout jen na dlouhodobý úvěr. Ke konkrétní dohodě došlo až v únoru 1947 – výzbroj, střelivo a další vojenský materiál v hodnotě 5 miliónů USD měly být dodány na desetiletý úvěr s dvouprocentním zúročením.

Odklad dodávek způsobil, že v roce 1946 byla tanková technika pro mírovou organizaci armády kryta pouze ze dvou třetin, počet hlavních dělostřeleckých jednotek z asi 60 procent a protiletadlového dělostřelectva jen z jedné čtvrtiny stejně jako potřeba letectva.

Hodnotu výzbroje však výrazně snižovala značná pestrost co do původu a typů. Ta dosahovala takových rozměrů, že vážně ohrožovala bojeschopnost čs. armády – podle dobových odhadů mohla za těchto podmínek v roce 1945 čs. armáda vést bojovou činnost pouze dva až tři dny. Současně ztěžovala rozhodnutí, kterým směrem by se měla předpokládaná unifikace ubírat. U pěchotních zbraní takřka tři čtvrtiny zbraní tvořily kořistní zbraně německého původu, u dělostřeleckého materiálu více než dvě třetiny zbraně sovětské, zatímco u automobilní techniky převládala technika britského a amerického původu. Nemalé procento tvořily zbraně předválečné čs. armády. Praktickým důsledkem takové stavu bylo např. to, že u důstojnického sboru tankového vojska a u letectva převládaly názory přejít na britskou a americkou výzbroj. Nejednotnost výzbroje a techniky s sebou přinášela celou řadu obtížně řešitelných problémů, které se promítaly do výcviku vojsk, zásobování municí, provádění oprav, zajišťování náhradních dílů apod.

Otázku výzbroje čs. armády se do konce roku 1947 nepodařilo přes řadu jednání i konkrétních kroků vyřešit, stejně jako nebylo dosaženo výraznějšího zlepšení stavu vybavení vojsk zbraněmi, technikou i zabezpečovacími prostředky. Do poloviny roku 1946 sice SSSR dodal výzbroj a vojenskou techniku pro deset divizí včetně značného množství munice, ale pro výstavbu tzv. velké armády to bylo nedostatečné a v některých druzích nebyly zcela kryty ani výcvikové potřeby. Jednání se Sovětským svazem navíc stále výrazněji ovlivňoval vývoj v Československu a vzrůstající nedůvěra sovětské strany k velení čs. armády podmíněná některými jeho kroky odrážejícími negativní postoj části velitelského sboru k zavádění sovětské výzbroje, který se nejvýrazněji projevoval u tankového vojska a letectva. Na SSSR musely rovněž rozporuplně působit takové kroky, jako byl vývoz 200 000 karabin vz. 98k N, 7 000 německých kulometů, více než 5 000 lehkých kulometů vz. 26 i dalších pěchotních zbraní brněnskou Zbrojovkou v roce 1945 – tedy v době, kdy velení čs. armády žádalo sovětskou stranu o zvýšení a urychlení dodávek vojenského materiálu.

Nejednotnost výzbroje, techniky i zabezpečovacích prostředků se dokonce ještě zvyšovala v důsledku nákupu z různých zemí – vedle sovětského materiálu dostávala armáda také britský a americký. Zbraně měly různou ráži, svazky, útvary a jednotky rozdílnou výzbroj a techniku, spojovací a ženijní prostředky i další materiál, což značně ztěžovalo nejen výcvik, ale také komplikovalo součinnost. V řadě případů se voják po základním výcviku po svém přidělení k jiné jednotce musel znovu učit ovládat svou zbraň či techniku.

Stejně neutěšená situace byla také v oblasti výstroje. Velké nedostatky, projevující se v základním vystrojení vojáka, se ještě prohloubily na počátku června 1945 po povolání záloh. Chyběly pláště, stejnokroje, obuv, ale také lůžkoviny a příkrývky. „Mužstvo i gážisté chodí nadále v různých stejnokrojích,“ uvádí zpráva Hlavního štábu ze září 1945. „Nebylo dodnes ničeho podniknuto, aby byla v tomto směru zjednána náprava. Prostě kdo co má, to nosí. U mnohých příslušníků armády je vidět kombinaci civilních součástek s vojenskými.“

Největší obtíže se podařilo překonat pomocí úprav uniforem wehrmachtu, ale většinou se jednalo o letní stejnokroje, a nakoupeno bylo také 250 000 souprav britských battledressů. Na ušití nových oděvů a oděvních součástek chyběly vojenské správy peníze, suroviny (vlna a len) i výrobní kapacity. Oděvní firmy nechtěly uzavírat s vojenskou správou smlouvy, neboť ty musely být plněny podle přesně sta-

Jedinou speciální výzbrojí výsadkářů byl padák

nových podmínek. Dále chyběly zdravotnický materiál i plní proviantní výstroj, což znesnadňovalo výcvik a znemožnilo plánovat jakákoli větší cvičení. Podobně nedostatečné a provizorní bylo ubytování vojáků – za okupace a při osvobozených bojích byla řada kasáren poškozena či zničena, v jiných byla až do konce roku 1945 ubytována spojenecká vojska. Většina objektů byla přestárlá (pouze asi 10 procent bylo mladších 20 let), mnohdy bez odpovídajícího hygienického zařízení. Navíc jejich rozmístění nevyhovovalo potřebám nové dislokace vojsk.

Složitá materiální situace čs. armády byla do značné míry důsledkem nedostatku finančních prostředků přidělovaných ze státního rozpočtu do kapitoly MNO. Jejich výše zajišťovala pouze základní výcvik a fungování armády a neumožňovala jakoukoli modernizaci. Při přípravě rozpočtu na rok 1946 prohlásil ministr národní obrany: „Co máme dnes z výzbroje a výstroje, na to nutno hledět jako na provisorium. Nelze počítat s tím, abychom měli armádu vyzbrojenou čtvrtým materiálem: ruským, západním, německým (t.j. kořistním) a zbytky starého materiálu československého. Při tom nutno uvážit, že i tento materiál, který dnes máme, se prováděním výcviku stále opotřebovává a mnohdy i ničí – čímž míním zvláště letectvo a nehody u této zbraně, s nimiž nutno počítat.“

Poněkud vyšší prostředky obdržela armáda až na rok 1947. Požadavek zvýšení rozpočtu armády vyplýval především ze skutečnosti, že v roce 1946 bylo možno využívat střelivo, oděv a proviant, které na území republiky zanechala nacistická armáda, a na rok 1947 nebylo ještě možné blíže specifikovat potřeby armády: „Ani v r. 1947 nebylo lze zařadit do rozpočtu částky na investiční výdaje, tj. na výdaje na opatřování nové výzbroje a výstroje. Z původního návrhu 3 600 mil. Kčs, který počítá s investičními výdaji, zůstalo jen 600 milionů, které jsou určeny jen na obnovu vojenských objektů, zpustošených válkou, a na opatření nejnútnejšího materiálu výcvikového.“

Obdobná situace se opakovala i při projednávání rozpočtu na rok 1948. Již během jeho přípravy vojenská správa snížila své požadavky o jednu miliardu korun, vláda však požadovala další úsporná opatření. Vzhledem k tomu, že některé položky rozpočtu MNO již nešlo krátit (zdravotnictví, sociální péče, proviant), bylo nutno opět snížit požadavky na zbývající věcné potřeby, a to přibližně o dvě pětiny. Rozpočet MNO na rok 1948 činil pouhých 7,2 miliardy korun, tj. téměř o pětinu méně než v předcházejícím roce. Z toho výdaje na výzbroj tvořily jen 75 milionů, což představovalo přibližně jedno procento celkových výdajů na armádu a jedno promile výdajů státního rozpočtu.

Nedostatek finančních prostředků výrazně relativizovaly závěry, k nimž v prvních poválečných letech dospěli vojenští odborníci. Podle nich bylo nutno vybudovat moderní armádu vyznačující se vysokou mobilností a pohyblivostí, což znamenalo „organizovat silné tankové motorizované a dělostřelecké jednotky, jež by byly schopny na počátku rychle zlikvidovat průlomové akce nepřítele, jednak

Německá karabina vz. 98k N byla základem výzbroje pěchoty

Lehký kulomet vz. 26

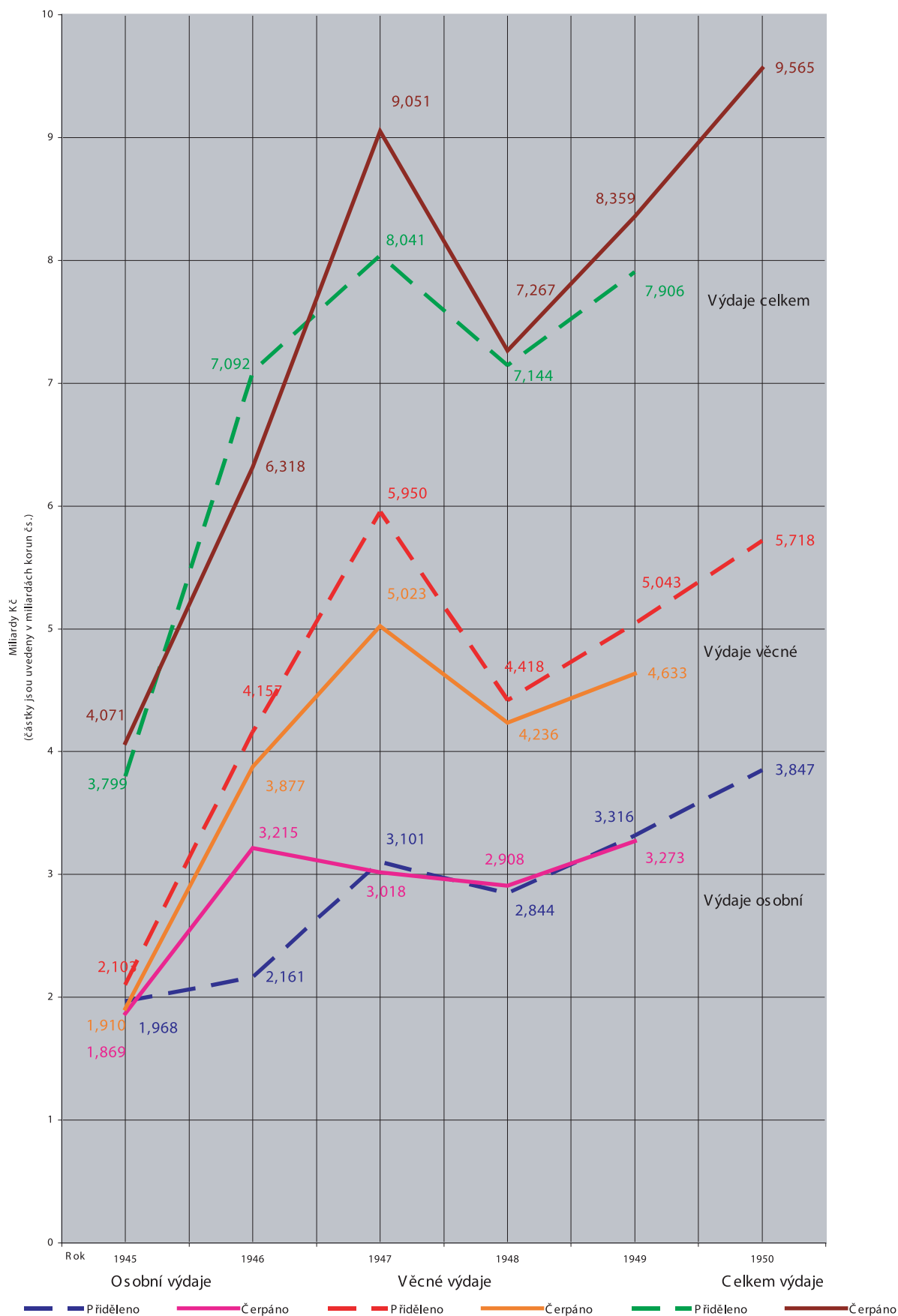

Dokonalé ovládnutí zbraně začíná její rozborkou a sborkou

Čs. předválečný tank LT-38 s vojáky v dobových „stejnokrojích“ představujících směsici trofejní a předválečné výstroje

Rozpočtové prostředky MNO v letech 1945–1949

v dalším průběhu boje by tvořily jádro pro vlastní rozhodující akce.“ Realita však byla jiná. Skutečný stav vystihují slova, která zazněla při projednávání rozpočtu na rok 1948: „Už tři roky hovoříme o budování armády. Tři roky armádu v podstatě jen udržujeme. Je tedy třeba, abychom ve čtvrtém roce v možnostech, které jsou nám hospodářsky a jinak dány, začali konečně armádu také budovat.“

Nízké rozpočtové prostředky nedovolovaly prakticky žádné investice do modernizace a vyzbrojení armády. Proto již při zpracovávání rozpočtu MNO na rok 1946 byla diskutována otázka, jak zajistit mimorozpočtové prostředky na vojenské stavby a materiál ve formě dlouhodobějšího úvěru podle vzoru Fondu pro věcné potřeby národní obrany zřízeného v roce 1926.

V souvislosti s přípravou tzv. malého výzbrojního programu zpracovávaly od roku 1946 jednotlivé složky MNO a Hlavního štábu přehledy materiálu potřebného k doplnění výzbroje a výstroje prvosledových jednotek na přibližné válečné počty. Podle těchto požadavků byl v roce 1947 zpracován tzv. investiční program, jenž měl být počínaje rokem 1948 zařazován do rozpočtu, případně hrazen z prostředků připravovaného Fondu pro věcné potřeby národní obrany. Z první dotace na rok 1948 ve výši 4 miliard korun měly být hrazeny veškeré objednávky vystavené v průběhu roku 1947 na základě nákupního programu vypracovaného již při sestavování rozpočtu na rok 1948. Politické a ekonomické změny však způsobily, že v roce 1948 čs. armáda z těchto mimorozpočtových prostředků vyčerpala jen část a záměr zásadním způsobem změnit tempo vyzbrojování armády moderními zbraněmi se nezdařil.

Zřízení fondu bylo projednáváno také v souvislosti se vznikem prvního výzbrojního programu, který se měl uskutečnit v letech 1946 až 1950. V průběhu těchto let měly být prvosledové jednotky vyzbrojeny novým materiálem, výzbroj druhého sledu tvořila nadále kořistní výzbroj a výzbroj získaná od spojeneckých armád. Podle programu měla mít armáda v roce 1950 zásoby střeliva pro pěchotní zbraně ve výši dostatečné pro vedení tří měsíců bojů a 10 palebných průměrů pro dělostřelectvo. Zásoby PHM a mazadel pro tanky měly pokrýt potřebu na 10 dnů bojů, u ostatních motorových vozidel na jeden měsíc. Program také počítal s dobudováním těžkého opevnění a s rekonstrukcí celého systému opevnění.

Celkové náklady se odhadovaly na 55 miliard korun. Více než dvě pětiny z této částky měly být použity na výstavbu muničních závodů a výrobu munice a čtvrtina na výstavbu letišť, opevnění, kasáren, skladů a jiných vojenských objektů. Přibližně 4,3 miliardy měl stát nákup tanků a samohybných děl, 5 miliard nákup automobilové techniky a za 1,7 miliardy plánovalo dělostřelectvo získat děla a minomety.

Těžiště čerpání finančních prostředků spadalo do let 1949 a 1950, kdy měly být použity dvě třetiny prostředků. Toto rozložení bylo voleno i s ohledem na to, že v prvních letech po válce nebyla ještě vyhodnocena řada poznatků z druhé světové války a mělo se tak zabránit výrobě či nákupu již zastarávajících typů zbraní.

Požadavky tohoto plánu přesahovaly možnosti čs. hospodářství, podle odhadu se prakticky rovnaly prostředkům, které byly poskytnuty předmnichovské armádě za celou dobu její existence, a již ve fázi příprav byl plán označen za nereálný a nakonec se také neuskutečnil.

O přípravě dalšího výzbrojního programu rozhodla NROS v říjnu v roce 1946. Na základě jejího usnesení měl být vypracován návrh postupného vybudování a vyzbrojení čs. armády a návrhy finanční potřeby a úhrady na deset let.

V následujícím roce předložil Hlavní štáb výzbrojní program, který řešil vyzbrojení jednotek, vytvoření dostatečných zásob munice, pohonných hmot a potravin i výstavbu letišť, opevnění, muničních skladů a ostatních vojenských objektů v delší časové perspektivě a pozornost věnoval i zabezpečení vojenského výzkumu. Při jeho přípravě bylo zohledněna skutečnost, že skončí období bezplatných dodávek ze SSSR a výzbroj a výstroj budou nakupovány na úvěr a ustane nákup vojenských přebytků západních spojenců. Program zohledňoval také organizační změny armády a reálněji hodnotil výstavbu tzv. velké armády. Jeho realizace byla rozdělena do dvou relativně samostatných částí.

První – tzv. malý výzbrojní program – měl co nejrychleji odstranit kritický stav výstroje a výzbroje. V první etapě v roce 1948 měla být dokončena výzbroj a výstroj rozpracovaná v závodech a urychleny některé výzkumné a konstrukční práce. U plánovaných rychlých divízi a tankového sboru měla být doplněna výzbroj a novými zbraněmi mělo být vybaveno oblastní a divizní dělostřelectvo.

Těžký kulomet Gorjunov vz. 43 sovětské výroby

Nácvik boje o osadu

Dělostřelce nic nezastaví

Prototyp čs. samopalu ZK vz. 476 z roku 1947

V následujícím desetiletí (1949–1958) mělo být na plné počty vyzbrojeno dělostřelectvo vojenských oblastí a zálohy hlavního velitelství, urychlena motorizace armády (potřeba motorových vozidel, vozů a postojů by byla kryta z poloviny) a vybudováno bombardovací letectvo. Současně měly být vytvořeny zásoby munice, a to ve výši 15 palebných průměrů u pěších a rychlých divizích a 10 palebných průměrů u dělostřelectva, zásoby PHM a proviantu na pokrytí měsíční potřeby. Prvosledové jednotky měly být vyzbrojeny nově vyrobenými zbraněmi i upraveným kořistním materiálem, zatímco u ostatních jednotek se plánovalo jen rámcové vybavení především kořistním materiálem. Z vojenských staveb měly být dohotoveny ty nejdůležitější, důraz byl kladen na sklady munice a PHM.

Třetí etapu, plánovanou na léta 1959 až 1963, popř. 1968, tvořil tzv. velký výzbrojní program. V jeho rámci měla být dokončena výstavba všech potřebných vojenských objektů, včetně letišť a opevnění. Rezerva PHM a proviantu měla pokrýt potřebu na tři měsíce. Plán stanovil vyzbrojení prvosledových jednotek pouze nově vyrobeným materiálem, druhosledové jednotky měly být vyzbrojeny tímto materiálem pouze částečně. Zásoby střeliva, PHM a proviantu měly postačit na tři měsíce bojů. I přes značné finanční náklady a poměrně dlouhý časový úsek však plán počítal vedle nových zbraní vyrobených čs. průmyslem nadále s využitím výzbroje a výstroje z druhé světové války a to jak sovětské, tak kořistní.

Prototyp čs. opakovací pušky ráže 7,5mm vz. P 1 z roku 1947

Výzbrojní program vznikl v době, kdy se připravoval první pětiletý plán rozvoje národního hospodářství a jeho tempo odpovídalo tehdejšímu názoru na vývoj mezinárodní situace – podle nich nebezpečí nového válečného konfliktu hrozilo ČSR až za 15 až 20 let. Celkové finanční náklady na obě části výzbrojního programu byly odhadnuty na 135 miliard Kčs, z nichž mělo být zhruba 57 miliard použito na malý výzbrojní program (pro období první pětiletky měly být vyčleněna částka ve výši 28,8 miliard korun). Přes značný nárok na rozpočtové prostředky však výzbrojní programy řešily materiální vybavení čs. armády vojenskou technikou nedostatečným způsobem.

Různorodost vojenské výzbroje a výstroje s sebou přinášela potřebu tzv. unifikace (sjednocení). Celkem se nabízely tři varianty, z nichž každá měla svá pro a proti. První variantu představovala unifikace výzbroje s Rudou armádou vycházející z Košického vládního programu. Toto řešení odpovídalo zahraničně politické orientaci čs. státu, na druhé straně jej ale činilo ještě více závislým na SSSR a s delší časovou perspektivou. Dodávkami sovětské techniky se sice stále zvyšoval podíl sovětských zbraní v čs. armádě, ale zavedení jejich výroby na licenčním základě by vyžadovalo delší čas a značné prostředky na přebudování stávajících výrobních

linek ve zbrojovkách, zavedení nových technologických postupů v hutích a ve slévárnách, případně výstavbu nových závodů. Čs. strana také na jednání v srpnu 1947 zpochybnila kvalitu sovětských ručních zbraní a odmítla v této oblasti přikročit k unifikaci mj. i proto, že vývoj vlastních pěchotních zbraní (samopal vz. 23 ráže 9 mm, pistole ČZ 482 ráže 9 mm či odstřelovací puška typ ZG 49 Sn ráže 7,92 mm) zahájený v roce 1946 byl více než slibný. Unifikaci se sovětskou výzbrojí problematizovala také to, že Sovětský svaz chystal na základě vyhodnocení zkušeností z Velké vlastenecké války rozsáhlé přezbrojení své armády.

Druhou variantou představovala unifikace na základě zbraní, jimiž byla vyzbrojena nacistická vojska. Ve výzbroji čs. armády se nacházelo velké množství kořistního materiálu, který jí jednak předala Rudá armáda, jednak na našem území zanechala ustupující nacistická armáda. Část této výzbroje byla vyrobena v čs. zbrojovkách, které musely za okupace svou strukturu a výrobní program zcela podřídit požadavkům německých zbrojovek. Značná část této výzbroje a techniky však byla poškozena a opotřebována, výrobní kapacity zčásti vážně poškozeny v průběhu válečných operací i spojeneckým bombardováním a řada podniků, které byly nuceny za války vyrábět zbraně a munici tuto produkci ukončila, případně již přešla na mírovou výrobu. Chyběly také výkresy a většina vývojových modelů, které si ponechaly mateřské závody v Německu. Ve složité poválečné situaci se sice tato varianta ukazovala jako nejúspěšnější, nebyla však dostatečně perspektivní.

Třetí možný způsob provedení unifikace představovalo vyzbrojení vlastními zbraněmi čs. výroby upravenými na ráži sovětského střeliva. Volbou této varianty by si Československo zachovalo nadále významnou pozici exportéra zbraní jako za předmnichovské republiky a využilo výrobní kapacity svého průmyslu (nejen zbrojního) – to by vedlo k zachování vysoké zaměstnanosti a v neposlední řadě také k využití početných kádrů velmi kvalitních konstruktérů, techniků i dělníků. Po druhé světové válce však existovalo minimum hotových či rozpracovaných konstrukcí, které nemohly uspokojit v celé šíři požadavky čs. vojenské správy ani zahraničních zákazníků. Nejméně byl tento rozpor patrný u pěchotních zbraní, výrazný byl naproti tomu téměř u všech druhů těžkých zbraní a letadel.

Vývoj čs. zbrojního průmyslu však zásadním způsobem ovlivnilo usnesení Vojenské rady při předsednictvu vlády z 5. června 1945, v němž se pravilo, že „výroba veškerého zbrojního materiálu bude převedena na výrobu mírovou. Bude ponecháno jen nezbytně nutné minimum pro válečnou výrobu.“

Jelikož se v poválečném období neočekával v dohledné době žádný válečný konflikt, nepřinášela poválečná léta zbrojní konjunkturu. Čs. zbrojovky byly odkázány většinou na opravy kořistní techniky případně kompletaci již rozpracovaných zbraní. Poté, co ztroskotaly snahy o export do Sovětského svazu a jediným významnějším importérem se stala Jugoslávie (a to pouze do roku 1948) přinesla poválečná léta první vlnu zavádění civilních výrobních programů, které se však v některých zbrojních podnicích již zůstaly natrvalo (např. textilní stroje ve Zbrojovce Vsetín). To nadále snižovalo kapacitní možnosti válečné výroby zbraní čs. zbrojního průmyslu – ty byly v roce 1948 odhadovány jen na jednu polovinu, aniž by do těchto výpočtů byly zahrnuty ztráty výrobních kapacit způsobené leteckými útoky.

Stejně zásadní a problematickou byla otázka, zda může malý stát při prudkém rozvoji vojenské techniky zajistit v potřebném rozsahu vývoj a výrobu vlastních zbraní. Přesto byly od roku 1946 zahájeny vývojové práce např. na samopalu ráže 9 mm, minometů ráže 82 mm, 120 mm a 160 mm, horské a polní houfnice ráže 105 mm, raketometů ráže 80 mm až 300 mm i dalších na svou dobu velmi slibných zbraní. Sílily však hlasy požadující provedení unifikace se Sovětskou armádou alespoň v rážích a střelivu, které vycházely z propočtů Hlavního štábu, jenž odhadoval výrobní kapacitu čs. muničních závodů na konci roku 1948 na pouhých 20 procent válečné spotřeby pěchotní a dokonce jen 10 procent válečné potřeby dělostřelecké munice.

Cvičné pancéřové vozidlo ST-III vyvíjené v Československu v roce 1947

Náboje došly, ale osada je dobytá

Podle vlastních zkušeností

Vojenské umění a vojensko-teoretické myšlení, výcvik vojsk

Z výcviku minometníků

Ženisté přebrodí řeku vždy jako první

Druhá světová válka změnila nejen mapu Evropy a světa, ale také vojenství ve všech jeho součástech včetně vojenské vědy a vojensko-teoretického myšlení. Velké pozemní, letecké i námořní operace prokázaly progresivitu dvou vojenských doktrín: sovětské a americké. Zejména přednosti sovětské vojenské vědy byly v poválečném období tak výrazné, že se staly zdrojem zkušeností pro všechny státy usilující o moderní ozbrojené síly. V oblasti studia charakteru ozbrojené činnosti na pozemním válečném poli – a právě to mělo v případě čs. armády sehrávat klíčovou roli – nevykazovalo v roce 1945 žádné jiné vojenské umění takovou rozpracovanost jako sovětské.

Vedle tohoto objektivního faktoru hovořily pro maximální využití zkušeností sovětského vojenství i faktory subjektivní: čs.-sovětská spojenecká smlouva, ustanovení Košického vládního programu o vzoru Rudé armády pro výstavbu čs. armády, skutečnost, že zásady sovětského vojenského umění a nepřímo i vědy si osvojili příslušníci nejpočetnější čs. zahraniční jednotky, 1. armádního sboru v SSSR, který se stal základem pro budování poválečné armády a v neposlední řadě také to, že již od října 1945 začal SSSR dodávat Československu výzbroj a bojovou techniku.

Příznivé podmínky pro příklon k sovětské vojenské vědě vytvářel rovněž nový pohled na význam a úlohu útoku a obrany. Za hlavní a rozhodující druh bojové činnosti na všech stupních velení začal být považován útok, což přivedlo část čs. velitelského sboru až k naprostému odsouzení předmnichovské čs. vojenské vědy a umění i vojenské doktríny, které preferovaly obranu. Ta se v novém pojetí změnila pouze v dočasnou bojovou činnost s úkolem vytvořit předpoklady pro přechod do protiútku.

Vojenská věda a vojensko-teoretické myšlení však nebyly stejně jako doktrinální východiska v prvních poválečných měsících dále rozpracovány, protože velení čs. armády muselo věnovat veškerou pozornost a úsilí úkolům výstavby vojsk a přechodu z branné pohotovosti státu na mírovou výstavbu. Potřeby a požadavky byly příliš konkrétní a naléhavé, než aby je šlo nejprve řešit teoreticky. Proto bylo třeba přistoupit k řadě improvizací, které měly mít pouze dočasný charakter.

Od roku 1946, kdy se vojensko-teoretické myšlení a vojenská věda začaly dostávat do středu pozornosti armádních špiček, bylo jejich řešení prakticky nemožné vzhledem k politickému vývoji v Československu. Vojensko odborná tematika se stala již od konce roku 1945 specifickou oblastí vnitropolitického boje a součástí celkového zápasu o moc v republice.

To se projevilo v řadě otázek, které měly zásadní význam pro výcvik a přípravu vojsk. Jednou ze základních byl problém, které válečné zkušenosti uplatnit ve výstavbě armády, a jak. Důstojníci z východu preferovali sovětské zkušenosti, důstojníci ze západu poznatky britské a francouzské armády a ti vojáci z předmnichovské armády, kteří neprošli boji, měli k válečným zkušenostem většinou vztah naprosto indifferenční.

Jednoznačné stanovisko nezaujaly ani MNO a Hlavní štáb. Jestliže směrnice náčelníka Hlavního štábu z června 1945 ukládaly provést přečvičení vojsk podle Polního řádu Rudé armády za účasti sovětských instruktorů, jichž bylo v té době v čs. armádě 587, potom Směrnice pro výcvikový rok 1945/1946, vydané jen o pár měsíců později, nařizovaly velitelům využít „všech zkušeností získaných během této války jak v Rudé armádě, tak u západních spojenců a koordinovat je s naší bývalou doktrínou. Za všech zkušeností vybrat jen tu nejlepší a řídit se vždy logickou úvahou.“ Velení armády tak přesunulo řešení zásadního problému na velitelský sbor, který k tomu neměl potřebnou odbornou úroveň. Nejen proto, že jeho velká část byla bez jakýchkoliv praktických válečných zkušeností, ale nevycházel ani žádný vojensko odborný časopis s výjimkou ilustrovaného měsíčníku *Letectví* a deníků a časopisů vydávaných HSVO, které měly zcela jiné poslání. Zatím neexistovalo vojenské odborné školství a k dispozici nebyla ani odborná literatura. Výsledkem bylo, že se názorové rozdíly velitelského sboru v důležité oblasti bojového výcviku dále prohlubovaly. Nebyly řídké případy, kdy útvary a jednotky v rámci divize či pluku prováděly bojovou přípravu podle rozdílné metodiky.

Kurzů pro instruktory, kteří měli řídit výcvik nováčků a záloh a především dalších instruktorů, „podle sovětských předpisů a podle sovětské doktríny“, organizovaly štáby vojenských oblastí v trvání pouhých 10 dnů, během nichž měli být účastníci seznámeni s nejnovějšími poznatky právě skončené války, s novými způsoby vedení boje, novou organizací armády, výzbrojí i bojovým zabezpečením. Potřebné sovětské zbraně včetně střeliva k výcviku a ukázkám pro budoucí instruktory měly být zajištěny od jednotek bývalého 1. čs. armádního sboru v SSSR nebo od útvarů Rudé armády združujících se na čs. území. Nelze se divit, že absolventi kurzů nebyli

Průzkumník zvládne i plazení na lyžích

Ohňometník v akci

Stíhač tanků ST-I

schopni vést výcvik a celá akce skončila do ztracena. Přitom bylo třeba přecvičit asi 130 000 záložníků povolaných k výjimečné činné službě a vycvičit více než 150 000 branců nastupujících na počátku října 1945 k výkonu základní vojenské služby.

V říjnu 1945 poskytla sovětská strana MNO více než 300 předpisů a služebních knih Rudé armády, z nichž část byla urychleně přeložena do češtiny a na překladu dalších se pracovalo. Současně se ale počítalo s vydáním téměř 900 nových čs. předpisů a služebních knih – k tomu byla zřízena Vyšší komise pro zpracování služebních knih vedená náčelníkem Hlavního štábu. To vše za situace, kdy v armádě neexistoval jednotný terminologický a pojmový aparát jako základ pro odborné diskuse a rozvoj vědního oboru.

Výcvikový rok byl časově rozdělen na výcvik jednotlivce (podle druhů vojsk, obvykle 5 měsíců), čtyři a roty (2 měsíce) a praporu a pluku (2 měsíce), září bylo vyhrazeno pro větší cvičení s vojsky. Vzhledem k nedostatku výzbroje, techniky, výstroje i vhodných prostorů nemohl mít výcvik potřebnou úroveň. Negativně se projevilo také to, že více než polovina početního stavu jednotek byla odvelena k obsazování pohraničí, obnově dopravní sítě, odstraňování válečných škod a plnění dalších neodkladných úkolů. To vedlo k rozhodnutí neuskutečnit v prvním poválečném výcvikovém roce žádná závěrečná cvičení s vojsky, která by prověřila úroveň jejich bojové připravenosti.

V roce 1946 vše nasvědčovalo, že období improvizací končí a bude přistoupeno ke koncepční práci také v oblasti rozvoje vojensko-teoretického myšlení a vojenské vědy. V lednu zahájila činnost Vysoká škola válečná v Praze, která se měla stát „ohništěm“ vědecké práce v armádě a začal vycházet vojensko-teoretický časopis *Poznatky a zkušenosti z poslední války* a prakticky zaměřený *Výcvik malých jednotek* určený pro nižší velitele. V praxi ale k nějaké výraznější změně nedošlo.

Z 34 členů profesorského sboru Vysoké školy válečné mělo pouze sedm praktické válečné zkušenosti, a to ještě jen ze západní fronty, ostatní prožili roky války ve vládním vojsku, občanských povoláních nebo ve vězení. Proto výuka vycházela především z praxe předmnichovské armády a z nových poznatků se do ní promítlo v podstatě jen preferování útoku před obranou, chápané obvykle čistě mechanicky. Časopis *Poznatky a zkušenosti z poslední války* byl jednostranně zaměřen na překlady statí sovětských autorů, které tvořily 70 procent jeho obsahu, příspěvky západních autorů nepředstavovaly ani desetinu obsahu.

Ke skutečné konfrontaci válečných zkušeností a snaze promítnout je do čs. vojensko-teoretického myšlení tedy i nadále nedocházelo, naopak se prohlubovala rozpolcenost vojenské vědy do tří hlavních směrů. První požadoval, aby za její základ bylo vzato výhradně sovětské vojenství, druhý preferoval zkušenosti západních spojenců a třetí se vyslovoval pro kontinuitu s předmnichovskými názory doplněnými pouze nejdůležitějšími novými poznatky. Tento směr byl nejpočetnější,

Bez spojení není velení ani přesná a účinná střelba

Pěchota někdy musí být i „vodní“

„Na rámě – ZBRAŇ!“

těšil se podpoře prezidenta E. Beneše a stále otevřeněji se vyslovoval proti „kopírování cizích vzorů“, což směřovalo nejen proti často jen mechanickému uplatňování sovětských zkušeností, ale zpochybňovalo i poznatky ze západní fronty. To se nejen negativně promítalo do bojové přípravy a výcviku, ale prohlubovalo také rozpory mezi příslušníky východních a západních jednotek a důstojníky, kteří nemohli vykazat žádnou odbojovou činnost.

Vojensko-teoretické myšlení představovalo stále více neousodný konglomerát často diametrálně odlišných pohledů a názorů, jimž chybělo jednotící hledisko, naopak se do něj se stále větší intenzitou promítaly politika a ideologie. Potvrdily to i průběh a výsledky dvojstupňového velitelsko-štabního cvičení v terénu na stupni divize – pluk a samostatný oddíl v létě 1946 na téma Obrana na místě a pohyblivá a Útok na slabě opevněné postavení nepřítele, které bylo prvním větším cvičením v čs. armádě po roce 1945. První téma bylo určeno pro rychlé divize s důrazem na střetný boj, druhé pro tankový sbor a cvičení mělo proběhnout podle zásad Polního řádu Rudé armády. Praxe ukázala, že velitelský sbor nemá jednotný pohled na přípravu a vedení operací a neumí uplatnit zkušenosti z poslední války, protože je nezná. Na podzim 1945 také odešla většina sovětských instruktorů (86 zůstalo pouze u vojenských škol), což znemožnilo jejich využití pro výcvik. Neúspěch cvičení přivedl velení armády k závěru, že výcvikový rok 1946/1947 je třeba zaměřit na konsolidaci bojové přípravy a vytvoření jednotného přísně centralizovaného systému plánování a řízení výcviku.

Neutěšený stav se však příliš zlepšit nepodařilo. Vyšší komise pro zpracování služebních knih šla cestou nejmenšího odporu a místo zpracování a vydání nových předpisů dávala přednost překladům z ruštiny – byl vydán Polní řád Rudé armády, Cvičební řád tankových a mechanizovaných

jednotek Rudé armády i Výcvik štábů, které však pocházely z konce třicátých let. Proto měly plnit především funkci „pomůcky ve věcech vojenské terminologie“. Československý polní řád, který byl připraven na dobré úrovni již před Mnichovem, stále nebyl dopracován, stejně jako další základní předpisy. Přístup ke zkušenostem dalších spojeneckých armád, jejich předpisům i odborné literatuře byl více než nedostatečný. Snaha o preferenci sovětských zkušeností vyvolávala nesouhlas části velitelského sboru, který byl vykládán jako projev antisovětsismu a odklon od linie Košického vládního programu. Oblast vojenského umění a vojensko-teoretického myšlení se tak dál politizovala.

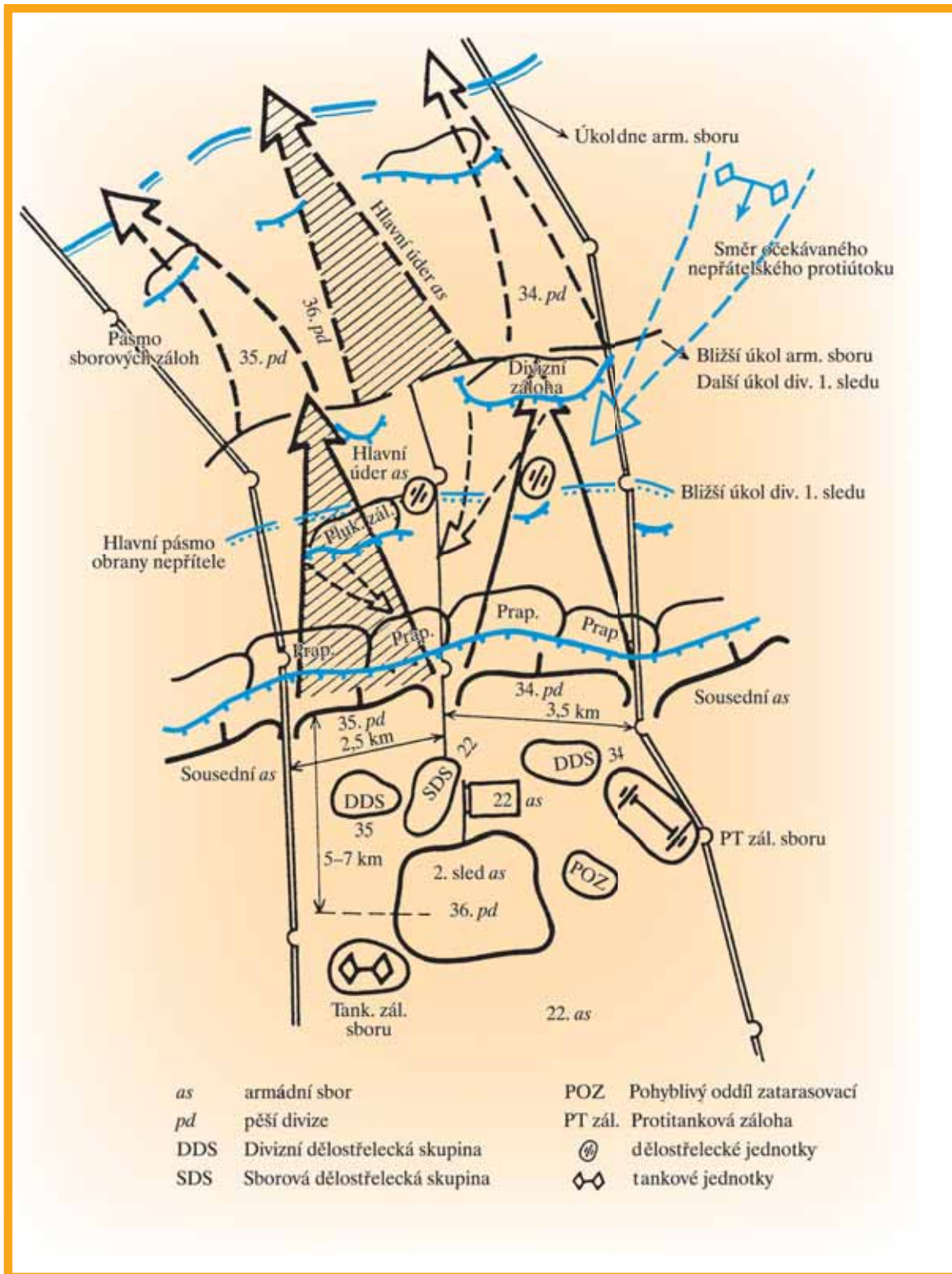
Výcvikový rok 1946/1947 přesto přinesl pokrok v tom, že vojska poprvé procvičovala ty úkoly, pro které byla předurčena v případě napadení Československa. Krátce před celkovou reorganizací mírového složení armády k 1. říjnu 1947 proběhlo první poválečné závěrečné cvičení vojsk v terénu, jímž vyvrcholil výcvik. Všeobecným tématem byla obrana hranic republiky a likvidace nepřátelského vpádu s cílem „ukázat způsob provedení průlomu podle zkušeností z poslední války, hlavně podle zásad a doktríny Rudé armády“ a „prakticky poukázat na rozdíly provedení průlomu podle starých zásad z první světové války“.

Svazky a útvary dislokované v pohraničních oblastech měly za úkol nedovolit nepříteli proniknout do hloubky čs. území a ve střetných bojích ho donutit přejít do obrany. Vyšší jednotky v zázemí, především rychlé divize a tankový sbor, byly určeny k prolomení této vynucené obrany nepřítele a v součinnosti se svazky v pohraničních oblastech měly přenést bojovou činnost na nepřátelské území. Zámysl závěrečného cvičení plně odpovídal zkušenostem z poslední války a zásadám čs. vojenské doktríny, která však byla stále ještě ve stadiu úvah. Praxe tak do značné míry předbíhala teorii, což se odrazilo v průběhu a výsledcích cvičení.

Projevila se nedostatečná příprava velitelů a štábů, úrovně výcviku vojsk i jejich materiálně-technického zabezpečení, největší problémy však byly v teoretické nejasnosti zásad vedení moderní bojové činnosti. Mechanické přenášení východisk používaných Rudou armádou za druhé světové války se ukázalo jako nevhodné a nemožné pro podmínky čs. armády: nešlo jen o zásadní

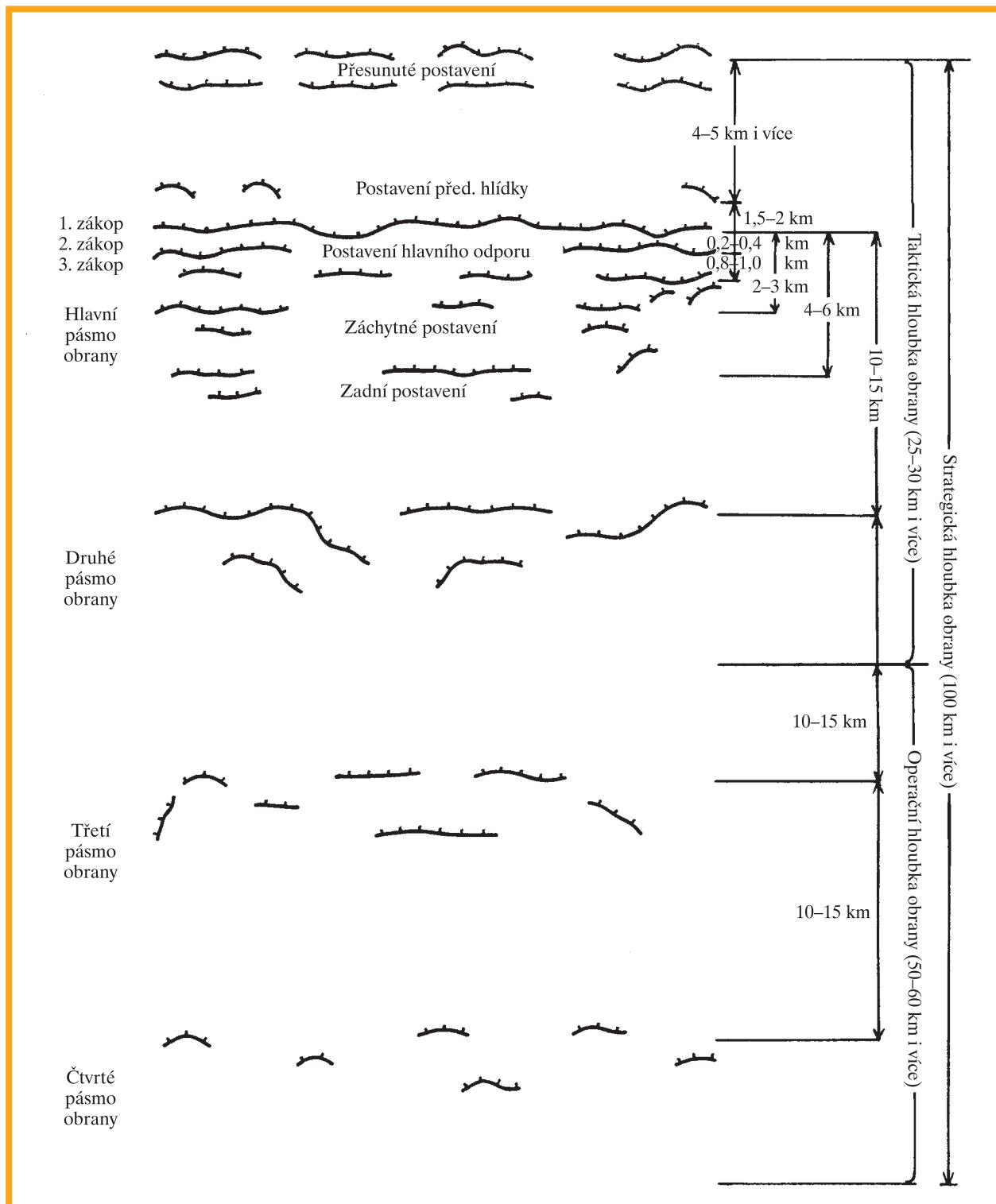
Schéma průlomu nepřátelské obrany v letech 1945–1948

rozdíly v početnosti vojsk, jejich složení a výzbroji, ale především v samotném úkolu armády při obraně čs. území, kdy vzhledem ke své síle a možnostem nebyla schopna samostatně řešit strategické a v řadě směrů i operační zámysly. V plné šíři se dva roky po skončení války a zahájení mírové výstavby armády odhalila skutečnost, že dosud nebyla vypracována ucelená čs. vojenská doktrína, vycházející důsledně z vlastních potřeb a možností.

Závěrečné cvičení rovněž ukázalo, že mnozí velitelé se rozhodují více podle terénu a map než podle situace nepřítele, jeho sil a prostředků či vlastních možností

Organizace obrany v čs. armádě v letech 1945–1948

a že bojují více s terénem než s protivníkem. Nemálo z nich spatřovalo cíl boje či celé operace v ovládnutí důležitých kót, osad a měst. V obraně byl v souladu se zkušenostmi poslední války kladen důraz na značně rozvinutý systém střeleckých a spojovacích zákopů, umožňující pružný manévr z hloubky i podél fronty a maximální použití protitankových a protipěchotních zátarasů v různých kombinacích, svazky, jednotky a útvary však současně měly zaujímat lineární sestavu, tj. vedle sebe, bez dostatečné hloubky a členění obranné linie. Taktická hloubka obrany přitom dosahovala okolo 30 km, strategická dokonce i více než 100 km. Šířka obran-

ného pásma pěší divize se pohybovala mezi 10–15 km, ale pro tento úsek byl vyčleněn jako záloha pouze jeden prapor, výjimečně dva.

Při přechodu do protiútoků se projevovala místo členění útočné sestavy do hloubky snaha neustále vyrovnávat postupující jednotky do linie, což brzdilo postup těch úspěšnějších a bránilo využití momentu překvapení. Velké problémy byly ve způsobu nasazování druhých sledů a záloh – ty nepronikaly mezerami vytvořenými jednotkami prvního sledu, jak se osvědčilo ve válečných operacích, ale jejich překračováním, což vytvářelo krajně nebezpečné situace: docházelo k promíchání a silná koncentrace jednotek vytvářela snadný cíl pro palebné prostředky protivníka.

Vedle vážných nedostatků ve spojení se projevívaly velké problémy zejména u dělostřelectva. Jeho příslušníci sice zvládali obsluhu děl velmi dobře, ale spolu s veliteli se nedokázali vyrovnat s požadavky na rychlé zaujetí palebných čar a taktické nasazení při útoku. Válečné zkušenosti ukázaly, že k prolomení silně vybudované nepřátelské obrany je třeba, aby bylo docíleno hustoty 80–90 hlavní na kilometr fronty. Toho se obvykle dosahovalo přesunem dělostřeleckých jednotek z vedlejších směrů i za cenu dočasného oslabení vojsk. Cvičení však ukázalo, že velitelé se snaží i při protiútoků o rovnoměrné rozložení dělostřelectva a neumí vypočítávat potřebu dělostřeleckých hlavní podle skutečné hodnoty nepřátelské obrany. Nebyli rovněž schopni zajistit útočícím jednotkám dělostřeleckou podporu do celé hloubky nepřátelské obrany formou postupných palebných soustředění.

Závěrečné cvičení v roce 1947 odhalilo celou řadu nedostatků i v součinnosti druhů vojsk, ženíjním zabezpečení bojiště či práci štábů a ukázalo, že velitelský sbor nezná a tedy ani neumí uplatnit poznatky z poslední války. Současně naznačilo, že ani jejich mechanické či teoretické převzetí nemůže být řešením, ale představuje slepou uličku.

V prvních dvou poválečných výcvikových letech bylo vycvičeno a přecvičeno přes půl milionu osob, z toho necelých 160 000 v základní dvouleté službě, přes 70 000 záložníků a asi 280 000 mužů ve zkráceném výcviku – šlo o šest ročníků, které nemohly splnit brannou povinnost v důsledku nacistické okupace. Hodnota jejich vycvičenosti však byla velmi nízká, což byl důsledek jak poměrně krátké doby výcviku, tak velkého množství odvelování na hospodářské výpomoci, nedostatečné výcvikové základny, malé připravenosti velitelského sboru i dalších příčin.

Stejně důvody ovlivnily také to, že snaha o konsolidaci výcviku a vytvoření jednotného přísně centralizovaného systému plánování a řízení bojové přípravy určená jako hlavní cíl výcvikového roku 1946/1947 se nepodařila. Úsilí vše přesně naplánovat navíc omezovalo iniciativu nižších velitelů a posilovalo tendence snižování jejich osobní odpovědnosti za přípravu a výcvik podřízených.

Nedostatky v bojové přípravě a výcviku vojsk měly být z velké části odstraněny již v novém výcvikovém roce 1947/1948 zahájeném v říjnu 1947, ale to již byla armáda stejně jako společnost ve vleku vyostřujícího se vnitropolitického boje, který bránil rozvoji a především vytváření jednotného vojensko-teoretického myšlení a vojenského umění. V této oblasti přetrvávala změť nejrůznějších často se popírajících názorů, které sice někdy byly direktivně usměřovány, ale nejen že přetrvávaly dál, ale ještě se prohlubovaly a vyostřovaly v souvislosti s polarizací sil v armádě i ve společnosti.

Stále více se ukazovalo, že bez ujasnění základních doktrinárních východisek nelze zajistit nejen rozvoj vojensko-teoretického myšlení a vojenského umění, ale ani úspěšnou výstavbu a přípravu armády plně využívající zkušeností z poslední války i nových trendů ve vývoji vojenství.

„K počtě – ZBRANĚ!“

Vše musí být jinak

Přístup k tradicím, výchova a osvěta, vnitřní život armády, kulturní a sportovní činnost

Zahájení Zborovských slavností v roce 1947

Zborovská pamětní medaile byla zřízena vládním usnesením z 13. května 1947. Poprvé a naposledy byla udělena při příležitosti oslav 30. výročí bitvy u Zborova.

Politický zápas o podobu a charakter čs. armády po květnu 1945 se velmi ostře promítal do přístupu k tradicím, k nimž se nová armáda přihlásila a které bude rozvíjet a naplňovat. Nešlo zdaleka jen o vlastní tradice čerpající z národní i vojenské historie – v pohledu na ně byl zakódován především pohled do budoucnosti. Už od počátku se vyhranily dva tábory: první reprezentovaný prezidentem E. Benešem a důstojníky z předmnichovské armády, chtěl navázat na tradice pěstované v armádě před rokem 1939 tj. především legionářské obohacené o vystoupení našich zahraničních jednotek za druhé světové války, druhý představovaný KSČ viděl tradice „nové, demokratické a důsledně antifašistické armády“ v odkazu protifašistického zahraničního i domácího odboje, na prvním místě společného boje čs. vojáků po boku Rudé armády na východní frontě.

Vzhledem k rozložení politických sil ve velení armády se nepodařilo ani jedné z obou skupin prosadit svůj přístup a tradice, k nimž se poválečná armáda přihlásila, představovaly směsici starého a nového a kopírovaly tak situaci v ostatních oblastech výstavby a života vojsk. Příliš na tom nemohla změnit ani skutečnost, že linii raženou KSČ podporovala většina osvětových důstojníků, zatímco k prvorepublikovým tradicím se hlásila většina nově vytvářeného velitelského sboru, která neměla žádné válečné zkušenosti a zásluhy.

Do přístupu k tradicím se výrazně promítala také skutečnost, že nový důstojnický a rotmistrovský sbor vznikl z různých skupin vojáků z povolání. Každá z nich považovala za prioritní odkaz událostí, v nichž sehrávala aktivní úlohu popř. se s nimi mohla z různých důvodů identifikovat. To přispívalo k další atomizaci velitelského sboru a vyhrocování jeho vnitřních rozporů.

Bez větších problémů byla převzata tradice Zborova, důležitá součást legionářských tradic. Již za předmnichovské republiky byl 2. červenec významným dnem čs. armády a zůstal jejím neoficiálním dnem i po květnu 1945. Dostal však nový obsah – byl chápán (stejně jako vystoupení čs. legií v Rusku) jako symbol boje proti tradičnímu německému nepříteli s pomocí „velkého ruského bratra“. Toto pojetí zastávala zejména KSČ, která dokonce začala hledat kontinuitu mezi vystoupením čs. legií a boji čs. jednotek v SSSR za druhé světové války.

Ještě v roce 1947, při oslavách 30. výročí zborovské bitvy, prohlásil K. Gottwald: „Bitva u Zborova vešla do československých dějin jako den zrodu československé armády. Její výročí nám proto připomíná, z jakých idejí vyrostla naše armáda i samostatný stát, jaká jejich tradice byla tehdy založena. Je to především tradice boje proti starému nepříteli českého a slovenského národa, proti německému imperialismu. Zborovská bitva spolu s bitvou u Bachmače zakládá však i další tradici: tradici společného boje po boku bratrského ruského národa... K jménům Zborov a Bachmač se [v letech druhé světové války – dopl. aut.] přidružila neméně slavná jména Sokolovo, Bílá Cerkev, Kyjev, Dukla, jako nové mezníky našeho boje za svobodu“.

Z tradic, k nimž se hlásila čs. předmnichovská armáda, přetrvaly v nové armádě husitská (jména Jana Žižky, Prokopa Holého a dalších vojevůdců nesly vojenské

Tradicí Zborovských oslav bylo vynášení historických legionářských praporů uložených ve Vojenském historickém ústavu

Ministr národní obrany armádní generál Ludvík Svoboda přejímá symbolicky prst z Českého Malína od Volyňských Čechů navrátilivších se do vlasti

Symbol jednoty čs. západního a východního vojenského odboje – znak, vycházející z tradic čs. perutí z Velké Británie na sovětském letounu B-32 leteckého pluku 25

jednotky, partyzánské oddíly i tanky v letech druhé světové války) spolu se sokolskou, pěstovány byly také odkaz sv. Václava jako symbolu české státnosti a jednoty zemí Koruny české a cyrilometodějská tradice, v níž byl spatřován symbol slovanšské – a především česko-slovenské – vzájemnosti a sounáležitosti. Také u nich byl původní charakter nahrazen novým: místo náboženských prvků byly zdůrazňovány národní a politické.

Zcela novým byl odkaz bojů čs. zahraničních jednotek po boku Spojenců a právě do přístupu k nim se nejvíce promítaly narůstající rozpory mezi důstojníky z Východu a Západu. Nechyběly hlasy, aby některé z bojových vystoupení našich vojáků z let druhé světové války nahradilo Zborov – zatímco bývalí příslušníci 1. čs. armádního sboru v SSSR preferovali především Duklu, důstojníci ze západních jednotek dávali přednost Tobruku či Dunkerque. Specifickou skupinu představovali čs. letci úspěšně nasazení v letecké bitvě o Británii: rovněž oni právem spatřovali ve svém boji významnou součást tradic nové armády a odkaz pro budoucí generace.

Součástí armádních tradic se však měl stát také domácí odboj – vedle tak významných ozbrojených vystoupení jako byly Slovenské národní povstání a Květnové či především Pražské povstání to byla rovněž činnost partyzánských oddílů, atentát na Reinharda Heydricha provedený parašutisty vyslanými z Velké Británie či odboj organizovaný důstojníky v rámci Obrany národa i dalších organizací a skupin. Bylo zákonité, že takto široce chápané tradice přinesly řadu problémů, které se prohlubovaly a vyostřovaly v závislosti na vývoji v Československu i ve světě.

Názorně se to projevilo v práci Komise pro pojmenování útvarů a vyšších jednotek, která pracovala od léta do podzimu 1947 a jíž předsedal zástupce náčelníka Hlavního štábu brig. gen. H. Píka. Přijala několik rozhodnutí, která předznamenala další vývoj čs. vojenských tradic. Rozhodla o zrušení veškerých čestných historických názvů vztahujících se k vystoupení čs. legií v Rusku proti sovětské vládě. Jednalo se např. o pluky „J. Švece“, „Uralský“, „Sibiřský“ a „Irkutský“ a prapor „Sibiřských úderníků“. Ze strany KSČ vzešel rovněž požadavek na odstranění názvů pluků čs. legií v Itálii a to na základě skutečnosti, že Itálie byla členem Osy, tento požadavek však nebyl akceptován. Komise po ostrých politických střetech dospěla také ke stanovení tří hlavních zásad pro nové pojmenování jednotek. Žádná neměla být pojmenována podle cizích státních příslušníků, podle místa vytvoření jednotky a podle názvů cizích států.

Vlastní realizace návrhů komise se však pozdržela a rozkaz o navrácení názvů a novém pojmenování jednotek podepsal prezident E. Beneš až 3. března 1948. Dokument stanovil nový čestný historický název 11 velitelství divizí a brigád, 31 pluků a praporů si podrželo původní pojmenování a 39 pluků a praporů dostalo nové názvy, které převážně upomínaly na tradice druhého odboje. Udělené čestné historické názvy však nezůstaly v platnosti dlouho, protože již bylo po únoru 1948.

Jedním ze zásadních momentů v přístupu k tradicím a také k výchově vojáka v čs. poválečné armádě bylo zřízení osvětového aparátu, který navazoval na činnost osvětových důstojníků za druhé světové války v čs. jednotkách v SSSR

TEXT VOJENSKÉ PŘÍSAHY V LETECH 1945–1950

Přisaháme při všem, co je nám svato, a v plné shodě se svým svědomím a přesvědčením, že budeme poslušni presidenta a vlády republiky Československé a všech svých velitelů, presidentem a vládou ustanovených; přísaháme, že budeme bez odmluvy plniti jejich nařízení vždy a všude, i v nebezpečí, bez váhání a odporu, že svých vojsk neopustíme, ale i své životy ochotně dáme na ochranu vlasti a za její svobodu; přísaháme, že budeme druh druhu milovati, k sobě věrně státi, v nebezpečí se neopouštěti, ale až do konce se brániti tak, jak nám káže mužná čest a vědomí povinnosti občanských.

Tak přísaháme!

(A-I-1, Vojenský služební řád, MNO 1946)

Čestná a historická jména svazků a útvarů čs. armády v březnu 1948

Svazky

1. pěší divize „Husitská“
2. pěší brigáda „Slovenského národního povstání“
3. pěší divize „Prešovská“
4. pěší divize „Fatranská“
5. pěší divize „Kijevská-Prešovská“
6. pěší divize „Prvního odboje“
9. pěší divize „Druhého odboje“
2. dělostřelecká brigáda „Jaselská“
12. tanková brigáda „Ostravská“
23. tanková brigáda „Dunkerská“

Pěchota

Pěší pluky

- 1 „Mistra Jana Husi“
- 2 „Jiřího z Poděbrad“
- 3 „Jana Žižky z Trocnova“
- 4 „Prokopa Velikého“
- 5 „T. G. Masaryka“
- 6 „Hanácký“ 30 „Aloise Jiráska“
- 7 „Tatranský“ 8 „Slezský“
- 9 „Karla Havlíčka Borovského“
- 10 „Jana Sladkého Koziny“
- 11 „Františka Palackého“
- 12 „Generála M. R. Štefánika“
- 13 „Partyzána kapitána Jána Nálepky“
- 18 „Loirský“
- 20 „Dukelský“
- 48 „Domáciho odboje“
- 74 „Bělocerkevský“
- 21 „Terronský“
- 22 „Argonský“
- 23 „Amerických Slovákov“
- 28 „Tyrše a Fügnera“
- 29 „Zborovský“
- 31 „Arco“
- 32 „Gardský“
- 33 „Doss Alto“
- 34 „Střelce Jana Čapka“
- 35 „Foligno“
- 36 „Kijevský“
- 38 „Sokolovský“
- 39 „Výzvědný“
- 41 „Dr. Edvarda Beneše“

Pěší prapory

- 25 „Telgarský“
- 26 „Generála Viesta“
- 27 „Liptovský“
- 40 „Tobrucký“
- 42 „České družiny“
- 43 „Bachmačský“
- 46 „Roty Nazdar“
- 71 „Československých parašutistů“
- 80 „Pražského povstání“

Tankové vojsko

tankový pluk 4 „Volyňských Čechů“

Dělostřelectvo

Dělostřelecké pluky

- 1 „Jana Žižky z Trocnova“
- 2 „Dr. Edvarda Beneše“
- 9 „T. G. Masaryka“
- 10 „Generála Goliána“
- 11 „Žilinský“
- 52 „Dunkerský“
- 53 „Fatranský“
- 56 „Liptovský“

Dělostřelecké oddíly

- 185 „Karpatský“
- 188 „Žaškovský“
- 258 „Jaselský“
- 302 „Ružomerský“

Letectvo

Letecké pluky

- 1 „Zvolenský“
- 2 „Těšínský“
- 4 „Letce Vašátky“
- 7 „Invasní“
- 24 „Biskajský“
- 25 „Atlantický“
- 30 „Ostravský“
- 41 „T. G. Masaryka“
- 43 „Dr. Edvarda Beneše“
- 44 „Generála M. R. Štefánika“

Ženíjní vojsko

Ženíjní pluky

- 1 „Povážský“
- 3 „Karpatský“
- 4 „Československých partyzánů“

Ženíjní prapory

- 5 „Žaškovský“

Spojovací vojsko

Spojovací pluky

- 1 „Hrdiny Sovětského svazu kpt. Otakara Jaroše“
- 4 „Slovenského národního povstania“

Pěchota

Pěší svazky

1. „Husitská“
2. „Slovenského národního povstání“
6. „Prvního odboje“
9. „Druhého odboje“

Pěší pluky

1. „Mistra Jana Husi“
2. „Jiřího z Poděbrad“
3. „Jana Žižky z Trocnova“
8. „Slezský“
9. „Karla Havlíčka Borovského“
10. „Jana Sladkého Koziny“
11. „Františka Palackého“
14. „Hrdiny Sovětského svazu
kpt. Jána Nálepky“
18. „Ostrožanský“
20. „Dukelský“
23. „P. O. Hviezdoslava“
25. „Národního hrdiny Jana Švermy“
26. „Juraje Jánošíka“
29. „Zborovský“
31. „Čs.-sovětského přátelství“
32. „25. února 1948“
34. „Střelce Jana Čapka“
35. „Čs. španělských dobrovolníků“
39. „Výzvědný“
48. „Domácího odboje“
74. „Bělocerkevský“
77. „Národního hrdiny
kpt. Vendelína Opatrného“

Mechanizované vojsko

Mechanizované svazky

5. „Kyjevská“

Mechanizované pluky

4. „Prokopa Velikého“
7. „Tatranský“
21. „Terronský“
22. „Argonský“
28. „Tyrše a Fügnera“
30. „Aloise Jiráska“
36. „Kyjevský“
38. „Sokolovský“

Dělostřelectvo

Dělostřelecké brigády

6. „Klementa Gottwalda“

Dělostřelecké pluky

1. „Jana Žižky z Trocnova“
6. „Klementa Gottwalda“
9. „T. G. Masaryka“

10. „Partyzána kpt. Karola Pagáča“
12. „Jána Kollára“
361. „Fastovský“

Dělostřelecké oddíly

186. „Karpatský“
188. „Žaškovský“

Letectvo

Letecké pluky

1. „Zvolenský“

Ženijní vojsko

Ženijní pluky

63. „Povážský“
64. „Československých partyzánů“

Ženijní prapory

5. „Žaškovský“

Spojovací vojsko

Spojovací pluky

1. „Hrdiny Sovětského svazu
kpt. Otakara Jaroše“
4. „Slovenského národního povstania“

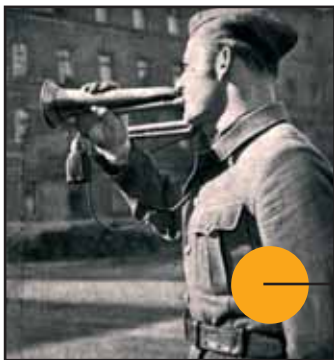
Železniční vojsko

Železniční pluky

1. „Bachmačský“

Čestná a historická jména svazků a útvarů čs. armády v prosinci 1950

DENNÍ ŘÁD ÚTVARU V LETECH 1945–1950

Budíček (6 hodin, od 1. května do 30. září 5 hodin)

Rozcvička

Osobní hygiena a úklid

Snídaně

Rozdílání a vyhlášení denního rozkazu

Denní zaměstnání (dopolední)

Oběd

Klid na lůžku

Denní zaměstnání (odpolední)

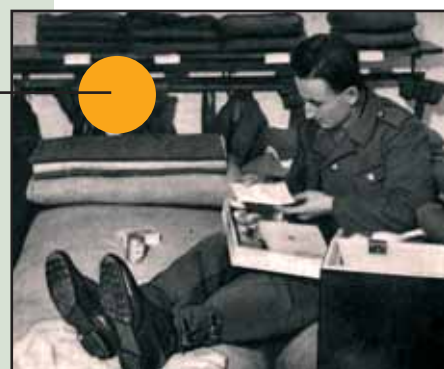
Raport velitele útvaru

Osobní volno, vycházky

Večeře

Osobní volno, vycházky

Večerka (21 hodin, v sobotu, večer před svátkem a památným dnem 22 hodin)

(A-I-1, Vojenský služební řád, MNO 1946)

Prezident Edvard Beneš otevírá Školu pro osvětové důstojníky v Praze 1. února 1946

(oddělení výchovy a osvěty) a v Čs. samostatné obrněné brigádě ve Velké Británii (Výchovná četa).

Výstavba osvětového aparátu začala v létě 1945. V jeho čele stála Hlavní správa výchovy a osvěty vedená mjr. J. Procházkou s podřízenými orgány a složkami výchovy a osvěty na všech stupních velení až po rotu. Protože na obsazení 700 tabulkových míst bylo k dispozici jen asi 40 procent osvětových důstojníků z povolání, byli využíváni záložní důstojníci v další činné službě a vojáci základní služby, kteří však nemohli zdaleka splnit potřebné požadavky a nároky, přestože byli vysíláni do nově zřízeného Vojenského učiliště výchovy a osvěty, v únoru 1946 přejmenovaného na Školu pro osvětové důstojníky.

Složitá situace se vytvořila v souvislosti s projednáváním návrhu školních osnov, které připravila HSVO a v nichž se dal vysledovat silný vliv KSČ. Jejich charakter byl v přímém rozporu s představou nekomunistických politických stran o výuce osvětových důstojníků. Toto stanovisko podpořil také prezident E. Beneš, který uložil ministru národní obrany L. Svobodovi, aby zajistil přepracování učebních osnov v duchu zachování kontinuity a tradic nově budované armády s armádou předmnichovského Československa. Přesto byl návrh nakonec schválen jen s nepodstatnými úpravami a příprava osvětových důstojníků byla zaměřena v souladu s potřebami KSČ. Byl to důsledek jejího silného vlivu na celý osvětový aparát – v českých zemích představovali komunisté 90 procent a na Slovensku téměř 100 procent celkového počtu osvětových důstojníků. Na upevnění svých pozic v HSVO vydala KSČ po osvobození výzvu určenou všem osvětovým důstojníkům – komunistům, aby zůstali ve svých funkcích. Byl také proveden nábor do osvětového aparátu z řad těch, kteří se hlásili do armády na osvobozeném území a z příslušníků domácího odboje, především z řad partyzánů. Ti většinou byli členy KSČ nebo s ní otevřeně či skrytě sympatizovali. Morálně politická výchova a dohled nad rozvojem tradic v armádě se tak do značné míry dostaly prostřednictvím HSVO pod kontrolu KSČ, což jí umožnilo působit na velitelský sbor i masu vojáků základní služby.

Jistou protiváhou osvětové činnosti, stojící vcelku jednoznačně na pozicích KSČ, mohla být duchovní služba, jejíž znovuzřízení prosadily především Čs. strana lidová a slovenská Demokratická strana. Duchovní služba byla obnovena počátkem března 1946 a její řídicí složkou se stalo duchovní oddělení při I. odboru MNO. U vojenských oblastí působili přednostové duchovní služby podle druhu církve, u divízi byl jeden duchovní, většinou katolického vyznání. V tzv. slovenských národních jednotkách byli duchovní rovněž u pluků a ve vojenských nemocnicích. Celkem bylo pro duchovní službu plánováno 42 tabulkových míst, z toho 32 pro katolíky, šest pro evangelíky, tři pro československou a jedno pro pravoslavnou církev. Na rozdíl od předmnichovské armády nesměla duchovní služba provádět náboženskou výchovu vojáků.

Tento zákaz silně zvýhodňoval osvětové důstojníky, jejichž hlavním úkolem byla morálně politická výchova určená Směrnicemi pro morálně politickou výchovu, osvětu a informaci schválenými 5. června 1945 na schůzi Vojenské rady při předsednictvu vlády. Osvětoví důstojníci byli „pomocníky velitele v morálně politickém úsilí a zástupci velitele v oboru výchovy a osvěty“. Po velitelské linii

Ráno civilista...

... a večer voják

KÁZEŇSKÉ TRESTY V ČS. ARMÁDĚ V LETECH 1945–1950

Tresty pro vojíny

Důtka
(ústní a písemná)
Pořádkový trest
(odnětí povolení vycházky přes večerku, kasárenské práce a úkony, vyloučení z příští řádné dovolené)
Pokuta do výše 500 Kčs
Trest na svobodě
(kasární vězení do 30 dní, vězení po službě do 30 dní, prostá samovazba do 21 dní, zostřená samovazba do 21 dní)

Tresty pro poddůstojníky

Důtka
(ústní a písemná)
Pořádkový trest
(odnětí povolení vycházky přes večerku, zkrácení vycházky, vyloučení z příští řádné dovolené)
Pokuta do výše 500 Kčs
Trest na svobodě
(kasární vězení do 30 dní, vězení po službě do 30 dní, prostá samovazba do 21 dní, zostřená samovazba do 21 dní)
Odnětí poddůstojnické hodnosti

Tresty pro vojenské akademiky

Důtka
(ústní a písemná)
Pokuta do výše 500 Kčs
Trest na svobodě
(domácí vězení do 21 dní, vězení po službě do 21 dní)

Tresty pro důstojníky a rotmistry

Důtka
(ústní a písemná)
Pokuta do výše 500 Kčs
Trest na svobodě
(domácí vězení do 21 dní, zostřené domácí vězení do 21 dní)

(A-I-1 Vojenský služební řád, MNO 1946)

byl osvětový důstojník podřízen přímo veliteli své jednotky, v odborných otázkách osvětovému důstojníkovi nadřízené jednotky, jemuž podával hlášení o své činnosti. Tato dvojkolejnost řízení vytvářela třetí plochu mezi veliteli a osvětovými důstojníky, které se promítaly do morálního stavu jednotek a v konečném důsledku sloužily zájmům KSČ.

Osvětový důstojník měl za úkol pomáhat veliteli v upevňování jeho autority a kontrolovat provádění jeho rozkazů. K důležitým povinnostem patřilo udržovat pevnost jednotky v boji a strhávat osobním příkladem ostatní vojáky. V době míru patřila k povinnostem osvětového důstojníka také starost o zásobování a stravování vojáků a péče o jejich materiální zájmy. Směrnice z června 1945 uváděla mezi povinnostmi osvětových důstojníků: „Ukojit kulturní potřeby vojáků (četba, divadlo, kino, zpěv, hudba, vzdělávací, dramatické a jiné kroužky, společenské hry, vojenský sport a tělocvik, soutěže, zábavy apod.) a povznášet je na vyšší kulturní úroveň (doplňování a rozšiřování všeobecného vzdělání, vyučování cizím řečem apod.). Organizovat zdravé a rozumné využití volného času a odpočinku“.

Jedním z nejdůležitějších výchovných prostředků v armádě byl vojenský tisk, který vydávala a řídila HŠVO. Od 1. října 1945 vycházel ústřední deník čs. armády Svobodné Československo, na Slovensku vojensko-politický deník Bojovník, z časopisů byly vydávány Naše vojsko a Vojenské listy (od roku 1946 Vojenská výchova). Na pomoc osvětovým důstojníkům vycházel Zápisník osvětového důstojníka čs. armády, na podporu činnosti souborů a zájmových kroužků Vojenská beseda. K 1. lednu 1947 byl vojenský tisk reorganizován – místo deníků Svobodné Československo a Bojovník začal vycházet jediný ústřední deník Obrana lidu (se slovenskou mutací Obrana ľudu), do níž byl začleněn také týdeník Svazu brannosti Obrana vlasti.

Čemu se smáli vojáci...

„Na toho nového si dej pozor!“ povídá jeden voják druhému. „Je to udavač!“
 „A koho udává?“
 „Včera udal na světlici po večerce dvě staré anekdoty.“

Svobodník: „Tak co se neozýváte? Už hodinu volám!“

Hlas: „Jak to se mnou mluvíte? Víte, kdo jsem? Generál!“

Svobodník: „A víte, co jsem já?“

Generál: „To nevím.“

Svobodník: „To jsem rád...“

„Co byste udělal, kdybyste při průzkumné akci narazil na silnou nepřátelskou jednotku a nebyl zpozorován?“

„Prosím, gratuloval bych si, pane majore.“

„Jak poznáte, vojine, zdravotního poddůstojníka?“

„Je cítit jodoformem.“

„Pročpak máte zdravotní klasifikaci B, vojine?“ ptá se poručík nováčka.

„Protože mám tanec svatého Víta.“

„Tak to vás pošleme k armádnímu uměleckému souboru!“

„Představte si, desátníku Vidličko, že jste byl se svou četou zatlačen do defenzivy. Jaké kroky byste podnikl, abyste zajistil spořádaný ústup?“

„Prosím, hodně rychle a hlavně dlouhé...“

„Vojine, vy jste od desátého pluku?“ ptá se generál. „Proč mlčíte? Kde máte váš praporek?“

„Na plukovním velitelství ve skříni!“

Nováček: „Prosím, pane kapitáne, abych se směl vrátit do kasáren, mě všechno bolí.“

Kapitán starostlivě: „No dobře. A kdepak vás to bolí?“

„Nováček: „Tady, na cvičáku...!“

„Víte, jaký je rozdíl mezi ofensivou a defensivou?“ ptá se kapitán při taktické přípravě.

„Mohu použít srovnání?“

„Jistě, vojíne.“

„To je něco podobného jako tchyně a zeť...“

Proč se při „pozoru“ nesmí kouřit?
Protože by na „pohov“ pak nic nezbylo.

„Jak nazýváme pochod blízko nepřítele, vojíne?“

„Prosím, to je pochod... po špičkách!“

„Vojíne, tak přece nemůžete střílet! Kouká vám náboj z pušky!“

„Nekouká, pane rotmistře!“

„Já říkám, že kouká, a dost!“

„Nemůže koukat, protože je to slepý náboj...“

„Pane desátníku, hlásím, že mi spadl budík!“

„A zastavil se, vojíne?“

„Hlásím, že nikoliv, sletěl až na dvůr.“

Potkají se dva nováčkové na kasárenském dvoře.

„Poslouchej, nejsi ty Franta Pazderků z Hlinomaz?“

„To jsi uhod, to nejsem.“

„Já jsem si to hned myslel, vždyť ty mu nejseš vůbec podobnej.“

Sedí dva vojáci na propustce u piva.

„Dopijeme, zaplatíme a půjdeme.“

„Že dopijeme, to ti slibuju, kdo zaplatí, to nevím a jestli půjdeme, o tom pochybuju...“

„Jazyk ven!“ přikazuje lékař na ošetřovně.

„To nejde, já ho mám přirostlý,“ zaražen říká vojín Kudláček.

Od 1. října 1945 začalo rovněž pravidelné vysílání Čs. rozhlasu pro armádu, a to kromě sobot a nedělí denně od 16.45 do 17.00 hodin, tj. před raportem velitele útvaru. V neděli probíhalo armádní vysílání od 09.00 do 09.30 hodin. Poslechy byly hromadné a povinné pro všechny jednotky.

Zájmová umělecká činnost byla součástí kulturně výchovné práce a řídila ji HŠVO. Významné místo při jejím rozvíjení plnil Ústřední dům armády (ÚDA) vytvořený v létě 1945. Při velitelstvích vojenských oblastí a sborů byly zřizovány posádkové domy armády (PDA), při divizích a brigádách vojenské kluby a na útvarcích vojenská zátíší, která vedle podmínek pro využití volného času vojáků zajišťovala také prodej doplňkového sortimentu potravin, kuřiva, hygienických potřeb apod. V rámci těchto zařízení byly vytvořeny osvětové knihovny, na centrální úrovni pak Ústřední vojenská knihovna (ÚVK).

Zájmovou uměleckou činnost zabezpečovala podle pokynů osvětového důstojníka jednotky a jeho pomocníků vojenská zátíší, při nichž byly zřizovány kulturní a zájmové kroužky a soubory. Zásady jejich činnosti stanovil Jednací řád pro správy vojenských zátíší z roku 1945. U jednotek a útvarů byly postupně vytvářeny vojáky základní služby hudební kroužky (většinou malé orchestry a hudební skupiny), které vedle vystupování ve vojenských objektech často hrály i na veřejnosti. Docházelo při tom k řadě nepřístojností i stížností, že chtějí vystupovat jen za odměnu, proto musela několikrát zasáhnout HŠVO, ale bez většího úspěchu. Dalšími méně častými kroužky byly recitační, divadelní či výtvarné.

Knihovnička vojenského zátíší

Šachový kroužek při vojenském zátíší

Armáda měla také své profesionální umělecké soubory. Z původní hudební čety a později brigádní hudby naší vojenské jednotky v SSSR vzniklo po osvobození profesionální reprezentační umělecké těleso čs. armády, které si velmi rychle vybuodovalo dominantní postavení – Armádní umělecký soubor Víta Nejedlého, který byl součástí ÚDA. Vzorem se pro něj stal Alexandrovův soubor písní a tanců Rudé armády, ale díky silným osobnostem ve svém vedení, jakými byli velitel mjr. Václav Střejček a sbormistr Karel K. Chvalovský, kráčel soubor vlastní cestou. Působila v něm řada pozdějších předních herců, zpěváků, tanečníků i hudebníků (Karel Effa, Miroslav Horníček, Jiří Sovák, Jiří Lír a další) a soubor vedle armádního prostředí vystupoval také v továrnách a pro veřejnost. Velký úspěch měl vedle programu „Armáda v písní a tanci“ s pásmem o našich letcích ve Velké Británii.

Již v květnu 1945 začaly být obnovovány vojenské hudby. Z počátku jen v sídlech divizních velitelství, později také u jednotlivých pluků a při Vojenské akademii v Hranicích a u tankového sboru v Olomouci. V Praze vznikla Posádková hudba Praha vedená kpt. Janem Fadrhensem, v září 1945 byla vytvořena Hudba Hradní stráže jako reprezentační hudební těleso, které se pod vedením Rudolfa Urbance stalo až do vzniku Ústřední hudby čs. armády v roce 1950 nejlepším vojenským dechovým orchestrem. Inspektorem hudeb byl jmenován Jan Uhlíř. Předepsané počty byly naplněny většinou předmnichovskými důstojníky–kapelníky a rotmistry–hudebníky. Na počátku roku 1946 obnovila pod vedením Jindřicha Pravečka výuku Vojenská hudební škola v Praze.

Vojenská tělovýchova a sport byly na základě usnesení Vojenské rady při předsednictvu vlády z 5. června 1945 řízeny HŠVO. Její oddělení tělovýchovy prošlo

Armádní umělecký soubor Víta Nejedlého

Kpt. Jan Fadrhons diriguje Posádkovou hudbu Praha

řadou organizačních změn a v roce 1947 bylo začleněno nejprve do 1. a později do 3. oddělení Hlavního štábu. Při oblastních správách výchovy a osvěty řídil tuto oblast tělovýchovný důstojník–referent, na nižších stupních velení pověřený důstojník, který funkci vykonával vedle svého hlavního funkčního zařazení. Pro přípravu tělovýchovných důstojníků bylo zřízeno v listopadu 1945 v Praze Učiliště vojenské tělovýchovy (UVT). Obsahem výuky, probíhající formou kurzů, byly politická a mravní výchova a osvěta, dějiny tělesné výchovy, tělovýchova, Sokol, atletika, sebeobrana, šerm, plavání, zimní sporty apod.

Armádní tělesná výchova a sport se řídila předmnichovským předpisem Š-I-1, který v listopadu 1945 doplnily Dočasné osnovy tělesné výchovy vydané HŠVO. Dělíla se na služební, zájmovou a výkonnostní. Služební byla součástí výcviku a představovaly ji v první řadě ranní rozcvičky a tělesný výcvik prováděný dvakrát týdně při taktickém a speciálním výcviku, který vedle prostných obsahoval také cvičení s puškou, přípravu na zdolávání překážek a boj zblízka, základy horolezectví, lyžování, plavání apod. Vedl jej tělovýchovný důstojník jednotky s pomocí cvičitelů tělesné výchovy, jimiž byli poddůstojníci z povolání připravovaní v systému kurzů organizovaných při divizích a v UVT. Vyvrcholením bylo přezkoušení vojáků základní služby z tělesné zdatnosti, které se mj. skládalo z přespolního běhu na 10 km ve výstroji se střelbou z pušky, překážkového běhu, překonání vodního toku apod.

Služební tělesnou výchovou procházeli také důstojníci a rotmistři, kteří byli pravidelně přezkušováni z tělesné zdatnosti podle věkových skupin. Výsledky byly součástí celkového hodnocení vojáka z povolání.

Zájmová či mimoslužební tělesná výchova a sport vyplňovala volný čas vojáků a organizovala ji pod vedením tělovýchovného důstojníka a instruktorů vojenská zátiší, při nichž se vytvářely jednoty vojenské tělovýchovy. Ty se sdružovaly podle svazků a sborů, nejvyšším orgánem byl Svaz vojenské tělovýchovy (SVT) v Praze. Členové a týmy jednot vojenské tělovýchovy se zúčastňovali armádních mistrovství v jednotlivých druzích sportu – první v lehké atletice, boxu a plavání se uskutečnila již na konci září 1945 v Praze. Premiérovým zimním armádním mistrovstvím byly přebory v lyžování v Banské Bystrici v únoru 1946. Vedle armádních akcí se jednotlivci i kolektivy zúčastňovali také celostátních soutěží – Zborovského závodu branné zdatnosti, Velké pardubické i mnoha dalších, probíhala také utkání v kolektivních druzích sportů, především v kopané, s týmy průmyslových závodů, Sokola, Svazu brannosti apod. Do armády pronikaly i nové druhy sportů, např. ragby – první zápas mezi vojáky a Sokoly v tomto sportu byl sehrán již na konci léta 1945.

Už od roku 1945 byla pozornost věnována také výkonnostnímu armádnímu sportu. Čs. armáda byla členem Tělovýchovného výboru spojeneckých vojsk a zúčastňovala se jeho soutěží i dalších akcí. Pro nejlepší armádní sportovce byl v polovině roku 1946 vytvořen zvláštní vojenský útvar s rotami vojenské tělovýchovy při PVVP, který byl v prosinci téhož roku přemístěn k UVT. Jeho členy byli Emil Zátoupek (vítěz mezinárodního armádního mistrovství v Berlíně v roce 1946 a v Hannoveru o rok později), cyklisté Jan Veselý a Vlastimil Růžička, moderní pětibojář Karel Bártů a Oldřich Jemelka (reprezentující Československo na prvních poválečných letních olympijských hrách v Londýně v roce 1948) či předchůdci pozdějších biatlonistů Václav Pavelica, Karel Dvořák, Jiří Šír a Otakar Skrbek, účastníci zimních olympijských her ve Svatém Mořici v roce 1948.

Hudba Hradní stráže často koncertovala i pro veřejnost

Součástí služební tělovýchovy byl také lyžařský výcvik

Přezkoušení vojáků z tělesné zdatnosti

Bránit a pomáhat

Vnitřní mocenská úloha armády a její pomoc při přechodu na mírový život

Hlídky na čs.-německých hranicích
na přelomu let 1945/1946

Nacistické podzemí bylo a je podezíráno z výbuchu muničního
skladiště v Krásném Březně 31. července 1945

Nová čs. armáda musela ihned od svého vzniku plnit dva hlavní úkoly – zajistit vnější obranu republiky i její vnitřní pořádek a bezpečnost a současně se podílet na odstraňování válečných škod a přechodu na mírový život. Až do podzimu 1945 jí v tom pomáhaly jednotky spojeneckých armád – Rudé, americké, polské a rumunské, které poskytovaly zejména pomoc místnímu obyvatelstvu a podílely se na odminování některých úseků a opravách železničních a silničních komunikací včetně budování provizorních mostů.

Jedním z prvořadých úkolů se stalo obsazení pohraničí a střežení státních hranic jako základ obnovení čs. státnosti a suverenity na tomto území, kde stále ještě žily téměř 3 miliony německého obyvatelstva a statisíce německých uprchlíků z různých končin Evropy, na jihu Slovenska početná maďarská menšina. Armáda přišla do pohraničí již 22. května, týden po své první mírové organizaci. Musela se vyrovnat se složitou situací, protože v tomto prostoru působily různé revoluční jednotky vytvořené již v průběhu Květnového povstání nebo zřízené okresními národními výbory ihned po osvobození ze zmobilizovaných záložníků (národní gardy, pluky svobody, strážní oddíly apod.), které v některých případech braly právo a spravedlnost do svých rukou. Příchod armády vedl k tomu, že všechny tyto jednotky byly podřízeny příslušnému vojenskému veliteli a podstatně se zmenšil prostor pro různé excesy.

Po povolání záložníků a návratu čs. vojenských jednotek ze Západu byly v červnu 1945 obsazeny hranice a příhraniční oblasti armádními jednotkami. Úsek od Děčína po Klatovy střežila Čs. samostatná obrněná brigáda, zbytek bývalé jednotky 1. čs. armádního sboru v SSSR reorganizované na pěší svazky: úsek od Klatov po Slavonice 3. pěší brigáda, od Slavonic po Bratislavu 4. pěší divize, jižní hranici Slovenska 2. pěší divize, severní hranice od slovensko-moravského pomezí po Hanušovice jednotky 1. čs. tankové brigády spolu s nově vytvářenou 8. pěší divizí, úsek Hanušovice-Děčín pak 1. pěší divize. Armáda zajišťovala nejen obnovení klidu, pořádku a mírového života, ale také se připravovala na transfer německé menšiny a vytvářela podmínky pro osídlení pohraničních oblastí národně a politicky spolehlivými čs. občany a reemigranty.

Když byly 10. června 1945 rozpuštěny všechny ozbrojené útvary mimo armády a jednotek SNB a vznikl Pohotovostní pluk 1 Národní bezpečnosti, začaly jeho jednotlivé roty obsazovat pohraničí mezi Broumovem a Tachovem. To umožnilo přistoupit k 31. srpnu 1945 k novému způsobu zabezpečení státních hranic členěnému do čtyř sledů. První tvořila Finanční stráž, druhý jednotky SNB, třetí asistenční oddíly praporů prvního sledu pěších divizí a čtvrtý rychlé divize.

Odznak pohotovostního pluku 1
Národní bezpečnosti

Postupně se dařilo obnovovat v pohraničí klid a pořádek a omezovat záškodnickou činnost nacistického podzemí, především organizace Wehrwolf. Ta měla na svědomí řadu požárů, poškození mostů a železničních tratí, telefonního a telegrafního vedení, vražd a pravděpodobně i výbuchů. Jen v srpnu 1945 zajali vojáci na 200 wehrwolfů a objevili a zlikvidovali 20 skladišť zbraní, munice a různého diverzního materiálu. Současně museli zabráňovat zásobování a podpoře podzemních skupin ze strany německého obyvatelstva, střežit důležité sklady, průmyslové závody, zajatecké a internační tábory a bránit národní majetek před únikem za hranici nebo rozkradení těmi čs. občany, kteří přišli do pohraničí rabovat.

Nebezpečně se vyhroutil situace na čs.-polských hranicích, především na Těšínsku. Znovu byl oživen hraniční spor, který měl počátek již v letech 1918/1919 a eskaloval o dvacet let později obsazením české části Těšínska polskou armádou. Po skončení války a posunu polské hranice na západ se objevily tendence k trvalému připojení Těšínska k Polsku a začaly zde vznikat polské militantní složky. K 10. červnu byla do prostoru Ostravy přesunuta 1. čs. samostatná tanková brigáda, jejíž jednotky dočasně pronikly 10–12 km do hloubi polského území. Šlo o součást plánované operace, jejímž cílem bylo obsazení Hlubčicka, Ratibořska, Hlucholazka a Kladska, na němž se měla podílet také Čs. samostatná obrněná brigáda a jednotky nově formované 7. a 8. pěší divize.

Polská strana vedle diplomatického protestu odpověděla koncentrací vlastních jednotek, především 1. tankového sboru a 10. pěší divize, které vytvořily útočné uskupení se silnou leteckou podporou. K násilnému obsazení čs. území na Těšínsku mělo dojít 18. června v rámci operace „Burza 333“. Na zásah sovětských vojenských míst byla operace odložena a spor měl být řešen diplomatickým jednáním v Moskvě. Vojska na obou stranách hranice však zůstávala v bojové pohotovosti až do konce července 1945 a zejména čs. jednotky musely čelit řadě polských provokací a výhrůžek, které zasáhly i Oravsko a Spiš a několikrát vyhroutil situaci až na samou mez únosnosti. Od srpna došlo k postupnému zklidňování situace a od podzimu 1945 začal být spor řešen výhradně diplomatickou cestou pod sovětskou patronací. Definitivně ho uzavřel až podpis čs.-polské spojenecké smlouvy v březnu 1947.

Armáda měla podíl na tzv. divoké fázi odsunu německé menšiny v prvních mírových týdnech a některé skupiny vojáků také na masakrech, např. v Postoloprtech nebo v Přerově. Po rozhodnutí postupimské konference o vysídlení německého obyvatelstva začala vojenská správa připravovat od léta 1945 podmínky pro organizovaný transfer jak do sovětské okupační zóny v Německu a Rakousku, tak do americké v Německu. Celkem mělo být na základě rozhodnutí Spojenecké kontrolní rady v Berlíně z 20. listopadu 1945 odsunuto z Československa 2 500 000 Němců.

Vlastní transfer začal 25. ledna 1946, byl řízen Ministerstvem vnitra a armáda zodpovídala za jeho technickou stránku, tj. vlastní vypravení a převoz jednotlivých transportů. Při velitelstvích armádních sborů vznikly evakuační skupiny a při okresních národních výborech působili styční důstojníci. Vojenská správa přebírala ve 107 sběrných střediscích nebo nástupních stanicích transporty odsunovaných a zajišťovala jejich střezení a stravování až do výstupní stanice v Německu, kde je odevzdávala spojeneckým důstojníkům, s nimiž po celou dobu úzce spolupracovala. Vojenská správa dále přidělila v příhraničí osm odsunových středisek pro případ, že by některé transporty nemohly být převzaty a 23 nádražních velitelství, 21 stravoven a stejný počet ošetřoven. Do provádění transferu však byla zapojena i všechna vyšší velitelství a velitelství řady vojenských útvarů, železniční traťová velitelství, nádražní velitelství i další složky vojenské správy.

Pro řízení pohybu transportů a jejich předávání spojeneckým vojenským orgánům vytvořila vojenská správa zvláštní skupiny v Plzni (pro odsun do amerického okupačního pásma) a v Podmoklech s odbočkou v Tršnici (pro sovětské okupační pásmo), které měly detašované důstojníky na území Německa. Od února odjíždělo každý den z Československa pět transportů, z toho čtyři do americké okupační zóny, později se počet ještě zvýšil. Každý transport doprovázel důstojník s deseti muži jako ozbrojený doprovod a nejméně dva příslušníci zdravotnického personálu. Neměli snadnou úlohu, protože vzhledem k dobové atmosféře hrozilo nebezpečí konfliktu nejen s českým obyvatelstvem, ale i mezi odsunovanými ve sběrných střediscích či táborech i při transportech.

Koncem října 1946 byl organizovaný odsun ukončen, v roce 1947 proběhl ještě tzv. dodatečný odsun. Celkem bylo z českých zemí vysídleno v rámci tzv. divokého a organizovaného odsunu přes 3 miliony Němců. Armáda musela pro tyto úkoly vyčlenit kolem 300 důstojníků a pomocný a kancelářský personál, ozbrojená

Podpis čs.-polské Smlouvy o přátelství a spojení v březnu 1947 ukončil všechny sporné otázky mezi oběma státy

Transfer německé menšiny

Vojáci střeží jeden z transportů při odsunu německé menšiny

Pomoc čs. armády při odsunu německé menšiny

Předání transportu americkému důstojníkovi v západní okupační zóně Německa

strážní a doprovodná služba transportů si vyžádala nasazení asi 18 000 vojáků a důstojníků. Ti všichni měli nemalý podíl na tom, že organizovaný odsun proběhl opravdu organizovaně a měl v dobovém kontextu humánní průběh.

Značně vylidněné pohraniční oblasti bylo třeba urychleně osídlit novým obyvatelstvem z vnitrozemí. Přednost při získávání konfiskované půdy a usedlostí měli dostat účastníci národně osvobozenického boje, zahraniční vojáci, partyzáni, političtí vězni a rolníci poškození válkou, ale v prvních měsících probíhalo osídlování spíše živelně a v řadě případů se měnilo v drancování. Armáda měla zájem, aby zejména do západního pohraničí přišli státně spolehliví občané, proto MNO zpracovalo vlastní plán osídlení těchto oblastí vojáky ze zahraničních jednotek. Již v říjnu 1945 také přišlo na 1 500 bývalých příslušníků 1. čs. armádního sboru v SSSR z řad volyňských Čechů do okresů Litoměřice, Kadaň, Chomutov, Podbořany, Žatec, Znojmo, Mikulov, Hustopeče, Šumperk i dalších. Později je posílili další bývalí vojáci z východu, kteří se stali národními správci asi 4 000 zemědělských usedlostí.

Při osídlování zabezpečovala armáda řadu úkolů – od železniční přepravy volyňských Čechů i dalších krajanů z Bulharska a Rumunska do jejich nových domovů přes pomoc při opravách objektů a zemědělských pracích až po zajištění bezpečnosti osidlců.

V podstatně menším rozsahu se podílela armáda na odsunu Němců ze Slovenska a vysídlení tzv. anyásovců, osob maďarské národnosti, které se na jižní Slovensko přistěhovaly po jeho obsazení Maďarskem v roce 1938. Vojáci v těchto oblastech pomáhali při potlačování nepokojů maďarského obyvatelstva, zajišťovali ochranu orgánů státní a veřejné správy a stavěli strážní hlídky. Před zastavením transferu bylo odsunuto více než 68 000 Maďarů, na akci se podílelo na 600 důstojníků a vojáků a dopravní autokolona.

Nemalý byl rovněž podíl armády na většinou nuceném přesídlování Maďarů z jižních oblastí Slovenska do českého pohraničí, které mělo za cíl rozbít územní kompaktnost maďarské menšiny a vytvořit podmínky pro osídlení jihu Slovenska rolníky z východu země. Od října 1946 do února 1947 vypravila armáda 57 transportů s téměř 13 000 přesídlenci, do akce bylo nasazeno na 14 000 vojáků včetně dvou autokolon. Při naplňování smlouvy mezi Československem a Maďarskem z 27. února 1946 o vzájemné výměně obyvatel maďarské a slovenské národnosti plnila vojenská správa úkoly organizačního a technického zabezpečení – zajišťovala bezpečnost a ochranu majetku v místech výměny, doprovázela transporty apod. Několik desítek důstojníků a vojáků pracovalo v čs. přesídlovací komisi v Budapešti, která získávala Slováky pro návrat do vlasti.

Již v letních měsících roku 1945 musela armáda vystoupit také proti Ukrajinské povstalecké armádě (UPA), ozbrojené složce Organizace ukrajinských nacionalistů (OUN), pro niž se podle jejího vůdce Stěpana Bandery vžil název banderovci. Hlavní síly UPA byly po skončení války soustředěny na území jihovýchodního

Polska, odkud jejich jednotlivé roty zvané sotně organizovaly nájezdy do přílehlých oblastí východního Slovenska. Vedle loupení se dopustily také řady surových vražd, motivovaných silných antikomunismem a antisemitismem.

Poprvé proniklo asi 900 banderovců do okresů Svidník, Stropkov, Prešov, Giraltovce a Snina již v srpnu 1945, kdy proti nim byl nasazen kombinovaný prapor pěších pluků 14 a 20 z 10. pěší divize, později i další jednotky, jimž se podařilo útočníky vytlačit. Další vpád přišel od listopadu 1945, kdy pět sotní s celkem asi 500 muži přepadlo několikrát obce v okrese Snina, vyloupilo je a terorizovalo obyvatele. Předsednictvo vlády 14. prosince 1945 uložilo ministru národní obrany posílit vojenské posádky v okresech Snina, Medzilaborce a Svidník. Byla vytvořena zvláštní skupina Zabezpečení pohraničního území (ZPÚ) s krycím názvem „Jánošík“ v síle čtyř praporů s 2 500 muži, podporovaná některými jednotkami 4. rychlé a 10. pěší divize. S nástupem zimy se podařilo vpády banderovců dočasně zastavit, skupina „Jánošík“ byla v březnu roku 1946 reorganizována na skupinu „Otto“ na polovičních počtech.

Názor, že banderovské hnutí je pod úderem polské a Sovětské armády na ústupu, se ukázal jako nesprávný, protože již počátkem dubna 1946 došlo k vpádu asi 350 banderovců. Tentokrát se chovali k obyvatelstvu mírněji a orientovali se především na propagandistické cíle, zejména posílení protičeských a protikomunistických nálad v souvislosti s blížícími se volbami v Československu. Některým skupinám se podařilo proniknout až do okolí Prešova. Čs. vláda rozhodla, aby proti útočníkům byly nasazeny všechny bojeschopné jednotky vojenské oblasti 4 posílené o motorizované části 3. rychlé divize z Moravy. Celkem se podařilo na východním Slovensku soustředit 14 pěších motorizovaných a samopalných praporů, dva dělostřelecké oddíly a prapor tanků spolu s letkou letadel. Ty vytvořily zvláštní skupinu „Ocel“, již byla podřízena také ZPÚ „Otto“ i všechny místní stanice a pohotovostní oddíly Národní bezpečnosti a oddělení Finanční stráže. Velitelem byl jmenován plk. gšt. Jan Heřman, zástupce velitele vojenské oblasti 4. Celkem měl k dispozici na sedm tisíc mužů.

Skupina „Ocel“ rázným postupem vytlačila banderovské oddíly, které nekladly větší odpor a přešla do trvalé obrany na čs.-polských hranicích. Souvislé pásmo o třech obranných postaveních chránilo hranice od Zakarpatské Ukrajiny po Duklu a znemožňovalo vpády větších skupin. Současně byla zahájena jednání s polskou a Sovětskou armádou o společném postupu proti banderovcům. V červenci byla skupina „Ocel“ reorganizována, dostala nové krycí jméno „Teplice“ a měla více než 11 000 mužů. Po rozbití velkých skupin UPA na polském území bylo možné změnit způsob zabezpečení hranic a pohraničních oblastí východního Slovenska. Po odchodu části jednotek do mírových posádek tvořilo od září 1946 skupinu „Teplice“ pět praporů a tři samostatné roty ve zpravodajském sledu přímo na hranicích a čtyři motorizované prapory se samopalnou rotou a rotou obrněných aut v záloze. Jejím velitelem se stal plk. Josef Tlach.

K největšímu vpádu banderovců na východní Slovensko došlo v létě a na podzim 1947, kdy ustupovali pod tlakem polské a Sovětské armády do amerických okupačních zón v Rakousku a Německu. První menší skupiny UPA začaly na Slovensko pronikat od dubna 1947, vpády zesílily v červnu, kdy se koncem měsíce doře vycvičeným a vyzbrojeným sotním Burlak a Chromenko podařilo prorazit obranu jednotek skupiny „Teplice“ a proniknout hluboko do slovenských hor. Skupina byla v té době oslabena předčasným odchodem prvního poválečného ročníku 1923 vojáků základní služby do zálohy, kdy u ní zůstalo z více než 5 000 jen 800 mužů. Proto ji musel posílit urychleně zformovaný pluk SNB „Slovensko“, pohotovostní oddíly Národní bezpečnosti, prapory aspirantů, instrukční prapor MNO, asistenční oddíly i další jednotky – v srpnu měla skupina „Teplice“ již 5 640 vojáků a příslušníků SNB. Jejím velením byl v červenci pověřen brig. gen. Július Nosko.

Vzhledem k tomu, že sotně Burlak a Chromenko pronikly do hloubi slovenského území, byla skupina „Teplice“ vyčleněna ze zabezpečení pohraničního území a stala se samostatnou stíhací skupinou s úkolem dostihnout banderovské skupiny a zničit je. V průběhu července a srpna 1947 se podařilo rozbít sotně Chromenko a Burlak na menší skupiny a skupinky, které se spolu se zbytky dalších sotní pokoušely na vlastní pěst projít přes slovenské území. Některé se dostaly až na Moravu, kde proti nim byla vytvořena samostatná skupina „Sosna“. Protože se blížil nástup povolanců ročníku 1925 a jejich výcvik vyžadoval návrat absolventů škol důstojníků v záloze a instrukčního praporu MNO tvořících jádro skupiny „Teplice“ k útvarům pro zajištění výcviku, začala být znovu zvažována nabídka slovenských a českých partyzánů nastoupit do bojů proti banderovcům. Vyvolala

Čs. vojáci v bojích proti banderovcům

K potlačení banderovců byli povoláni i bývalí partyzáni k zvláštnímu cvičení ve zbraní. Na snímku příslušníci oddílu „Čechy“ před nasazením do akce.

velkou diskusi a stejně souhlasné i nesouhlasné reakce, mj. i proto, že přišla ve chvíli řešení tzv. protistátního spiknutí na Slovensku. Nechyběly ani hlasy, že by bylo lepší nechat „pár stovek otrhaných štvanců odněkud z východu“ projít na západ a nebránit jim v tom.

Po řadě diskusí rozhodla čs. vláda pod silným politickým tlakem přes nesouhlas ministra národní obrany o povolání bývalých partyzánů na dvouturnusové mimořádné vojenské cvičení v délce čtyř týdnů. Celkem nastoupilo do zbraní 3 630 mužů, kteří vytvořili 16 rot – 10 na Slovensku, čtyři na Moravě a dvě v Čechách, do bojů však již výrazněji nezasáhli. V říjnu 1947 bylo do akcí proti banderovcům zapojeno téměř 8 000 vojáků a na 5 500 příslušníků SNB, jejichž činnost koordinoval Jednotný operační štáb pro vedení akcí proti banderovcům v čele s plk. gšt. Bohumírem Lomským vytvořený 8. září 1947 při Hlavním štábu. V polovině listopadu 1947 se podařilo pokus jednotek UPA o přechod čs. území definitivně zmařit a již 20. října bylo možné skupinu „Teplice“ zrušit.

Příslušníci armády, SNB, Národní bezpečnosti a Finanční stráže zneškodnili na území Slovenska, kde bylo hlavní těžišť bojů, více než 270 banderovců, asi 40 z nich zastřelili. Podařilo se jim zajmout a předat do Polska k potrestání velitele a štáby některých sotní. V bojích padlo 14 vojáků a šest příslušníků SNB, pět příslušníků Finanční stráže bylo banderovci zajato a zavražděno. Další vojáci zahynuli při dopravních nehodách a jiných mimořádných událostech. Za odvahu a statečnost bylo vyznamenáno 115 příslušníků ozbrojených sil, z toho 17 Čs. válečným křížem 1939.

Boje proti banderovcům byly na dlouho dobu posledním skutečným bojovým nasazením čs. armády a napomohly odhalit řadu slabých míst dosavadní výstavby vojsk. Nebyly však jen čistě vojenskou záležitostí, ale ovlivnily i vnitropolitický vývoj – od změn smýšlení obyvatelstva v oblastech vojenských akcí včetně jeho vztahu k armádě přes vytváření česko-slovenského vztahu až po využití vojenských a národnostních faktorů v politickém boji na půdě Národní fronty, Ústavodárného národního shromáždění i dalších orgánů. Jestliže KSC a KSS se snažily prokázat spojení banderovců s tzv. ľudáckým podzemím a „reakcí“ v Demokratické straně i nutnost další „očisty“ armády, nekomunistické strany poukazovaly na to, že nasazení neúměrně velkých sil včetně jednotek z českých zemí a z partyzánů bylo ve skutečnosti podporou plánů a záměrů komunistů nejen na Slovensku.

Nasazení armády při obsazování pohraničí, odsunu německé a maďarské menšiny, výměně obyvatel a osídlování stejně jako účast v bojích proti banderovcům byly z právního hlediska vojenskou ozbrojenou asistencí podle předmnichovského předpisu G-V-1, který umožňoval aby vojenské jednotky dočasně plnily i vnitřní bezpečnostní úkoly. Stalo se tak např. rovněž při procesu s bývalým prezidentem Slovenské republiky Jozefem Tisem na jaře 1946, kdy byly prakticky ve všech slovenských posádkových městech vytvořeny pohotovostní oddíly připravené zasáhnout proti případným nepokojům. V Bratislavě vytvářeli vojáci společně hlídky s příslušníky Národní bezpečnosti a střežili důležité komunikace, budovy a průmyslové podniky.

Druhou formou vojenských asistencí byly tzv. pomocné, poskytované především při živelních pohromách a katastrofách, jako byla pomoc armády v březnu 1947 při povodních na některých českých, moravských i slovenských řekách. Pod pomocné vojenské asistence lze však zahrnout i nasazení armády do odstraňování válečných škod a zajišťování podmínek pro přechod na mírový život včetně pomoci v některých odvětvích ekonomiky ohrožených nedostatkem pracovních sil.

Hlavním úkolem první etapy odstraňování následků války a poválečné obnovy, která skončila přijetím dvouletého plánu v roce 1946, bylo překonat nejtěžší následky války v dopravě, průmyslu, zemědělství i dalších oblastech. Nejprve však

VĚCNÍ VĚSTNÍK

MINISTERSTVA NÁRODNÍ OBRANY

Ročník 1948
Vydáno dne 10. ledna 1948
Číslo 3

Obsah: 11. Dík a uznání vlády armádě za úspěšné splnění úkolu — zlikvidování band UPA. — 12. Pochvalná uznání při odchodu do výslužby, upozornění. — 13. Smlouva u výsadkových jednotek (výjevy v seskoku padákem), přijímání dobrovolníků. — 14. Osvědčení výchozí žánost, rozvolní a dopravní výjevy, kompasní. — 15. Stručná úvaha v průběhu, stanoví konkrétně na první říjnové 1948. — 16. Směrnice pro zlikvidování vojenských záležitostí a úloz státních, podústojních prostředků ve 21. příslušném období. — 17. Základní pravidla, upozornění. — 18. Matycký pátrání. — 19. Ztráta stonovní průkazy. — 20. Základní pravidla do zraněných úloz. — 21. VV, doplnění, změny a opravy. — Úlozka. — 22. Zvláštní příkazy pro vojenské záležitosti v 21. příslušném období led 1/1 do 31/1 1948. Jednorázové příkazy od 1. úlozky pro vojenské záležitosti kuchařů.

11
Dík a uznání vlády armádě za úspěšné splnění úkolu — zlikvidování band UPA

Vláda vyslovila ve své 114. schůzi komandě 12. listopadu 1947 dík a uznání armádě za splnění úkolu daného jí při zlikvidování band UPA na území republiky.

Zasazené jednotky vedly boj se zákeřným nepřítelem v těžkých podmínkách terénních a povětrnostních, vydány velké námaze a často do krajnosti vyčerpány. Přes to přese všechno vynasledily takové úsilí, že daný úkol rychle, úspěšně a čestně splnily.

Rád tímtočím tento dík a uznání vlády všem jednotkám proti UPA zasazeným a jejich velitelům a přípojují svůj dík a uznání.

Čj. 16 717-bl. št./1. oddělení 1947 z 2/1 1948

1926, předpisu A-1-1, čl. 169 a dalších, jakož i SDV čl. 66/1947 a doporučuje příslušným velitelům, aby věnovali této otázce pozornost a neopomineli v případech, kdy odcházející důstojníci a rotmistři toho zasluhují, příslušné návrhy na odělení uznání předložit.

Čj. 16 000-I. odb. z 30/12 1947

12
Pochvalná uznání při odchodu do výslužby, upozornění

Ministerstvo národní obrany překládá každoročně do výslužby vojenské záležitosti z povolání, kteří splnili některou z podmínek § 6 zákona č. 76/1922 Sb.

Důstojníkům a rotmistřům z povolání, předloženým do výslužby, lze udělit uznání při odchodu z činné služby za čestně, věrně a svědomitě konanou činnou službu vojskou.

Uznání při odchodu do výslužby uděluje důstojníkům ministerstvo národní obrany, rotmistřům velitelé oblastí; rotmistřům u útvarů nepodřízených velitelé oblastí ministerstvo národní obrany.

Uznání při odchodu z činné služby se uděluje na návrh podaný příslušným velitelem.

Jelikož se překládání důstojníkům a rotmistřům do výslužby právě provádí, upozorňuje ministerstvo národní obrany na ustanovení VV čl. 625/

13
Smlouva u výsadkových jednotek (výjevy v seskoku padákem), přijímání dobrovolníků

MNO přijme dobrovolně se hlásící důstojníky a rotmistry z povolání, délce sloužení poddůstojníky a osoby I. ročníku presentně sloužícího mužstva k výjevu u službě u výsadkových jednotek (výjevy v seskoku padákem).

Podmínky přijetí:

- čs. státní příslušnost,
- národnost česká nebo slovenská,
- státní spolehlivost a mravní bezúhonnost,
- úplná zralost služebního jazyka slovens i písma,
- léhenná způsobilost,
- úspěšné vykonání zkoušky schopnosti,
- věková hranice: nepřekročený 26. rok věku.

O splnění podmínek a) až e) předloží žadatelé doklady boží přímo se žádostí nebo dodatečně; mohou též být nahrazeny příslušným potvrzením velitele útvara.

Žádosti o přijetí

Žadatelé předloží neokolkovanou, vlastní rukou psanou žádost o přijetí ke službě u výsadkových jednotek, v níž musí být uvedeny tyto údaje:

- data a místo (obec, okres, země) narození žadatele,
- národnost žadatele a obou jeho rodičů (otce, matky),
- zaměstnání a bydliště otcevo,

Poděkování čs. vlády vojákům za jejich nasazení v bojích proti banderovcům

Prvořadým úkolem bylo rychle odstranit škody zanechané válkou

Jeden z vlaků vypravených armádou na pomoc východnímu Slovensku

bylo třeba zabezpečit alespoň nezákladnější podmínky pro život v osvobozených oblastech. Zvláště výrazně to bylo na východním Slovensku ve Slezsku, které byly v důsledku bojů silně zpustošeny a tisíce lidí ztratily i střechu nad hlavou, protože některé obce prakticky zmizely. Na území celé republiky byly poničeny mosty a komunikace, průmyslové podniky i další objekty, destruována elektrická rozvodná síť. Vojáci s technikou pomáhali ihned po skončení bojů při odstraňování trosků, zásobování potravinami, oblečením, obuví i dalšími základními životními potřebami, často z vlastních skrovných armádních zásob (později zajišťovala rozvoz dodávek UNRRA), zapůjčovali koně, ve Vyšném Svidníku postavili a zařídili polní nemocnici.

Velkým problémem bylo odstranění minových polí a tisíců min na místech, kde docházelo v závěru války k největším bojům, protože číhající nebezpečí si vyžadovalo velké oběti v řadách civilního obyvatelstva. Nevybuchlé pumy ležely také v sutinách průmyslových podniků a měst, které bombardovalo spojenecké letectvo. Byl to velmi obtížný úkol, protože armáda měla málo pyrotechniků i technických prostředků. Jen do konce roku 1945 se přesto podařilo na 27 místech Slovenska, 18 na Moravě a pěti v Čechách odstranit na 510 000 min a zneškodnit statisíce kusů munice a výbušnin. Vyžádalo si to životy 69 vojáků. Likvidace min a nevybuchlé munice se zrychlila poté, co se v letech 1946–1947 podařilo získat plány minových polí Rudé a německé armády, definitivně však byla ukončena až v polovině šedesátých let.

Nejvíce válkou poškozeným odvětvím národního hospodářství byla doprava. Železniční, silniční, letecká i říční byla paralyzována a nešlo jen o zničené tratě, silnice, mosty a tunely, ale také o poškozenou či nacisty odvezenou dopravní techniku a materiál. Na Slovensku bylo zničeno přes 70 procent všech železničních tratí i mostů, v celé republice téměř třetina silnic a silničních mostů, uloupěna byla všechna letadla a většina říčních lodí, zničeno nebo odvléčeno bylo více než 60 procent nákladních a polovina osobních automobilů. K obnově dopravní sítě chyběl dostatek pracovních sil, techniky i materiálů.

Proto se stala pomoc armády opravdu nezastupitelnou. Část železničních komunikací na Slovensku sice do svého odchodu opravila Rudá armáda, aby zajistila dopravní tepny pro zásobování svých vojsk na frontě a později v okupačních

Vojáci prořezávají led na ochranu před jarními povodněmi

Ještě dlouho po válce museli vojáci odstraňovat nevybuchlou municí

Most spojí břehy i armádu a lid

Žňová brigáda ve vylidněném pohraničí

pásmech Rakouska a Německa, ale situace byla opravdu katastrofální. Již 23. července 1945 se do obnovy dopravní sítě zapojily jednotky ženijního vojska čs. armády, které byly postupně posilovány vojáky železničního vojska i ostatních druhů vojsk. Do konce roku 1945 se podařilo – někde ve spolupráci se zaměstnanci civilních podniků, obnovit všechny železniční tratě spojující Slovensko s Moravou, opravit silniční mosty přes Moravu, Dyji, Odru i další řeky, zprovoznit tunely a nádraží. Vedle organických jednotek odvelených na velké a náročné akce pomáhaly odstraňovat válečné škody také dobrovolné brigády vojáků, často celých jednotek, organizované o nedělích.

Až do srpna 1946 zajišťovala civilní vnitrostátní a přeshraniční leteckou dopravu včetně vládních letů letecká dopravní skupina a od ledna 1946 letecký dopravní pluk v Praze.

Dalším vážným ekonomickým problémem, na jehož řešení se armáda od skončení války podílela, byl nedostatek pracovních sil v klíčových odvětvích národního hospodářství. Již v létě 1945 museli vojáci zejména v pohraničí organizovat podle rozkazu ministra národní obrany tzv. vojenské žňové oddíly, které měly nemalý podíl na úspěšné sklizni obilovin. Na podzim pomáhala armáda při sběru pícnin, okopanin a chmelu i při orbě a setí.

Transfer německé menšiny nedostatek zemědělských pracovníků ještě vyhroutil, proto bylo nutno přijmout některá mimořádná opatření, jako byl Zákon o tříměsíční pracovní povinnosti v zemědělství pro ročníky 1927 a 1928 přijatý v květnu 1946. Přesto musela znovu vypomoci armáda, jejíž příslušníci odpracovali při žních téměř 5 milionů pracovních hodin včetně nasazení více než stovky automobilů a téměř tisíce koní, významně se podíleli také na sklizni cukrové řepy, brambor, sena a dalších plodin. Několika stovkám vojáků z rolnických rodin byla udělena tzv. zemědělská dovolená.

Kritická situace se vytvářela od jara 1947, kdy po mimořádně dlouhé zimě a záplavách přišlo velké sucho. Již v dubnu bylo proto rozhodnuto o dalším zvýšení pomoci armády při jarním setí, pro které byli uvolněni traktoristé, ale následky zimy a sucha se projevívaly v nebyvale nízké úrodě. Proto byly požadavky na pomoc armády při sklizni minimální – nasazeny byly jen 3 000 vojáků. Především z vojenských výcvikových táborů a luk z pohraničí však armáda sklídila a usušila více než 1 500 vagónů kvalitního sena, což byl velký příspěvek k řešení nedostatku krmiva.

Také lesní hospodářství se potýkalo s řadou problémů, nejvážnějším byly pohraniční lesy napadené kůrovcem. Vojenská správa již od letních měsíců 1945 organizovala dobrovolné lesní brigády, vzhledem ke kritické situaci bylo od dubna 1946 odveleno na tyto práce na tisíc vojáků. Od března následujícího roku se jejich počet zvýšil na téměř trojnásobek. Podobně jako v zemědělství, byly i zde nasazeny vojenské automobily, povozy s potahy i další technické prostředky.

Se žádostí o pomoc se na vojenskou správu obracela od léta 1945 rovněž vedení dolů i celých revírů, protože nedostatek pracovních sil v těžbě uhlí způsoboval nedostatek paliv pro podniky i občany. Požadavek, aby byli do dolů nasazeni na tříměsíční brigády vojáci prvního ročníku základní služby MNO odmítlo, ale odložilo brancům-horníkům nástupní termíny a umožnilo organizování dobrovolných vojenských brigád hlavně o nedělích.

Vzhledem k tomu, že všechna přijatá opatření k zajištění pracovních sil pro hornictví nepřinesla očekávané výsledky, rozhodla vláda v červenci 1946 o tom, že MNO po dohodě s Ústředním ředitelstvím čs. dolů nasadí od 1. září na těžbu uhlí vojenské technické oddíly (používané též názvy vojenské báňské oddíly a kombinované důlní oddíly) ve dvou turnusech v délce 3,5 měsíce. Jejich základ tvořili příslušníci ženijního vojska, ale stanovenými počty do nich přispívaly i ostatní druhy vojsk. Podle původních předpokladů mělo být na Mostecku, Sokolovsku, Kladensku, Ostravsku a v Handlové nasazeno okolo 1 100 vojáků, ale už v říjnu se počet příslušníků armády

Správný voják si poradí v každé situaci

Příslušník vojenského báňského oddílu

Když se z kůrovce stane nepřítel

pracujících v dolech zvýšil na více než 2 500 mužů, kteří jen do konce roku 1946 vytěžili téměř 180 000 tun uhlí.

Od ledna 1947, kdy byl zahájen dvouletý plán obnovy národního hospodářství, pracovalo v dolech již více než 3 000 vojáků, v březnu se jejich počet zvýšil na téměř 5 000. Podle rozhodnutí vlády měla pomoc armády v hornictví skončit v polovině dubna 1947, pokračovala však dál, i když se počet nasazených vojáků v důsledku předčasného odchodu ročníku 1923 do zálohy snížil na 2 000 mužů. Od listopadu byly znovu vojenské báňské oddíly naplňovány branci nastupujícími vojenskou základní službu. Podle souhrnných hlášení se jen za první pololetí roku 1947 podařilo vojákům vytěžít téměř 1,2 milionu tun uhlí.

Přenášení řešení ekonomických problémů na armádu, která měla v důsledku stálého odvelování na různé formy výpomocí ztíženou výstavbu, výcvik i další oblasti bojové přípravy a života, vyvrcholilo v srpnu 1947, kdy vláda pověřila ministra národní obrany, aby ve spolupráci s ministry průmyslu, zemědělství, techniky a sociální péče do jednoho měsíce vypracoval osnovu zákona, podle kterého by všechny osoby konající vojenskou základní službu, s výjimkou těch, u nichž byl dvouletý soustavný výcvik nezbytný, po dobu osmi měsíců pomáhaly v dolech, zemědělství, stavebnictví apod. Návrh zákona se stal předmětem ostrého politického boje v Ústavodárném národním shromáždění, protože odporoval platné ústavě, brannému zákonu i dalším předpisům a vyzval i ostrý nesouhlas u části vojáků základní služby. Do února 1948 se jej už přijmout nepodařilo.

Příslušníci čs. armády v prvních poválečných letech vykonali opravdu obrovský kus práce při zajišťování podmínek pro mírový život. Výsledkem byla nejen záchrana a vytvoření velkých materiálních hodnot, ale také vytváření nového pozitivního pohledu veřejnosti na armádu, vojenskou službu i otázky brannosti. Enormní pomoc národnímu hospodářství v prvních poválečných letech však současně prohlubovala problémy výstavby vojsk a odváděla je od plnění hlavních úkolů. Vojenská správa využívala poválečného nadšení vojáků, kteří své pracovní povinnosti včetně dobrovolných brigád v čase osobního volna vykonávali s přesvědčením, že se podílejí na budování nové a lepší společnosti. Trend k nasazování vojenských výpomocí však měl neustále stoupající tendenci a postupně se měnil v jeden z hlavních úkolů vojsk – pomoc armády při řešení ekonomických i dalších „nevojenských“ problémů byla politickými stranami i veřejností chápána stále více jako naprostá samozřejmost.

n n n

Oddech po šichtě

Armáda jde s lidem

Převrat v únoru 1948 a československá armáda

Na podzim roku 1947 se začala vnitropolitická situace v Československu prudce vyhrocovat. Neshody mezi KSČ a nekomunistickými politickými stranami byly stále výraznější a postupně ochromovaly činnost Ústavodárného národního shromáždění, vlády i Národní fronty. Byl to důsledek nové taktiky komunistické strany, poprvé vyzkoušené při řešení tzv. protistátního spiknutí a politické krize na Slovensku – vládní a zákonodárné orgány byly postupně vyřazovány z rozhodování a hlavní role přecházela na „lidový parlament“ neboli sjezdy, konference a shromáždění organizované komunisty ve spolupráci s těmi organizacemi, které zcela ovládali – od odborů přes rolnické komise až po odbojáře a bývalé partyzány. Hnutí organizované tzv. zdola sloužilo jako velmi účinná forma nátlaku a umožňovalo KSČ s odvoláním na „vůli většiny pracujících“ vytyčovat a prosazovat nové požadavky směřující k nastolení monopolu její moci. Nekomunistické politické strany se dostávaly do stále větší defenzívy a jejich snahy řešit problémy klasickou parlamentní nebo vládní cestou měly stále menší naději na úspěch.

Nová taktika vedla k negaci výsledků voleb a rozložení politických sil na Slovensku, kde byl 19. listopadu 1947 ustaven nový Sbor pověřenců v čele s Gustávem Husákem. Demokratická strana v něm ztratila většinu, ale KSS se nepodařilo dosáhnout jejího vyloučení ani prosadit zastoupení odborů a odbojářských složek ve Sboru pověřenců. Výsledkem do té doby největšího konfliktu na půdě Národní fronty byl kompromis, který však objektivně posílil postavení a možnosti KSČ a prohloubil nedůvěru a neshody mezi představiteli nekomunistických politických stran.

Na podzim 1947 bylo Československo poslední zemí rodícího se sovětského bloku, v němž ještě nebyla otázka politické moci rozhodnuta jednoznačně ve prospěch komunistické strany. Proto se stupňoval tlak z Moskvy na československé komunisty, aby v souladu se závěry ustavující porady Informačního byra komunistických a dělnických stran v září 1947 přenesli těžiště mocenského zápasu na mimoparlamentní formy boje. KSČ i její vedoucí představitelé byli několikrát kritizováni za své „přílišné lpění na parlamentních zásadách“.

Ani po překonání politické krize na Slovensku se situace v republice neuklidnila, ale naopak se dále vyhrocovala. V květnu 1948 se měly konat parlamentní volby, jejichž výsledek byl značně nejistý. Nekomunistické politické strany si od nich slibovaly oslabení KSČ, ta naopak počítala s ještě drtivějším vítězstvím, protože její úsilí o získání většiny národa přinášelo úspěchy. Velká část obyvatel především v českých zemích věřila slibům KSČ, že po získání většiny ve vládě a dalších orgánech rychle odstraní všechny překážky a problémy, které se ve společnosti nakupily. K prosazení dalších ekonomických a sociálních požadavků byly na únor 1948 svolány sjezdy závodních rad a rolnických komisí a již předem bylo zřejmé, že se jejich delegáti vysloví ve prospěch politiky KSČ, která tak získá „mandát lidu“ k dalšímu znárodňování, pozemkové reformě, posílení pozic odborů a jiným krokům posilujícím její postavení a možnosti.

Zvyšující se napětí mezi nekomunistickými politickými stranami a KSČ hrozilo již od přelomu let 1947/1948 přerůst do hluboké politické krize. Ta vypukla 20. února 1948, kdy 12 ministrů za národně socialistickou, lidovou a Demokratickou stranu podalo demisi. Oficiálním důvodem bylo nesplnění usnesení vlády z 13. února

ukládajícího ministru vnitra Václavu Noskovi zastavit personální změny v SNB, ale skutečnou příčinou byla již dlouhodobější paralyzace činnosti vlády, Národní fronty i Ústavodárného národního shromáždění ze strany KSČ. Představitelé nekomunistických politických stran už nemohli silicímú tlaku komunistů dále ustupovat.

Vydání Obrany lidu z dnů vládní krize

Demise však nebyla předem projednána s prezidentem E. Benešem, kterého postavila do velmi složité situace. Vedení KSČ se kroku svých protivníků rozhodlo využít k definitivnímu vyřešení otázky politické moci ve státě – podle platné ústavy měl předseda vlády v případě, že demisi podá méně než polovina členů jeho kabinetu, právo vládu doplnit, což také K. Gottwald hned 20. února využil: žádal přijetí demise a doplnění vlády o osoby, které sám navrhne. Jejich seznam měl až na výjimky připravený a šlo většinou o tajné členy nebo sympatizanty KSČ z nekomunistických politických stran. Proto nehodlal svůj výběr s jejich vedením konzultovat.

Šest únorových dnů vládní krize se změnilo v souboj mezi prezidentem E. Benešem a vedením KSČ o přijetí demise a doplnění vlády. Prezident nechtěl postupovat protiústavně, navíc se dostával pod stále větší tlak deputací, rezolucí a telegramů přicházejících na Pražský hrad a vyjadřujících podporu návrhu K. Gottwalda. Nekomunistické politické strany zcela ztratily akceschopnost a neposkytly E. Benešovi prakticky žádnou podporu.

Vedení KSČ naopak dokázalo zmobilizovat své členy i stoupence a stupňovat tlak. Již 21. února se konala na Staroměstském náměstí manifestace na podporu požadavků KSČ, stejně se vyslovily i obdobné manifestace zorganizované komunisty v krajských městech. V závěru svého vystoupení na Staroměstském náměstí vyzval K. Gottwald k vytváření akčních výborů Národní fronty, které měly „očistit“ politické strany, státní orgány, vedení podniků, škol i dalších institucí od „představitelů reakce“. Rozhodující pozice v nich získali komunisté, kteří tzv. očisty využili k nastolení monopolu své moci. Jejich snahy podpořil sjezd závodních rad 22. února, který také rozhodl o uspořádání jednohodinové generální stávky o dva dny později.

Nekomunistické politické strany a především jejich členové se ocitali ve stále hlubší politické izolaci a nebyli schopni postavit proti silicím tlaku KSČ účinný protitlak, mj. i proto, že také ve vedení jejich stran vznikly akční výbory, které obsadily sekretariáty, někdy s pomocí SNB. Došlo rovněž k prvním zatčením, zastavení tisku stranických deníků či jejich převzetí akčními výbory.

Dne 25. února 1948 prezident E. Beneš silicím tlaku podlehl a souhlasil s doplněním vlády o osoby, které mu navrhl K. Gottwald. V novém čtyřladvacetičlenném kabinetu bylo sice jen 11 komunistů, ale ministři za sociální demokracii, lidovou a národně socialistickou stranu i za Slovenskou stranu obrody a stranu Slobody stejně jako dva zástupci odborů stáli jednoznačně na pozicích KSČ. K tzv. obrozené Národní frontě se hlásili rovněž nestraníci – ministr zahraničí Jan Masaryk a ministr národní obrany L. Svoboda.

Politický převrat byl dovršen 10. března 1948, kdy Ústavodárné národní shromáždění přijalo program nové Gottwaldovy vlády obrozené Národní fronty a vyslovilo jí důvěru. Z tohoto pohledu byla vládní krize vyřešena v souladu s tehdy platnou ústavou. V rozporu s ní však byla většina kroků, které KSČ podnikla nebo iniciovala v průběhu únorových dnů – vedle různých provokací a umělých afér šlo především o vytvoření akčních výborů Národní fronty jako nových mocenských orgánů, zneužití Státní bezpečnosti k ochromení činnosti vedení politických stran a vznik Lidových (dobově dělnických) milicí. Ty sice významnější úlohu nesehrály, byly spíše zálohou KSČ pro případ potřeby řešit krizi mocenskými prostředky a při nátlaku na prezidenta E. Beneše demonstrací její moci a možností.

Systém tzv. řízené demokracie byl v únoru 1948 nahrazen v Československu režimem, který byl oficiálně nazván lidově demokratický, ale svou podstatou byl totalitním systémem stalinského typu. Monopolní postavení získala KSČ, která ihned zahájila politické represe proti svým skutečným i vykonstruovaným protivníkům, vnutila společnosti jedinou oficiální ideologii marxismu-leninismu a soustředila do svých rukou všechny rozhodovací procesy. Československo se zařadilo mezi satelitní státy sovětského bloku a o jeho osudech se začalo rozhodovat v Moskvě.

Vyostřování vnitropolitického boje nastolovalo otázku, jak se v případě rozhodujícího střetnutí zachová čs. armáda. Její legální vnitřní nasazení bylo prakticky nemožné, protože takový rozkaz mohli vydat jen prezident republiky s předsedou vlády a s vědomím ministra národní obrany, jejichž rozdílné postoje takový konsenzus vylučovaly. Situace byla o to složitější, že také v armádě se projevovaly vážné problémy: katastrofální sucho komplikovalo zásobování vojsk potravinami, nekomunistické politické strany přišly s požadavkem zkrácení vojenské základní služby, který měl u části vojáků velkou podporu a ti k jeho prosazení zorganizovali demonstrace v Praze, Plzni i některých dalších městech, stejně přitažlivá byla snaha podstatně zvýšit platy vojáků z povolání. V armádě vládlo ovzduší stále většího neklidu a nejistoty, snižovala se kázeň a organizovanost.

Vláda Československé republiky jmenovaná 25. února 1948

Předseda:

Klement Gottwald (KSČ)

Náměstci předsedy vlády:

Viliam Široký (KSS),
Antonín Zápotocký (KSČ),
Bohumil Laušman (ČSSD)

Ministr zahraničních věcí:

Jan Masaryk (nestr.)

Ministr národní obrany:

Ludvík Svoboda (nestr.)

Ministr vnitra:

Václav Nosek (KSČ)

Ministr zahraničního obchodu:

Antonín Gregor (KSČ)

Ministr financí:

Jaromír Dolanský (KSČ)

Ministr školství a osvěty:

Zdeněk Nejedlý (KSČ)

Ministr spravedlnosti:

Alexej Čepička (KSČ)

Ministr informací:

Václav Kopecký (KSČ)

Ministr průmyslu:

Zdeněk Fierlinger (ČSSD)

Ministr zemědělství:

Július Ďuriš (KSS)

Ministr vnitřního obchodu:

František Krajčír (KSČ)

Ministr dopravy:

Alois Petr (ČSL)

Ministr sociální péče:

Evžen Erban (ČSSD)

Ministr zdravotnictví:

Josef Plojhar (ČSL)

Ministr techniky:

Emanuel Šlechta (ČSS)

Ministr pošt:

Alois Neumann (ČSS)

Ministryně výživy:

Ludmila Jankovcová (ČSSD)

Ministr pro sjednocení zákonů:

Vavro Šrobár (SS)

Státní tajemník v Min. zahraničních věcí:

Vladimír Clementis (KSS)

Státní tajemník v Min. národní obrany:

Ján Ševčík (SSO)

ČSL – Československá strana lidová

ČSS – Československá strana socialistická

ČSSD – Československá strana sociálně demokratická

KSČ – Komunistická strana Československa

KSS – Komunistická strana Slovenska

SS – Strana slobody

SSO – Strana slovenskej obrody

Velký boj byl sváděn o podobu osnovy nového branného zákona, rozdílné názory nejen mezi politickými stranami, ale i na Ministerstvu národní obrany, Hlavním štábu a v Armádním poradním sboru panovaly rovněž v otázce podoby nových základních řádů a předpisů čs. armády. Nejvíce se projevovaly při přípravě nových norem pro oblast výchovy a osvěty, kterou využívala KSČ k ideologickému působení ve vojscích. Stále tvrdší boj byl sváděn o postavení a úkoly osvětových důstojníků a vážné neshody se týkaly také Obranného zpravodajství, které se změnilo v nekontrolovatelný orgán ovládaný komunisty.

Komplikovala se rovněž situace ve velitelském sboru armády. Likvidace tzv. protistátního spiknutí na Slovensku a nové prověřovací řízení pro slovenské důstojníky vyvolávaly silné emoce a spolu s dalšími opatřeními (např. odhalení tzv. mostecké špionážní aféry) ještě více polarizovaly už tak nejednotný důstojnický a rotmistrovský sbor. Ten se v předvečer února 1948 rozdělil do tří hlavních skupin: první tvořili důstojníci–komunisté a jejich sympatizanti (asi 20–25 procent), kteří bezvýhradně podporovali politiku KSČ, druhou důstojníci stojící na zásadách demokracie a inklinující k národně socialistické, lidové a Demokratické straně a především k prezidentu E. Benešovi (okolo 15–20 procent), největší část – odhadem asi 60 procent velitelského sboru byla politicky indiferentní a zvolila vyčkávací postoje. Část však už hledala cestu do KSČ: od počátku roku do poloviny února 1948 se stalo jejími členy více než sto vyšších důstojníků a jeden generál. To vedlo k další politizaci armády se všemi průvodními negativními projevy a důsledky a jítřilo také situaci mezi vojáky základní služby.

Komunistům se podařilo získávat stále významnější pozice mezi rozhodujícími funkcionáři armády. Využili k tomu též celkovou reorganizaci mírového složení armády k 1. říjnu 1947, kdy byli vyměněni všichni velitelé divizí a většina velitelů pluků. Za rok 1947 penzionoval ministr národní obrany 33 generálů, na jejich místa nastoupili noví, s jejichž povýšením muselo svolit souhlas OBZ. To vše umožňovalo vedení KSČ nejen dokonalou informovanost o dění a náladách ve vojscích, ale také dávalo možnost je bezprostředně a účinně ovlivňovat. Podíl členů ostatních politických stran ve velení armády byl zanedbatelný. Z 35 nejvyšších funkcionářů MNO a Hlavního štábu byla více než třetina členy KSČ (ostatní politické strany tu neměly zastoupení) a z 33 velitelů vojenských oblastí, armádních sborů a divizí bylo v KSČ organizováno devět, tři měli jinou politickou příslušnost. Pokud bylo na tuto skutečnost poukázáno na jednání branného výboru Ústavodárného národního shromáždění, na půdě Národní fronty či jinde, vedení MNO ji zpochybnilo s odvoláním na platné předpisy nedovolující zjišťovat politickou příslušnost vojáků z povolání a na zákaz stranické činnosti ve služební době. Situace byla o to vážnější, že složky působící v armádě i mimo ni ve prospěch KSČ byly mezi sebou propojeny také personálně, a že stále více docházelo k prolínání

stranických a služebních struktur.

Snad nejvíce se to projevovalo ve dvou důležitých složkách, které měly pro dokonalou informovanost vedení KSČ o situaci v armádě zásadní význam: v obranném zpravodajství a osvětovém aparátu, kde měli komunisté rozhodující pozice. Zejména vojenská kontrarozvědka již od roku 1945 sledovala některé generály a vysoké důstojníky a shromažďovala na ně kompromitující materiály popř. je sama vyráběla. Podle Směrnic pro vedení evidence státně nespolehlivých osob ze srpna 1947 připravila rovněž seznamy těch, kteří měli být v případě vyhocení vnitropolitické situace zbaveni velení a internováni, naopak vytypovala spolehlivé důstojníky velící jednotkám, jež mohly být v případě potřeby použity ve prospěch KSČ – jednalo se o tankové jednotky z Milovic a Žatce, Školu osvětových důstojníků v Praze i některé další. Velmi úzce spolupracovalo 5. oddělení Hlavního štábu

Po čistce v redakci začíná psát Obrana lidu „nově a pokrokově“

(OBZ) s Ministerstvem vnitra a především se Státní bezpečností, které byly rovněž pod silným vlivem komunistů.

O tom, že KSČ počítala s vyhocením vnitropolitické situace na počátku roku 1948 a neponechala nic náhodě, nepřímo svědčí i to, že od počátku prosince 1947 do konce února 1948 se v Praze konal kurz pro vyšší velitele, jehož oficiálním cílem bylo seznámení se sovětskou vojenskou doktrínou. Velitelé vojenských oblastí i některých armádních sborů a divízi byli mimo svá velitelství a shromáždění na jednom místě vytvářelo možnost pro jejich případnou rychlou internaci.

Přes silné pozice a vliv komunistů nebyla situace v armádě zcela tak jednoznačná jako například v SNB, o něž se mohlo vedení KSČ bez obav opřít. Proto se cílem komunistů po vypuknutí vládní krize stalo udržet armádu mimo mocenský boj. Stejně však uvažovaly i ostatní politické strany a jakémukoliv ozbrojenému střetu se chtěl vyhnout také prezident E. Beneš: podle jeho názoru by se mohl stát počátkem občanské války a poskytnout záminku k sovětskému vojenskému zásahu. Hlavním důvodem však ve všech třech případech byla nejistota, jak by se armáda skutečně zachovala.

V šesti rozhodujících únorových dnech prezident E. Beneš jako vrchní velitel čs. branné moci nevydal žádný rozkaz týkající se armády, neoslovil její příslušníky a s vedením MNO či Hlavního štábu se setkal až 23. února v souvislosti s vydáním rozkazu ministra národní obrany, kdy vyslovil požadavek neutrality a nevměšování se armády do vnitropolitických sporů. Ponechal tak na velení armády, aby zvládlo situaci v posádkách a vojscích a sám se soustředil výhradně na politické řešení krize. Komunisté ve vedoucích armádních funkcích tak dostali široký prostor k působení na politicky nevyhraněného ministra L. Svobodu: hlavní úlohu sehrál náčelník HSVO div. gen. J. Procházka, který měl jako příslušník vychodní jednotky Svobodovu důvěru.

Třímám pušku
Slova: B. Fortelný Hudba: Fr. Šauer

1. Třímám pušku v ruce,
píseň revoluce
zvolna v dílce doznívá.
Co se v hrůze dělá,
dávno přeběhlo,
jasný den se usmívá.
(: A proto, pane kapitáne,
na pochod se dáme,
východ se už sarditá. :)

2. Skvoucí přišlo ráno,
zlo je zneškodno,
lepší doby svítá.
Voják z pádnou sbrání
a s ním partyzáni
na stráž jsou, čekají.
(: A proto, pane plukovníku,
svou republiku
národ naučdy uhájí. :)

3. Co lid získal v boji,
v touze, v nepokojí,
věrně bude strážil adm.
a já slla jeho
ducha svobodného
obětí se nelekám.
(: A proto, pane generále,
svorně půjdeme stále,
zdkony jak kdšou ndm. :)

4. Práci českých pluků
v poušti u Tobruku
také přišle zdoáme.
Bitva u Zborova,
Dukly, Sokolova
svědčí, že se vyndáme.
(: A proto, pane presidente,
na nda spoléhajte,
voják nikdy neeklamé! :)

Fráňa Šrámek:

Nemluvný VOJÁK

Páčili heverem vojáka,
ať prý jim něco vypráví,
voják se díval v oblaka,
jste vy to, lidé, zvědaví.

Nespěchá s řečí, naopak,
dál horem očima plouhá.
„To on si zapsal to do oblak,
přečíst to, jde mu teď zdlouha.“

A voják pořád, pořád nic
(jen když vám jede huha),
konečně dá si přece říc,
z úst se mu skoupě klubá.

„I slepé kuře nažobne
své zrnko občas maní,
a s vámi je to podobné,
málem jste trefili, páni.“

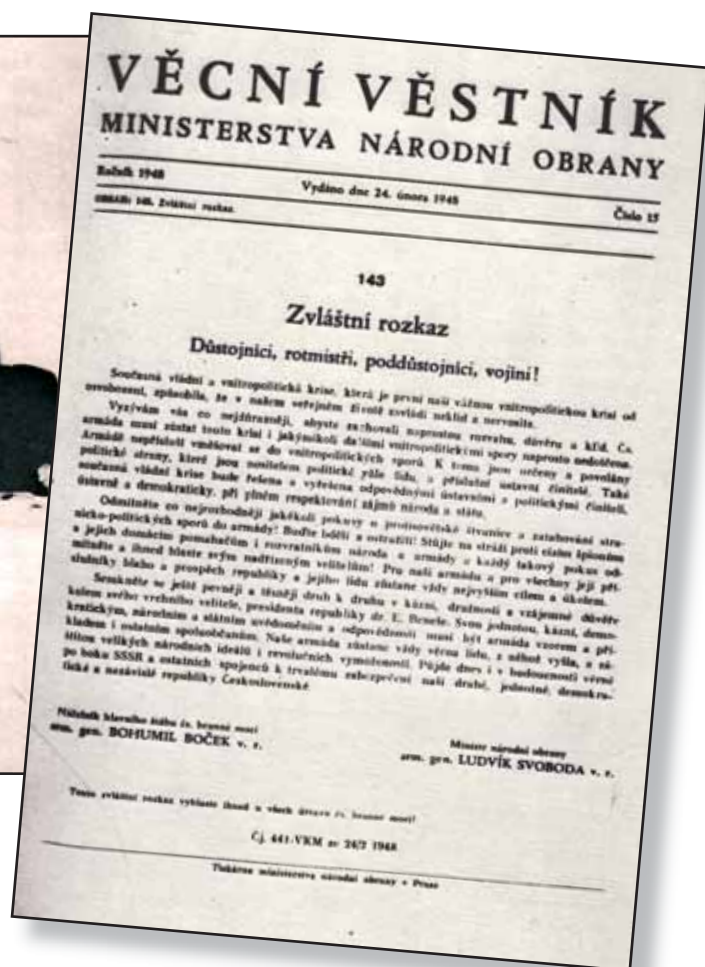
Já opravdu si zapsal kdys
na nebi cosi v spěchu.
Nebyl to ani krasopis.
Lešel jsem s dírou v břichu.

Očima psal jsem po nebi.
To víte, klíkyháky.
Narychlo, vleže, jaký div,
že to sám nepřečtu taky.“

Nová vojenská pochodová píseň složená v únorových dnech

Vystoupení ministra národní obrany Ludvíka Svobody na ustavujícím zasedání Ústředního akčního výboru Národní fronty

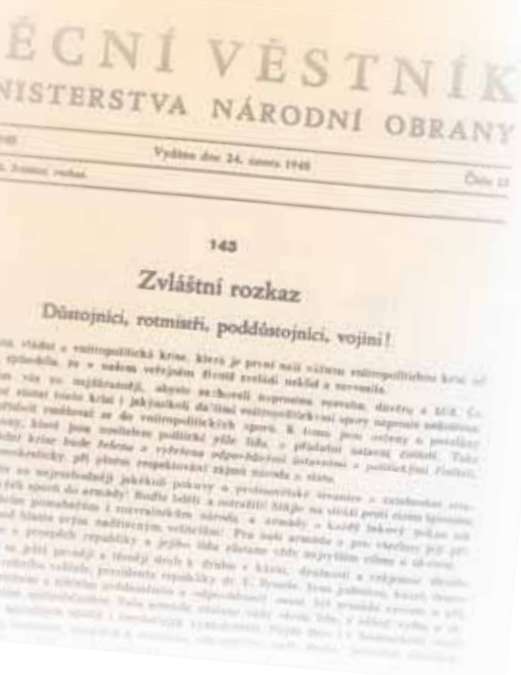

Zvláštní rozkaz ministra národní obrany z 24. února 1948

Současně instruoval osvětové důstojníky, jak si mají v nové situaci počínat – byli spolu s důstojníky OBZ a vojáky–komunisty jedinými, kdo v armádě dostával informace a pokyny a mohl působit na vojáky v základní službě a výrazně ovlivňovat i postoje velitelského sboru. Měli situaci usnadněnou mj. i tím, že v únorových dnech zůstala vojska v kasárnách a měla zvýšenou pohotovost.

Vedení MNO a Hlavního štábu se poprvé veřejně vyslovilo k událostem v republice po demisi části vlády až 23. února 1948. V rozkaze k 30. výročí vzniku Rudé armády označil L. Svoboda za hlavní odkaz společného boje proti fašismu přátelství a spojení se Sovětským svazem, ve stejném duchu hovořil na slavnostním shromáždění v Ústředním domě armády také náčelník Hlavního štábu arm. gen. B. Boček. Ve stejný den se konalo rovněž slavnostní shromáždění velitelů vojenských oblastí a sborů na Vysoké vojenské škole, kam byl pozván ministr zahraničí J. Masaryk, který při hodnocení politické situace uvedl, že půjde „za všech okolností s lidem“, což zopakoval večer na setkání důstojníků pražské posádky. Tím výrazně ovlivnil jejich pohled na vládní krizi a způsob jejího řešení.

Pro postoj armády však byla mnohem důležitější účast ministra L. Svobody, náčelníka Hlavního štábu arm. gen. B. Bočka a velitele vojenské oblasti I arm. gen. Karla Klapálka na ustavujícím zasedání Ústředního akčního výboru Národní fronty v pražském Obecním domě. Pozdější příchod armádní delegace byl vypočítán na efekt a L. Svoboda ve svém vystoupení připraveném gen. J. Procházkou mj. prohlásil, že kdokoliv porušuje jednotu národa a lidu, „kdokoliv vnáší do této jednoty nesoulad a nechce spolupracovat, kdo vnáší rozvat do naší práce, nemyslí to s republikou dobře, je škůdcem národa a musí být odstraněn“. Tato slova bývají obvykle interpretována jako přihlášení se armády a jejího velení k ideji obrozené Národní fronty, tj. k řešení vládní krize navrhovanému KSČ, ale nelze je chápat tak jednoznačně. Ministr také řekl: „Armáda chce v dnešní situaci říci své slovo jako důležitá organizace nadstranická, všennárodní a celostátní... Půjdem neochvějně dále vpřed cestou lidové demokracie k vybudování lepšího života v duchu odkazu presidenta Osvoboditele a pod vedením presidenta Beneše

a tím i k pevnému zajištění naší svobody, parlamentní demokracie a všech našich vymožeností.“

Svobodovo vystoupení lze chápat také jako podporu prezidenta E. Beneše, protože vyřčené požadavky – udržet jednotu společnosti, klid a pořádek a nadřadit zájem státu a lidu nad egoistické zájmy kohokoliv – plně korespondovaly s jeho názory a snahami. Potvrzuje to zvláštní rozkaz, který ministr národní obrany a náčelník Hlavního štábu vydali následující den: „Vyzývám vás co nejdůrazněji, abyste zachovali naprostou rozvahu, důvěru a klid. Čs. armáda musí zůstat touto krizí i jakýmkoliv dalšími vnitropolitickými spory naprosto nedotčena. Armádě nepřísluší vměšovat se do vnitropolitických sporů... Pro naši armádu a pro všechny její příslušníky blaho a prospěch lidu zůstane vždy nejvyšším cílem a úkolem... Semkněte se ještě pevněji a těsněji druh k druhu v kázni, družnosti a vzájemné důvěře kolem svého vrchního velitele, prezidenta republiky dr. E. Beneše...“

Požadavek nadstranickosti obsažený v rozkazu se ukázal jako rozhodující pro celý velitelský sbor čs. armády a vedl k tomu, že armáda jako celek zůstala stranou hlavních událostí a do únorových událostí výrazněji nezasáhla.

Část velitelského sboru – důstojníci OBZ, osvětloví důstojníci i vojáci–komunisté – však aktivně uskutečňovala ve vojenských pokynech vedení KSČ a někteří z nich pomáhali také při ustavování akčních výborů Národní fronty v místech posádek a při zakládání Lidových milicí: např. v Bratislavě se jejich velitelem stal člen oblastního vedení stranické práce škpt. Viliam Šalgovič.

Zatčení byli škpt. Miloslav Teichman a škpt. Jaroslav Němeček, členové braných komisí národně socialistické strany, kteří byli obviněni z pokusu znemožnit vysílání čs. rozhlasu a shromáždění zbraní vedených jako majetek Svazu brannosti. Pravděpodobně se jednalo o provokaci, která měla umožnit následnou perzekuci důstojníků napojených na nekomunistické politické strany a stát se záminkou k prohlídkám sekretariátů Svazu brannosti, v němž měli silný vliv národní socialisté.

V řadách armády se podařilo po celou dobu vládní krize zachovat organizovanost a klid, jak dosvědčují i telegramy a hlášení z vojenských oblastí, divizí a brigád. Např. velitelství vojenské oblasti 3 na Moravě hlásilo 24. února 1948: „Všude klid. V jednotkách nedošlo k žádným zjevům narušujícím morálku.“

Tvrzení o tom, že někteří důstojníci byli se svými jednotkami připraveni vystoupit v případě výzvy prezidenta ve prospěch demokratických sil, pocházejí až z pozdější doby a nemají oporu v žádném dokumentu. Podobná akce by však byla předem odsouzena k nezdaru, protože tzv. státně nespolehlivé osoby na velitelských místech byly pod stálým dohledem a v případě pokusu o jakoukoliv samostatnou akci by byly zatčeny. Již 25. února, ihned po jmenování nové vlády, bylo svých funkcí zbaveno na základě materiálů OBZ 25 generálů (S. Ingr, F. Moravec, A. Liška, Josef Bártík, Karel Janoušek, H. Píka, B. Neuman, Karel Kutlvašr a další), kteří byli nadále sledováni a později kromě těch, jimž se podařilo včas emigrovat, postaveni před soud. Rozsáhlé politické čistky však zasáhly celý důstojnický a rotmistrovský sbor.

Československá armáda v únoru 1948 nepodpořila žádnou ze stran mocenského sporu a nezdala demokratické zásady, jak jí bývá někdy kladeno za vinu. Splnila to, co od ní požadoval její vrchní velitel, prezident E. Beneš a o co usilovali i další hlavní aktéři dramatických událostí: zůstala ve své naprosté většině nadstranická a nezasáhla do vnitropolitických sporů. V jistém smyslu tak završila svůj značně rozporuplný vývoj po roce 1945.

Defilé před vítězi

Je odtroubeno...

II. Část

Z prvního armádního rozkazu Klementa Gottwalda z 16. června 1948

...Minulé historické období nám ukázalo, že buržoasie, která vládla dříve v republice, nebyla schopna ubránit svobodu a samostatnost našich národů. Zrádná vládnoucí vrstva vydala v době Mnichova naši zemi okupantům. Republika byla vyplněna, její lid zotročen a vyvražďován. Dnes je jiná situace. Po Květnové revoluci v roce 1945, po únorovém vítězství lidu nad domácí i zahraniční reakcí a po slavných volbách 30. května 1948 je jakýkoliv nový Mnichov navždy vyloučen. Buržoasie, která dříve vládla, byla odstraněna od moci a moc má pevně ve svých rukou lid, který dovede ubránit svobodu a nezávislost našich národů.

Naše vnitřní a mezinárodní postavení je silnější než kdykoliv dříve. Republika je pevně zajištěna lidově demokratickým řádem a spojeneckými svazky s bratrským Sovětským svazem a ostatními slovanskými a lidově demokratickými státy. V tom spočívají hlavní záruky úspěšné obrany vlasti, hlavní zdroje naší síly, zmnohonásobené vnitřní jednotou všeho lidu republiky.

Únorovým vítězstvím pracujícího lidu vstoupilo budování branné moci do rozhodujícího období. Naší snahou musí být vybudovat naprosto spolehlivou armádu, věrnou lidu, zcela oddanou lidově demokratickému řádu, vyspělou politicky, prodechnutou uvědomělou kázní, vládnoucí vysokým vojenským uměním a vybavenou moderními zbraněmi a technickými prostředky. Musíme se stále zdokonalovat a učit, zejména pak od našeho největšího spojence, armády sovětské. Naší povinností bude jít vždy s požadavky doby a s pokrokem vojenského vývoje. Úkolem je dosáhnout toho, aby se armáda stala pevnou a spolehlivou záštitou svobody, nezávislosti a lidově demokratického řádu...

1948 1955

Na stráži socialismu a míru

únor 1948 – květen 1955

Válka, která studila

Vznik studené války a začlenění Československa do sovětského bloku

Studená válka

Obrazný termín označující zvláštní formu konfliktního střetávání, v němž jeho hlavní protagonisté – Spojené státy americké a Sovětský svaz – zaujímaly radikální postoje, ale nemohly podstoupit riziko otevřené a přímé vzájemné vojenské konfrontace. Studená válka byla podmíněna ideologickým antagonismem mezi liberálním kapitalismem a autoritářským socialismem, který determinoval podobu mezinárodního života, existencí dvou supervelmocí a změnou charakteru ozbrojeného zápasu, kdy jaderné zastrašování neutralizovalo rizika otevřeného konfliktu mezi nimi. Její počátek lze klást do let 1947-1948, kdy se dovršil rozpad spojenecké aliance z let druhé světové války, nejvyhraněnější podoby nabyla v letech 1950-1953, kdy si vynutila jednoduchou a tuhou organizaci mezinárodního života formou dvou „bloků“ přísně hierarchizovaných pod dohledem supervelmocí a vnitřně spojených ideologicky, ekonomicky i vojensky. Již v době míru stanovala velké množství omezujících závazků. Jejím průvodním znakem bylo ekonomické a vojenské soupeření přerůstající v mezinárodní krize, v nichž se USA i SSSR snažily, aby jejich armády nestály nikdy proti sobě. Konec studené války přinesl až rozpad sovětského bloku na přelomu osmdesátých a devadesátých let minulého století.

Komunistický převrat v únoru 1948 završil proces začleňování Československa do sovětského mocenského bloku. Československý únor považovaly západní demokracie za další krok Sovětského svazu k ovládnutí Evropy. V řadě zemí vzrostly obavy ze šíření komunismu i do dalších evropských států a opět vyvolaly úvahy, jak tomuto nebezpečí čelit.

Vztahy mezi Východem a Západem však mnohem více ovlivnila první vážná konfrontace mezi bývalými spojenci – tzv. první Berlínská krize. Hlavním důvodem jejího vypuknutí bylo projednávání integrace západních okupačních pásem a vzniku samostatného německého státu, což vyvolalo ostrou reakci SSSR, neboť J. V. Stalin si byl vědom nebezpečí krachu svých plánů na jednotné, Moskvou ovládané Německo a přístup k průmyslovým zdrojům v Porúří. Bezprostřední příčinou krize se stala separátní měnová reforma ohlášená západními mocnostmi 18. června 1948, kterou SSSR považoval za krok k rozdělení Německa. Jádrem sporu sice bylo, zda do této reformy zahrnout také Západní Berlín, ve skutečnosti se však jednalo o zásadní a základní vyřešení problematiky německé státnosti. Situace vyvrcholila blokadou Západního Berlína, kdy sovětské jednotky zastavily silniční, říční a železniční dopravu do západních pásem, ponechaly však letecký přístup do města, aby se vyhnuly leteckým soubojům, k nimž by nutně muselo dojít a které by vyhocenou situaci dále eskalovaly.

I když reakce západních zemí a jednotlivých politiků na opatření SSSR byla různá, převládlo přesvědčení o nutnosti neustupovat tlaku Sovětského svazu a zasobovat více než dvoumilionový Západní Berlín leteckým mostem. Současně došlo k demonstraci síly ze strany USA, když přesunuly do Velké Británie 60 bombardérů schopných nést atomové pumy, ač pro jejich skutečné nasazení letadla nebyla upravena.

Symbol rozděleného města i Evropy

Letecký most do obklíčeného města

Úsilí SSSR se brzy ukázalo jako kontraproduktivní, neboť blokáda a letecký most vyvolaly mezi obyvatelstvem Západního Berlína a západních okupačních zón veliký nárůst prozápadních sympatií. Sovětský svaz se stále více dostával do defenzivy a na postojích německého obyvatelstva se prokázalo, že není schopen konkurovat Západu jak v politické, tak především v ekonomické oblasti. Jeho situaci zhoršovaly individuální, svévolné akce představitelů východoněmeckého režimu a zástupců Sovětské vojenské správy v Německu, kteří chtěli prosadit své vlastní záměry a vysláním band vyprovokovat nepokoje v západní části rozděleného města.

Berlínská krize měla závažné důsledky. Studená válka, jež začala jako politický konflikt mezi bývalými spojenci, změnila svou povahu a nabyla nový rozměr – vyvstalo nebezpečí vojenské konfrontace.

Již na počátku roku 1948 začali představitelé Francie a Velké Británie náležat na Spojené státy, aby byla vytvořena vojenská aliance. Ministři zahraničí Belgie, Francie, Lucemburska, Nizozemí a Velké Británie podepsali 17. března 1948 Bruselský pakt, který deklaroval ekonomickou, sociální a kulturní spolupráci a kolektivní sebeobranu, a založili Západní unii (Western Union) zaměřenou na kolektivní obranu pro případ ozbrojené agrese proti některému z členských států.

Válkou vyčerpané členské státy Unie by však nebyly schopny samy čelit sovětské vojenské převaze, a proto zahájily tajná jednání a spolupráci se Spojenými státy. Mezitím americký senát přijal tzv. Vandenbergovu rezoluci, která doporučovala prezidentovi, aby USA podpořily rozvoj regionálních a kolektivních uskupení pro individuální a kolektivní sebeobranu.

Jednání o založení nové vojensko politické organizace probíhající od července 1948 ve Washingtonu významně urychlila právě Berlínská krize. Na počátku roku 1949 byly vyřešeny sporné otázky, týkající se územního vymezení aliance, definice akcí, které budou považovány za útok proti členu aliance a způsob reakce na ně. Dne 4. dubna 1949 podepsalo v hlavním městě Spojených států dvanáct zemí Severoatlantickou smlouvu. Jejimi signatáři byly Belgie, Dánsko, Francie, Island, Itálie, Kanada, Lucembursko, Nizozemí, Norsko, Portugalsko, USA, Velká Británie. Přizvané Švédsko vyhlásilo neutralitu a Irsko podmiňovalo svou účast odchodem britských vojsk ze Severního Irsku. Smlouva se stala základním dokumentem Severoatlantické aliance (NATO – North Atlantic Treaty Organization).

Již v září 1950 přijalo NATO společnou strategickou koncepci nazvanou Forward Strategy označovanou obvykle za strategii „štitu a meče“, která vycházela z možnosti globální atomové války při současném zdůraznění úlohy konvenčních sil evropských členských zemí. Odrazit případný sovětský útok na evropském kontinentu měly pozemní síly evropských států („štit“) a Spojeným státům připadl závazek zasadit strategický jaderný úder svým letectvem („meč“), který přivodí zvrát ve válečných operacích.

Od počátku Sovětský svaz označoval NATO za nástroj amerického imperialismu namířený proti němu a ostatním lidově demokratickým zemím a i proti národně osvobozené válce v koloniálních zemích, a obviňoval alianci z přípravy ozbrojené agrese proti státům sovětského bloku. Skutečnost však byla zcela odlišná. Drtivou převahu SSSR a jeho satelitů v konvenčních zbraních nemohl zmírnit ani Zákon o vzájemné pomoci v oblasti obrany (MDAA) přijatý americkým Kongresem v září 1949, který umožňoval poskytnout finanční pomoc a dodávky surovin, přímé dodávky vojenského materiálu a účast expertů při výcviku a budování národních armád.

V květnu 1949 byl J. V. Stalin nucen odvolat blokádu Západního Berlína. Současně se pokusil na jednání ministrů zahraničních věcí v Londýně zvrátit integraci západních zemí a odvrátit rozdělení Německa. Navrhl, aby byla zřízena celoněmecká rada a k určitému datu staženy všechny okupační jednotky. I tato iniciativa skončila neúspěchem – 7. září 1949 byla založena Spolková republika Německo (SRN) a o měsíc později, 7. října, vznikla Německá demokratická republika (NDR). Oba německé státy ve svých ústavách odmítaly existenci druhého německého státu s tím, že jen ony vyjadřují vůli celého německého národa. Nesplnily se představy USA, že SRN v krátké době pohltní Německou demokratickou republiku ani plány Moskvy, podle nichž se NDR stane základem pro sjednocení Německa pod sovětskou kontrolou. Nezdarem skončila také jednání o uzavření státní smlouvy s Rakouskem, přestože západní mocnosti souhlasily s požadavkem SSSR na rozsáhlé reparace.

Ve snaze odčinit neúspěch v německé otázce začala Moskva opět podporovat řecké komunisty a poskytla pomoc nově vzniklému státu Izrael. SSSR očekával, že po stažení Velké Británie z této oblasti vznikne mocenský vakuum, do něhož by

Prezident USA Harry S. Truman podepisuje Severoatlantickou smlouvu

Za Spojené státy podepsal smlouvu o vytvoření NATO také ministr zahraničí Dean Acheson

Velitelem výcvikového střediska HAGANA byl v srpnu 1948 jmenován Hrdina Sovětského svazu mjr. Antonín Sochor. V srpnu 1950 zahynul za velmi podivných okolností při autonehodě ve vojenském újezdu Ralsko.

Centrála „Akce DI“ byla v hotelu Stalingrad v Žatci

Do Izraele bylo dodáno celkem 24 letounů Avia S-199

Jak se z přítele stane úhlavní nepřítel...

Ještě před vznikem Izraele podporovalo Československo v rozporu s rezolucí OSN zbraněmi vojenskou organizaci HAGANA bojující za vznik samostatného židovského státu. Vycházelo z přání SSSR, který viděl v Izraeli svůj nový možný opěrný bod na Středním východě. Vojenská pomoc byla zvýšena po únoru 1948, kdy vedle utajených dodávek vojenského materiálu, který měl pro izraelskou armádu vzhledem k jejímu formování a první izraelsko-arabské válce mimořádný význam, prošlo v Československu vojenským výcvikem na dva tisíce vojáků armády židovského státu. Na letištích v Českých Budějovicích, Hradci Králové, Olomouci a Chrudimi bylo v rámci Akce DI (Důvěrné Izrael) vycvičeno nebo přecvičeno několik desítek pilotů pro izraelské vojenské letectvo spolu s pozemním personálem. Další specialisté se připravovali v Tankovém učilišti v Dědicích u Výškova a ve Výsadkovém učilišti ve Stráži pod Ralskem. Jednalo se o příslušníky HAGANY vyslané z Izraele a židovské dobrovolníky z Československa i dalších zemí. Ve vojenském výcvikovém táboře Město Libavá byla od srpna do listopadu 1948 z čs. občanů zformována, vyzbrojena a vycvičena brigáda židovských dobrovolníků HAGANA v počtu více než 1 300 osob, která na počátku roku 1949 odjela do Izraele. Po prudkém ochlazení vztahů SSSR k židovskému státu byla čs.-izraelská spolupráce od roku 1949 rychle omezována a nakonec zcela zrušena. Z Izraele se stal symbol sionismu v zohlednění angloamerického imperialismu a úhlavní nepřítel.

mohl proniknout a Izrael přeměnit v opěrný bod na Středním východě pod sovětským vlivem. V tomto směru působili i někteří představitelé komunistických stran usilující o rozšíření této pomoci, která se projevovala mezi jiným i dodávkami zbraní či výcvikem jednotek. K neaktivnějším patřilo Československo, které vycvičilo vedle letců celou pozemní brigádu. Poté, co bylo zřejmé, že Izrael se dostane do západní, především americké sféry vlivu, SSSR zcela svou politiku vůči Izraeli změnil a přinutil k tomu i své satelity.

Nezdary SSSR v Evropě měl vyvážit postup v Asii. Moskva úzce spolupracovala s komunistickými stranami v zemích třetího světa, kde se rozvíjelo protikoloniální hnutí – v Indonésii, Indočíně, Malajsii i jinde. Pokus o zvrácení vývoje v Indonésii (tzv. maidunská vzpoura) však i zde vedl k politické izolaci komunistů a posléze k jejich porážce.

Zcela jinak se vyvíjela situace v Číně. V dubnu 1949 komunistická armáda pod vedením Mao Ce-tunga překročila Žlutou řeku a obsadila Nanking, hlavní sídlo nacionalistů generalissima Čankajška. 1. října 1949 byla vyhlášena Čínská lidová republika (ČLR), čímž se zcela změnil poměr sil na asijském kontinentě. Lidovou Čínu zakrátko uznala např. Velká Británie a počátkem roku 1950 ukončily Spojené státy vojenskou pomoc Čankajškovu režimu na Tchaj-wanu a na Dálném východě se jednoznačně zaměřily na podporu Japonska.

Na nezdary v německé otázce J. V. Stalin reagoval také upevněním pozice SSSR v lidově demokratických zemích. Za jediný možný systém byla označena diktatura proletariátu sovětského vzoru, čímž skončily jakékoli snahy o „národní cesty“ k socialismu. Došlo k násilnému slučování komunistických a sociálně demokratických stran, postupně byly jednotlivé koaliční vlády nahrazeny vládou jedné strany. Propukla také první vlna čistek,

Oddíly Čínské lidové armády u Velké čínské zdi

doprovázená různými kampaněmi, např. proti „kosmopolitismu“ a „buržoaznímu nacionalismu“ a proběhly první politické procesy s nejvyššími představiteli komunistických stran a států. Staly se mj. také vyřizováním vzájemných účtů a výrazem soupeření jednotlivých skupin uvnitř komunistických stran o přízeň sovětského vedení. Současně měly najít „viníky“ nezdarů při šíření komunismu ve světě i jeho budování v jednotlivých státech a vysvětlit nesoulad mezi plány komunistických režimů, zejména Sovětského svazu, a realitou. Protože nebylo možné zpochybnit „vědeckost“ Stalinových kroků, jediným možným vysvětlením narůstajících problémů při budování „nového spravedlivého společenského řádu“ byly spiknutí a zrada domácích i zahraničních nepřátel. Procesy probíhaly v režii sovětských poradců, kteří dohlíželi na vyšetřování, sestavovali obžaloby apod. Byly obdobou stalinských procesů ve třicátých letech včetně používáním vynucených přiznání, falešných výpovědí a důkazů.

Současně s řešením Berlínské krize se – do té doby monolitní komunistický blok – ocitl ve vážné krizi, poté, co naplno propukla roztržka mezi J. V. Stalinem a generálním tajemníkem Komunistické strany Jugoslávie J. B. Titem. Tito aktivně podporoval řecké komunisty a usiloval o vytvoření federace balkánských států, což mohlo ve svých důsledcích vést ke vzniku dvou komunistických center v Evropě a oslabit pozici SSSR i samotného Stalina. Tito, ač sám tvrdý stalinista, odmítal plnit sovětské direktivy týkající se hospodářské a zemědělské politiky s ohledem na národní zájmy Jugoslávie. Současně se ale snažil vyhnout konfrontaci se Sovětským svazem.

Když se J. V. Stalinovi nepodařilo J. B. Tita svrhnout, vyloučilo Informbyro Jugoslávii ze svých řad. Přerušením hospodářských styků měla být Jugoslávie sražena na kolena (její vývoz i dovoz do lidově demokratických států se pohyboval okolo 50 procent, po tomto opatření klesl na necelou desetinu) a donucena k ústupkům. Tento krok donutil J. B. Tita, aby se orientoval na spolupráci se západními státy. Od USA, které chtěly využít roztržky k oslabení sovětského bloku, obdržel rozsáhlou půjčku, jež mu umožnila překlenout nejtěžší období ekonomické blokády (1949–1952). V dalších letech zavedl odlišný ekonomický systém s prvky tržního hospodářství a výrazně se angažoval v úsilí o mírové soužití se Západem a spolupráci s rozvojovými zeměmi. Rozsáhlá štvavá kampaň sdělovacích prostředků, obviňování obžalovaných při politických procesech z podpory „titoismu“ apod. vedly k tomu, že J. B. Tito zůstal ve svém vzoru proti Sovětskému svazu osamocen. Akce SSSR proti Jugoslávii výrazně oslabila pozice západních komunistických stran a měla velmi negativní vliv na obyvatelstvo západoevropských zemí.

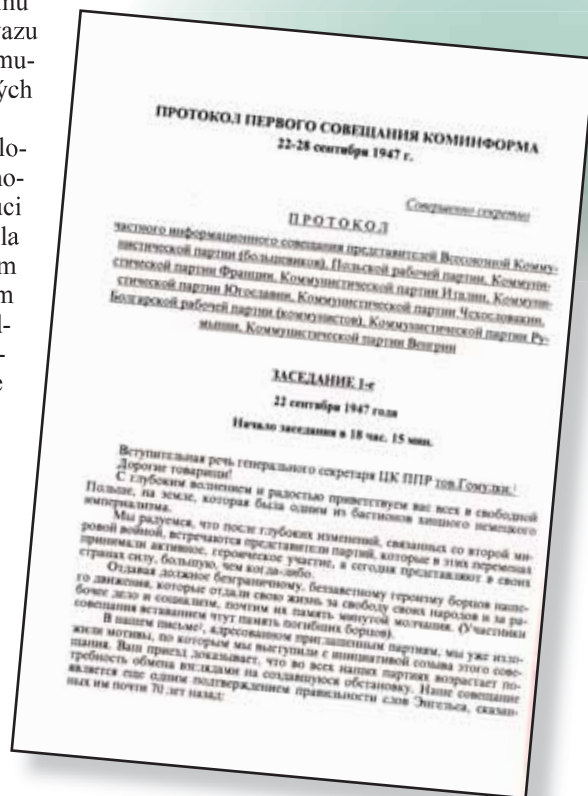
Ruku v ruce s politickým a vojenským vytvářením dvou antagonistických bloků v Evropě pokračovala také integrace v ekonomické oblasti. Základem sjednocování západoevropských zemí se stalo přijetí Marshallova plánu. K distribuci získaných prostředků a podpoře obchodních vztahů mezi jednotlivými státy byla založena Organizace pro evropskou hospodářskou spolupráci (OEEC). Druhým významným integračním krokem se stalo založení Rady Evropy, jejímž členem nebyl SSSR ani žádná z východoevropských zemí. Rada však narážela i na odmítavé stanovisko Velké Británie, která usilovala o to, aby se stala prostředníkem mezi západní Evropou a Spojenými státy a dávala přednost spolupráci se zeměmi Commonwealthu.

Mezinárodně politická situace urychlila i tyto procesy. V roce 1950 navrhli francouzští politici Jean Monnet a Robert Shumann vytvoření nadnárodní organizace, sjednocující evropské zdroje uhlí a oceli, tzv. Shumanův plán. Na jeho základě Francie, Německo, Itálie a státy Beneluxu uzavřely o dva roky později Evropské společenství uhlí a oceli, nazývané také Montánní unie. Příznivé hospodářské výsledky těchto států postupně připravovaly půdu pro vznik mnohem rozsáhlejší a významnější organizace – Evropského hospodářského společenství v roce 1957.

Těmto integračním procesům mělo konkurovat založení Rady vzájemné hospodářské pomoci (RVHP) ve dnech 5.–8. ledna 1949. Po zformování sovětského bloku výrazně zintenzivnila obchodní výměna mezi jednotlivými státy na základě bilaterálních smluv, která se vznikem RVHP dostala na institucionální úroveň a umožnila SSSR její větší kontrolu. Výrazně se v procesu hospodářské integrace východoevropských států angažovalo Československo, které hledalo nové místo v mezinárodní dělbě práce. Dosavadní koncepce – vývoz zboží na Východ a dovoz surovin ze Západu – se vlivem politických událostí zhroutila, stejně jako představy o převzetí ekonomické role Německa v industrializaci východoevropských států. Založením RVHP měl být vytvořen hospodářský

Prezident Jugoslávské lidové republiky maršál Josip Broz Tito

Protokol prvního zasedání Informačního byra komunistických a dělnických stran

Zničené tanky T-34/85 severokorejské armády

Nepokoje v Berlíně v červnu 1953

Socialismus v NDR zachraňují pásy sovětských tanků

soběstačný celek, který by umožnil na co nejmenší míru snížit závislost na kapitalistických státech a sloužil současně jako obrana vůči jejich diskriminační politice (např. USA neudělily vývozní povolení na průmyslová zařízení do Československa ve výši jedné miliardy Kčs, přesto, že zboží bylo řádně objednáno a zapláceno). Vzájemná ekonomická pomoc měla snížit také nároky kladené na ekonomiku SSSR, který se stal hlavním dovozcem i vývozcem východoevropských států.

Základní linii hospodářské politiky obsahovala tzv. sofijská usnesení. Podle nich měl být na maximum rozšířen obchod mezi členskými státy a omezen s kapitalistickými zeměmi. Určitou roli sehrály obavy z diskriminace, ekonomické krize kapitalistických zemí a ztráty pozice na světových trzích v důsledku malé konkurenceschopnosti. Tyto smlouvy de facto znamenaly omezení svrchovanosti členských států RVHP, které ztratily možnost svobodně si vybírat své ekonomické partnery. Součástí tohoto procesu bylo i umělé stanovení kurzu národních měn vůči rublu a uzavření řady smluv, které budily zdání oboustranné výhodnosti a rovnoprávnosti. Sovětský svaz si ve skutečnosti od členských zemí nechal zaplatit rekonstrukci vlastní válkou zničené ekonomiky.

Všechny zmíněné procesy výrazně ovlivnila válka v Koreji, která vypukla 25. června 1950 poté, co vojska Korejské lidově demokratické republiky (KDR) překročila 38. rovnoběžku a vtrhla na území Korejské republiky. Hrozilo reálné nebezpečí, že lokální střetnutí přeroste ve větší, možná celosvětový konflikt. Válka výrazně ovlivnila i situaci v Evropě, neboť analogie mezi rozdělenou Korejí a rozděleným Německem byla příliš zřejmá. Vyhodnocení zkušeností z počátečního období korejské války, především poznatek, že nebyly použity jaderné zbraně, a americká technická a technologická převaha nestačí k zajištění vítězství a vyrovnání převahy v počtu bojujících jednotek, přivedlo sovětské strategy na myšlenku, využít momentální převahy v konvenčních zbraních a v připravenosti ozbrojených sil, a dosáhnout v západní Evropě vítězství dříve, než USA budou schopny přisunout do Evropy dostatečné síly, a tak rozhodujícím způsobem vychýlit rovnováhu sil ve prospěch SSSR. Proto již v druhé polovině roku 1950 bylo rozhodnuto o urychlení výstavby ozbrojených sil většiny států sovětského bloku.

Na základě jednání v Moskvě, které proběhlo v lednu 1951, měly být všechny armády zemí sovětského bloku do roku 1953 připraveny k „aktivní obraně“, neboť se vážně uvažovalo o tom, že v letech 1953–1954 by mohl mezi oběma bloky vypuknout nový ozbrojený konflikt. Orientace na rozvoj těžkého průmyslu a rozsáhlé zbrojení vedly k militarizaci ekonomiky a přivedly tyto země na pokraj ekonomického krachu. Snižující se životní úroveň, problémy v zásobování, nedostatek základního průmyslové spotřebního zboží apod., zvyšovaly nespokojenost mezi obyvatelstvem. Nepokoje vypukly nejprve v Polsku a vedly k zmírnění tempa rozvoje těžkého průmyslu i zbrojení. Jen o několik týdnů později, 1. června 1953, byla v Československu provedena měnová reforma, která vyvolala nesouhlasné demonstrace v řadě míst. V polovině června vypukly nepokoje v NDR, které byly v dubnu 1952 v Moskvě nařízeno vyzbrojit v krátké době armádu. Částka na zbrojení měla být získána na úsporách sociálních programů, dalším snížením spotřeby obyvatelstva a zvýšením daní z příjmů a majetku. Povstání musely potlačit sovětské jednotky umístěné v NDR. Tyto události nevyvolaly jen živelnou kritiku oficiální politiky a výbuchy nespokojenosti, ale měly dlouhodobější následky.

Jestliže v USA převládal sklon k přeceňování sovětské vojenské síly, SSSR naopak byl přesvědčený o agresivních úmyslech západních zemí. Válka v Koreji vedla k výraznému navýšení vojenských rozpočtů jak států sovětského bloku, tak NATO. Americký rozpočet na obranu vzrostl v roce 1950 takřka o polovinu (ze zhruba 10 miliard USD se zvýšil o 4,4 miliardy USD). Spojené státy především zvýšily, vědomy si atomového monopolu, výrobu atomových bomb a bombardérů schopných nést atomové zbraně a začaly rozšiřovat síť svých základů kolem Sovětského svazu. Komunistická agrese v Koreji vedla k rozšíření počtu amerických vojáků v Evropě (ze 145 000 v roce 1950 na 405 000 o pět let později), ale také k dotvoření organizační struktury NATO: vznikla funkce Hlavního velitele spojeneckých vojsk v Evropě (SACEUR), jímž se stal gen. D. D. Eisenhower, v dubnu 1951 zahájilo činnost Hlavní velitelství spojeneckých vojsk v Evropě (SHAPE), vytvořeno bylo rovněž Hlavní velitelství spojeneckých vojsk v Atlantiku (SACLANT) a v únoru 1952 vznikl Mezinárodní sekretariát v čele s generálním tajemníkem aliance – stal se jím lord Hastings L. Ismay. Došlo také k přijetí mohutného programu konvenčního zbrojení, k rozšíření NATO o další dva člen-

ské státy Řecko a Turecko v únoru 1952 na důležitém jižním křídle a především k úvahám o zapojení Spolkové republiky Německo do společné obrany Evropy. Přispěla k tomu i ztráta jaderného monopolu, neboť Sovětský svaz již v roce 1949 uskutečnil výbuch vlastní atomové bomby.

Zahrnutí SRN do obranných struktur Západu zvyšovalo možnost odražení sovětské expanze. Plán na znovuvyzbrojení Západního Německa však narážel na četné protivníky. Tento krok jednoznačně podporovaly Spojené státy a klonila se k němu i Velká Británie, odmítala jej však Francie, která dávala přednost zvýšení americké vojenské přítomnosti v Evropě. Jestliže ve strategických úvahách NATO dominoval koncept tzv. periferní obrany (tj. po sovětském útoku stažení se z Evropy, obrana britských ostrovů a severoafrického pobřeží a poté opětné dobývání Evropy), mohl být v nové situaci nahrazen konceptem předsunuté obrany, tj. posunutím obranné linie Západu na východní hranice Spolkové republiky Německo. V roce 1950 Francie navrhla tzv. Plevenův plán na zřízení společné evropské armády, do níž by byly začleněny i německé jednotky. Souběžně probíhala jednání o uznání plné suverenity SRN. Na základě Plevenova plánu byla 27. května 1952 podepsána smlouva o vytvoření Evropského obranného společenství (EOS) a o den dříve tzv. Bonnské dohody o ukončení okupačního režimu v Německu.

Pod vlivem nebezpečí vypuknutí válečného konfliktu obě strany zvýšily svůj zájem o činnost protivníka a reorganizovaly své tajné služby, které předkládaly ty nejhorší možné scénáře dalšího vývoje mezinárodních vztahů. To vše posilovalo pocit nejistoty a vytvářelo zárodky válečné psychózy mezi obyvatelstvem. Toho využily levicové síly a západoevropské komunistické strany a organizovaly na pokyn Moskvy četné mítinky a protestní akce proti zbrojení. Nejznámější z nich, tzv. Stockholmskou mírovou výzvu, která žádala bezpodmínečný zákaz atomových zbraní, podepsalo v průběhu celosvětové kampaně na 600 miliónů lidí.

V březnu 1953 zemřel sovětský vládce J. V. Stalin. Ze zápasu o moc vyšel vítězně Nikita Sergejevič Chruščov a díky této změně nastalo částečné oteplení v mezinárodních vztazích, které se, mimo jiné, projevilo i uzavřením příměří v Koreji 27. července téhož roku. Využili je však i odpůrci Evropského obranného společenství především ve Francii, které odrazovaly rostoucí hospodářské potíže (způsobené i neúspěšnou válkou v Indočíně) od vidiny růstu německého hospodářství. Smlouvu o EOS francouzský parlament neratifikoval a tím Plevenův plán padl.

Po tomto nezdaru bylo zřejmé, že jediným způsobem, jak zapojit SRN do politických, ekonomických i vojenských struktur západní Evropy, je její začlenění do NATO. Z taktických i praktických důvodů měla být SRN (spolu s Itálií) přijata nejprve do Bruselského paktu a teprve poté do NATO. S tímto řešením souhlasila i Francie. Vstup SRN do NATO umožnil soubor smluv nazvaných Pařížské smlouvy, na jejichž základě se 21. října 1954 SRN a Itálie staly členy Západní unie, která byla přejmenována na Západoevropskou unii a o den později byl schválen vstup obou zemí do NATO, který se uskutečnil 9. května 1955.

K začlenění SRN do západních struktur se Sovětský svaz od počátku stavěl zcela negativně. Ani uvolnění mezinárodního napětí po Stalinově smrti a přechod k politice „mírového soužití“ nevedly ke změně jeho konfrontačních postojů v německé otázce a SSSR nadále odmítal přijmout oboustranně přijatelný kompromis. Po přijetí Pařížských dohod svolal Sovětský svaz do Moskvy evropskou konferenci, jež se měla zabývat zajištěním míru a bezpečnosti v Evropě. Jednání skončila nezdar, neboť se jí zúčastnily pouze státy sovětského bloku (nadále chyběla Jugoslávie). Přijatá deklarace byla namířena nejen proti vyzbrojování SRN, ale i proti existenci NATO a varovala před obnovou německého militarismu a nebezpečím revanšismem. Mezi ostatními evropskými státy však nenašla prakticky žádnou odezvu a přiměla SSSR hledat jiné řešení, jímž se stalo vytvoření vlastní vojenskopolitické organizace.

„Navždy odešel první praporečník míru“, lkal tisk v zemích sovětského bloku

Posledního rozloučení se Stalinem se zúčastnil i ministr národní obrany Alexej Čepička

Kancléř SRN Konrád Adenauer podepisuje smlouvu o vstupu do NATO

Do služeb jediné strany

Čs. armáda
v systému
totalitního státu

Komunistický převrat v únoru 1948 znamenal zásadní zlom ve všech oblastech života v Československu. Vytvořil předpoklady a zároveň zahájil první kroky k přechodu od tzv. řízené demokracie k diktatuře stalinského typu a upevnil zahraničněpolitickou orientaci na SSSR. Základem čs. zahraniční a vnitřní politiky se stalo poslušné vykonávání příkazů a doporučení přicházejících z Moskvy. Veškerou politickou moc získala KSČ a jejím prvním cílem se stalo zajistit a upevnit dosažené vítězství a plně ovládnout také další oblasti života společnosti, především ekonomiku. Toto tzv. zakladatelské období, dobově nazývané „budování základů socialismu“, trvalo do roku 1953, kdy se komunistický režim dostal do krize a musel se přizpůsobit i změnám mezinárodně politické situace. Průvodními znaky tohoto období byly masové represe postihující celé sociální skupiny a nabývající až znaky státního teroru, likvidace soukromého podnikání, počátek kolektivizace venkova a prosazení tzv. vedoucí úlohy KSČ ve všech oblastech života společnosti, které velmi silně zasáhlo oblast společenské nadstavby.

Dne 5. března 1948 se konala první schůze rekonstruované Gottwaldovy vlády, jejíž Akční program schválilo Ústavodárné národní shromáždění 10. března. Cílem vládního programu bylo položit základy nového společenského zřízení, zpřetrhat vazby s minulostí, vnutit společnosti novou ideologii, kulturu, politickou praxi i hospodářský systém. Československo začalo být přetvářeno podle sovětského modelu, který byl považován za jediný správný a uznávaný.

Akční výbory Národní fronty, vytvořené v únorových dnech, prováděly čistky na všech stupních politického, hospodářského i kulturního života. Jejich činnost nebyla upravena žádným zákonem a měla původně skončit po pěti týdnech. Byla však prodloužena a v červenci 1948 dodatečně legalizována parlamentem. Celkem první poučovací čistky postihly okolo 300 000 osob.

Pro upevnění komunistického režimu mělo velký význam schválení nové Ústavy 9. května, která mj. uzakoňovala převzetí moci ve státě dělnickou třídou opírající se o svazek s rolnictvem a s ostatními vrstvami pracujících: „Československý stát je lidově demokratická republika. Lid je jediným zdrojem veškeré moci ve státě.“ Otázky obrany státu upravoval paragraf 34 první kapitoly, který stanovil, že „obrana státu a jeho lidově demokratického zřízení je vrcholnou povinností každého občana. Služba v lidově demokratické armádě Československé republiky je pro každého občana nejvyšší ctí.“

Ústava byla podepsána až po abdikaci E. Beneše a zvolení K. Gottwalda do této funkce 14. června 1948. Ve svém prvním armádním rozkaze K. Gottwald jednoznačně udal směr dalšího budování čs. armády: „Naši snahou musí být vybudovat

První armádní rozkaz prezidenta republiky
Klementa Gottwalda

GOTTWALD Klement

(23. 11. 1896 – 14. 3. 1953)

prezident Československé republiky, předseda KSČ, vrchní velitel čs. ozbrojených sil

Pocházel z chudé neúplné rodiny, vyučil se truhlářem ve Vídni, po návratu z front Velké války, kde byl raněn, se chtěl stát vojákem z povolání. Po demobilizaci pracoval v Rousínově, kde působil rovněž v proletářské tělovýchově. Jako člen sociální demokracie vstoupil do nově vzniklé KSČ, pracoval v komunistickém tisku v Banské Bystrici a Ostravě, v roce 1925 byl zvolen do ÚV KSČ a odešel do Prahy jako vedoucí ústředního agitačního a propagačního oddělení KSČ. Postavil se do čela nového bolševického vedení zvoleného na V. sjezdu KSČ v roce 1929 a přivedl stranu do područí Kominterny. Byl zvolen poslancem Národního shromáždění, organizoval stávky a demonstrace, patřil k rozhodným odpůrcům nacismu. Po Mnichovu odešel do Moskvy, kde vytvořil zahraniční vedení KSČ, které se sovětskou pomocí přebíralo vůdčí roli v čs. zahraničním odboji. Velký důraz kladl na vybudování čs. vojenských jednotek v SSSR. Po osvobození se stal náměstkem předsedy vlády, po volbách v roce 1946 premiérem. Připravoval KSČ na převzetí politické moci, což se podařilo v únoru 1948. V červnu byl zvolen „prvním dělnickým prezidentem“. Zavlekl Československo do totální podřízenosti SSSR a měl největší politickou i osobní vinu na politických procesech a represích, které zasáhly i některé jeho blízké spolupracovníky.

Prezident Klement Gottwald skládá ústavou předepsaný slib

Nový vrchní velitel přejímá hlášení svého podřízeného

naprosto spolehlivou armádu, věrnou lidu, zcela oddanou lidově demokratickému zřízení, vyspělou politicky ... Musíme se stále zdokonalovat a učit, zejména pak u našeho největšího spojence, armády sovětské.“

V důsledku změny v osobě prezidenta byla jmenována nová vláda v čele s Antonínem Zápotockým, která ve svém programovém prohlášení věnovala velkou pozornost také armádě. Stanovila úkol dokončit tzv. očistu velitelského sboru z povolání i v záloze a umožnit vstup do vojenských akademií, škol a učilišť „především schopným příslušníkům dělnické třídy a rolnických vrstev, bez ohledu na vzdělání“.

Základní ustanovení Ústavy 9. května, týkající se obrany a výstavby armády, konkretizoval Branný zákon č. 216/1949 Sb., který přijalo Národní shromáždění 23. března 1949 a následně doplnily prováděcí vládní nařízení a vyhláška Ministerstva národní obrany stanovující sídla doplňovacích úřadů. Branný zákon podtrhl lidový charakter obrany vlasti, třídní charakter a poslání čs. armády a význam spojeneckých svazků se SSSR a ostatními lidově demokratickými státy. Branné povinnosti podléhali všichni občané Československa ve věku 17 až 60 let, odvodní povinnost vznikala pro muže 1. lednem roku, v němž dosáhli 19 let věku (hlavní odvody se konaly v době od 1. března do 31. května). Pokud byli odvedeni, nastoupili k výkonu vojenské činné služby (služební povinnost), která se dělila na základní službu v délce 24 měsíců, náhradní službu (5 měsíců), další službu, službu vojenských osob z povolání a ve výslužbě, povolaných přechodně k činné službě, vojenská cvičení (mužstvo a poddůstojníci 16 týdnů, náhradní záložníci a důstojníci v záloze 20 týdnů) a mimořádnou službu. Po vykonání základní (náhradní) vojenské služby byli vojáci převedeni do zálohy. V době výkonu činné služby se voják, poddůstojník či důstojník nemohl oženit bez souhlasu vojenské správy, osoba podléhající branné povinnosti byla omezena i při cestách a přestěhování do ciziny či při vstupu do cizích vojenských služeb. Tvrdé tresty stanovil

Vystoupení vojáků s technikou na XI. všesokolském sletu

Pohřeb prezidenta Edvarda Beneše

Vláda Československé republiky jmenovaná 15. června 1948

Předseda:

Antonín Zápotocký (KSČ)

Náměstkové předsedy vlády:

Viliam Široký (KSS),

Zdeněk Fierlinger (ČSSD),

Ján Ševčík (SS)

Ministr zahraničních věcí:

Vladimír Clementis (KSS)

Ministr národní obrany:

Ludvík Svoboda (nestr.)

Ministr vnitra:

Václav Nosek (KSČ)

Ministr zahraničního obchodu:

Antonín Gregor (KSČ)

Ministr financí:

Jaromír Dolanský (KSČ)

Ministr školství, věd a umění:

Zdeněk Nejedlý (KSČ)

Ministr spravedlnosti:

Alexej Čepička (KSČ)

Ministr informací:

Václav Kopecký (KSČ)

Ministr průmyslu:

Gustav Kliment (KSČ)

Ministr zemědělství:

Július Ďuriš (KSS)

Ministr vnitřního obchodu:

František Krajčír (KSČ)

Ministr dopravy:

Alois Petr (ČSL)

Ministr pošt:

Alois Neumann (ČSS)

Ministr sociální péče:

Evžen Erban (ČSSD)

Ministr zdravotnictví:

Josef Plojhar (ČSL)

Ministryně výživy:

Ludmila Jankovcová (ČSSD)

Ministr techniky:

Emanuel Šlechta (ČSS)

Ministr pro sjednocení zákonů:

Vavro Šrobár (SS)

ČSL – Československá strana lidová

ČSS – Československá strana socialistická

ČSSD – Československá strana sociálně demokratická

KSČ – Komunistická strana Československa

KSS – Komunistická strana Slovenska

SS – Strana slobody

Náčelníci Vojenské kanceláře prezidenta republiky v letech 1945 – 1955

brig. gen. Oldřich Španiel 31. 5. 1945 – 14. 2. 1946

brig. gen. Bruno Sklenovský 15. 2. 1946 – 3. 7. 1946

arm. gen. Antonín Hasal 4. 7. 1946 – 23. 6. 1948

brig. gen. Rudolf Bulandr 24. 6. 1948 – 31. 12. 1948

sbor. gen. Jan Satorie 1. 1. 1949 – 4. 8. 1952

genpor. Bohumír Chlaň 5. 8. 1952 – 30. 5. 1959

Generální tajemník KSČ Rudolf Slánský

Klement Gottwald a Zdeněk Nejedlý u nového Hrobu neznámého vojína na Staroměstském náměstí

Hrob neznámého vojína nahradil v říjnu 1949 Hrob neznámého bojovníka na Vítkově. Ostatky byly převezeny z Dukly 11. října 1949.

zákon pro ty, kteří se vyhýbali splnění branné povinnosti či neuposlechli povolávacího rozkazu.

Dne 30. května 1948 proběhly volby do Národního shromáždění, které měly vytvořit zdání, že KSČ i nadále respektuje parlamentní demokracii. Ve skutečnosti se konaly v atmosféře politického nátlaku a sílícího strachu. Voličům byla na návrh ROH předložena společná kandidátka všech stran a masových organizací NF. Protože nebylo jisté, zda kandidátka získá masovou podporu voličů (šlo se volby zdržet vložením bílého lístku), byla v krajských volebních centrech připravena opatření, jak volební výsledky upravit. Nakonec však získala kandidátka přes 86 procent odevzdaných hlasů. Nekomunistické politické strany a masové organizace se v novém systému Národní fronty dostaly zcela pod vliv KSČ.

V ovzduší sílících poúnorových represí přecházejících až do teroru se však ozvaly nesouhlasné hlasy. Poprvé koncem června 1948, kdy se v Praze konal XI. všesokolský slet a podruhé při pohřbu E. Beneše na počátku září. KSČ odpověděla na tyto projevy vyhlášením „ostrého kurzu proti reakci“, jehož výrazem se stal Zákon na ochranu lidově demokratické republiky (č. 231/1948 Sb.) s nímž byl přijat i zákon o Státním soudu. Byly zřízeny tábory nucené práce (TNP) zákonem č. 247/1948 Sb. a porušování i stále více deformovaného právního řádu se stalo trvalým rysem v práci Bezpečnosti a justice.

Součástí zastrašování a likvidace skutečných i údajných nepřátel nového režimu byly vykonstruované politické procesy. Jejich oběťmi se stávali příslušníci všech vrstev společnosti, v níž vládlo ovzduší strachu. První velký proces byl veden na přelomu let 1948/1949 proti gen. H. Píkoví, který byl za údajnou špiónáž a vlastizrada odsouzen k trestu smrti a popraven. V květnu 1950 byl zahájen proces s Miladou Horákovou, na který navázaly desítky následných, v nichž bylo vyneseno 14 trestů smrti a 52 doživotních trestů. Od března 1950 do července 1954 probíhala v rámci tažení proti římsko-katolické církvi série procesů s českými a slovenskými církevními hodnostáři, došlo také k násilné likvidaci mužských a většiny ženských klášterů.

Zvláštní a dodnes rozporuplné postavení má proces s tzv. vedením protistátního spikleneckého centra v čele s generálním tajemníkem KSČ Rudolfem Slánským, který proběhl koncem roku 1952. Proces měl potvrdit platnost Stalinovy teze o zostřování třídního boje a o pronikání nepřátel do komunistické strany. Agenti „imperialismu“, „sionismu“ a „titoismu“ byli hledáni ve všech komunistických stranách sovětského bloku, obviňováni z toho, že bránili úspěšně výstavbě nové společnosti, a odsuzováni k nejvyšším trestům. Tyto procesy byly zcela v režii sovětských poradců a probíhaly podle předem připraveného scénáře. Výsledkem politických represí a strachu byla rozsáhlá emigrace, především v počátečním období, která zasáhla všechny vrstvy obyvatelstva od inteligence po dělníky.

Důležitým mezníkem v konstituování komunistického režimu byl IX. sjezd KSČ (25.–29. května 1949), který přijal tzv. generální linii výstavby socialismu, jíž se měla urychlit společenská přestavba společnosti. Znamenala definitivní konec úvah o „specifické cestě k socialismu“ a důsledně vycházela ze stalinské praxe v SSSR. Požadovala zejména kolektivizaci zemědělství, likvidaci „maloburžoazie“, utváření společenských vztahů na základě Stalinovy teze o zostřování třídního boje, upevňování mocenské autority státu a jeho orgánů, výchovu režimu oddané inteligence a důsledné uplatňování vedoucí úlohy KSČ. Součástí nové linie KSČ byla rovněž výstavba armády tzv. socialistického typu, znamenající rozchod s jejími demokratickými a národními tradicemi. Sjezdu se poprvé zúčastnili vojáci jako samostatná organizovaná složka KSČ. Ministr národní obrany L. Svoboda ve svém vystoupení zdůraznil: „Naším vzorem je Sovětská armáda. A naši nejvyšší metou je vyrovnat se této armádě.“

Pro výstavbu armády měly ještě daleko větší význam než linie IX. sjezdu KSČ závěry zasedání ÚV KSČ v únoru 1950 a 1951. Vzhledem k nutnosti urychlit přípravy na možný světový válečný konflikt, s jehož vypuknutím počítal SSSR v letech 1953–1954, rozhodla pléna nejen o zvýšení tempa rozvoje průmyslu, ale také o bezodkladném urychlení výstavby čs. armády a dosažení její plně bojové připravenosti a pohotovosti do roku 1953. Budování armády se stalo prioritním úkolem, jemuž bylo třeba podřídit celý rozvoj a život společnosti, který se tím stále více militarizoval. Naplňování úkolů únorových zasedání ÚV KSČ vedlo k řadě personálních, organizačních, dislokačních, výcvikových i dalších změn zásadního charakteru a určilo výstavbu armády až do poloviny padesátých let.

Velkými změnami po únoru procházela rovněž čs. ekonomika. KSČ bezprostředně po uchopení moci zahájila likvidaci soukromého sektoru. Od dubna 1948 přijal parlament řadu znárodnovacích zákonů, týkajících se podniků s více než 50

„Ve vyzdobených dílnách, s vědomím odpovědnosti a s nezlomným předsevzetím splnit předepsané výrobní úkoly, vstoupil nás pracující lid do pětiletky“, psal 2. ledna 1949 čs. tisk

ci se, podle sovětského vzoru a za pomoci sovětských expertů, vytvořila početná a mocná hospodářská byrokracie, na jejímž vrcholu stál Státní úřad plánovací (SÚP). Centrálnímu řízení se podrobily také odbory, které byly pověřeny dohledem nad plněním plánu a zvyšováním pracovní výkonnosti formou socialistického soutěžení, údernického hnutí apod.

Bez ohledu na skutečné možnosti a potřeby země byl důraz položen v prvé řadě na těžké strojírenství. Vzhledem k přípravám na možný válečný konflikt se preferovaným odvětvím stal zbrojní průmysl a zbrojní výroba vzrostla do roku 1953 až na jednu třetinu celkové produkce strojírenství. Tyto zásadní strukturální kroky vyvolaly přesuny pracovních sil z ostatních odvětví národního hospodářství a vedly také k migraci obyvatel, jejich dalším výsledkem byla likvidace středních vrstev.

Zahraniční obchod se zcela přeorientoval na Sovětský svaz a jeho satelity a pro koordinaci rozvoje jednotlivých ekonomik a obchodu uvnitř sovětského bloku byla v roce 1949 zřízena Rada vzájemné hospodářské pomoci (RVHP). Pro vyspělý čs. průmysl to na jedné straně znamenalo zajištění odbytu, na druhé to negativně ovlivnilo jeho strukturu, mj. tím, že řada tradičních výrob musela být direktivně předána jiným státům. Tzv. socialistická dělba práce měla za následek rovněž stagnaci vývoje a výzkumu a vedla k technologickému zaostávání.

Důležitou součástí přechodu k socialistické ekonomice byla kolektivizace zemědělství. V roce 1949 byl přijat Zákon o jednotných zemědělských družstvech, podle kterého se měli rolníci sdružovat do jednotných zemědělských družstev (JZD). Jejich zakládání od počátku provázely potíže, některá uměle založená družstva se rozpadla, a proto vedení KSČ rozhodlo o násilné kolektivizaci. První etapa proběhla do roku 1953 a měla negativní důsledky. Zemědělská produkce poklesla, došlo k rozbití tradiční struktury čs. venkova, ze svých domovů byla vyhnána

zaměstnanci a firem působících v oblasti velkoobchodu, stavebnictví, zahraničního obchodu, polygrafie, cestovního ruchu a pohostinství. Na konci roku již více než 95 procent zaměstnanců v průmyslu pracovalo ve státním sektoru. Následovala masová likvidace soukromého řemesla, maloobchodu a živností. Monopolním pánem nad československou ekonomikou se stal stát.

Spolu se zánikem soukromého sektoru zanikly i všechny formy hospodářské demokracie. Ekonomika byla řízena z jednoho centra a podle jednoho ústředního plánu, který byl v říjnu 1948 přijat formou zákona jako první pětiletý plán na léta 1949–1953. Měl zajistit výstavbu a přestavbu čs. hospodářství a zvýšit národní důchod o polovinu. Tím mělo dojít také k upevnění obranné síly Československa. K jeho realiza-

ZÁPOTOCKÝ Antonín

(19. 12. 1884 – 13. 11. 1957)

prezident Československé republiky, orční velitel čs. ozbrojených sil

Pocházel z rodiny zakladatele Československé sociálně demokratické strany dělnické a od mládí byl činný v dělnickém hnutí na Kladensku. Patřil k zakládajícím členům KSČ, prošel řadou stranických i dalších funkcí a byl několikrát vězněn pro politickou činnost. Stal se ústředním tajemníkem KSČ, od dvacátých let pracoval v odborovém hnutí, kde prosazoval linii KSČ, kterou zastupoval v Kominterně a Rudé odborové centrále. V roce 1929 se postavil na stranu Gottwaldova vedení, stal se členem ÚV KSČ a jeho politbyra. Po Mnichovu přešel do ilegality a při pokusu o přechod hranic byl zatčen gestapem. Válku prožil v koncentračním táboře v Sachsenhausen-Oranienburgu, kde byl členem mezinárodního ilegálního táborového grémia. Po osvobození se stal předsedou Ústřední rady odborů a podařilo se mu dostat organizaci pod silný vliv KSČ, což se projevilo v únoru 1948 na sjezdu závodních rad i při hodinové generální stávce. Po zvolení K. Gottwalda prezidentem se stal předsedou čs. vlády a po Gottwaldově smrti byl v březnu 1953 zvolen prezidentem republiky. Přestože nesl politickou i osobní odpovědnost za politické procesy a perzekuce, byl mezi lidmi oblíbený. Věnoval se také literární činnosti (Vstanou noví bojovníci, Rudá záře nad Kladnem, Mária).

Pohřeb Klementa Gottwalda

Zakončení pietního aktu na vrchu Vítkově

Vláda Československé republiky jmenovaná 12. prosince 1954

Předseda: Viliam Široký

Náměstci předsedy vlády: Václav Kopecký,
Ludmila Jankovcová, Václav Škoda

Ministr zahraničních věcí: Václav David

Ministr národní obrany: Alexej Čepička

Ministr vnitra: Rudolf Barák

Ministr zahraničního obchodu: Richard Dvořák

Ministr financí: Július Ďuriš

Ministr vnitřního obchodu: František Krajčír

Ministr stavebnictví: Emanuel Šlechta

Ministr místního hospodářství: Josef Kyselý

Ministr zdravotnictví: Josef Plojhar

Ministr lesů a dřevařského průmyslu:

Josef Krosnář

Ministryně výkupu:

Božena Macháčová-Dostálová

Ministr strojírenství: Karel Poláček

Ministr kultury: Ladislav Štoll

Ministr potravinářského průmyslu:

Jindřich Uher

Ministr státní kontroly: Oldřich Beran

Ministr paliv a energetiky: Josef Jonáš

Ministr hutního průmyslu a rudných dolů:

Josef Reitmajer

Ministr zemědělství: Marek Smida

Ministr spravedlnosti: Jan Bartuška

Ministr školství: Jan Kahuda

Ministr lehkého průmyslu: Alois Málek

Ministr spojů: Alois Neumann

Ministr dopravy: Antonín Pospíšil

Ministr chemického průmyslu: Jozef Púčik

Ministr pracovních sil: Václav Nosek

Ministr–předseda Státního úřadu plánovacího:

Otakar Šimůnek

„Je třeba rychle dohonit, co bylo zameškáno v předúnorových dnech, kdy reakce brzdila a sabotovala, a věnovat zvýšenou pozornost politické výchově velitelského sboru“, prohlásil 18. října 1948 Klement Gottwald před budoucími osvětovými důstojníky

většina středních a velkých rolníků, kteří byli v řadě případů nuceni hledat práci v průmyslu.

Krátce po smrti J. V. Stalina zemřel 14. března 1953 „první dělnický prezident“ K. Gottwald. Jeho smrtí se symbolicky uzavřelo zakladatelské období komunistického režimu v Československu, které vyústilo v hlubokou společenskou i ekonomickou krizi. Několikrát upravovaný pětiletý plán nebyl splněn a čs. hospodářství opět přešlo na roční plány, nezvýšila se životní úroveň, rostly problémy v zásobování. Jestliže v SSSR i většině ostatních zemí sovětského bloku došlo po Stalinově smrti k jistému uvolnění a začaly se přehodnocovat plány překotné přípravy na nový válečný konflikt, jejichž realizace vyvolávala stále větší hospodářské a sociální problémy, v Československu nedošlo k žádným výraznějším posunům. Novým prezidentem byl zvolen A. Zápotocký, předsedou vlády se stal Viliam Široký a vedením stranického aparátu byl pověřen Antonín Novotný. Všichni patřili do úzké skupiny nejvyšších stranických funkcionářů odpovědných za předchozí vývoj a neměli zájem cokoli měnit. Proto i nadále pokračovali v dosavadní politice.

Prvním vážným varováním pro komunistický režim byla vlna nespokojenosti vyvolaná měnovou reformou provedenou k 1. červnu 1953. Tento krok byl připravován již od poloviny roku 1952 za pomoci sovětských poradců a podle představ vedení KSČ měl vyřešit narůstající problémy v zásobování, vyvolané přestavbou průmyslu a úpadkem zemědělské výroby. Zároveň byl zrušen lístkový systém prodeje potravin a průmyslového zboží a byly zavedeny jednotné státní maloobchodní ceny. Vlastní měnová reforma byla provedena výměnou peněz a vkladů odstupňovanou v poměru 5:1 až 50:1. Pro většinu obyvatelstva to znamenalo šok a doslova okradení a ožebračení státem. Životní náklady prudce vzrostly a úspory ztratily svou hodnotu. Poprvé od února 1948 došlo ke skutečně masovým projevům nespokojenosti a protivládním demonstracím na řadě míst celého Československa. V Plzni vyšlo do ulic okolo 20 000 demonstrantů, především dělníků, a k jejich rozehnaní musely být vedle SNB nasazeny armáda a Lidové milice. Následovaly soudní i mimosoudní postihy účastníků demonstrací. To vedlo k další ztrátě pozic KSČ ve společnosti.

Komunistický režim byl nucen přikročit k některým korekturám své dosavadní politiky. Byl k tomu tlačen také novým sovětským vedením, které vytýkalo čs. představitelům nereálné hospodářské plánování a přílišný důraz na těžký průmysl – tedy přesně to, co bylo v minulých letech Moskvou čs. ekonomice nadiktováno. Po řadě jednání schválil 2. srpna 1953 politický sekretariát ÚV KSČ Teze o současné hospodářské a politické situaci v ČSR, které byly prvním trochu kritickým pohledem na čs. společnost a ekonomiku. Skutečné příčiny problémů však zůstaly nepojmenovány. Větší část Tezí byla věnována hospodářské analýze a předpokládala přesun od těžkého průmyslu a zbrojení k lehkému průmyslu, službám, zemědělství a zvýšení životní úrovně obyvatelstva. Nesmělé pokusy o kritický pohled na stav společnosti část vedení KSČ rychle umlčela.

Skutečnost, že KSČ svou politiku ani hospodářskou linii nezmění, potvrdil její X. sjezd v červnu 1954, kde již pro kritické hlasy nebyl prostor a jednání se neslo v duchu sebechvály za dosažené úspěchy. Jednání a výsledky sjezdu však signalizovaly oslabení postavení prezidenta A. Zápotockého i ministra národní obrany A. Čepičky a naopak posílení pozic A. Novotného, který se stal prvním tajemníkem ÚV KSČ.

V květnu 1954 se konaly první volby v Československu od roku 1948. Do národních výborů se volilo opět podle jednotné kandidátky, stejně jako ve volbách do Národního shromáždění a SNR v listopadu téhož roku. Pro kandidáty Národní fronty bylo v obou případech odevzdáno přes 90 procent hlasů. Nová vláda vedená V. Širokým ve svém programovém prohlášení z 15. prosince 1954 vyjádřila úsilí o reformy, které se však nakonec nepodařilo uskutečnit.

Přes některé pochybnosti i kritické hlasy pokračovaly i nadále v letech 1953 až 1954 politické procesy zaměřené mj. i proti tzv. slovenským buržoazním nacionalistům. Až počátkem ledna 1955 byla ustavena vyšetřovací komise ÚV KSČ pro revizi politických procesů v čele s ministrem vnitra Rudolfem Barákem. Ze strany vedení KSČ se jednalo o alibismus, protože komise nezpochybnila správnost procesů vedených s H. Píkou, M. Horákovou nebo R. Slánským, ale naopak ve svých závěrech označila bývalého generálního tajemníka KSČ za hlavního viníka všech tzv. nezákonností.

Stejně jako celou společnost, snažila se KSČ ihned po převzetí moci dostat pod svoji kontrolu čs. armádu. Ta se změnila v ozbrojený mocenský nástroj totalitního státu (dobově „státu diktatury proletariátu“) a bylo třeba urychleně vytvořit

podmínky k tomu, aby se stala poslušným vykonavatelem politiky KSČ a jednou ze záštít její moci. Vedle změn ve složení velitelského sboru, které ho měly postavit bezvýhradně do služeb KSČ, muselo její vedení vyřešit další dva vzájemně spojené problémy – nalézt způsob řízení armády zajišťující uplatnění tzv. vedoucí úlohy komunistické strany v ozbrojených silách a zabezpečit přímý vliv komunistů na výstavbu a život vojsk.

Nejprve přikročila KSČ k tzv. očistě velitelského sboru nebo-li politickým čistkám, jež měly odstranit z armády generály a důstojníky, kteří z různých důvodů nevyhovovaly novému režimu. Čistky v armádě neprováděly jako v civilním sektoru Akční výbory Národní fronty, které nebyly v armádě ustaveny (ač mnozí důstojníci v nich působili), ale jejich úkoly převzal Armádní poradní sbor (APS). Projednával nejen personální otázky předložené velením armády, ale také návrhy na propuštění důstojníků připravené Ústředním akčním výborem Národní fronty (ÚAV NF). Důležité slovo při posuzování tzv. politické nespolehlivosti vojáků z povolání mělo OBZ, které již před únorem 1948 připravovalo seznamy „nespolehlivých generálů a důstojníků“. Na základě téměř tisíce návrhů, které přišly z ÚAV NF, bylo okamžitě propuštěno přes 450 generálů a důstojníků, do konce roku 1949 stoupl tento počet na téměř 3 000. Čistky ve velitelském sboru armády proběhly nejprve podle zákona č. 72/1946 Sb., jehož platnost byla prodloužena zákonem č. 134/1948 Sb. do konce roku 1948. Od počátku roku 1949 probíhalo propouštění z armády administrativní cestou podle podkladů vypracovaných X. odborem MNO a v červenci 1950 byl přijat zákon O opatřeních souvisejících s úpravou kázeňského práva příslušníků ozbrojených sil č. 85/1950 Sb., který byl k propuštění z armády využíván celou první polovinu padesátých let.

Mnohem složitější byl úkol nalézt způsob řízení armády resp. vojenské výstavby. Československá republika nadále zůstávala podle Ústavy 9. května parlamentní demokracií v čele s prezidentem, který byl vrchním velitelem čs. ozbrojených sil. Nejvyšším orgánem zákonodárné moci bylo jednokomorové Národní shromáždění a nejvyšším orgánem vládní a výkonné moci vláda. Nositelem a vykonavatelem státní moci na Slovensku byly SNR a sbor pověřenců, jejichž postavení a pravomoci byly v závislosti na centralizačních tendencích stále více omezovány. K 1. lednu 1949 byla reorganizována státní správa a místo tří zemí (Čechy, Morava a Slezsko, Slovensko) bylo zavedeno krajské zřízení o 13 krajích v českých zemích a šesti na Slovensku.

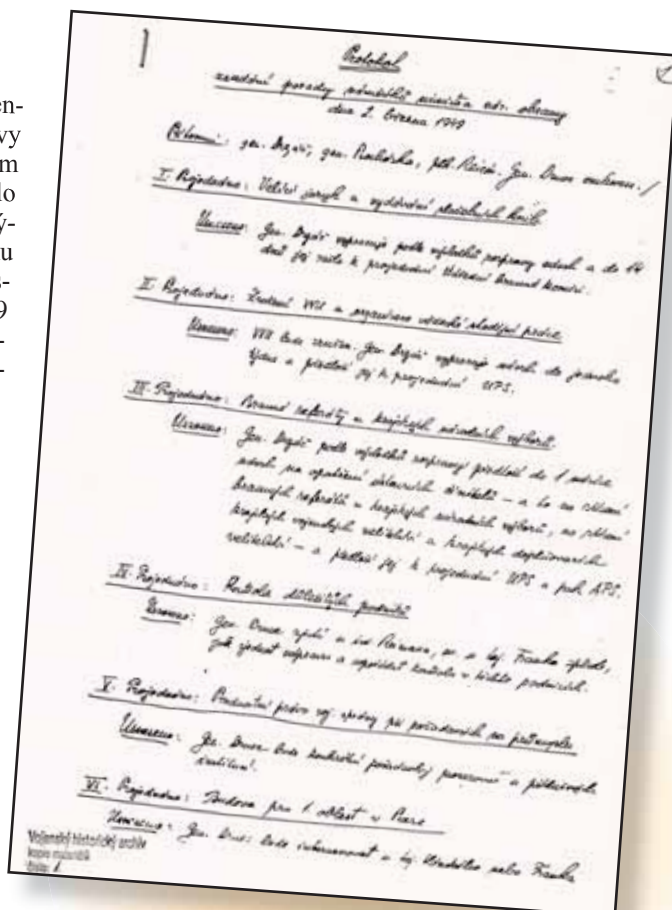
Přestože většinu funkcí v zákonodárných i výkonných orgánech státu obsadili komunisté, rozhodlo vedení KSČ na počátku roku 1949 ustavit pro řešení nejzávažnějších otázek obrany státu a budování armády Vojenský komitét při ÚV KSČ (VK). Jehož členy se stali K. Gottwald, R. Slánský, L. Svoboda, generálové Š. Drgáč, J. Procházka, B. Reicin a Vladimír Drnec, později také A. Zápotocký, A. Čepička, Jaromír Dolanský a Jan Satorie. První zasedání orgánu, který měl zajistit přímé uplatňování vlivu KSČ na vojenskou výstavbu a budování armády, se uskutečnilo v druhé polovině ledna 1949. Vojenský komitét projednával především personální otázky, návrhy zákonů, které se týkaly obrany vlasti a branné výchovy, problematiku organizace a materiální výstavby armády, zajištění ochrany hranic a další. Sešel se celkem na 16 zasedáních, naposledy 5. dubna 1950.

Již v roce 1949 počal být podle sovětského vzoru připravován zákon o obraně vlasti, který měl zajistit podklad pro širokou škálu opatření na úseku obrany a obranyschopnosti státu. Nejvyšším orgánem se měl stát Státní výbor obrany vlasti v čele s prezidentem republiky.

Protože činnost Vojenského komitétu se neosvědčila, bylo rozhodnuto do doby přijetí zákona o obraně vlasti a vytvoření Státního výboru obrany vlasti dočasně obnovit činnost Nejvyšší rady obrany státu (NROS). Její složení jmenoval v únoru 1950 K. Gottwald – předsedou se stal premiér A. Zápotocký, členy ministři národní obrany L. Svoboda, vnitra V. Nosek a spravedlnosti A. Čepička, předseda SÚP J. Dolanský a předseda branného a bezpečnostního výboru Národního shromáždění a generální tajemník KSČ R. Slánský. Od poloviny roku byla NROS doplněna o ministra národní bezpečnosti Ludka Kopřivu. Všechna zasedání se účastnil K. Gottwald, který ji předsedal.

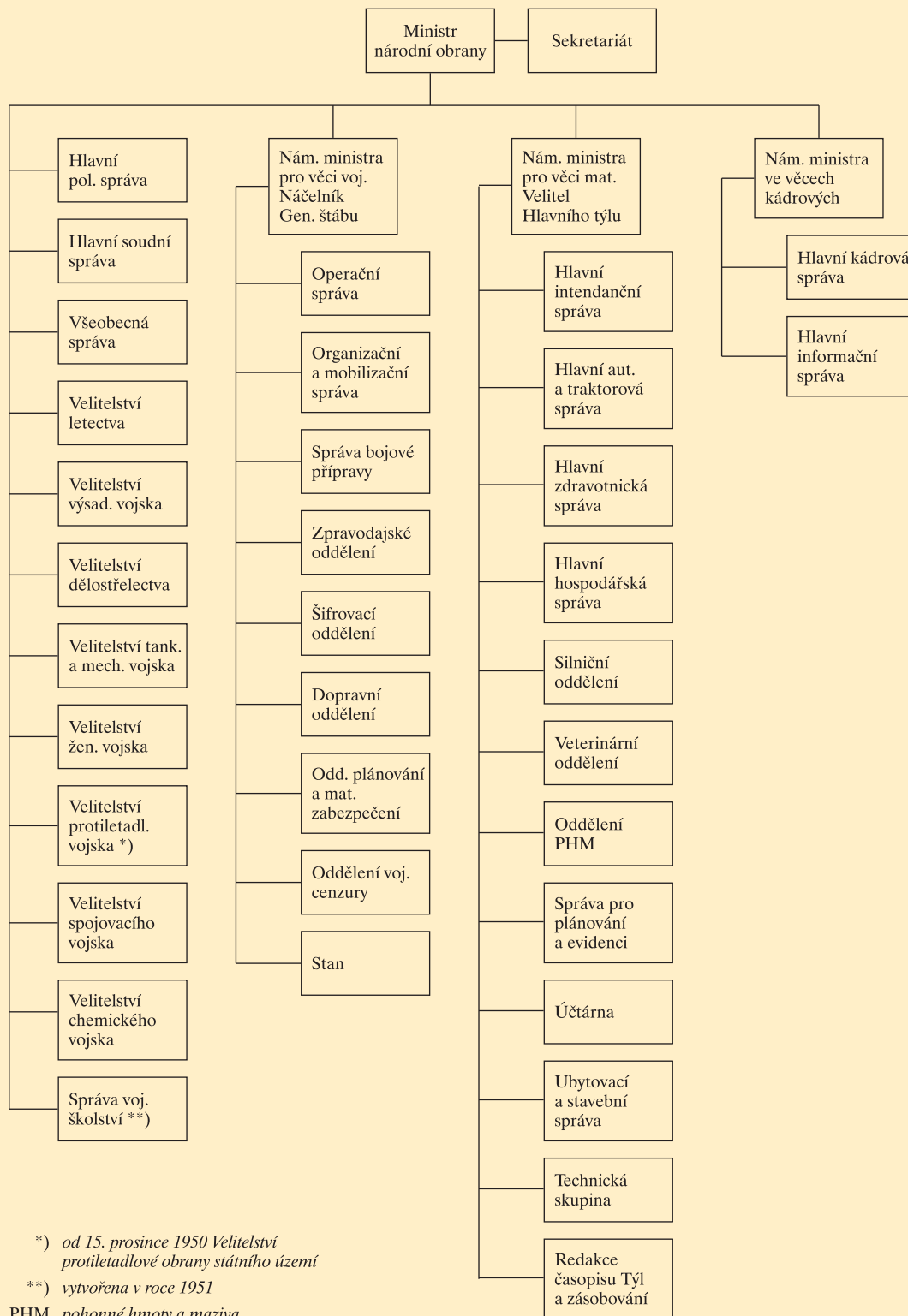

Členové Vojenského komitétu při ÚV KSČ Klement Gottwald, Rudolf Slánský, Bedřich Reicin a Ludvík Svoboda

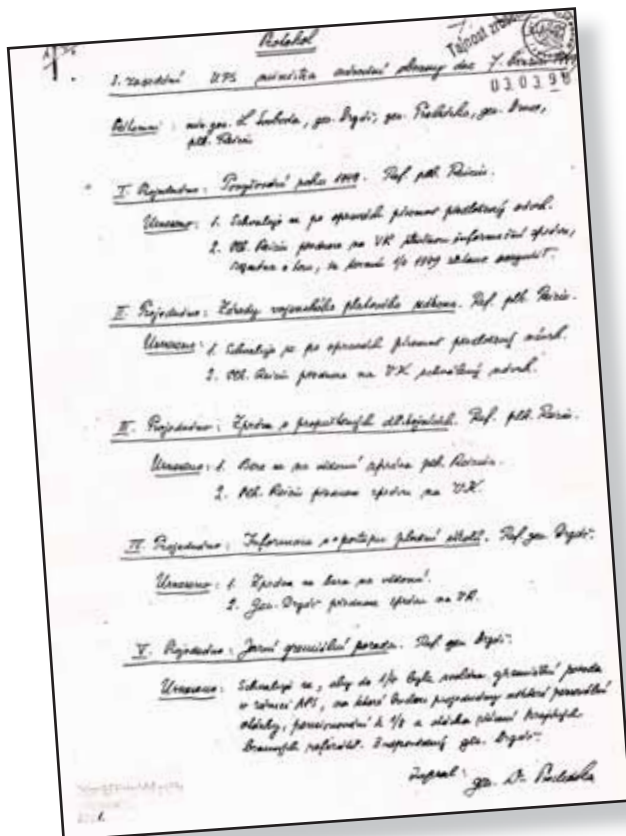

Protokol zasedání porady náměstků ministra národní obrany dne 2. března 1949

Organizace MNO
od srpna 1950

Přestože NROS vznikla jako státní orgán, byla ve skutečnosti orgánem KSČ, jelikož její členové byli zároveň vysokými stranickými funkcionáři. Obnovení NROS a přípravy na vznik Státního výboru obrany vlasti vedly na počátku roku 1950 ke zrušení orgánů působících ještě před únorem 1948 – Generálního sekretariátu obrany státu a Meziministerského sboru obrany státu, jehož úkoly týkající se koordinace zbrojní výroby a dalších hospodářských otázek přešly na SUP, kde byla vytvořena skupina branného hospodářství.

Protokol 3. zasedání UPS ministra národní obrany dne 7. března 1949

Po rozhodnutí nevytvářet Státní výbor obrany vlasti byla v prosinci 1950 činnost NROS ukončena a řešení otázek obrany státu a výstavby ozbrojených sil přešlo na politický sekretariát a předsednictvo ÚV KSČ. Čs. armáda tak byla podřízena přímo vedení KSČ.

Nejdůležitějším výkonným orgánem vojenské výstavby státu a nejvyšším orgánem vojenské správy zůstalo Ministerstvo národní obrany, v němž byla po únoru 1948 zrušena funkce státního tajemníka. Ministerstvo vedené L. Svobodou prošlo v letech 1948–1949 řadou reorganizací, které měnily jeho strukturu. Jednou

z nejvýznamnějších změn bylo zřízení funkcí náměstků ministra v listopadu 1948 – pro věci vojenské (náčelník Hlavního štábu), jímž byl arm. gen. Š. Drgáč, pro věci politicko-právní (div. gen. J. Procházka), pro věci osobní (plk. B. Reicin) a pro věci materiální (div. gen. V. Drnec).

Ministr spolu se svými náměstky tvořil od února 1949 Užší poradní sbor ministra národní obrany (UPS), nově vytvořený orgán, který postupně nahradil Armádní poradní sbor a na jehož zasedáních se projednávaly zásadní i méně důležité otázky výstavby a života armády. Armádní poradní sbor byl vzhledem ke své početnosti shledán „těžkopádný“, protože neumožňoval přijímat rychlá rozhodnutí zejména v personálních otázkách a mnoho na tom nezměnila ani změna jeho statutu v srpnu 1949. Do konce roku 1949 se přestal scházet, třebaže oficiálně existoval až do roku 1951.

Dne 25. dubna 1950 byl novým ministrem národní obrany jmenován JUDr. Alexej Čepička, který nahradil ve funkci dosavadního ministra L. Svobodu, jenž nebyl schopen plnit úkoly urychlené výstavby čs. armády, dostal se pod silný vliv generálů J. Procházky a B. Reicina a především ztratil důvěru v Moskvě. Následně byly provedeny i další personální změny na nejvyšších funkcích. Odvolání byli např. náčelník Hlavního štábu gen. Š. Drgáč, jeho zástupce gen. R. Bulandr, náměstek pro věci materiální gen. V. Drnec nebo velitel Vojenské oblasti 1 gen. K. Klapálek. Novým náčelníkem Hlavního štábu se stal gen. J. Procházka a novými náměstky ministra brig. gen. Čeněk Hruška, náčelník nově vytvořené Hlavní politické správy a brig. gen. Bohuslav Laštovička (náměstek pro věci materiální), dosavadní velvyslanec v Moskvě. Tito muži v čele s A. Čepičkou vytvořili kolegium, které fakticky řídilo celý resort.

Nový ministr přicházel s jednoznačným úkolem – přeměnit čs. armádu v nejkratší možné době podle sovětského vzoru. Již v srpnu 1950 reorganizoval MNO vytvořením systému hlavních správ a Hlavní štáb na Generální štáb se třemi velkými správami (operační, organizační a mobilizační, bojové přípravy). Tim vytvořil předpoklady pro provádění dalších organizačních změn na nižších stupních velení až po stupeň svazek.

Užší poradní sbor jako hlavní orgán k projednávání zásadních otázek výstavby a života armády byl rozšířen o sovětské poradce, bez jejichž souhlasu nemohlo být přijato žádné rozhodnutí. Počátkem března 1951 vznikl podle sovětského vzoru

ČEPIČKA Alexej

(18. 8. 1910 – 30. 9. 1990)

JUDr., ministr vnitřního obchodu, spravedlnosti a národní obrany

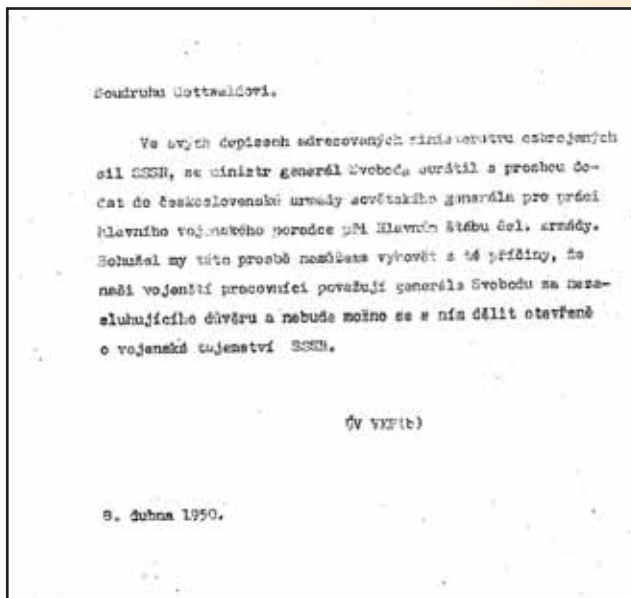
Vystudoval práva, v roce 1929 vstoupil do KSČ a pracoval jako koncipient v advokátní kanceláři v Ostravě. V roce 1942 byl zatčen gestapem a vězněn v Osvětimi a Buchenwaldu. Po osvobození se stal předsedou Městského revolučního výboru v Kroměříži, kde poprvé uplatnil svůj razantní a populistický přístup. Ve volbách v roce 1946 byl zvolen poslancem Ústavodárného národního shromáždění, v prosinci 1947 jmenován ministrem vnitřního obchodu. V Gottwaldově poúnorové vládě se stal ministrem spravedlnosti a v průběhu tzv. právnícké dvouletky přebudoval čs. právní řád podle sovětského vzoru. Měl osobní podíl na vydání zákona č. 231/1948 Sb. i dalších a na politických procesech. Jako generální tajemník Ústředního akčního výboru Národní fronty, člen tzv. církevní šestky na ÚV KSČ a od října 1949 předseda Státního úřadu pro věci církevní řídil tažení proti katolické církvi a stal se organizátorem Katolické akce namířené proti Vatikánu. Dne 25. dubna 1950 byl jmenován ministrem národní obrany. Dostal resort zcela pod svůj vliv, učinil z něj „stát ve státě“ a velmi rychle přebudoval čs. armádu důsledně podle sovětského vzoru. Zlepšil také péči o vojáky z povolání i v základní službě. V lednu 1953 se stal náměstkem předsedy vlády, v srpnu téhož roku prvním náměstkem. Po smrti svého tchána K. Gottwalda ztrácel sovětskou podporu a dostával se do izolace. K 25. dubnu 1956 byl odvolán ze všech funkcí a mj. obviněn z tzv. kultu osobnosti. Odešel do invalidního důchodu.

DRGÁČ Šimon

(8. 11. 1892 – 30. 6. 1980)
arm. generál, náčelník Hlavního štábu

Italský legionář, absolvent Válečné školy, sloužil v různých velitelských a štábních funkcích u 10. pěší divize na Slovensku a u ZVV v Košicích a Praze. V letech 1929–1931 byl čs. vojenským atašé v Paříži. Po návratu byl přidělen k Hlavnímu štábu, v březnu 1936 ustanoven velitelem pěšího pluku v Hranicích a později se stal náčelníkem štábu generálního inspektora čs. branné moci. V září 1939 byl pro odbojovou činnost zatčen gestapem a poslán do koncentračního tábora Flossenburg. Po návratu do vlasti se stal velitelem Vojenské akademie v Hranicích, v říjnu 1946 1. podnáčelníkem Hlavního štábu a od dubna 1948 prvním zástupcem náčelníka Hlavního štábu. V srpnu téhož roku byl jmenován náčelníkem Hlavního štábu. Nesl odpovědnost za čistky ve velitelském sboru armády i další formy politických represí. V březnu 1950 byl z funkce odvolán a následující rok zatčen. V jednom z posledních politických procesů byl v roce 1954 odsouzen k 24 letům vězení pro sabotování výstavby armády. O dva roky později byl propuštěn.

Překlad a opis dopisu zasláního z Moskvy Klementu Gottwaldovi

systém vojenských rad na jednotlivých stupních velení. Na rozdíl od Sovětské armády, kde vojenské rady pracovaly jako rozhodující kolektivní řídicí orgány příslušných velitelů a ministra, měly v čs. armádě pouze poradní působnost. Vojenská rada ministra národní obrany, která projednávala všechny důležité otázky spojené s budováním armády a zvyšováním její bojovosti, byla složena z ministra jako předsedy a jeho náměstků, členy rady byli také sovětsí poradci nejvyšších armádních představitelů. Podobné složení měly vojenské rady u velitelů letectva a vojenských okruhů.

Hned po svém nástupu se A. Čepička sešel se zástupcem sovětského vojenského atašé v Praze, s nímž jednal o urychleném vyslání poradců. Jejich příchod byl považován za jeden z hlavních předpokladů výstavby čs. armády podle sovětského vzoru už od února 1948. O vyslání poradců žádala již na podzim roku 1948 v Moskvě delegace vrcholných představitelů čs. armády (L. Svoboda, Š. Drgáč, V. Drnec, J. Procházka, B. Reicin a další) při jednání o unifikaci výzbroje, organizaci a výcviku armády a systému velení. Ze sovětské strany byl dán pouze příslib prostudování požadavků. Když ani během roku 1949 nepřišla z Moskvy jasná odpověď, chápala to čs. strana jako odmítnutí, tím spíše, že ze sovětské strany bylo čs. představitelům při různých příležitostech připomínáno, že na vedoucích místech v armádě je příliš mnoho lidí spjatých s první republikou včetně ministra L. Svobody. To uspošilo rozhodnutí o jeho odvolání.

Přijímání důstojníka za člena KSČ

Nejdůležitější bylo stále upevňovat vedoucí úlohu KSČ

PROCHÁZKA Jaroslav

(26. 6. 1897 – 7. 9. 1980)
div. generál, náčelník HSVO
Generálního štábu

Po stanovení úkolu urychlit výstavbu čs. armády a přetvořit ji důsledně podle sovětského vzoru se vyslání sovětských vojenských poradců stalo jedním z prvořadých úkolů. Proto nový ministr A. Čepička na jednání se zástupcem sovětského vojenského ataše dohodl sestavení seznamu funkcí v armádě, u nichž měli poradci působit a jejich první skupina přišla do Československa už v květnu 1950. Počet sovětských poradců v čs. armádě neustále narůstal, v roce 1955 dosáhl čísla 264, další desítky poradců pracovaly v čs. podnicích zbrojní výroby. Jedni působili dlouhodobě u druhů vojsk, na ministerstvu, Generálním štábu a na učilištích, kde se podíleli na tvorbě dokumentů pro změny organizace a výcviku armády, pomáhali při zavádění sovětských vojenských předpisů a řádů apod. Zejména jejich prostřednictvím prosazoval sovětský generální štáb své záměry přetvořit čs. armádu podle sovětského vzoru. Druzí byli vyžádáni k řešení dílčích úkolů, většinou technických problémů při zavádění nové výzbroje a techniky do čs. armády a působili v Československu krátkodobě, jenom několik měsíců. Sověští poradci v armádě tvořili od počátku vnitřně organizovaný útvar, v jehož čele stál hlavní poradce ministra. V letech 1950–1954 jím byl genplk. N. I. Gusev, jehož vystřídal v červenci 1954 A. P. Běloborodov.

Třetím způsobem, jímž KSČ ovládla armádu, byla výstavba armádních stranických orgánů a organizací. Vojáci – komunisté byli i po únoru 1948 organizováni v místních organizacích KSČ podle místa bydliště nebo – v případě vojáků z povolání – podle posádky a ve vojscích vyvíjela činnost neveřejná stranická organizace. Počet komunistů zejména mezi příslušníky velitelského sboru prudce narůstal v důsledku nábory do KSČ uskutečňovaném na jaře 1948 v rámci tzv. Gottwaldovy výzvy a na konci roku bylo členy KSČ již okolo 80 procent vojáků z povolání. Po velké prověrce na přelomu let 1948/1949 měla KSČ v armádě na 25 000 členů a 16 000 kandidátů.

Příliv členů a potřeba zajistit jejich vliv v útvech a jednotkách vedla v dubnu 1948 k vytvoření tzv. vojenských skupin při místních organizacích KSČ, které měly řešit specifické vojenské problémy. Protože v průběhu letních měsíců roku 1948 začalo v armádě docházet k zakládání organizací KSČ živelně a v rozporu se služebním řádem, rozhodl 25. září sekretariát ÚV KSČ o vytvoření útvarových organizací strany postavených na úroveň základních organizací, což odporovalo jak základním řádům armády, tak i platným Stanovám KSČ. Byl vydán Organizační řád Útvarové organizace, která se sice měla nadále scházet mimo vojenské objekty, ale v praxi toto ustanovení nebylo dodržováno. Útvarové organizace byly dočasně vytvářeny odděleně pro členy z řad vojáků z povolání a odděleně pro mužstvo, včetně podporučíků základní služby, aspirantů a dělesloužících poddůstojní-

Ruský a francouzský legionář, po propuštění z činné služby vystudoval práva a věnoval se advokacii. Od roku 1921 byl činný v komunistickém hnutí, v roce 1931 odejel do SSSR, kde pracoval jako redaktor, žurnalista a překladatel. Z pověření moskevského vedení KSČ odešel k čs. vojenské jednotce v Buzuluk, stal se osvětovým důstojníkem 1. čs. samostatného polního praporu v SSSR a s B. Reicinem vedl organizaci KSČ u jednotky. Byl osvětovým důstojníkem 1. čs. samostatné brigády i 1. čs. armádního sboru v SSSR. V dubnu 1945 byl jmenován náčelníkem HSVO, stal se členem APS, UPS a Vojenské komise při ÚV KSČ, patřil k hlavním exponentům KSČ ve velení armády. Po únoru 1948 stál v čele AVSP a v listopadu 1948 byl jmenován náměstkem ministra pro věci politicko-právní. Aktivně se podílel na čistkách v armádě a represích vůči vojákům z povolání i v základní službě. V dubnu 1950 se stal náčelníkem Generálního štábu. Z funkce byl odvolán a z armády propuštěn v roce 1952, působil jako pedagog na Univerzitě Karlově, v letech 1957–1966 byl jejím rektorem. Poté se stal profesorem VPA KG a v roce 1969 přešel na VHÚ jako vedoucí vědecký pracovník.

KRATOCHVÍL Václav

(24. 9. 1903 – 4. 2. 1988)
genplk., náčelník Generálního štábu

V letech 1923–1926 vystudoval Vojenskou akademii v Hranicích a absolvoval Aplikační školu dělostřelectva v Olomouci, v hodnosti poručíka nastoupil k dělostřeleckému pluku 12, později byl I. důstojníkem baterie u dělostřeleckého oddílu 262 v Černém a od října 1932 sloužil u dělostřeleckého pluku 7 v Olomouci. V letech 1934–1936 absolvoval Vysokou školu válečnou v Praze a působil ve velitelských a štábních funkcích u 10. pěší divize v Banské Bystrici a u III. armádního sboru v Brně a Jihlavě. Od července 1939 sloužil ve vládním vojsku u praporu 10 v Bučovicích. Zapojil se do odbojového hnutí v Obráně národa a byl náčelníkem štábu Zemského velení národního odboje na Moravě. V prosinci 1940 zatčen gestapem a vězněn až do konce války. Po osvobození pracoval ve štábu V. armádního sboru v Brně, od září 1945 se stal náčelníkem štábu 6. pěší divize. V letech 1947–1949 studoval na Nejvyšší vojenské akademii K. J. Vorošilova v Moskvě. Po návratu byl jmenován přednostou operačního oddělení Hlavního štábu, od dubna 1950 se stal zástupcem náčelníka Hlavního (Generálního) štábu a náčelníkem operačního oddělení. K 31. 1. 1952 do 27. 7. 1958 náčelník Generálního štábu čs. armády, poté náčelník Vojenské akademie Antonína Zápotockého v Brně. V lednu 1961 přeložen do výslužby.

Slavnostní vyřazení nových osvětových důstojníků v roce 1949

ků. Branné komise KSČ už neměly přímo vstupovat do řízení útvarových organizací a jejich činnost se měla soustředit výhradně do civilního sektoru.

K řízení práce KSČ v armádě byly současně ustaveny řídicí orgány – Armádní vedení stranické práce (AVSP – do ledna 1949 Ústřední vedení stranické práce) v čele se sbor. gen. J. Procházkou a podléhající přímo sekretariátu ÚV KSČ a obdobné orgány byly zřízeny u vojenských oblastí, divizí a pluků. V nově utvořených stranických strukturách měla významné postavení převážná většina osvětových důstojníků, kteří byli jmenováni do funkcí předsedů nebo tajemníků, popř. působili jako instruktoři.

Zahájení činnosti útvarových organizací a orgánů KSČ znamenalo zásadní přelom při uplatňování přímého vlivu KSČ na všechny oblasti výstavby a života armády. Přineslo s sebou ale také určité problémy – některé útvarové organizace a zejména jejich výbory ve snaze prosadit urychleně vliv KSČ ne vždy plně respektovaly rozkazy a nařízení velitelů a v některých případech přímo zasahovaly do jejich pravomocí, přestože Organizační řád Útvarové organizace jednoznačně stanovil: „Nevměšují se do velitelské pravomoci, neprojednávají otázky dotýkající se velitelské pravomoci. ... Jedině výbor je oprávněn projednávat otázky dotýkající se velitelské pravomoci“. Často byly také uměle politizovány ryze odborné otázky.

Po IX. sjezdu došlo k dalšímu prohloubení vlivu KSČ a upevnění její pozice v armádě. Na základě nových směrnic ÚV KSČ byly sloučeny stranické organizace vojáků základní služby a vojáků z povolání v jednotnou útvarovou organizaci, která rovněž sdružovala občanské pracovníky vojenské správy. Útvarové organizace měly striktně zakázáno kontrolovat nebo kritizovat služební činnost velitelů, rozkazy a nařízení mohly být pouze projednávány, ale praxe byla i nadále jiná.

Počátkem roku 1950 byla organizační výstavba armádní stranické organizace v základních rysech dokončena a v dalších letech docházelo jen k dílčím změnám.

První náčelník HPS brig. gen. Čeněk Hruška

Schůze vojenské skupiny ČSM

nám, jejichž smyslem bylo posilování vlivu komunistů na výstavbu a život vojsk. V první polovině padesátých let bylo v KSC organizováno okolo 60 procent vojáků z povolání a 10 procent vojáků základní služby.

Vytvoření útvarových organizací a orgánů KSC v armádě změnilo postavení osvětových důstojníků, kteří patřili k neaktivnějším komunistům. Na zasedání ÚV KSC v únoru 1950 je ministr L. Svoboda ve svém vystoupení označil za „představitel strany v armádě, zástupce velitele pro politické věci a spojovací článek mezi velitelem a útvarovou organizací“. Pojmenoval tak skutečnost, že výchova a osvěta se v nových podmínkách změnila ve stranickopolitickou práci v duchu ideologie a potřeb KSC. K vlastnímu ustavení osvětových důstojníků do funkcí zástupce velitelů pro politické věci (ZVP) došlo na základě rozkazu ministra národní obrany z 15. června 1950. Opět šlo o převzetí vzoru ze Sovětské armády a rozkaz spolu s příslušnými směrnicemi O zvýšení zodpovědnosti a rozšíření pravomoci zástupců velitelů pro politické věci se stal základním dokumentem pro zřízení jednotného stranickopolitického orgánu čs. armády, který spojil stranickou a služební linii v jeden celek a dále prohloubil vliv a postavení KSC v armádě. To si vynutilo změnu místa a poslání Hlavní správy výchovy a osvěty, která se z orgánu výchovy a osvěty přeměnila ve stranickopolitický orgán. V polovině roku 1950 byla reorganizována na Hlavní politickou správu (HPS) s postavením centrálního služebního a politického orgánu pro řízení veškeré stranickopolitické práce v čs. armádě, který měl postavení oddělení ÚV KSC. V listopadu 1950 převzala HPS také úkoly zrušeného AVSP. Prvním náčelníkem HPS byl jmenován brig. gen. Č. Hruška, kterého 23. října 1951 vystřídal brig. gen. Oskar Jeleň a 18. dubna 1952 plk. Ján Zeman.

Protože počty původních osvětových důstojníků na nové úkoly nestačily, byla přijata řada opatření k jejich rychlému navýšení. Vedle náboru v řadách poddůstojníků v záloze a kádru KSC z civilu, jimž se dostalo krátkodobých kurzů a školení, byla vytvořena síť vojenskopolitických škol a učilišť. Stranickopolitický aparát velmi rychle prorůstal do armádního organizmu a vedle vnitrostranické a politickovýchovné práce, propagace a agitace důsledně vycházející z komunistické ideologie, řešil i otázky výstavby a potřeby vojsk.

Vojaři základní služby a mladší důstojníci byli organizováni v Československém svazu mládeže (ČSM). První organizace – dobově vojenské a dílčí skupiny – byly zakládány od 1. října 1949 a do poloviny roku 1950 již bylo v ČSM organizováno na 75 procent vojáků základní služby. Toto číslo se uvádělo po celou první polovinu padesátých let. Vedle politickovýchovné práce a náboru do vojenských škol organizoval či spoluorganizoval ČSM v armádě různá hnutí a soutěže (Vzorný voják, Fučíkův čtenářský odznak apod.) a podílel se rovněž na rozvoji zájmové umělecké a sportovní činnosti.

n n n

V dubnu 1952 nastoupil do čela HPS plk. Ján Zeman

Třídně uvědomělý důstojník

Destrukce velitelského sboru čs. armády a vojenské školství

Obsazení vyšších velitelských funkcí čs. armády v listopadu 1948

Vojenská oblast

- 1 arm. gen. Karel Klapálek
- 2 sbor. gen. Jan Satorie
- 3 arm. gen. Zdeněk Novák
- 4 sbor. gen. Michal Širica

Armádní sbor

- I. brig. gen. Karel Čejka
- II. brig. gen. Jaroslav Hrabovský
- III. brig. gen. Jaroslav Brož
- IV. div. gen. Mikuláš Markus

Pěší divize

1. plk. pěch. František Fanta
3. brig. gen. Miroslav Kukla
4. brig. gen. Václav Dvořák
5. brig. gen. Jiří Berger
6. brig. gen. Karel Ondráček
8. plk. gšt. Stanislav Zima
9. plk. gšt. Ján Stanek
10. plk. gšt. Ludovít Sozanský
11. brig. gen. Eduard Šindler
12. plk. gšt. Karel Hron
14. brig. gen. František Kotrč

Pěší brigáda

2. plk. gšt. František Patera
7. plk. pěch. Jaroslav Maršál
13. brig. gen. Karel Kostka

Tankový sbor

- brig. gen. Alexandr Fusek

Posádkové velitelství Velké Prahy

- div. gen. Josef Ejem

Prvním a základním krokem, který měl KSČ zajistit ovládnutí armády, byla změna složení jejího velitelského sboru. Proto k prvním čistkám mezi vojáky z povolání začalo docházet hned po 25. únoru 1948, kdy byli z armády propuštěni generálové a vyšší důstojníci, které mělo na svých seznamech „nespolehlivých“ 5. oddělení Hlavního štábu. Velmi brzy však politicky motivované čistky nabyly charakter totální destrukce celého velitelského sboru čs. armády a byly umocněny systémem následných represí, zasahujících nejen propuštěné vojáky z povolání, ale i jejich rodinné příslušníky. Pomocí velmi nevybíravých a brutálních metod se KSČ podařilo ve velmi krátké době zcela rozbít velitelský sbor armády vytvořený před únorem 1948 a s využitím různých forem rychlopřípravy vybudovat nový, odpovídající jejím potřebám. V důsledku toho, že velitelský sbor v sobě nenašel už v letech 1945–1948 sílu čelit politickým tlakům na své vytváření a podobu a nevytvořil si vědomí stavovské jednoty a sounáležitosti, nenarazila KSČ při jeho destrukci na organizovanější odpor. Čistky zasáhly všechny skupiny důstojníků bez rozdílu (Západ, Východ, domácí odboj, předmnichovská armáda), rozdílná byla pouze jejich intenzita.

Politické perzekuce v armádě byly součástí procesu, který probíhal v celé společnosti a jeho cílem bylo upevnit mocenské vítězství KSČ a učinit jej nezvratným. Měly i stejné formy jako v civilním sektoru: od propouštění novému režimu nepohodlných lidí přes jejich násilné vystěhování, zbavení důchodů a dalších zákonných požitků až po zatýkání a odsuzování ve vykonstruovaných procesech či mimosoudní způsoby postihu (tábory nucené práce). Všechny zatčené vojáky čekalo psychické i fyzické trýznění v púdních kobkách budovy Hlavního štábu, nechvalně proslulém hradčanském „Domečku“ i dalších nezákonných věznicích 5. oddělení Hlavního štábu, které je mělo přinutit (a většinou také přimělo) k přiznání předem připravené viny.

Primární formou represí proti velitelskému sboru bylo propuštění z armády, většinou doplněné odnětím vojenské hodnosti, vyznamenání, titulů, výsluhy, popř. důchodu. Podklady pro propuštění nejprve dodávalo 5. oddělení Hlavního štábu a od počátku roku 1949 nově ustavený X. odbor MNO, v němž působila řada příslušníků bývalého OBZ. Byl přímo podřízen náměstkovi ministra pro věci osobní plk. B. Reicinovi, který s div. gen. Jaroslavem Procházkou, náměstkem ministra pro věci politicko-právní a současně náčelníkem HŠVO a předsedou AVSP, měl největší podíl na průběhu a podobách represí proti velitelskému sboru. Ministr L. Svoboda ani další vysocí funkcionáři armády nebyli schopni se proti jimi předkládaným návrhům výrazněji postavit. Vliv obou náměstků ministra a jejich možnosti se ještě zvýšily na počátku roku 1949 po vzniku UPS.

Hlavním podkladem pro propouštění z armády byl zákon č. 72/1946 Sb., jehož platnost byla zákonem č. 134/1948 Sb. prodloužena do konce roku 1948. Vedle seznamů připravovaných 5. oddělením Hlavního štábu byly podkladem k propuštění z armády také návrhy ÚAV NF. Od počátku roku 1949 přestalo mít propouštění z armády právní základ a bylo prováděno pouze administrativní cestou, především formou různých prověrek. Ty připravoval X. odbor a vágně stanovená kritéria (vztah k lidově demokratickému zřízení, osvojování sovětských zkušeností apod.) umožňovala shledat „politicky nespolehlivým“ prakticky každého. Navíc byla směrná čísla důstojníků, které je třeba propustit z armády, stanovována předem. V červenci 1950 byl přijat Zákon o opatřeních souvisejících s úpravou kázeňského práva příslušníků ozbrojených sil č. 85/1950 Sb., který byl používán po celou první polovinu padesátých let a umožňoval de facto libovolné propouštění i další represivní kroky, mj. i proto, že měl zpětnou platnost. Byl používán také proti důstojníkům propuštěným či penzionovaným před únorem 1948.

Vyšší formou postihu důstojníků bylo jejich zatčení a vyšetřování, které končilo převážně soudním postihem. Pokud byl případ shledán politickým, byl proti vojákům z povolání používán nechvalně proslulý Zákon na ochranu lidově demo-

Podklady pro provádění čistek připravovala studijní skupina 5. oddělení Hlavního štábu vedená plk. Josefem Musilem

kratické republiky č. 231/1948 Sb., na jehož základě stanuli nikoliv před vojenským, ale státním soudem, který vynášel nejpřísnější rozsudky včetně trestů smrti. Před vojenskými soudy končili vojáci, kteří se provinili tzv. vojenskými trestnými činy, jako bylo prozrazení vojenského tajemství, neuposlechnutí rozkazu, urážka mezi vojáky, ztráta zbraně apod. U vojenských soudů probíhaly také tzv. následné procesy s „pomahači“ těch, kteří byli odsouzeni státním soudem. Vedle soudního postihu byli vojáci z povolání postihováni také mimosoudní cestou, která byla uskutečňována pouhým administrativním aktem bez sdělení obvinění a možnosti obhajoby nebo odvolání. Jednalo se především o internaci asi 300 důstojníků v TNP Mírov, který byl zřízen v roce 1949 pro vojáky z povolání vyhozené z armády, u nichž chyběl zákonný důvod pro odsouzení. Tábor existoval do roku 1951 a byl známý nelidskými podmínkami. Stejně jako bývalí důstojníci propuštění z věznic, byli také vojáci z TNP Mírov po svém propuštění sledováni vojenskou kontrarozvědkou a StB.

První etapa čistek trvala od konce února do dubna 1948 a její oběti se stali převážně generálové a důstojníci, kteří již před únorem figurovali na seznamech „nespolehlivých“ pořizovaných 5. oddělením Hlavního štábu. Opatření proti těmto vojákům z povolání projednával APS, který na svých prvních zasedáních po 25. únoru 1948 schválil propuštění 27 generálů a 344 důstojníků. Do poloviny dubna k nim přibýlo dalších zhruba 470 důstojníků. K zatýkání propuštěných generálů a důstojníků docházelo jen ojediněle (gen. Miloš Žák, špkt. J. Němeček, špkt. M. Teichman) a před soudem stanuli až v druhé polovině roku 1948. Většinou byli, vzhledem k pozdějším rozsudkům, odsouzeni k poměrně „nízkým“ trestům (do 8 let).

Druhá etapa poúnorových perzekucí v čs. armádě proběhla od května 1948 do února 1949 a byla součástí úsilí KSČ o vytvoření nové struktury mocenských institucí a prosazení jejího mocenského monopolu. Pro další provádění čistek v armádě byl přijat zákon č. 134/1948 Sb., který rozdělil tzv. politicky nespolehlivé důstojníky do několika kategorií. Někteří byli ihned propuštěni, jiní mohli pod dohledem 5. oddělení Hlavního štábu, stranických organizací a orgánů prokázat, že si důvěru nového režimu zaslouží. V tomto období postihlo propuštění z armády zhruba 2 000 generálů a důstojníků. Velké čistky proběhly také mezi vojenskými akademiky ve VA v Hranicích a ve VLA v Hradci Králové.

Tuto etapu perzekucí předznamenovalo zatčení gen. H. Píky, který byl v lednu 1949 odsouzen k trestu smrti a popraven. Příprava a průběh procesu i výše trestu dokládaly přitvrzení represí komunistického režimu proti jeho skutečným i vykonstruovaným nepřítelům. Vedle rozsudků smrti začaly být ukládány tresty v rozmezí 15 až 20 let popř. doživotí. Stále více zatčených a odsouzených vojáků z povolání se stávalo obětí různých provokací připravených 5. oddělením Hlavního štábu, které měly vytypované generály a důstojníky zkompromitovat a umožnit jejich zatčení a následné odsouzení. Obava z perzekucí vedla do března 1949 k emigraci více než 150 generálů a důstojníků.

Třetí etapa poúnorových čistek v armádě proběhla od března do září 1949. Začala novým prověřováním téměř 3 000 generálů a důstojníků ústředních úřadů a složek (MNO, Hlavní štáb, VŠV), ale charakteristickou se pro ni stala likvidace celých skupin důstojníků (letci ze Západu) a „odhalování“ tzv. protistátních skupin připravujících vojenský puč proti novému režimu (Pravda vítězí, Praha–Žatec, Květa, Irena), které však byly s velkou pravděpodobností vytvářeny uměle agenty 5. oddělení Hlavního štábu a pod jeho kontrolou. Novým prvkem bylo spojování vojenské „protistátní“ činnosti s civilní, což souviselo s tažením proti organizacím (Junák, Sokol), které neměla KSČ pod plnou kontrolou nebo chystala jejich zrušení. Tresty vynesené státními soudy byly většinou velmi vysoké – rozsudky smrti, doživotí nebo vězení od 15 do 20 let.

Čtvrtá etapa poúnorových čistek začala na podzim 1949 a v několika vlnách pokračovala až do roku 1953. Do značné míry byla v režii sovětských poradců, kteří byli pozváni do Československa na podzim 1949 a začali připravovat politické procesy podle jednotného schématu, který vycházel z praxe v ostatních státech sovětského bloku. Vnesli také do vyšetřovací praxe daleko brutálnější metody a postupy. Jedním z nejčastějších obvinění byla sabotáž uplatňování sovětských zkušeností při výstavbě armády po únoru 1948. Pokračovala likvidace celých skupin důstojníků (velitelé čs. vojenských jednotek na Západě, vojenští atašé) i spojování procesů proti důstojníkům s velkými civilními procesy (Milada Horáková). Příslušníci armády nechyběli ani v největším „monstrprocesu“ v Československu – mezi obviněnými z příslušnosti k tzv. protistátnímu spikleneckému centru vedenému R. Slánským byl i bývalý náměstek ministra národní obrany a tvůrce OBZ

REICIN Bedřich

(28. 9. 1911–2. 12. 1952)

div. generál, náměstek ministra národní obrany pro osobní věci

Pracoval jako novinář, byl činný v komunistickém hnutí a několikrát byl zatčen, mj. pro podezření ze špionáže ve prospěch SSSR. Ve vazbě policie a gestapa skončil také v březnu 1939. V březnu 1940 vycestoval legálně do SSSR, kde pracoval v čs. sekci moskevského rozhlasu. Po přepadení SSSR byl zatčen a odeslán do gulagu na poloostrově Kola. V září 1941 se přihlásil do čs. vojenské jednotky v SSSR, stal se pomocníkem osvětového důstojníka a redaktorem periodika *Naše vojsko v SSSR*. Prosazoval linii KSČ a podílel se na řízení stranické organizace, měl úzké styky se sovětskými zpravodajskými orgány. V lednu 1943 byl jmenován osvětovým důstojníkem 1. čs. samostatného polního praporu, zúčastnil se bojů u Sokolova, kde byl raněn. Stal se zástupcem osvětového důstojníka 1. čs. samostatné brigády, v roce 1944 instruktorem pro formování 2. čs. paradesantní brigády a členem Velitelství osvobozeného území na Podkarpatské Ukrajině. Od ledna 1945 stál v čele nově zřízeného OBZ 1. čs. armádního sboru v SSSR, později byl jmenován náčelníkem HOBZ, které vybudoval, dostal po svůj vliv a využíval ve prospěch KSČ. V únoru 1948 byl jednou z klíčových osob v armádě a poté největší armádní autoritou KSČ. Byl členem UPS, od listopadu 1948 náměstkem ministra pro osobní věci, spolu s J. Procházkou inicioval a řídil čistky mezi vojáky z povolání i další represe. V lednu 1951 byl propuštěn z armády, v únoru zatčen a v procesu s tzv. spikleneckým protistátním centrem odsouzen k trestu smrti.

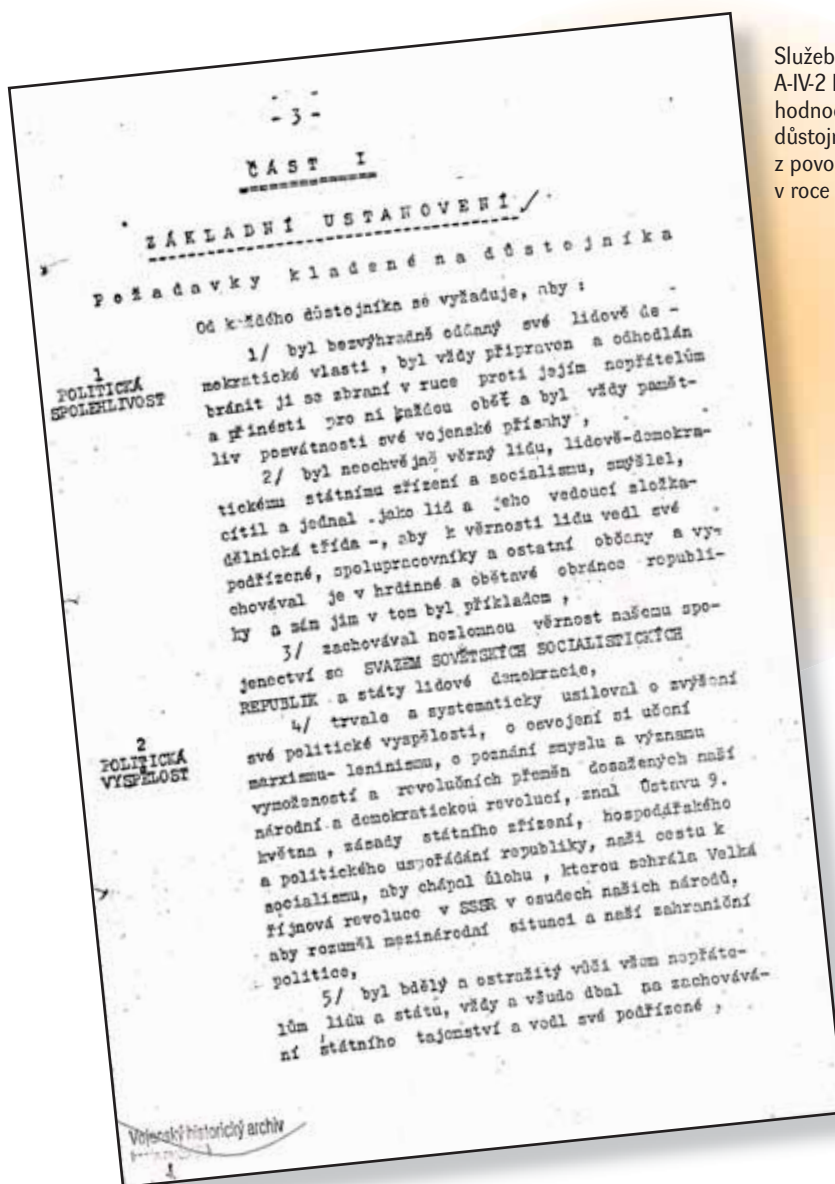

PÍKA Heliodor

(3. 7. 1897 – 21. 6. 1949)

div. generál, náčelník Čs. vojenské mise v SSSR, podnáčelník Hlavního štábu

Ruský a francouzský legionář, bojoval u Bachmače, Zborova, v Alsasku, Champagni a Ardenách. Po návratu absolvoval Vojenskou školu pro pěchotu ve francouzském St. Cyru, poté byl instruktorem Vojenské akademie v Hranicích. Vystudoval Válečnou školu v Praze a Vysokou válečnou školu v Paříži. Působil na ZVV v Praze, od září 1932 byl čs. vojenským atašé v Bukurešti, patřil k nejlepším čs. zpravodajcům a diplomatům. Od roku 1937 pracoval v Generálním sekretariátu obrany státu. Po okupaci zbytku českých zemí odešel do Bukurešti, odkud organizoval přechody čs. občanů do emigrace. Od roku 1941 stál v čele Čs. vojenské mise v SSSR. Protože při budování čs. jednotek důsledně prosazoval politiku čs. londýnské vlády, dostával se do častých neshod se sovětskými orgány i moskevským vedením KSČ. Po skončení války se stal podnáčelníkem Hlavního štábu a účastnil se mírové konference v Paříži, kde hájil zájmy své vlasti. Ve funkci zástupce náčelníka Hlavního štábu řídil od listopadu 1946 zpravodajské záležitosti, vojenské školství a přípravu mobilizačních plánů, v té době však byl už sledován OBZ. Již 1. března 1948 byl odeslán na zdravotní dovolenou a 5. května téhož roku zatčen. Prošel krutými výslechy a osobně ho vyšetřoval B. Reicin. V jednom z prvních „vojenských“ politických procesů byl v lednu 1949 odsouzen za vykonstruovanou vojenskou zradu k trestu smrti. Popraven byl ve věznicí Plzeň-Bory.

Služební kniha A-IV-2 Pokyny pro hodnocení důstojníků z povolání v roce 1949

B. Reicin. V následných procesech stanula před státními i vojenskými soudy řada jeho bývalých podřízených.

Výsledkem politických čistek byla totální destrukce velitelského sboru. V roce 1952 sloužilo již více než 65 procent důstojníků, kteří přišli do armády po únoru 1948, tj. byli vybráni podle tzv. třídních a politických kritérií a představovali pevnou oporu komunistického režimu. Původní velitelský sbor byl kompletně rozprášen: podle oficiálních údajů Kádrové správy MNO zůstala v armádě z více než 13 000 důstojníků sloužících k 15. únoru 1948 v roce 1952 již jen necelá třetina. Některé skupiny přestaly v armádě zcela existovat – z téměř 2 000 důstojníků a rotmistrů čs. jednotek na Západě převzatých po květnu 1945 do armády zbylo jen 15, likvidováni byli bývalí španělští interbrigadisté, příslušníci předválečné čs. vojenské zpravodajské služby a mnozí další.

Současně s destrukcí předúnorového velitelského sboru přikročila KSČ k vytváření nového. Vycházela z tzv. třídních a politických kritérií, tj. sociálního původu a ochoty sloužit novému režimu, odborná a morální kritéria se stala druhořadými. Vzhledem k tomu, že masové čistky měly za následek akutní nedostatek důstojníků, který ohrožoval bojovou pohotovost, výcvik i běžný život jednotek, volila KSČ mimořádné formy, které byly z počátku spíše jen improvizacemi než promyšleným systémem a bylo je v některých případech potřeba později napravit. Postupně byl stále více přebírán sovětský vzor bez ohledu na čs. tradice, skutečnosti i potřeby.

Zákonem O úpravě právních poměrů souvisejících s reorganizací velitelského sboru č. 44/1949 Sb. ze 4. března 1949 byl zrušen sbor rotmistrů a dělesloužících

Klement Gottwald podepisuje rozkaz o zrušení sboru rotmistrů a délesloužících poddůstojníků

poddůstojníků a vytvořen sbor poddůstojníků z povolání. Z více než 8 300 rotmistrů bylo téměř 7 000 převedeno do hodnosti podporučíků a poručíků a na 200 do stavu poddůstojníků z povolání v hodnosti staršiny. Ostatní byli propuštěni. Všichni bývalí rotmistři mladší 30 let byli na podzim 1949 vysláni do 2. ročníku Vojenské akademie v Hranicích.

Na 2 300 bývalých délesloužících bylo přijato do nového sboru poddůstojníků z povolání. Šlo o novou kategorii vojáků z povolání vytvořenou podle sovětského vzoru – s výjimkou ženatých byli ubytováni a stravovali se s mužstvem a měli možnost přejít studovat na vojenskou akademii. Již od jara 1949 probíhal velký nábor do sboru poddůstojníků z povolání mezi vojáky základní služby i v záloze – na jaře 1949 se podařilo získat více než 2 500 a v prosinci téhož roku už měl nový sbor přes 5 000 vojáků.

Zrušením sboru rotmistrů a kategorie délesloužících se podařilo doplnit velitelský sbor decimovanými čistkami na plné počty. Byl to však výsledek krátkodobý a významný pouze pro nižší velitelské funkce. Proto KSČ hledala další způsoby, jak získat do armády osvědčené stranické kádry, které by po absolvování krátkodobých kurzů mohly zaujmout místa ve velitelském sboru. Využila k tomu § 37 branného zákona a do konce 1949 přišlo do armády téměř 700 komunistů. Nábor

Obsazení vyšších velitelství funkcí čs. armády v květnu 1950

Vojenská oblast 1
sbor. gen. František Papoušek

Vojenská oblast 3
arm. gen. Zdeněk Novák

Vojenská oblast 4
sbor. gen. Michal Širica

I. armádní sbor brig. gen. Josef Šumavský
II. armádní sbor brig. gen. Eduard Svatoň
III. armádní sbor div. gen. Jaroslav Brož
IV. armádní sbor brig. gen. Václav Dvořák

Pěší divize

1. brig. gen. Karel Hanus
2. brig. gen. Bohumil Lomský
3. brig. gen. Miroslav Kukla
5. div. gen. František Janda
6. plk. Josef Šebor
7. plk. Antonín Raděj
8. brig. gen. Vladimír Novák
9. plk. Dezider Kalina
10. plk. Ján Malár
11. brig. gen. František Patera
12. div. gen. Emil Bořík
13. plk. Otakar Rytíř
14. plk. Josef Holec

Tankový sbor div. gen. Alexandr Fusek

Dělostřelecká divize brig. gen. Vilém Sacher

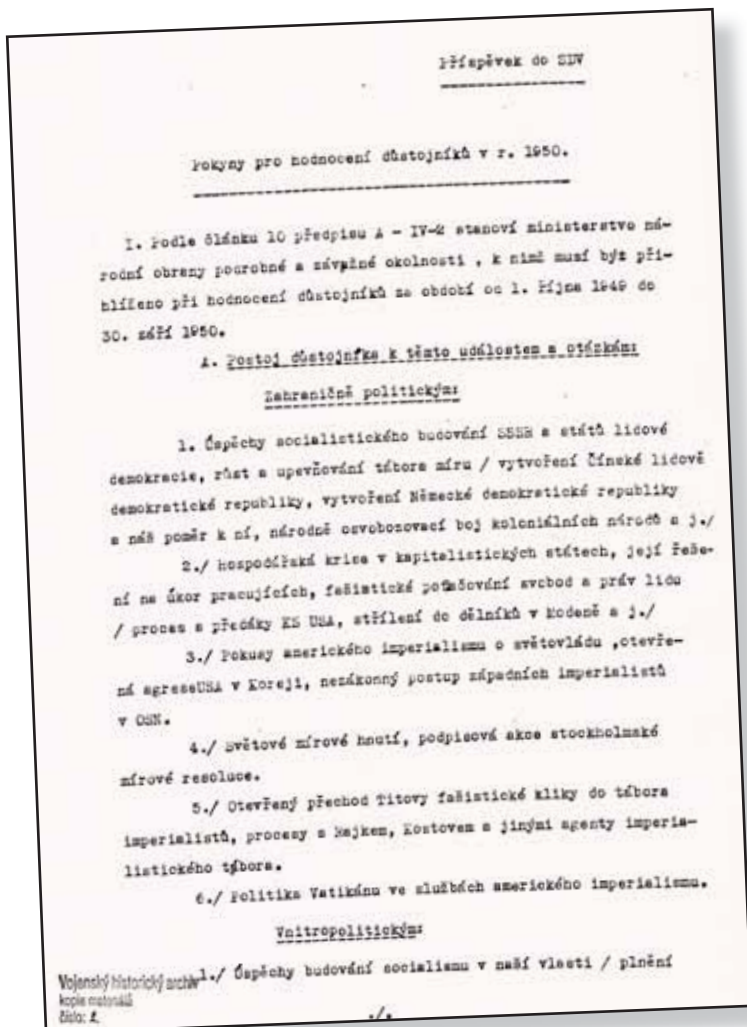
Motorizovaná brigáda plk. Karel Žák

Dělostřelecká brigáda

1. plk. František Rojan
3. plk. František Bernas
4. plk. František Čechmar
5. plk. Dimitrij Budík
21. plk. Karel Holub
22. plk. Karel Šafář
23. plk. Antonín Tyroch

Letecký okruh I. plk. Jaroslav Navrátil
II. plk. Otto Baier
III. plk. Jan Štrof

Letecká divize 3. plk. Ivan Haluzický
4. plk. Václav Fuksa

Pokyny pro hodnocení důstojníků v roce 1950

Posluchači školy důstojnického dorostu

Nové zástavy dostaly v roce 1952 také všechny vojenské školy a učiliště

specialistů podle § 39 branného zákona byl méně úspěšný. Nábor stranických kádrů pokračoval i v dalších letech a tímto způsobem se podařilo získat do armády v první polovině padesátých let více než 4 300 důstojníků. Nově přijatí důstojníci neměli většinou nejen vojenské, ale často ani vyšší nebo základní civilní vzdělání a dostalo se jim jen desetiměsíční přípravy v tzv. dělnických školách popřípadě školách středních velitelů. Protože získali poměrně vysoké hodnosti a v politickém aparátu i funkce, byli často mezi vojáky z povolání připravovanými na vojenských školách neoblíbeni. Podle § 39 branného zákona bylo v letech 1951 až 1955 povoláno do armády na dlouhodobé výjimečné cvičení zhruba 6 000 specialistů, z nichž 60 procent se rozhodlo aktivovat. Většina z nich se po odborné i služební stránce osvědčila.

Zákonným důsledkem nového způsobu urychleného doplňování velitelského sboru na základě tzv. třídních a politických kritérií bylo jak jeho celkové omlazení (důstojníci mladší 40

let tvořili v prosinci 1949 již téměř 70 procent celkového počtu), tak především prudké snížení jeho odborné úrovně. Počet vysokoškoláků mezi důstojníky poklesl na konci roku 1949 na necelých 7 procent, zhruba 46 procent mělo vojenské středoškolské vzdělání a asi 47 procent absolvovalo pouze různé krátkodobé kurzy nebo bylo zcela bez vojenského vzdělání. To spolu s novým systémem hodnocení a povyšování důstojníků vedlo k tomu, že velitelská a náčelnická místa často zastávali lidé, kteří sice po politické stránce skýtali záruky nekompromisního prosazování politiky KSČ, ale po odborné stránce na své úkoly nestačili.

Tuto skutečnost, negativně ovlivňující vojenskoodbornou úroveň velitelského sboru a jeho velitelské schopnosti, si KSČ záhy uvědomila. Základem pro doplnění velitelského sboru se proto měli stát absolventi vojenských škol, připravení jak po politické, tak i po odborné stránce. Již na podzim 1948 byl nábor do VA v Hranicích a VLA v Hradci Králové postaven na tzv. třídních a politických kritériích. Vedle maturantů bylo možné přijmout i absolventy ŠDZ a poddůstojnických škol. Vstup do Vojenské akademie v Hranicích byl umožněn také některým příslušníkům rotmistrovského sboru a délesloužícím poddůstojníkům, bez ohledu na jejich předchozí vzdělání. Dosažené výsledky náboru neodpovídaly očekávání (pouze 25 procent posluchačů pocházelo z dělnických nebo rolnických rodin), a proto byl v roce 1949 nábor zajišťován územními orgány a organizacemi KSČ. Do VA v Hranicích mělo být přijato nejméně 2 000 uchazečů, do VLA v Hradci Králové 120. Nábor sledoval i národnostní hledisko – přednostně měli být přijímáni uchazeči ze Slovenska. Na podzim 1949 se podařilo přijmout do VA dalších 2 500 posluchačů, z nichž bylo 60 procent dělnického nebo rolnického původu.

Velkou část z nich představovali první absolventi škol důstojnického dorostu (ŠDD), které byly vytvořeny na základě usnesení představenstva ÚV KSČ na podzim 1948. Jejich úkolem bylo připravit mladé adepty důstojnického povolání během devíti měsíců k maturitě, aby se po jejím absolvování mohli již s ukončeným středoškolským vzděláním ucházet o další studium na Vojenské akademii a získat důstojnickou hodnost. V prvním školním roce bylo přijato přes 2 000 posluchačů, kteří byli pečlivě vybráni územními stranickými orgány KSČ. První ŠDD byly umístěny v Českém Těšíně, Frenštátu pod Radhoštěm, Hradci Králové, Košicích, Liberci, Mladé Boleslavi, Ostravě, Pardubicích, Trnavě, Uherském Hradišti, později k nim přibyla i ŠDD v Martině. Ve druhém roce existence ŠDD přes úsilí

Označ Tankového učiliště Klementa Gottwalda v Dědicích

územních stranických orgánů a organizací bylo přijato necelých 1 900 posluchačů, z nichž bylo více než 1 400 dělnického nebo rolnického původu.

ŠDD však mohly plnit pouze funkci dělnických přípravků ke studiu na vojenských akademiích a neposkytovaly ucelené středoškolské vzdělání. Proto již na jaře 1949 bylo uvažováno o vzniku nového typu vojenských škol, vojenských škol Jana Žižky z Trocnova (VŠJŽ), které byly postaveny na úroveň civilních gymnázií a postupně měly nahradit ŠDD. Jejich vzorem se staly školy Suvorovců v Sovětské armádě. První byly zřízeny na podzim 1949 v Moravské Třebové a Spišské Nové Vsi. Byly určeny pro chlapce od 14 let, studium bylo stanoveno na 4 roky a jednalo se o školy internátního typu. To dávalo vojenské správě možnost lépe a intenzivněji působit na mladého člověka a utvářet jeho osobnost podle svých představ a potřeb. Nábor byl prováděn rovněž po stranické linii a do prvního ročníku bylo přijato přes 600 žáků, z nichž více než polovina měla dělnický nebo rolnický původ.

V odborné a politické přípravě nových velitelů armády pokračovala vojenská učiliště jednotlivých druhů vojsk a služeb, při nichž byly organizovány krátkodobé a dlouhodobé kurzy, aplikační školy a další formy, které měly za cíl umožnit především velitelskému sboru na nižších stupních získat potřebné vojenské vzdělání.

V roce 1949 také došlo k dílčím změnám v systému vzdělávání dělnických kádrů z náboru. Na funkce velitelů oddílů byly připravovány ve školách středních velitelů zřízených postupně ve všech učilištích jednotlivých druhů vojsk. Pro politické pracovníky byla vytvořena ve Slapech Ústřední politická škola čs. armády. Škola osvětových důstojníků byla v květnu 1949 přejmenována na Vojenské učiliště výchovy a osvěty Josefa Hakena a o rok později jako Vojenské politické učiliště Josefa Hakena (tzv. hakenka) přemístěna do Roudnice nad Labem.

Velkými změnami prošlo i vojenské vysoké školství, především Vysoká vojenská škola, jejíž velitelský a pedagogický sbor byl složen z vojáků, kteří za války sloužili na západní frontě. Po důsledné „očistě“ v řadách učitelů a posluchačů byla škola k 1. říjnu 1948 reorganizována na Vysoké vojenské učiliště, které se členilo na Nejvyšší vojenskou akademii určenou pro generály, Vysokou vojenskou akademii (bývalá Vysoká škola válečná), Vysokou týlovou akademii (dříve Vysoká škola intendantní) a Velitelskou školu pro přípravu důstojníků na funkce vyšších velitelů.

Ke stejnému datu byla vytvořena první čs. vojenská vysoká škola technického směru – Vojenská inženýrská akademie (VIA) v Praze. Jejím úkolem byla výchova vojenských inženýrů druhů vojsk a služeb v oborech strojním, elektrotechnickém, chemickém, stavebním, zeměměřičském a přírodovědném. Absolventi byli předurčeni hlavně pro službu u letectva, automobilního vojska a technických druhů služeb. V roce 1949 byla zřízena Vojenská lékařská akademie (VLÉA) v Brně, jejíž náplní byla příprava vysokoškolských odborníků pro zdravotnickou službu.

„Žižkovci“ při výuce

Odznak výtečníka Vojenské akademie v Hranicích

Posluchači Ženíjního učiliště

Z výuky ve Spojovacím učilišti

Odznak absolventa Vojenského politického učiliště Josefa Hakena

Ministr národní obrany Alexej Čepička mezi „hakenovci“

Těžko v učebně, lehkou u útvaru

Posлуhači Vojenské lékařské akademie

V začátcích působení obou nově vzniklých akademií zajišťoval výuku odborných předmětů civilní sektor.

Po únoru 1948 se zintenzivnila také příprava čs. důstojníků na sovětských vojenských školách: Vojenské akademii M. V. Frunzeho, Vojenské akademii týlu a zásobování M. V. Molotova, Vojenské akademii tankových a mechanizovaných vojsk J. V. Stalina, Vojenské akademii generálního štábu sovětských ozbrojených sil K. J. Vorošilova a dalších. Během roku 1948 bylo vysláno ke studiu do SSSR přes 80 čs. důstojníků včetně 10 osvětových důstojníků, kteří navštívili Vojenskou politickou akademii V. I. Lenina a Vyšší pedagogický institut. První absolventi sovětských vojenských škol se vrátili do vlasti v polovině roku 1949.

Další změny v systému vojenského školství uskutečněné v roce 1950 jej měly dále přiblížit sovětskému vzoru a byly předstupněm jeho celkové reorganizace. K 1. září byly v Brně a Ostravě zřízeny k výchově technických kádrů Vojenské vyšší průmyslové školy Jana Žižky z Trocnova se směry strojním, elektrotechnickým, stavebním, textilním a chemickým. Daleko významnější změnou bylo rozdělení Vojenské akademie v Hranicích podle vzoru učilišť Sovětské armády na samostatné akademie druhů vojsk a služeb od 1. října 1950: Pěchotní vojenskou akademii v Lipníku nad Bečovou, Dělostřeleckou vojenskou akademii v Hranicích, Tankovou vojenskou akademii v Dědicích u Vyškova, Leteckou vojenskou akademii v Hradci Králové, Ženížní vojenskou akademii v Litoměřicích, Protiletadlovou vojenskou akademii v Olomouci, Spojovací vojenskou akademii v Novém Městě nad Váhom, Zbrojní vojenskou akademii v Martině, Intendanční vojenskou akademii v Žilině a Automobilní vojenskou akademii v Nitre. Akademie byly při vojenských učilištích kromě pěchotní a letecké, které byly samostatné. Vojenští hudebníci se připravovali ve Vojenské hudební škole ve Spišském Podhradí a armádní tělovýchovní pracovníci v Učilišti vojenské tělovýchovy v Praze.

V roce 1950 byla rovněž pozměněna příprava důstojníků v záloze, v níž začal být kladen důraz na školení důstojníků tankového vojska a speciálních druhů vojsk. Naopak se snížil počet důstojníků pěchoty. Školení záložních důstojníků bylo od 1. října doplněno o další formu, když na pedagogických fakultách a Vysoké škole báňské a hutní v Ostravě byly pro posluchače zřízeny v rámci vojenské přípravy ŠDZ, základ pozdějších vojenských kateder.

K zásadní reorganizaci vojenského školství došlo v roce 1951 na základě rozhodnutí předsednictva ÚV KSČ. Rozkazem prezidenta republiky z 15. srpna 1951 byl zrušen před rokem vytvořený systém dvouletých specializovaných akademií druhů vojsk a služeb, které byly nahrazeny vojenskými vysokými školami (akademiemi) a vojenskými středními školami (učilišti). Systém doplňovaly VŠJZ, ŠDD, ŠDZ a vojenské katedry civilních vysokých škol.

Byly vytvořeny tři vysoké vojenské školy: Vojenská akademie (VA) v Praze (od 1953 Vojenská akademie Klementa Gottwalda), Vojenská technická akademie (VTA) v Brně (od 1954 Vojenská technická akademie Antonína Zápotockého) a Vojenská lékařská akademie (VLéA) v Hradci Králové.

Vojenská akademie v Praze připravovala v tříletém studiu důstojníky a generály na funkce ve štábech vyšších vševojskových jednotek, velitelů pluků a velitelů vyšších jednotek. Měla vševojskovou a speciální fakultu s týlovým a zpravodaj-

ským směrem, fakultu pro dálkové studium a armádní zdokonalovací kurz vyšších velitelů. Od školního roku 1952/53 byla speciální fakulta reorganizována na týlovou fakultu se sedmi obory: třemi pro vševojskový týl a po jednom pro letecký týl, zásobování PHM, zásobování proviantem a krmivem a zásobování intendantním a vozatajským materiálem. V roce 1952 byla ve VA zřízena jako její součást Vojenská politická akademie, která se 1. října 1953 osamostatnila jako vojenská vysoká škola pro výchovu politických pracovníků čs. armády.

Vojenská technická akademie v Brně měla šest fakult hlavních druhů vojsk: dělostřeleckou, tankovou, leteckou, ženijní, spojovací a chemickou, k nimž od 1. září 1952 přibyla fakulta železniční, která byla od školního roku 1953/1954 přemístěna do Prahy jako vojenská fakulta nově zřízené Vysoké školy železniční s obory železniční stavitelství a železniční dopravní technika. Všechny fakulty VTA měly velitelský, velitelsko-technický a vojsko-průmyslový směr studia.

Vojenská lékařská akademie v Hradci Králové se stala vrcholným výchovným a vědeckovýzkumným zařízením zdravotnické služby čs. armády. Měla fakultu pro výchovu lékařů a fakultu pro zdokonalování lékařů–specialistů s celkem 41 katedrami a klinickou nemocnicí.

Základem vojenského středního školství se stala vojenská učiliště, která vznikla z bývalých vojenských akademií jednotlivých druhů vojsk a služeb. Jejich úkolem byla příprava a výchova nových důstojníků v délce dvou let. Součástí vojenských učilišť byly také vyšší školy důstojníků, které byly určeny pro doplňování odborné přípravy důstojníků na výkon vyšších velitelských funkcí až do velitele útvaru a pro přeškolení důstojníků všech druhů vojsk a týlu. Dále byly při učilištích organizovány kurzy velitelů útvarů, oddílů a štábních pracovníků. Při některých vojenských učilištích a u některých vojenských útvarů byly zřízeny dělnické školy nižších velitelů pro stupeň rota a baterie.

V přípravě záložních důstojníků pokračovaly ŠDZ jednotlivých druhů vojsk a služeb doplněné od školního roku 1951/1952 o vojenské katedry na všech civilních vysokých školách. Vojenská příprava vysokoškoláků byla jednoletá. Pro výchovu důstojnického dorostu bylo určeno deset ŠDD, dvě VŠJŽ, dvě Vyšší vojenské průmyslové školy Jana Žižky z Trocnova a šest výcvikových středisek. Celkem bylo v rámci reorganizace a přestavby vojenského školství v roce 1951 zřízeno 109 škol, kurzů a vojenských kateder na civilních vysokých školách.

V následujících letech byl systém vojenského školství upravován pouze dílčími změnami. K nejdůležitějším změnám uskutečněným v roce 1952 patřilo zrušení Vyšší průmyslové školy Jana Žižky z Trocnova v Brně a Ostravě a prodloužení délky studia na ŠDD na dva roky spolu s vytvořením specializovaných ŠDD (dvě pro letectvo, tři pro dělostřelectvo a jedna pro protiletadlové dělostřelectvo). Od roku 1953 byla na VŠJŽ v souvislosti s novým školským zákonem a s ohledem na novou jedenáctiletou soustavu civilního školství stanovena doba studia na šest let. Současně byl snížen počet ŠDD ze šesti na tři a doba výuky upravena na tři roky. Oba typy vojenských škol byly postaveny na úroveň civilních jedenáctiletých.

Pokračovalo též studium čs. generálů a důstojníků na sovětských vojenských školách. Na jaře roku 1952 studovalo v SSSR již více než 200 čs. důstojníků, v dalších letech se jejich počet zvýšil zhruba na 300.

V roce 1953 byla celková přeměna velitelského sboru čs. armády v podstatě ukončena. Jeho sociální i morální struktura odpovídala plně požadavkům a politice KSČ – přes 75 procent důstojníků mělo dělnický nebo rolnický původ, průměrný věk poklesl na necelých 31 let a více než dvě třetiny vojáků z povolání přišly do armády po únoru 1948. Problémem zůstávala úroveň vzdělání velitelského sboru – v roce 1955 měla vojenské vysokoškolské vzdělání zhruba tři procenta důstojníků a střední vojenské vzdělání polovina. Bez jakéhokoliv vzdělání zůstalo skoro 10 procent vojáků z povolání. To vedlo k tomu, že již na přelomu let 1954/1955 se otázky personální výstavby armády a vojenského školství znovu dostaly do centra pozornosti velení armády a objevily se úvahy o nutnosti provedení některých změn, které by zajistily vyšší úroveň vojsko odborné přípravy velitelů, štábních důstojníků i techniků.

Z pohledu KSČ však bylo nejdůležitější, že velitelský sbor čs. armády byl ve velmi krátké době postaven zcela pod její vliv a do jejích služeb. Změny, které v něm proběhly, však znamenaly jeho zánik v tradičním pojetí, tj. jako sboru lidí odborně i morálně vyspělých, oddaných státu a národu, věrných vojenské přísaze a zásadám demokracie a svobody.

Odznak absolventa Vojenské akademie

Budova Vojenské technické akademie v Brně zvaná „Rohlík“

„Tatínku, jsem důstojníkem!“

Vojáci druhé kategorie

Politické represe proti vojákům základní služby a v záloze

Bezprostředně po únoru 1948 začala být tzv. třídně politická kritéria uplatňována také vůči vojákům základní služby. Jestliže důstojníci a rotmistři, jimž nový režim z různých důvodů nedůvěřoval či je považoval za své nepřátele, bylo možné z armády propustit a postupně nahradit novými, připravenými a vychovanými v duchu komunistické ideologie, v případě vojáků základní služby musel být zvolen jiný postup. Koncepce výstavby silné armády neumožňovala nepovolat do vojenské služby poměrně početnou skupinu branců, na druhé straně nebylo možné pustit ze zřetele tzv. státobezpečnostní hlediska uplatňovaná stále výrazněji ve všech oblastech výstavby a života armády i celé společnosti. Všudypřítomná agentománie spojená s hledáním nepřátel a spiklenců nedovolovala poskytnout vojenský výcvik „otevřeným i skrytým nepřátelům lidové demokratického řádu“ – ti by mohli nejen vnitřně rozkládat vojenské kolektivy a ohrožovat tak bojeschopnost útvarů a jednotek, ale dokonce obrátit „dělnickou třídou svěřené zbraně“ proti režimu.

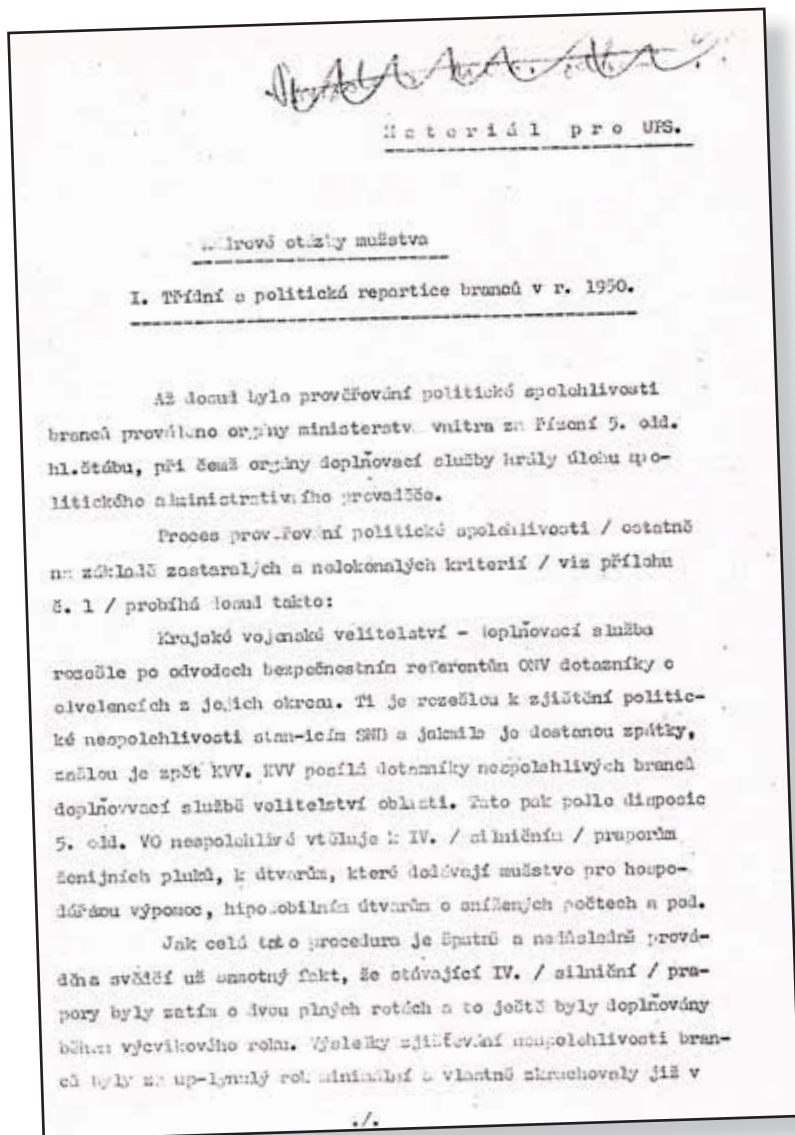
Vedení KSČ spolu s velením armády a především OBZ musely nejprve vyřešit dva základní úkoly: jak zjistit, kdo z branců resp. vojáků základní služby je tzv. politicky málo spolehlivý nebo přímo politicky nespolehlivý, a co s těmito lidmi po jejich povolání k výkonu vojenské základní služby udělat. Již na počátku léta roku 1948 se začal vytvářet systém, který byl v krátké době doveden až k absurdní dokonalosti a stal se nedílnou součástí systému mimosoudních politických perzekucí uplatňovaných v komunistickém Československu vůči celým skupinám občanů. Byl, stejně jako existence zvláštních pracovních jednotek, v rozporu s dobovými právními předpisy, ať už vnitrostátní (Ústava 9. května, Branný zákon) nebo mezinárodní povahy (Úmluva o nucené nebo povinné práci).

OBZ připravilo směrnice pro vyhledávání „politicky, státně a národně nespolehlivých osob“, podle nichž začali být všichni odvedení branci ještě před nástupem k výkonu vojenské základní služby prověřováni orgány Ministerstva vnitra (SNB, StB) ve spolupráci s národními výbory, výbory základních organizací KSČ, NF, Svazu České mládeže (SČM) a dalšími složkami. Stanice SNB v místě bydliště na každého brance vypracovaly posudek, který prostřednictvím nadřízených složek zaslaly OBZ a to na jeho základě rozhodlo o zařazení brance po jeho nástupu k útvaru. Z počátku však tento systém měl z pohledu potřeb režimu řadu nedostatků, protože do značné míry závisel na přístupu jednotlivých okresních i místních orgánů Ministerstva vnitra – zatímco někde se našlo jen několik málo „nespolehlivých“, jinde jich bylo nečekaně mnoho.

OBZ připravilo směrnice pro vyhledávání „politicky, státně a národně nespolehlivých osob“, podle nichž začali být všichni odvedení branci ještě před nástupem k výkonu vojenské základní služby prověřováni orgány Ministerstva vnitra (SNB, StB) ve spolupráci s národními výbory, výbory základních organizací KSČ, NF, Svazu České mládeže (SČM) a dalšími složkami. Stanice SNB v místě bydliště na každého brance vypracovaly posudek, který prostřednictvím nadřízených složek zaslaly OBZ a to na jeho základě rozhodlo o zařazení brance po jeho nástupu k útvaru. Z počátku však tento systém měl z pohledu potřeb režimu řadu nedostatků, protože do značné míry závisel na přístupu jednotlivých okresních i místních orgánů Ministerstva vnitra – zatímco někde se našlo jen několik málo „nespolehlivých“, jinde jich bylo nečekaně mnoho.

V létě 1948 se podařilo vyřešit i druhý problém, a to izolaci tzv. politicky nespolehlivých vojáků základní služby ve zvláštních jednotkách ženijního vojska, jimiž se staly IV. prapory čtyř ženijních pluků, nazvané silniční. Byly zřízeny k 1. říjnu 1948 a dislokovány ve vojenských výcvikových táborech Mimoň, Jince, Město Libavá a Lešt'. Jejich příslušníci procházeli zkráceným výcvikem, sloužili beze zbraní a jejich „bojovým úkolem“ byla pracovní činnost, především těžké zemní práce při budování výcvikového prostoru. Žili ve velmi těžkých podmínkách, jejich ubytování bylo provizorní (dokonce ještě na počátku zimy spali mnozí ve stanech) stejně jako stravování či hygiena nenaplnovala požadavky základních řádů.

Podle původních předpokladů měl mít silniční prapor více než 500 mužů, ale v říjnu 1948 se podařilo vyhledat jen asi 400 „politicky nespolehlivých“ – proto byla v každém VVT vytvořena jen jedna rota o zhruba

Kádrové otázky mužstva předložené gen. J. Procházkou na zasedání UPS v červnu 1950

100 osobách. Naplnili ji studenti vyloučení ze škol, synové lidí kolaborujících za války s okupačním režimem či funkcionářů a aktivistů nekomunistických politických stran a organizací z doby před únorem 1948, nechyběli ani oběti vyřizování osobních účtů z místa bydliště. Nikdo z nich se důvod své „zvláštní“ služby nedozvěděl, což bylo dodržováno i v dalších letech.

Na jaře roku 1949 začali přicházet k silničním praporům posluchači vyloučení z vojenských akademií a škol a vojáci základní služby, jimž byla odňata poddůstojnická hodnost – šlo o necelých 400 mužů, pro které byly zřízeny 2. roty. Po naplnění „nespolehlivými“ nováčky v říjnu 1949 dosáhl počet vojáků silničních praporů necelých dva tisíce.

Za to, že z branců nastupujících vojenskou základní službu k 1. říjnu 1949 bylo vytipováno již více než tisíc „politicky nespolehlivých“, mohl především tlak OBZ. Tomu se zdál počet objevených „nepřátel“ velmi nízký, a proto v lednu 1949 vydalo nové směrnice pro prověřování branců, které byly mnohem konkrétnější. Upravilo také systém prověřování a samo hledalo „politicky nespolehlivé“ mezi vojáky u útvarů a jednotek.

Po rozhodnutí o urychlení příprav sovětského bloku na možnou válku a zvýšení tempa výstavby čs. armády na počátku roku 1950 se stala otázka vojenské služby „politicky nespolehlivých“ vojáků součástí požadavku tzv. revoluční bdělosti a ostráživosti a třídního přístupu ke všem problémům. Vedle dalšího kola čistek ve velitelském sboru začal být rozpracováván také systém odhalování „nepřátel“ v řadách vojáků základní služby. Cílem bylo zajistit co nejdokonalější prověrku všech branců podle stanovených přesných kritérií, protože současný stav se jevil OBZ jako neudržitelný. Na zasedáních UPS v červnu a červenci 1950 předložili gen. J. Procházka a B. Reicin návrhy nového odvodního systému, podle kterého každý mladý muž měl být prověřen ještě před odvodem a jednotná odvodní komise byla rozdělena na zdravotní a politickou. K původním čtyřem zdravotním klasi-

Tak vypadají dnes kasárna 52. PTP ve Svate Dobrotivě

Směrnice k provedení největší prověrky vojáků základní služby

DOTAZNÍK
pro mužstvo odvod. roč. 1950

1. Příjmení a jméno		2. Měsícem dne	
		19	
3. Místnost		4. Materský jazyk	
		5. Náboženství	
6. Členství v polit. stranách, veřejných organizacích a spolecích (kterých, odkdy, jako legitimace)			
7. Poslední bydliště			
8. Všechna bydliště od roku 1945			
9. Školní vzdělání (druh a místo školy)		10. Nebyl-li nikterak škola ukončena, uvěřte důvody	
11. Občanská povolání (vyřazen)			
12. Zaměstnání od r. 1945 (úroveň a odhazeni v něm)			
13. Pobyty v zahraničí (kdy, kde, jak dlouho, za jakým účelem)			
14. Nynější majetkové movitý a nemovitý			
a) budovy (stavba, výstavba)			
b) pozemky (výměra v ha, úrodnost)			
c) ostatní vyřazen. a p.			
d) hospodářské stroje, auta a p.			
e) ostatní majetek			
15. Travní od r. 1945 (důvod a výsledek)			
16. Kdo z nejbližších příbuzných je nebo byl v zahraničí (kdy, kde, jak dlouho, za jakým účelem)			

8090 - 30-026

MINISTERSTVO NÁRODNÍ OBRANY
Čj. 83 432 Dlx.-X. odb. 1950

DŮVĚRNĚ

Směrnice
pro vytvoření a činnost útvarových výběrových komisí

I. Všeobecné

Vělitelé všech útvarů obrany a služeb, velitelé jejich odvolovaných částí a všichni velitelé jen na svou postavení a vyřídí pokud jsou jim podřízeni příslušníci mužstva útvarů domov. l. 10. 1950 u svého útvaru (štábu, štábu, velitelství)

výběrovou komisí pro mužstvo nástepního ročníka 1950.

Komise bude mít opravňováno tyto úkoly:

a) členové stáží: Velitel útvaru nebo jeho zástupce, zástupce velitele pro vše politické (kde není ustanoven — funkční nejvyšší politický pracovník), DOZ, v útvaru, kde je kádrová oddělení stáží se tento úkol stáží kádrové oddělení stáží se členem komise zástupce kádrové oddělení stáží se členem stáží příslušníkem oddělení stáží

b) členové stáží stáží: Velitel a politický pracovník stáží při prověřování mužstva své stáží.

Komise má tyto klíčové úkoly:

Prověřit politickou spolehlivost všech příslušníků mužstva útvaru nástepního roč. 1950 (s. ročníků, pracovníků jejich útvarů a j.

1. vybrat politicky spolehlivé, schopné a nadané osobky, příslušníky důležitých úřadů, pracovníky inteligence, učební a středních škol, bez ohledu na úroveň vzdělání do výběrových stáží pro výběr do poddůstojnických škol, SDE a Pokrokové stáží.

2. vyřadit z útvarů osoby příslušníků bývalých vykořisťovatelských tříd (sovětské, stávkářské, velkoobchodnické) a jiné pro šlév demokratické stáží nespolehlivé osobky, kteří nadále v č. šlév demokratické stáží nebudou setrvali se obrany a navrhovat je k přemístění do Pomočenských technických útvarů.

II. Postup práce výběrové komise

A) Při úkolu výběru:

Každému osobky bude úkol je nástep do základní služby velitelství stáží úkolné výpovědi dotazník. Úkol dotazníku je v příloze. Velitel útvaru obrany postřelí počet dotazníků od příslušného velitelství úkolné. Vyřazené dotazníky budou odrazit výběrové komise.

DOZ bude mít k dispozici všechny prověřování spolehlivosti osobky prověřit se úkolné MN.

Výběrové komise předloží každému osobky k rozhodnutí rozhodnutí, při úkolné si dá výpovědi jedné klíčové osobky a šlév úkolné, uveden v dotazníku. Pokud by ani po prověřování rozhodnutí osobky přemístění o šlév úkolné údaj, zašle její DOZ prověřit dotazník a příslušných úkolné stáží osobky bydliště nebo občanského příslušnosti (nástepní vojina).

Osobky závažné výběru výběrové komise a šlév úkolné:

1. Osobky, které se šlév úkolné stáží podle úkolné prezidenta republiky č. 16/1945 Sb. a č. 138/1945 Sb. (osobky a malý dotazník) nebo podle nařízení Slovenské národní rady č. 23/

Dotazník pro mužstvo odvodního ročníka 1950 kladi velký důraz na majetkové otázky

K věci:

Z dosavadních IV. silničních praporů žen.pl. budou zřízeny pom. tech. prapory. Prapory budou samostatnými vojenskými tělesy a podřízeny skrze příslušné VO voj. stav. odboru.

~~E X P.~~

Hl. št./velit. žen. vojska.....1
MNO - X. odbor.....2

1, 2

I. Dne 1.9.1950 budou zřízeny pomocné technické prapory.

Pom. tech. prapor 51 vznikne ze IV./1. žen. pluku, *Libušín*
" " " 52 " ze IV./2. " " " *Leštiny*
" " " 53 " ze IV./3. " " " *Leštiny*
" " " 54 " ze IV./4. " " " *Leštiny*

Pom. tech. prapory 55, 56, 57, a 58 budou zřízeny nové.

Pomocné technické prapory budou samostatnými vojenskými tělesy. Budou podřízeny skrze příslušné VO hl. št./velit. žen. vojska.

Počet pom. rot se řídí podle počtu mužstva. Na jednu rotu počítejte s 200 muži.

II. Výběr vojáků z povolání provede MNO-X. odbor v dohodě s hl. št./velit. žen. vojska.

III. Podrobné směrnice pro reorganizaci a zřízení praporů vydá hl. št./velit. žen. vojsko.

k : 1

Připojené tabulky po úpravě schvalují.

*Přílohy: 2 přívaz 19/4 53
mil. velitel*

Rozkaz o zřízení pomocných technických praporů

Tábor Stará Kamčatka v Karviné sloužil jako ubytovna pro „těžké pětépáky“

fikacím přibýly další dvě (Cj – schopen pro těžkou fyzickou práci a Cd – schopen pro středně těžkou fyzickou práci) pro ty brance, kteří by podle zdravotního a mentálního stavu byli podle dřívějších kritérií shledáni neschopnými vojenské služby. Zcela nově byla vytvořena „politická“ klasifikace E neboli „politicky nespolehlivý“, která měla absolutní přednost: každý, kdo ji dostal, byl bez ohledu na zdravotní stav odeslán k zvláštním jednotkám – pomocným technickým praporům (PTP) – vytvořeným v září 1950 reorganizací stávajících čtyř silničních praporů.

Nový odvodní systém měl platit od roku 1951 a zajistit nejen dokonalé prověření všech mladých mužů ještě před jejich odvodem, ale také stálý přísun vojáků pro zvláštní jednotky, jejichž hlavním úkolem byly práce ve prospěch vojenské správy i národního hospodářství. MNO si od nového

systému slibovalo, že ukončí respektive značně omezí odvelování vojáků od bojových útvarů především na pomoc dolům a vojenskému stavebnictví.

Pro brance nastupující k výkonu základní služby v říjnu 1950 však nový systém již použit být nemohl, proto byli prověřeni až po svém příchodu k útvarům v patrně nejmonstróznější prověrce v historii čs. armády. Všech 140 000 nových vojáků muselo vyplnit dotazník, na jehož základě útvarové výběrové komise určily „politicky nespolehlivé“, přidělily jim klasifikaci E a odeslaly je do PTP. Již předem bylo určeno, že musí nalézt celkem 6 000 mužů s klasifikací E a 4 000 s klasifikací Cj a Cd – nově vytvářené jednotky pro vojenské výpomoci měly mít 10 000 mužů, aby byly schopné převzít všechny úkoly armády na tomto úseku.

První čtyři pomocné technické prapory byly vytvořeny k 1. září 1950: 51. v Mimoně, 52. ve Svaté Dobrotivé, 53. v Městě Libavě a 54. v Lešti. Měly mít po 1 400 mužích a dostaly označení lehké, protože byly určeny převážně pro stavební práce. Místo přípravy na obranu vlasti jejich příslušníci plnili pracovní povinnost – z tohoto pohledu šlo o vojenskou obdobu civilních táborů nucené práce (TNP) zřízených na podzim 1948. Vedle vojáků reorganizovaných silničních praporů v nich od září 1950 sloužili duchovní, řeholníci a seminaristé, jimž vojenská správa v rámci celostátního tažení proti církvím zrušila zkrácenou vojenskou službu (byly pro ně vytvořeny zvláštní, tzv. farářské rot), na plné počty se začaly jednotky naplňovat v průběhu října 1950 vojáky vybranými útvarovými výběrovými komisemi. Vedle nich sem přicházeli také Němci, Maďaři a Romové a negramotní či v civilu trestaní branci – k 1. prosinci 1950 sloužilo ve čtyřech lehkých PTP již více než 4 300 mužů, z nichž téměř 3 900 mělo klasifikaci E.

K 1. říjnu 1950 byly vytvořeny první čtyři PTP určené k práci v dolech, proto se jim říkalo těžké, báňské či důlní: 55. v Ostravě-Radvanicích, 56. v Horní Suché, 57. v Kladně-Libušíně a 58. v Mostě. Část jejich příslušníků představovali branci – horníci s klasifikací A a B, kteří byli povoláni k pětiměsíční náhradní službě a působili zpravidla v roli instruktorů. Těžké PTP nahradily v průběhu října a listopadu 1950 vojenské báňské oddíly působící v jednotlivých revírech (k 1. říjnu 1950 měly 8 500 mužů) s výjimkou kombinovaného báňského oddílu (KBO)

Příslušníci 55. PTP na Ostravsku

Dislokace prvních pomocných praporů vytvořených na podzim 1950

Ostrava, který byl i se svým odloučeným pracovištěm v Handlové zrušen až v listopadu 1951. Důvodem byla potřeba udržet výši těžby zajišťované vojáky v našem nejdůležitějším kamenouhelném revíru do doby zapracování příslušníků PTP.

Nový odvodní systém umožnil již na jaře 1951 ze zhruba 150 000 branců vytipovat více než 9 000 „politicky nespolehlivých“. Tři tisíce z nich byly povolány do armády už k 15. dubnu a naplnily tři nové lehké PTP, zbytek nastoupil na podzim do dalších tří nových praporů – jednoho lehkého a dvou těžkých. Stále více se však ukazovalo, že pouze z vojáků základní služby nelze uskutečnit plány na výstavbu dalších PTP – jen pro roky 1951/1952 se počítalo s dalšími dvanácti jednotkami, které by byly schopny zajistit stále se zvyšující úkoly kladené na armádu při těžbě uhlí a ve vojenském stavebnictví.

Obludný systém vyhledávání „politicky nespolehlivých“ byl proto na podzim 1951 doplněn o institut tzv. výjimečných vojenských cvičení, na která byli povoláváni nejen záložníci, ale dokonce i muži od 17 do 60 let bez branné povinnosti. Rozhodující úlohu při jejich vyhledávání sehrávaly orgány Ministerstva národní bezpečnosti a Ministerstva vnitra s národními výbory, místními organizacemi KSČ a ČSM. Na výjimečná cvičení byli povoláváni především muži propuštění ze zrušených táborů nucené práce (TNP) a z rolnických rodin odmítajících vstoupit do JZD – proto se z nich vytvořeným PTP říkalo „kulacké“. Cvičení nebylo časově omezeno, mělo trvat „podle potřeby“, jeho odklad nebyl možný.

Mezi těmi, kteří byli povoláni na výjimečné vojenské cvičení, byla řada důstojníků, rotmistrů a poddůstojníků v záloze, kteří neprošli prověrkami své „politické spolehlivosti“ podle zákona č. 59/1949 Sb. Provádělo je MNO ve spolupráci s Ministerstvem vnitra a Ústředním akčním výborem Národní fronty prostřednictvím 299 prověřovacích komisí v okresech. Jen do konce roku 1949 byla hodnost odňata téměř 9 500 důstojníkům, rotmistrům a poddůstojníkům v záloze. Další čistky v záložním velitelském sboru následovaly po přijetí zákona č. 85/1950 Sb. a jejich třetí kolo o rok později, kdy mezi červencem a říjnem 1951 byla provedena přeregistrace vojáků v záloze spolu s výměnou evidenčních dokladů a vydáním nových vojenských knížek. Mezi těmi, kteří byli degradováni na vojíny a později nastoupili na výjimečné vojenské cvičení, byli i mnozí vyšší důstojníci sloužící u čs. jednotek především na západní frontě.

Od roku 1952 se staly osoby povolávané na výjimečné vojenské cvičení – dobově označované jako „kulaci a fluktuanti“ – hlavním zdrojem pro naplňování pomocných technických praporů, přestože počty slíbené Ministerstvem národní bezpečnosti se nedařilo naplňovat. Armáda se v tomto případě dostala do role pouhého vykonavatele – povolávala na cvičení muže, které zaneslo do seznamů Ministerstvo národní bezpečnosti, bez možnosti jakýchkoliv úprav a změn.

Slib Ministerstva národní bezpečnosti, že do konce roku 1951 dodá seznamy 12 000 „politicky nespolehlivých“ pro výjimečné cvičení, nebyl splněn, přes vel-

Vojáci III. PTP v Karviné na vycházce

Složení tzv. politicky nespolehlivých zařazených v PTP v listopadu 1953

Podle sociálního původu

Dělnický	4 615
Malorolnický	3 637
Řemeslnický, úřednický	3 430
Kulacký	1 733
Buržoazní	267

Podle nástupních ročníků

1950	2 447
1951	7 021
1952	4 214

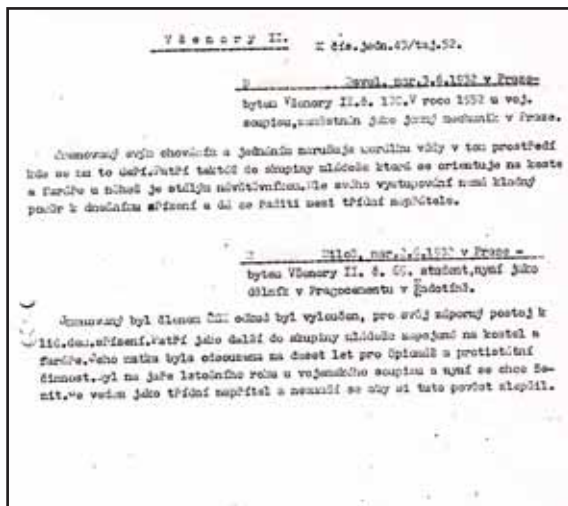

Vývoj organizace a počtů vojenských pracovních jednotek v letech 1950–1954

Datum	Počet jednotek			Počet příslušníků jednotek		
	PTP	TP	TP	TP	Z toho PTP	Z toho klas. E
1. 12. 1950	8	-	8	9 900	7 780	7 780
1. 12. 1951	17	2	19	23 113	20 967	1
1. 10. 1952	20	2	22	27 679	25 000 ²	1
1. 1. 1953	20	6	26	30 025	25 000 ²	1
1. 11. 1953	9	18	27	35 502	9 000 ²	13 682 ³
1. 1. 1954	7	18	26	33 904	7 000 ²	2 795
1. 3. 1954	4	19	23	24 000	4 000 ²	2 700

Dopis předsedy ONV Praha – jih vyzývající k vyhledávání osob na výjimečné vojenské cvičení

- ¹ Nelze zjistit
- ² Odhad podle počtu PTP
- ³ Stav před prověrkou v listopadu 1953

Tak málo stačilo napsat, aby se mladému muži zcela změnil život

Mimořádných úspěchů dosahovali „pétépáci“ na stavbách při zdění do Tencerova rámu

ke úsilí se podařilo vyhledat jen necelých 3 500 mužů, z nichž byly na počátku prosince postaveny další tři lehké PTP. S dvěma těžkými PTP vytvořenými v září 1951 na Ostravsku dosáhl počet pomocných technických praporů na konci roku 1951 čísla 17. Sloužilo v nich více než 20 000 vojáků, z nichž zhruba dvě třetiny měly klasifikaci E.

Poslední tři nové PTP byly postaveny v září 1952 z osob povolanych na výjimečné vojenské cvičení doplněných „politicky nespolehlivými“ branci – početní stav PTP dosáhl v té době vrcholu a ve 20 jednotkách sloužilo celkem 25 000 mužů, asi 15 000 z nich mělo klasifikaci E. Svým počtem převyšovaly perzekuční jednotky většinu druhů vojsk a služeb čs. armády. Na Ostravsku musela být k řízení pěti těžkých PTP s téměř 8 000 vojáky vytvořena 55. pomocná technická skupina.

Vzhledem k tomu, že „politicky nespolehliví“ vojáci nebylo možné nasazovat na práce v příhraničním pásmu a na utajované stavby v podzemí, začal být zřizován nový typ pracovních jednotek – technické prapory. Sloužili v nich branci klasifikací Cj a Cd, kteří byli po politické stránce prověřeni, ale měli různá zdravotní omezení. První dva technické prapory byly ustaveny k 15. květnu 1951 v Děčíně a Mostě, ale brzy byly přesunuty do zámku Zelená Hora u Nepomuku (zde sloužil od října 1953 do září 1955 Miloslav Švandrlík, autor známých Černých baronů) a zámku Jezeří u Chomutova.

Vznikem technických praporů se de facto vytvořil nový druh vojska (ačkoliv tak nikdy chápán nebyl), který dostal pojmenování vojenské pracovní jednotky (VPJ). Od roku 1952 začal počet zřizovaných technických praporů převyšovat počet nově vytvářených PTP a v prosinci 1952 sloužilo ve 20 PTP a šesti technických praporech již přes 30 000 mužů.

Průběh vojenské služby i výjimečného cvičení u PTP v mnohém připomínal známé Černé barony, byl však daleko tvrdší. Většina důstojníků byla k pomocným technickým praporům přeložena pro nepoužitelnost u bojových jednotek nebo z trestu a na vojácích si – stejně jako ideologicky zpracovaní poddůstojníci – vybíjela své pocity ponížení, různé komplexy i zlobu přecházející až v patologickou nenávisť k „třídnímu nepříteli“. Protože většina „pétépáků“ pracovala u státních podniků a po menších skupinách (výjimkou byly jen důlní prapory), byly jejich ubytovací, stravovací, hygienické i další podmínky více než špatné. Vojáci byli nejruznějšími způsoby ponižováni a šikanováni, stávali se terčem výhrůžek nadřazených a za každé porušení kázně jim hrozil vysoký trest. Na pracovištích museli plnit normy na více než 100 procent, protože na překračování plánu byli finančně zainteresováni jejich velitelé i oni sami:

Fotbalové mužstvo 54. PTP

podle výkonu dostávali mzdu, vycházky i dovolené. Byli nasazováni na nejtěžší a nejrizikovější práce bez potřebného zacvičení a dodržování bezpečnostních předpisů. Důsledkem byla řada úrazů včetně smrtelných: jen za rok 1952 šlo o 2 750 lehkých, 518 těžkých a 49 smrtelných úrazů, což znamená, že poškození zdraví utrpěl zhruba každý desátý voják.

Vysoká úrazovost a nemocnost vedla vojenskou správu k organizování odborného přeškolení vojáků formou krátkodobých kurzů, jichž bylo každý rok uspořádáno několik desítek. Ani PTP se nevyhnula vlna různých pracovních iniciativ, soutěží a hnutí: „pětápáci“ byli nuceni uzavírat různé tzv. socialistické smlouvy k plnění a překročení plánu na počest narozenin K. Gottwalda, J. V. Stalina i dalších výročí, rozvíjet zlepšovatelství apod. Od února 1952 byla vyhlášena Mírová pracovní soutěž, jejímž smyslem bylo „na podkladě hodnocení pracovních výkonů, zlepšovacích návrhů, socialistických závazků, bojové a politické přípravy, znalosti řádů určit nejlepšího jednotlivce, úderku, nejlepší pracoviště a rotu“. Trpěla značnou formálností a její přínos byl více než sporný.

U jednotek byla organizována rovněž kulturně výchovná, sportovní a další zájmová činnost. Nejoblíbenější byly pěvecké a divadelní kroužky a soubory, u několika praporů působily také hudby, většinou dechové, častá byla rovněž sportovní družstva v kopané, volejbalu, košíkové či házené, která se zúčastňovala soutěží v rámci Armádních sportovních her (ASH), kde obvykle ze „státobezpečnostních“ důvodů končila už v nižších kolech. Na rozdíl od jiných vynucovaných aktivit vojáci tento druh činnosti vítali, protože jim umožňoval alespoň na chvíli zapomenout na tíživou realitu, být v kruhu stejně smýšlejících kamarádů a věnovat se něčemu, co je bavilo a mělo alespoň nějaký smysl. Šlo také o jednu z mála možností, jak se dostat mimo kasárna nebo tábor.

Vedle pracovní činnosti – obvykle trvala směna až do chvíle splnění denní normy – se museli podrobovat nesmyslným pořadovým cvičením, nočním poplachům a především tzv. politické převýchově prováděné nevzdělanými politruky. Byli pod neustálým psychickým tlakem i proto, že mezi ně byli nasazováni různí provokátoři a udavači především z řad vojáků trestaných v civilu za kriminální činnost. Přestože v mnoha případech šlo

Složení vojáků, poddůstojníků a důstojníků v záloze ročníků 1899–1929 na podzim 1951

Sociální původ	Absolutně	v %
Dělník	913 437	61,9
Družstevní rolník	33 340	2,2
Samostatný rolník	221 832	14,8
Vesnický boháč	6 679	0,4
Úředník	266 750	17,7
Studující	2 957	0,2
Ostatní zaměstnanci	58 060	2,8

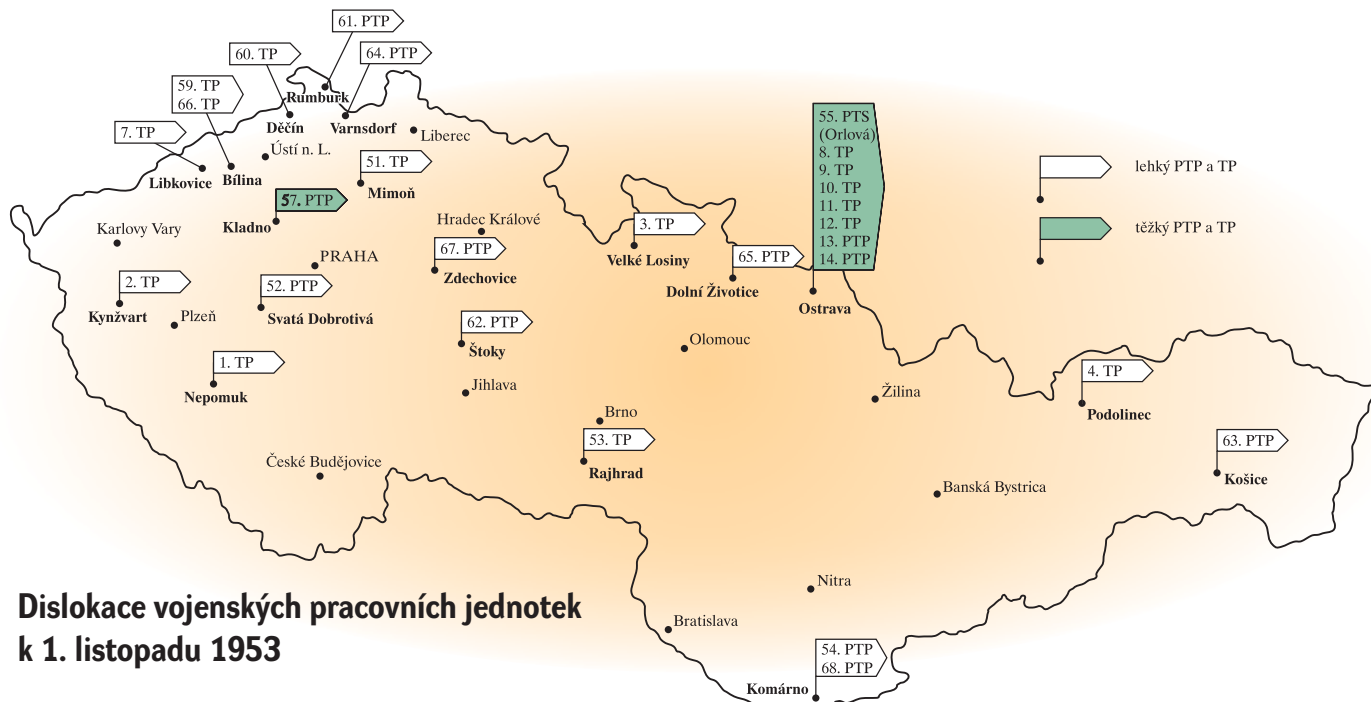
Národnost	Absolutně	v %
Česká	1 041 183	69,3
Slovenská	414 227	27,5
Maďarská	32 966	2,2
Polská	5 905	0,4
Romská	4 698	0,3
Německá	1 766	0,1
Ukrajinská	1 744	0,1
Ostatní	556	–

Politická organizovanost	Absolutně	v %
KSČ	501 069	33,4
ČSM	36 831	2,5
Jiné polit. strany	6 915	0,5
Bezpartijní	958 220	63,6

Ročníky 1916–1929 tvořily mobilizační základ (45,5%).
Ročníky 1905–1915 tvořily 2. zálohu (35,4%).
Ročníky 1899–1914 byly určeny pro týl a služby (19,1%).

Orchestr III. PTP

Dislokace vojenských pracovních jednotek k 1. listopadu 1953

„Politicky neuvědomělí“ překračovali socialistické normy opravdu nebyvalým způsobem

Netradiční tablo netradičních vojáků

o otce rodin, neměli možnost své blízké navštívit, protože mnozí nedostali za celou dobu služby nejen volno k opuštění posádky, ale ani základními řády stanovenou dovolenou. Situace byla o to složitější, že rodiny se bez živitele ocitly v těžké situaci a staly se také obětí politické perzekuce: především rolnické byly vystěhovány ze svých usedlostí. Na některé manželky byl také činěn nátlak, aby se s „protistátním“ manželem rozvedly. Situace se ještě vyhroutil na podzim 1952, kdy měli odejít do civilu vojáci, kteří si odsloužili dva roky základní služby. Vojenská správa jim ji však prodloužila „na neurčito“ a „politicky nespolehliví“ byli veliteli ujišťováni, že se z armády vrátí až jako starci nad hrobem. Byli na tom v jistém smyslu hůře než vězni – nevěděli, kdy jejich „trest“ skončí. Nelze se divit, že někteří vojáci tuto situaci nezvládli, pokusili se o dezerci nebo spáchali sebevraždu.

Státní podniky, u nichž byli příslušníci PTP a technických praporů zaměstnaní, vyplácely jejich mzdu vojenské správě. Ta si většinu peněz nechávala, protože srážela vojákům za ubytování, stravu, ošacení i další náležitosti, které jim měla podle předpisů poskytovat bezplatně. Výsledkem bylo to, že např. příslušníkovi těžkého PTP pracujícímu v podzemí, zbylo ze 155 Kčs denní mzdy po odečtení všech srážek jen necelých 35 Kčs, pracujícímu na povrchu z 90 Kčs dokonce jen 6,60 Kčs. Polovinu z této zbylé částky dostal voják při výplatě v hotovosti, druhá mu byla uložena na vkladní knížku, kterou však měl u sebe velitel. Řada důstojníků svěřené peníze zpronevěřila, zbytek úspor zcela znehodnotila měnová reforma v roce 1953.

Přes všechny problémy dosahovali příslušníci PTP obdivuhodných pracovních výsledků. Na stavbách plnili normy v průměru na 150 procent, v dolech byl výkon vojáků o 20–40 procent vyšší než u civilních havířů: jestliže počet vojáků nasazených na Ostravsku představoval 27 procent všech pracovníků, potom vytěžili téměř 35 procent celkové roční těžby celého revíru. Za rok 1952 dostala vojenská správa od podniků za práci vojáků více než 562 miliony korun a po odečtení všech nákladů přesáhl její čistý zisk 40 milionů Kčs.

Od roku 1953 začaly být postupně pomocné technické prapory reorganizovány na technické. Souviselo to jak s „nedostatkem“ tzv. politicky nespolehlivých branců, tak především s jistým uvolněním po smrti J. V. Stalina a K. Gottwalda i snahou odstranit nejkřiklavější případy porušování zákonů a mezinárodních konvencí v zemích sovětského bloku. Existence PTP se také stala předmětem kritiky ze zahraničí. Velení armády se muselo s těmito trendy vyrovnat, současně ale nechtělo přijít o jednotky, jejichž příslušníci byli zapracováni, odváděli vysoké výkony v dolech, ve stavebnictví, výcvikových prostorech i jinde, byli značně mobilní a v podstatě bezprávní.

K 1. listopadu 1953 bylo sedm PTP reorganizováno na technické prapory – na konci roku se poměr změnil na 19:10 ve prospěch technických jednotek. Celkem sloužilo ve VPJ v té době více než 35 000 mužů. Protože v technických praporech nemohli být „politicky nespolehliví“, zorganizovala vojenská správa velkou prověrku „výsledků převýchovy“, která byla značně formální. Přinesla však zajímavá

Přehled PTP, jejich vzniku a způsobu naplnění

Jednotka	Typ	Pův. dislokace	Datum vzniku	Způsob naplnění
51.	PTP L	Mimoň	1. 9. 1950	branci klas. E
52.	PTP L	Svatá Dobrotivá	1. 9. 1950	dtto
53.	PTP L	Město Libavá	1. 9. 1950	dtto
54.	PTP L	Lešt'	1. 9. 1950	dtto
55.	PTP T	Ostrava	1. 10. 1950	dtto
56.	PTP T	Horní Suchá	1. 10. 1950	dtto
57.	PTP T	Kladno-Libušín	1. 10. 1950	dtto
58.	PTP T	Most	1. 10. 1950	dtto
59.	PTP L	Bílina	15. 4. 1951	VC + branci klas. E
60.	PTP L	Děčín	15. 4. 1951	dtto
61.	PTP L	Rumburk	15. 4. 1951	dtto
62.	PTP LK	Děčín	1. 10. 1951	dtto
63.	PTP LK	Komárno	1. 12. 1951	dtto
64.	PTP LK	Varnsdorf	1. 12. 1951	dtto
65.	PTP LK	Dolní Žitovice	1. 12. 1951	dtto
66.	PTP LK	Bílina	1. 9. 1952	dtto
67.	PTP LK	Zdechovice	1. 9. 1952	dtto
68.	PTP LK	Komárno	1. 9. 1952	dtto
IV.	PTP T	Orlová	24. 9. 1951	branci klas. E
V.	PTP T	Horní Suchá	24. 9. 1951	dtto

- L PTP lehký
- LK PTP lehký, tzv. kulacký
- T PTP těžký
- VC Výjimečné vojenské cvičení

zjištění negující tvrzení o tom, že PTP byly vytvořeny především pro „převýchovu“ příslušníků bývalých vykořisťovatelských tříd – z téměř 14 000 vojáků klasifikace E sloužících k 1. listopadu 1953 bylo kladně prověřeno a zbaveno ponižující klasifikace na 11 000. Více než 86 procent všech „ěčkařů“ pocházelo z dělnických, řemeslnických a malorolnických rodin, tzv. kulacký a buržoazní původ mělo jen necelých 14 procent. I tato čísla potvrzují, že obětí politických perzekucí se v tehdejší Československu stávali především obyčejní lidé, dělníci a malorolníci, kteří měli být podle dobových tezí základem a oporou komunistického režimu.

Na jaře 1954 se v souvislosti s přípravou prvních poúnorových voleb v Československu stala další existence PTP neúnosnou, protože režim se snažil různými způsoby ukázat – alespoň dočasně – svou přívětivější tvář. Proto 21. dubna 1954 rozhodl politický sekretariát ÚV KSČ o zrušení posledních čtyř PTP, klasifikace E a výjimečných vojenských cvičení k 30. dubnu. Vojenské pracovní jednotky byly přejmenovány na vojenské technické jednotky (VTJ), což bylo doprovázeno bombastickou propagandistickou kampaní s cílem přesvědčit veřejnost, že jde o „plnohodnotnou vojenskou službu ve specializovaných útvech a jednotkách“, do nichž již nejsou vojáci zařazováni z politických důvodů nebo z trestu. Nebyla to pravda, protože termín „politicky nespolehlivý“ vystředalo označení „kádrově závadný“, které i nadále určovalo vojáka ke službě s krumpáčem a lopatou.

V květnu 1954 se začali vracet domů ti, kteří odsloužili v PTP nejméně 24 měsíců. Většina však měla svou základní vojenskou službu mnohem delší, někteří v ní strávili bezmála čtyři roky a pro mnohé muže trvalo jejich výjimečné cvičení i více než dva roky. Někteří se už neměli kam vrátit, protože se jim rozpadly rodiny nebo byly násilně vystěhovány na druhý konec republiky. Proto řada z propuštěných vojáků zůstala pracovat v dolech i u stavebních podniků. Cejch, který jim byl klasifikací E vypálen, však nezmizel a provázel je i jejich rodinné příslušníky až do roku 1989, kdy teprve skončilo různé ponižování a šikanování, jemuž byli vystaveni.

nnn

Svaz Pomocných technických praporů-vojenských táborů nucené práce České republiky

Bývalí příslušníci PTP se poprvé pokusili organizovat v roce 1968, ale svou organizaci si mohli vytvořit až o 22 let později, v únoru 1990. Dnes se dělí na Český a Moravskoslezský svaz PTP-VTNP, jež zastřešuje Ústřední rada v čele s Vladimírem Lopaťukem. Má vybudovány oblastní a okresní výbory, které vyvíjejí bohatou činnost. Od počátku Svaz úzce spolupracuje s Ministerstvem národní obrany, které mu poskytlo pomoc při mimosoudních rehabilitacích bývalých „pětépáků“ podle zákonů č. 87/1991 Sb. a č. 267/1992 Sb. i při prosazování dalších požadavků, které mají alespoň částečně zmírnit utrpená příkoří. Svaz pořádá různé vzpomínkové i další akce, jichž se zúčastňují představitelé Armády České republiky, spolupracuje s vojenskými útvary v místech posádek i školami, vydává vlastní Zpravodaj PTP a publikace se vzpomínkami bývalých „pětépáků“. Celou svou činností se snaží podpořit úsilí o spravedlivé vyrovnání s minulostí, skutečnou demokracii a svobodu. Je také členem Mezinárodní konfederace vojenských táborů nucené práce vytvořené bývalými příslušníky vojenských perzekucí z jednotek ze Slovenska, Polska, Maďarska a Rumunska.

Svaz PTP-VTNP vydává pro své členy pravidelný Zpravodaj PTP

Pomník na místě služby vojáků 52. PTP

Západní výspa socialismu

Organizační výstavba a dislokace vojsk

„Svou vlast ubráníme!“

Organizační výstavba čs. armády a dislokační změny po nastolení komunistického režimu vycházely ze záměrů a požadavků vedení KSČ, které ve své vojenské politice plně akceptovalo sovětské požadavky na vojenskou výstavbu Československé republiky. Její území a především hranice se západními okupačními zónami v Německu a později se Spolkovou republikou Německo (a v menší míře také s dosud spojenci obsazeným Rakouskem) se staly v sovětských představách hranicemi dvou nepřátelských bloků. Již v míru bylo třeba zajistit jejich dokonalou ochranu a obranu a vytvořit nezbytné podmínky pro přeměnu čs. území v nástupový prostor pro případný protiútok na západ.

Čs. armáda, která se stala prvosledovou v rámci ozbrojených sil sovětského bloku, měla v zájmu posílení své bojové síly a připravenosti i co nejužší spolupráce se Sovětskou armádou změnit svou organizaci důsledně podle jejího vzoru a být vybavena moderní výzbrojí, bojovou technikou a zabezpečovacími prostředky. Cílem změn v dislokaci vojsk byl jednoznačný přesun těžiště obrany republiky do západní a jihozápadní části Čech, na Moravě a především Slovensku měly být dislokovány především jednotky zálohy hlavního velitelství a týlové útvary a zařízení včetně kapacit zbrojního průmyslu.

O potřebě rychlého zvýšení bojové připravenosti vojsk jednala už v polovině března 1948 Úžší branná komise při ÚV KSČ, která přijala závěry požadující, aby organizační struktura armády a dislokace více zohledňovaly nové mezinárodní a vnitropolitické podmínky. Na tomto základě schválil 15. května Armádní poradní sbor přípravy nové mírové organizace čs. armády k 1. říjnu 1949. Vzhledem k Berlínské krizi rozhodl APS o okamžitém provedení dislokačních změn s cílem zvýšit počty vojsk v západních částech republiky přesunem jednotek ze Slovenska.

Koncem května 1948 bylo zrušeno velitelství VI. armádního sboru v Banské Bystrici, 10. pěší divize v Košicích přešla do přímé podřízenosti velitelství vojenské oblasti 4 a většina útvarů 2. pěší brigády 4. rychlé divize se ze středního Slovenska přemístila do okolí Sušice. V průběhu července a srpna byly prvosledové útvary v západních Čechách posíleny o dalších 1 500 mužů z jednotek ze Slovenska, především z částečně rámcovaných 9. pěší divize v Nitře a 10. pěší divize. Protože ani tato opatření nenaplnila prvosledové útvary na předepsané mírové počty, byly doplněny z některých částečně rámcovaných svazků a jednotek ve vnitrozemí Čech a na Moravě. Došlo rovněž k jejich posílení ženijními, spojovacími a automobilními jednotkami.

Přestože nová mírová organizace čs. armády byla připravována k 1. říjnu 1949, potřeba reagovat na vyhrocení situace kolem Berlína a přípravy na vytvoření Severoatlantické aliance si však vynutila provedení částečné celkové reorganizace a redislokace čs. armády již ke 4. říjnu 1948. Jejím cílem bylo vedle dalšího posílení prvosledových svazků a útvarů také přizpůsobit organizaci nedostatku důstojníků vyvolanému čistkami ve velitelském sboru. Cesta byla nalezena ve vytvoření tzv. rámcovaných jednotek: ty byly rámcovány buď částečně snížením počtů nebo zcela, tj. zůstaly u nich jen minimální mírové počty pro zajištění chodu služby

Skutečné počty čs. armády v roce 1948

	k 1. lednu	k 31. prosinci
Důstojníci z povolání	13 575	13 457
Rotmistři z povolání	8 771	8 229
Posluchači VLA	242	170
Posluchači VA	1 091	860
Dělesloužící poddůstojníci	3 179	2 922
Mužstvo 1. a 2. ročníku	104 689	128 609
Na vojenském cvičení	6 031	17 633
Záložníci v činné službě	11	1
Ženy v činné službě	58	8
Celkem	137 647	171 889

Přesun 2. pěší brigády ze Slovenska do západních Čech

a údržby uskladněné výzbroje a techniky, na plné stavy osob a materiálu měly být naplněny až v případě mobilizace.

Současně bylo zrušeno velitelství vojenské oblasti 2 v Táboře a jeho obvod rozdělen mezi vojenské oblasti 1 v Praze a 3 v Brně. Velitelství I. armádního sboru bylo přemístěno z Litoměřic do Karlových Varů a II. armádního sboru z Hradce Králové do Písku. U vojenské oblasti 3 vznikl nový IV. armádní sbor v Kroměříži a změny byly dokončeny na jaře 1949 zrušením velitelství V. armádního sboru v Trenčíně a 4. rychlé divize v Žilině, z jejichž praporů byl zformován tankový pluk v Milovicích a posílen tankový sbor v Olomouci, kde současně došlo ke zrušení jedné a rámcování druhé tankové brigády: počet tankových brigád se sice snížil, ale zvýšila se jejich naplněnost lidmi i technikou.

Provedené organizační změny měly za následek velkou nejednotnost v organizaci – např. základní druhy útvaru pěchoty – pěší pluk a samostatný pěší prapor – měly dva, respektive šest typů s rozdílnou organizací, počty i výzbrojí, dělostřelectvo devět typů útvarů a šest typů jednotek, které byly motorizované i hippomobilní a podobná organizační roztržitost byla typická i pro další druhy vojsk.

Necelý rok po únoru 1948 došlo k podstatné změně základního schématu mírové organizace čs. armády – tři vojenské oblasti zhruba kopírovaly území historických zemí (Čechy, Morava, Slovensko) a zatímco na západě byly dislokovány tři armádní sbory, na Moravě zůstal jediný a na Slovensku podléhaly dvě rámcované divize přímo velitelství oblastí. Všechna provedená opatření byla součástí příprav celkové reorganizace mírového složení armády k 1. říjnu 1949 a v některých případech také hledáním a zkoušením nových přístupů k organizační výstavbě a snahou uvést do souladu mírovou organizaci s nově zpracovávanými mobilizačními plány.

Všechny problémy měla na delší dobu vyřešit reorganizace a redислоkace uskutečněná v říjnu 1949, která vycházela rovněž z nového územního členění státu na kraje. Schéma tří vojenských oblastí zůstalo zachováno, stejně jako tři armádní sbory v Čechách a jeden na Moravě. Pěší a rychlé divize, tankové a dělostřelecké svazky a útvary i jednotky speciálních druhů vojsk byly rozčleněny do čtyř typů podle stupně personální naplněnosti a úloh: vznikly svazky a útvary na plných počtech (prvosledové), na snížených počtech (druhosledové), rámcované (záložní pro případ mobilizace) a na normálních počtech. Pěší brigády byly reorganizovány na divize, ze zrušené jezdecké brigády vznikly vozatajské prapory velitelství oblastí a nově bylo vytvořeno samostatné vojsko zvláštních bojových prostředků (ZBP), jak se dobově nazývalo chemické vojsko.

Po skončení reorganizace tvořilo mírovou armádu deset pěších a tři rychlé divize, tankový sbor a samostatný tankový pluk, dělostřelecká divize a pět dělostřeleckých brigád, dvě letecké divize, osm bitevních, stíhacích a bombardovacích pluků,

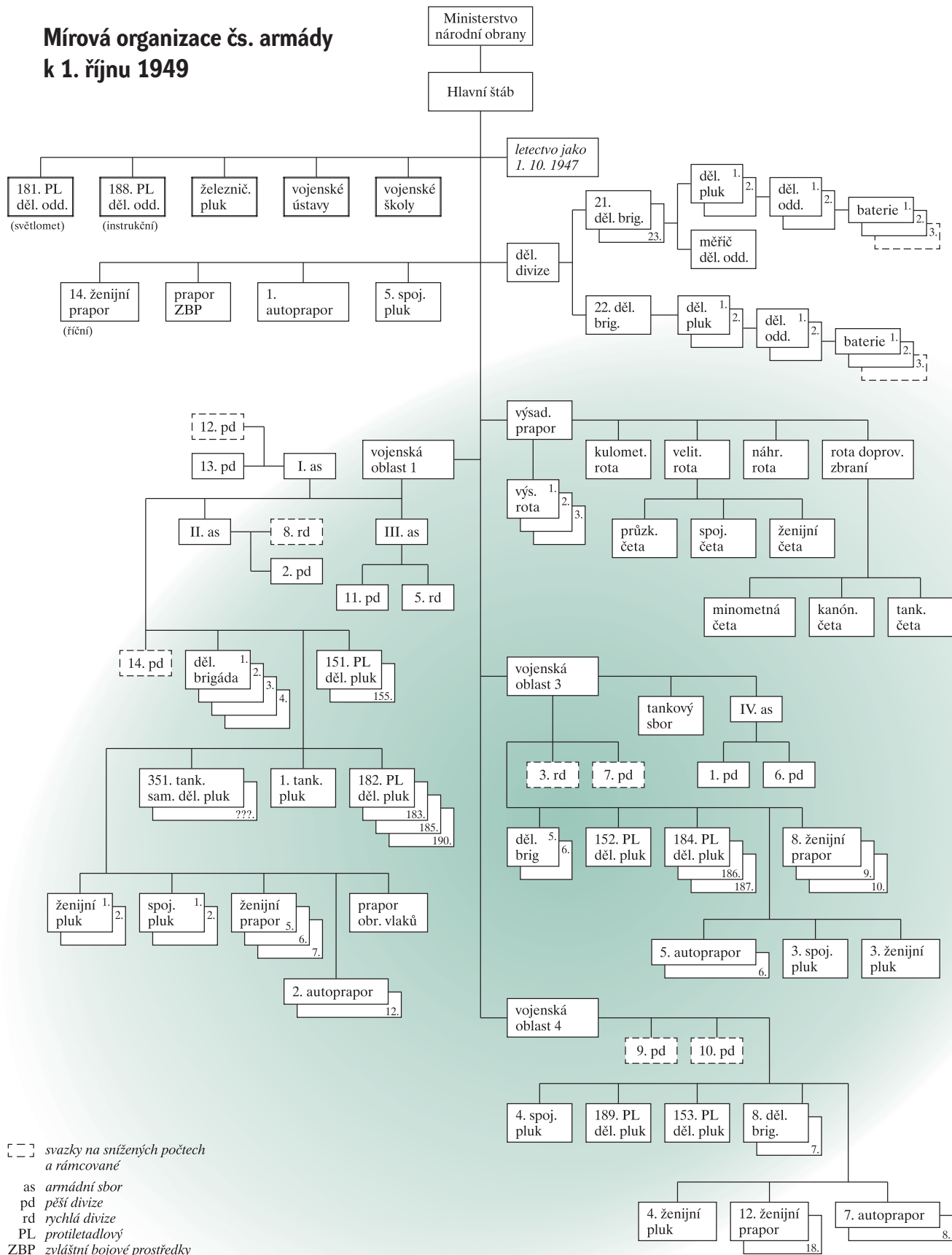

Do palebné pozice

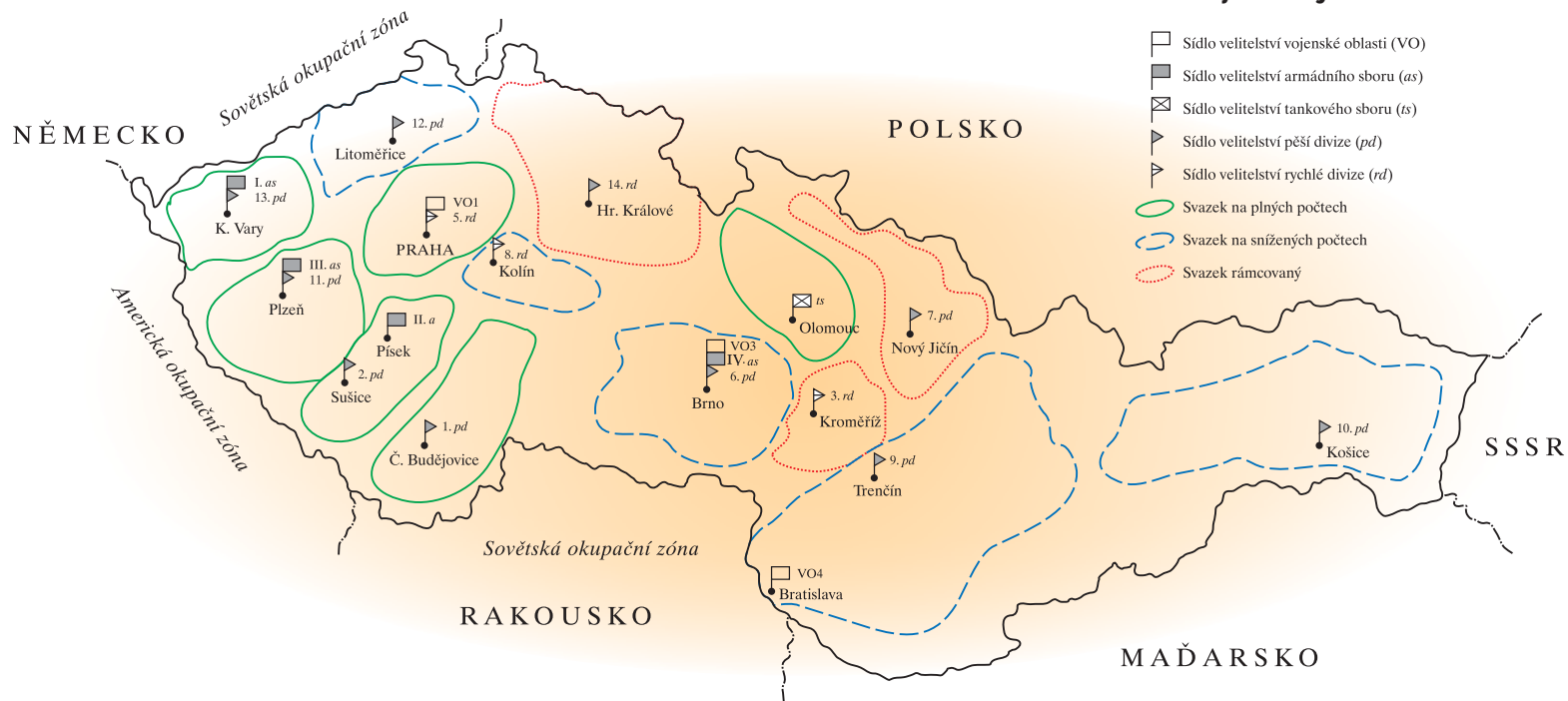
Vyhodnocení výcviku

Mírová organizace čs. armády k 1. říjnu 1949

[ ] svazky na snížených počtech a rámcované
 as armádní sbor
 pd pěší divize
 rd rychlá divize
 PL protiletadlový
 ZBP zvláštní bojové prostředky

Mírová dislokace čs. armády k 1. říjnu 1949

čtyři ženijní pluky a železniční pluk, čtyři spojovací pluky a další útvary, jednotky a zařízení. Mírové počty armády byly stanoveny na 124 900 mužů.

K 1. říjnu 1949 byly provedeny rovněž změny v organizaci územních orgánů vojenské správy. V souvislosti s krajským zřízením byla v sídlech KNV vytvořena krajská vojenská velitelství (KVV), která vedle doplňovací agendy a úkolů posádkového velitelství plnila také některé úlohy v oblastech teritoriální ochrany, civilní správy, branné výchovy, zajišťování mobilizace, evidence koní a motorových vozidel (převzala agendu bývalých VEK a VEMV) a stavební správy.

V dalších měsících byly provedeny jen dílčí změny: k 1. lednu 1950 vzniklo samostatné protiletadlové vojsko s útvary dělostřelectva a částí hlášené služby a vojsko ZBP bylo přejmenováno na chemické.

Po nástupu nového ministra národní obrany A. Čepičky začala být, vzhledem k nutnosti urychlit přípravu na možnou světovou válku, připravována nová, zcela zásadní reorganizace mírového a válečného složení čs. armády včetně mobilizačního systému. Armáda měla být v maximálně krátké době přebudována podle sovětského vzoru a změny se měly týkat nejen všech oblastí její výstavby, tj. orgánů velení, organizační struktury druhů vojsk, počtů a typů svazků a útvarů i kvality jejich vyzbrojení a vystrojení, ale také výcviku a vnitřního života. Změny měly zajistit rovněž motorizaci a mechanizaci svazků, zvýšení jejich palébné a úderné síly, vybudování moderního letectva a posílení protivzdušné obrany jak vojskové, tak státního území a zlepšení protichemické ochrany vojsk. Podle původních předpokladů mělo k první ze tří etap reorganizace a redislokace vojsk dojít k 1. říjnu 1950 (další dvě měly proběhnout do roku 1952), ale vzhledem k složitosti úkolu

Příprava ke startu cvičného letounu C-2

Srovnání předepsaných počtů pěších svazků a útvarů k 1. říjnu 1949

	Důst.	Poddůst. z pov.	Mužstvo	Celkem
Pěší divize plná (11.)	665	340	8 887	9 892
Pěší brigáda plná (13.)	418	186	3 988	4 592
Pěší divize snížená (12.)	266	115	2 214	2 595
Pěší divize rámcová (7.)	196	59	537	792
Pěší pluk plný	141	86	2 200	2 427
Pěší pluk snížený	52	30	600	682
Pěší pluk rámcový	37	13	128	178

Vojáci protiletadlového dělostřelectva s kanonem ráže 88 mm

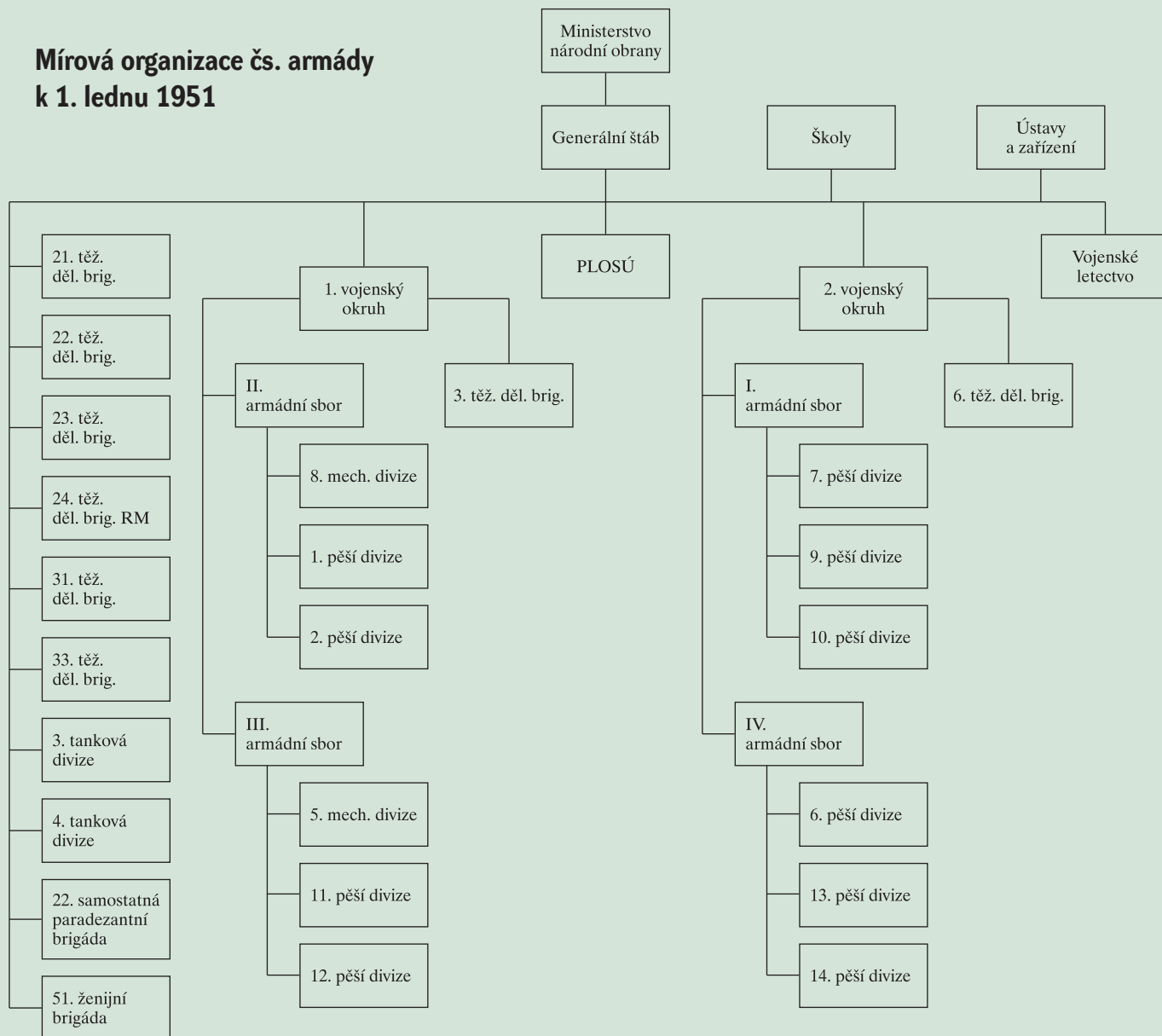
Útok na bodáky

– bylo mj. třeba přepracovat pět základních všeobecných předpisů a 16 základních předpisů jednotlivých druhů vojsk – a především vývoji mezinárodní situace byla na doporučení sovětských poradců její realizace odsunuta na konec roku 1950. Neměla navíc proběhnout po etapách, ale najednou.

V předstihu byla provedena v srpnu a září 1950 celková reorganizace Ministerstva národní obrany a Hlavního štábu, který byl přejmenován na Generální štáb a 20. září došlo k zásadní změně v mírové organizaci čs. armády: území státu bylo rozděleno na dva vojenské okruhy, které se v případě mobilizace měly přeměnit na vševojskové armády – 1. se sídlem v Praze zahrnoval území Čech a Jihlavský kraj, 2. s velitelstvím v Trenčíně ostatní kraje Moravy a Slovensko. Z operačního hlediska představoval 2. vojenský okruh zápolí a druhý sled a v mírových podmínkách plnil především výcvikové a mobilizační úkoly a tvořil hlavní logistickou a školní základnu čs. armády. Každému velitelství okruhu byly podřízeny dva armádní sbory se třemi svazky, zpravidla dvěma pěšími a jednou rychlou divizí. Všechny změny vycházely ze sovětského vzoru.

Poslední říjnový den roku 1950 podepsal A. Čepička směrnici, na jejímž základě proběhla v listopadu a prosinci nejrozsáhlejší reorganizace a redislokace

Mírová organizace čs. armády k 1. lednu 1951

PLOSÚ protiletadlová obrana státního území
RM raketomet

Střelecké vojsko podporované tankosamohybným plukem v útoku

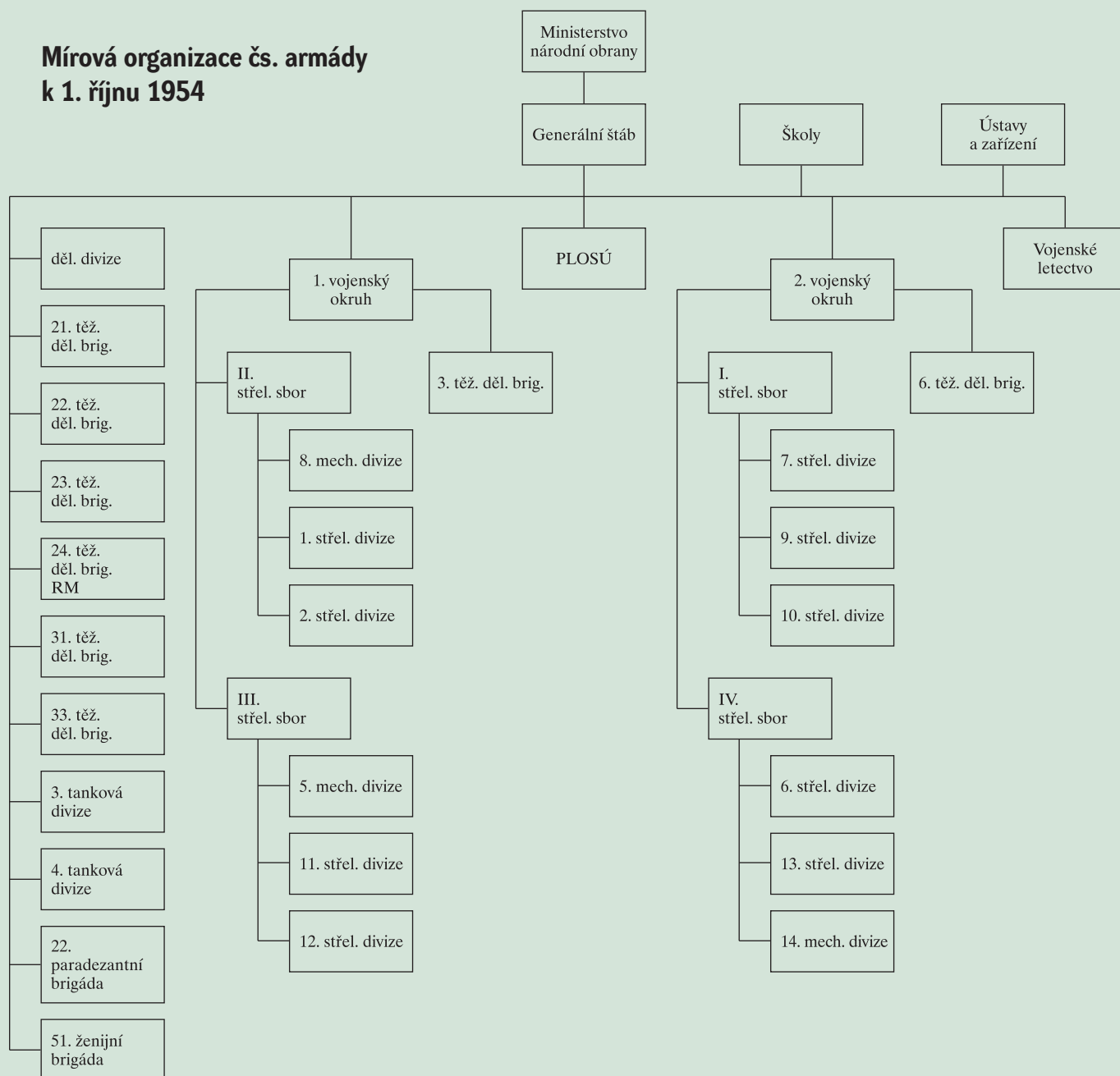
Musí si odpočinout lidé i technika

mírového složení čs. armády v celém období komunistického Československa. Zásadní změnou bylo vytvoření tří typů vševojskových svazků – pěších, tankových a mechanizovaných. Tankové svazky, vzniklé z brigád zrušeného tankového sboru a mechanizované svazky postavené z rychlých divizí, byly podřízeny velitelství tankového a mechanizovaného vojska MNO a představovaly hlavní údernou sílu pozemního vojska. Značně posílen byl operační stupeň – velitelství okruhů byly přímo podřízeny dělostřelecké, tankové, protiletadlové, ženijní, spojovací, chemické a automobilní útvary, včetně zařízení služeb. K vytvoření obdobných jednotek došlo také na stupni armádního sboru, pěší divize a pluku. Zařazením organických tankosamohybných, protitankových, protiletadlových a raketometných jednotek podstatně vzrostla palebná a úderná síla vševojskových svazků, umocněná novým systémem týlového zabezpečení. Zvýšila se také jejich manévrovatelnost a schopnost samostatně řešit taktické i operační úkoly ve všech druzích bojové činnosti. Z velitelství protiletadlového vojska bylo vytvořeno velitelství protiletadlové obrany státního území (PLOSÚ) se třemi územními obvody, jemuž byly podřízeny vedle všech pozemních prostředků protivzdušné obrany také některé útvary stíhacího letectva.

Mírová dislokace čs. armády 1951

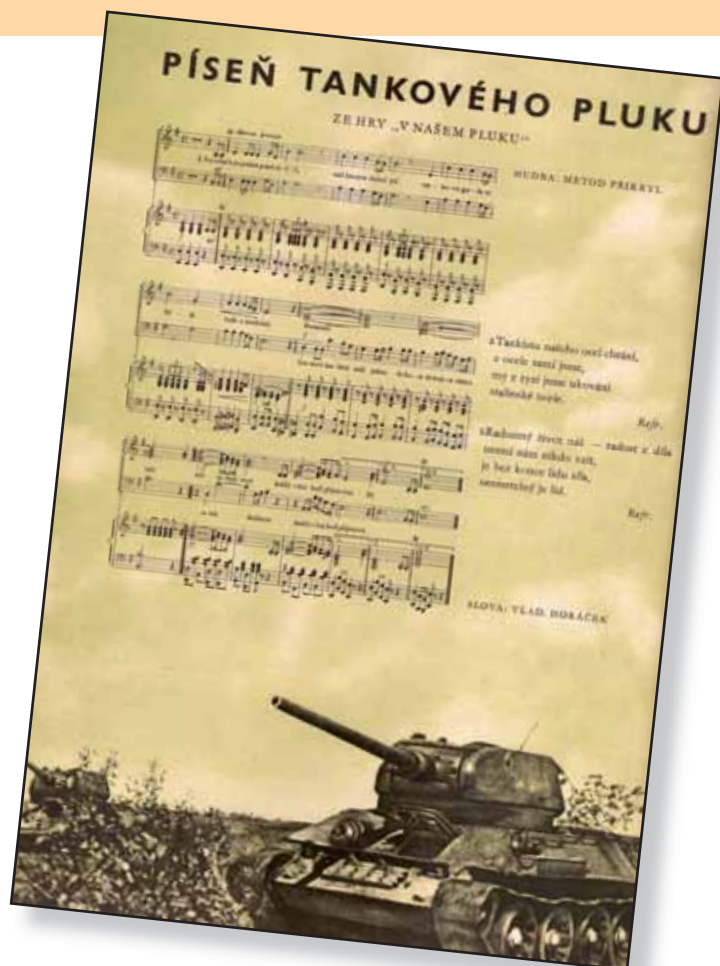
Mírová organizace čs. armády k 1. říjnu 1954

PLOSÚ protiletadlová obrana státního území
 RM raketomet

Součástí reorganizace byly rovněž dislokační změny, které posílily obranu západního pohraničí. Vytvořená organizační a dislokační struktura představovala naprosto zásadní změnu v organizační výstavbě čs. armády a vytvořila organizační strukturu, která přetrvala bez větších změn až do poloviny padesátých let a v některých směrech dokonce až do roku 1989.

Výraznějšími změnami, provedenými do poloviny padesátých let, bylo pouze přejmenování pěchoty na střelecké vojsko v roce 1954 (místo armádního sboru vznikl střelecký sbor, pěší divize se stala střeleckou atd.) a vytvoření vojska protivzdušné obrany státu (PVOS) k 1. lednu 1955 z vojska PLOSÚ. Jeho součástí se stalo nejen protiletadlové dělostřelectvo, jednotky hlásné služby a spojovací jednotky, ale také útvary stíhacího letectva.

Tanková divize se připravuje na boj

Přesun mechanizované divize

Čs. armáda se na počátku roku 1955 skládala z pozemního vojska, vojenského letectva, PVOS a týlových složek a zařízení. Nejpočetnějším druhem vojska zůstala pěchota, respektive střelecké vojsko, přestože jeho podíl na celkových počtech armády poklesl mezi roky 1948 a 1955 z téměř 44 na 26 procent. Základním taktickým prvkem byla střelecká divize se třemi střeleckými a dvěma dělostřeleckými pluky (kanónovým a houfnicovým), tankosamohybným plukem, protitankovým, protiletadlovým a raketometným oddílem a organickými ženijními, spojovacími, chemickými a automobilními jednotkami. Podstatně vzrostla úderná a palebná síla střeleckých svazků a útvarů, jejich manévrovatelnost a schopnost samostatně řešit bojové úkoly. V roce 1955 bylo v sestavě střeleckého vojska osm střeleckých divízi v rámci čtyř střeleckých sborů.

Hlavní údernou a manévrovací silou pozemního vojska bylo tankové a mechanizované vojsko, jehož podíl na celkových počtech armády se z necelých 7 procent v roce 1950 zvýšil na téměř trojnásobek v roce 1955. Jeho organizační základ tvořily nejprve dvě tankové a dvě mechanizované divize a 12 tankosamohybných praporů pěších a mechanizovaných divízi, v roce 1954 byl počet mechanizovaných divízi zvýšen na čtyři – vedle prvosledových střeleckých sborů jimi byla posílena i vojska 2. vojenského okruhu. Tanková divize měla dva tankové, mechanizovaný a dělostřelecký pluk, dělostřelecký oddíl a ženijní, spojovací a další jednotky bojového zabezpečení, mechanizovaný svazek byl tvořen dvěma mechanizovanými a dvěma dělostřeleckými pluky, tankosamohybným plukem a dalšími jednotkami. Jestliže tankové a mechanizované divize byly jako rychlé skupiny schopné řešit také samostatné úkoly v rámci armádní útočné operace, tankosamohybné prapory byly určeny k přímé podpoře pěchoty.

Dělostřelectvo se dělilo na pozemní a protiletadlové, od roku 1950 podřízené PLOSÚ, pozemní na vojskové, armádní (sborové) a zálohy hlavního velitelství, která byla po roce 1950 posilována, což vedlo k mírnému zvýšení podílu vojska na celkových počtech armády z necelých šesti na téměř 10 procent. Základ představovala dělostřelecká divize se dvěma těžkými dělostřeleckými brigádami, houfnicovou, minometnou a raketometnou brigádou s celkem 180 hlavněmi, protitanková dělostřelecká brigáda se třemi pluky měla 72 hlavně a dvě protiletadlové divize se šesti pluky disponovaly 96 hlavněmi. Hlavní důraz byl vedle rozvoje protiletadlového dělostřelectva (jeho podíl na celkových počtech armády se zvýšil mezi roky 1950 a 1955 z necelých dvou na téměř sedm procent) kladen na posilování protitankového dělostřelectva a raketometných jednotek. Podstatně vzrostla také

Houfnice ráže 152 mm – mohutná zbraň dělostřelců

Když chybí pontony...

Budování linkového spojení

Dobře zabalit padák je základní podmínkou úspěchu

palebná síla dělostřeleckých svazků a útvarů na stupni operačním (105 hlavní), armádním (69 hlavní) a vojskovém (120 hlavní střelecké a 72 hlavní mechanizované divize).

Ženíjní vojsko tvořily v roce 1948 čtyři ženijní pluky a osm ženijních praporů, ženijní říční útvar, ženijní sklady (dobově zbrojnice) a ženijní výcviková střediska podřízené přímo velitelství vojenských oblastí. Od 1. října 1948 byly u pluků vytvořeny silniční jednotky pro tzv. politicky nespolehlivé brance. Nová struktura vojska se vytvořila na konci roku 1950 – ženijní brigáda podléhala přímo MNO, vojenským okruhům byly podřízeny ženijní pluky, armádní sbor stejně jako pěší, tankový a mechanizovaný svazek měl organický ženijní prapor. Nově vytvořeny byly pontonový pluk a vodní rota, k 1. září 1950 byly silniční prapory reorganizovány na pomocné technické prapory (PTP), ale ze sestavy vojska byly k 1. lednu 1951 vyňaty. Podíl vojska na celkových počtech armády vzrostl na více než dvojnásobek a představoval tři procenta.

Spojovací vojsko prošlo, vzhledem k růstu významu spojení pro velení vojskům a zavádění nových spojovacích prostředků, poměrně bouřlivým rozvojem. V roce 1948 jej tvořily spojovací pluk podřízený MNO a čtyři spojovací pluky velitelství oblastí, hlavnímu velitelství byly podřízeny také vojenské radioelektrické ústředí a vojenské meteorologické stanice, operačnímu stupni spojovací sklady. Organické spojovací jednotky měly také všechny útvary a jednotky jednotlivých druhů vojsk. Při reorganizaci na konci roku 1950 byly vytvořeny spojovací pluky, prapory a rot, které se staly organickou součástí od útvarů a vševojskových svazků přes velitelství okruhů až po MNO. Počty vojska se zvýšily na necelá dvě procenta celkových počtů armády.

Plamenometník chemického praporu

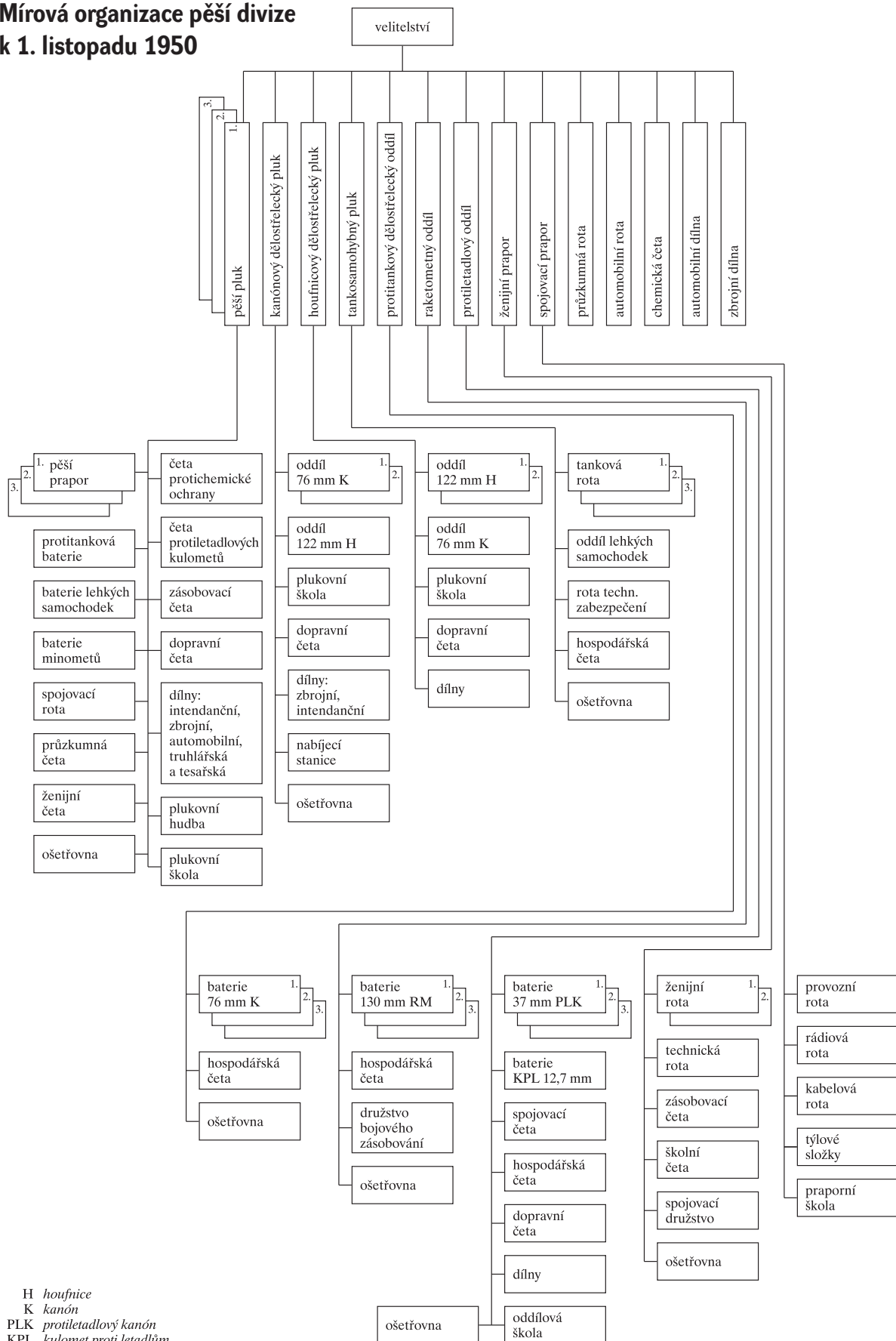
Chemické vojsko (do roku 1950 vojsko ZBP) mělo v roce 1948 pouze výcvikový prapor a učiliště podřízené přímo MNO. V říjnu 1950 byl postaven druhý chemický prapor a při organizačních změnách na konci roku byly do vševojskových svazků začleněny chemické čety a došlo ke zřízení dvou chemických skladů. Od ledna 1951 začala výstavba plamenometných rot chemických praporů a v červenci byly sklady chemického materiálu vytvořeny i na operačním stupni. Podíl vojska na celkových počtech armády zůstal velmi malý – necelého půl procenta.

Výsadkové vojsko, které se 15. srpna 1948 osamostatnilo, mělo z počátku v sestavě pouze jediný výsadkový prapor, od ledna 1949 také výsadkové učiliště, které měly především instrukční a výcvikové úkoly. Výstavba vojska byla limitována nejasností koncepce: zda vytvářet menší skupiny schopné plnit především zpravodajské a diverzně-sabotážní úkoly, nebo větší jednotky s takticko-operačním posláním. Spor byl rozhodnut v roce 1950, kdy byl převzat sovětský model výstavby a použití desantních jednotek. V březnu 1950 byl postaven druhý výsadkový prapor s výsadkovou letkou, v červenci téhož roku ústřední výsadkový sklad. V té době se již začal připravovat přesun vojska na Slovensko: jednotky postavené v říjnu 1951 (mechanizovaný výsadkový prapor a výsadkový dělostřelecký oddíl) byly již dislokovány na východním Slovensku, kam se postupně přesunuly i výsadkový prapor a zařízení vojska z Čech. Od dubna 1952 se začala formovat výsadková brigáda, která měla tři výsadkové prapory, výsadkový dělostřelecký oddíl, výsadkovou protiletdeckou baterii, balónovou rotu a týlové, školské a výcvikové složky. Podíl vojska na celkových počtech armády činil jedno procento.

Železniční vojsko bylo součástí ženijního vojska a až do listopadu 1950, kdy se osamostatnilo, bylo považováno za druh služby. Nejasností koncepce své výstavby však trpělo i v dalších letech. V roce 1948 jej tvořily železniční brigáda, tři železniční pluky, prapor obrněných vlaků, dva železniční sklady, železniční vý-

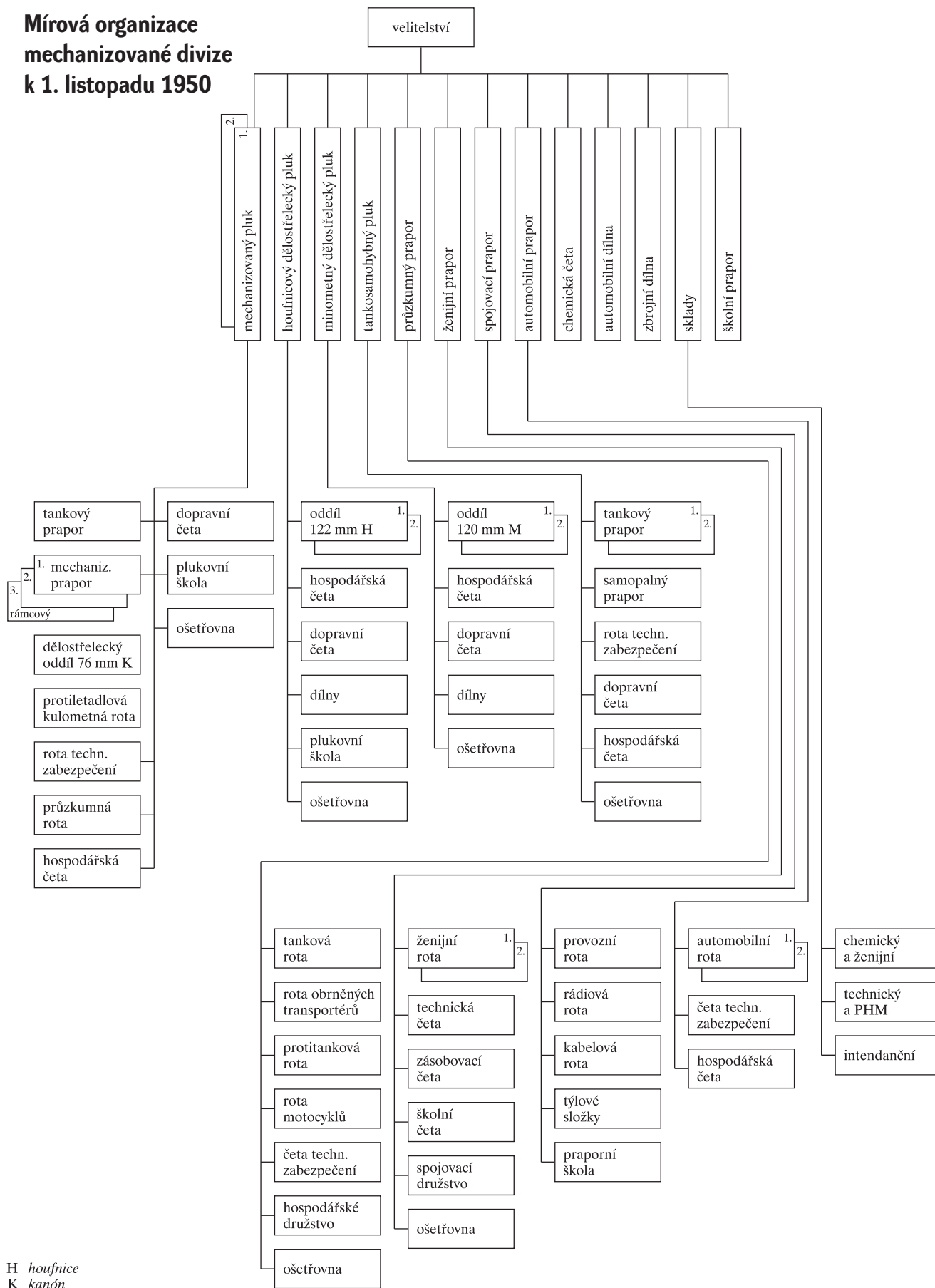

Mírová organizace pěší divize k 1. listopadu 1950

H houfnice
K kanón
PLK protiletadlový kanón
KPL kulomet proti letadlům

**Mírová organizace
mechanizované divize
k 1. listopadu 1950**

H houfnice
K kanón

Návrat stíhacího letounu MiG-15

evkové středisko, železniční učiliště a osm ŽTV. V říjnu 1948 byla brigáda rámcována a o rok později zrušena a počet pluků se snížil na jediný (s odloučeným praporem, v roce 1953 doplněným druhým pro Slovensko), v roce 1954 byl zrušen i prapor obrněných vlaků a postaven železniční stavební pluk. Tím poklesl podíl vojska na celkových počtech armády na necelé jedno procento.

Velkým rozvojem, vzhledem k motorizaci armády, prošlo automobilní vojsko. V roce 1948 bylo tvořeno devíti automobilními prapory, šesti automobilními parky (sklady a opravy), automobilním učilištěm a 11 VEMV podřízenými MNO, a velitelstvím vojenských oblastí. V roce 1950 došlo k vytvoření automobilních praporů a rot začleněných do organizace vojenských okruhů, vševojskových svazků a útvarů, protiletadlových svazků či přímo podřízených MNO. U pěších praporů a dělostřeleckých oddílů vznikly dopravní čety a automobilní dílny, nově se vytvořil automobilní stavební prapor MNO. Podíl vojska na celkových počtech armády poklesl mezi roky 1950–1955 z 1,5 procenta na zhruba polovinu.

Letectvo zůstávalo po roce 1948 z počátku bez větších změn. Většina svazků a útvarů – čtyři letecké sbory s osmi leteckými divizemi, zpravodajské, dopravní, spojovací i další jednotky – stejně jako týlové a pomocné složky (povětrnostní, zabezpečovací apod.) existovala pouze v rámcové podobě nebo ve výstavbě, situaci komplikoval také nedostatek důstojníků, letců i pozemního personálu postižených politickými čistkami. Výstavba mohutného letectva začala po roce 1950 a byla podmíněna dodávkami nových letounů ze SSSR, respektive jejich licenční výrobou. V letech 1952–1954 měly být postaveny další tři letecké sbory, čtyři letecké svazky, 13 leteckých pluků, tři zpravodajské, dva dopravní a dva spojovací útvary.

Již v únoru 1950 bylo v rámci vytváření nové koncepce zřízeno Letecké operační středisko (LOS) s radarovými ústřednami a stanicemi a postupně byly pro-

Vojsko PVOS chránilo také vzdušný prostor nad Prahou

Odznak výsadkáře zavedený v roce 1949

Protiletadlový kanón ráže 100 mm

Nová dopravní technika čs. výroby Tatra T 805

Pro pojízdnost automobilů mělo zásadní význam vytvoření dílen u útvarů a jednotek

vedeny organizační a dislokační změny, které zkvalitnily týlové a technické zabezpečení a systém přípravy specialistů letectva. Jedním z nejzásadnějších bylo zřízení tří leteckých technických divizí nahrazujících dosavadní letecké okruhy i další „britské prvky“ – součástí svazků byly letištní prapory zajišťující provoz leteckých bojových pluků, jednotky letecké radiotechnické zabezpečovací služby, letecké spojovací jednotky, opravy a sklady.

K 1. září 1951 došlo k vytvoření bitevní a bombardovací divize podřízené přímo MNO a koncem roku 1952 mělo letectvo v sestavě letecký sbor o dvou stíhacích divizích (každá se třemi stíhacími pluky), bitevní a bombardovací divizi, dělostřelecký, průzkumný a kurýrní letecký pluk a samostatný stíhací pluk. V následujícím roce byly v závislosti na dodávkách nových letounů postaveny nové letecké svazky, útvary a jednotky a došlo rovněž k celkové reorganizaci letecké povětrnostní služby. Podíl letectva na celkových počtech armády se mezi roky 1950–1955 zvýšil z šesti na téměř 12 procent.

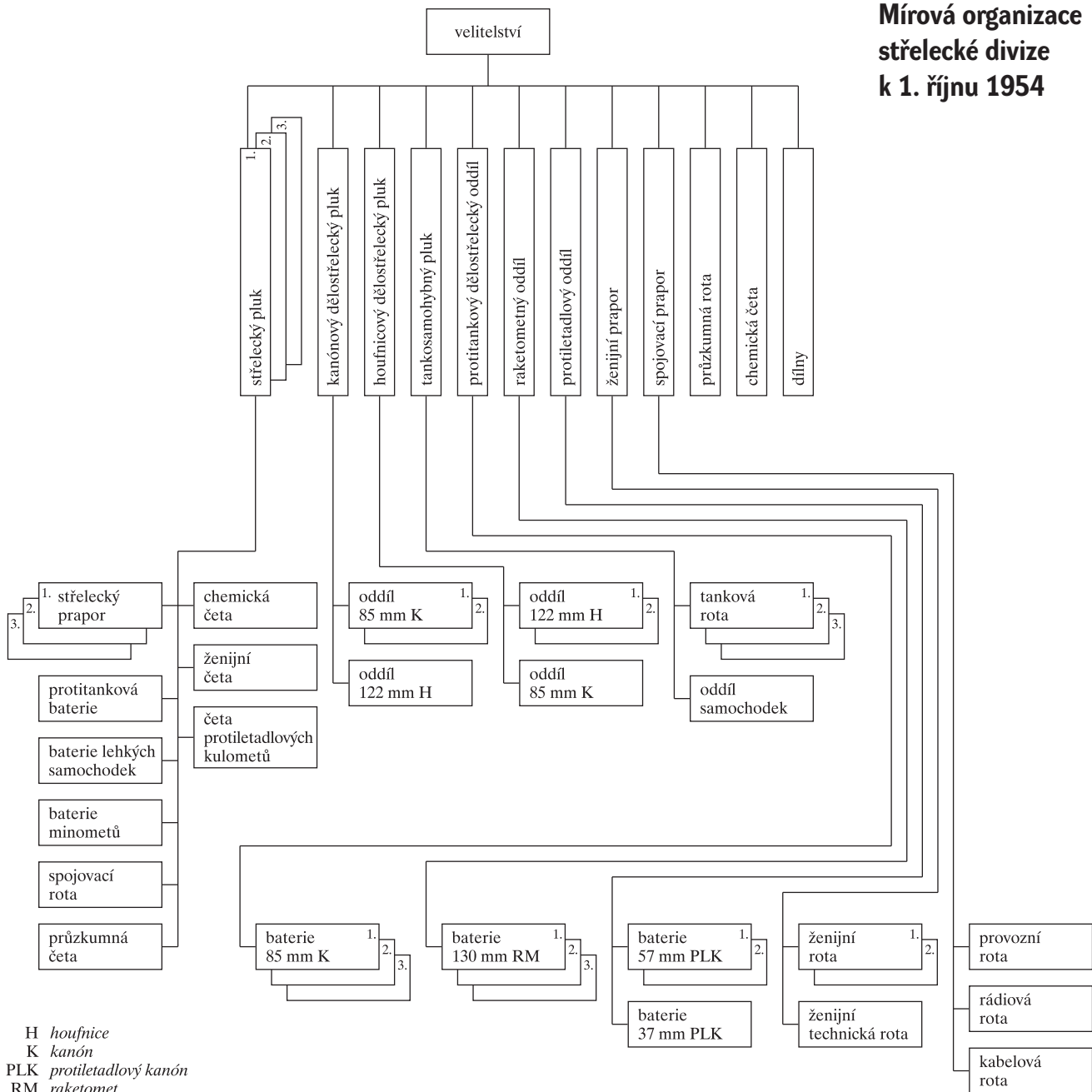
Vojsko PLOSÚ (od 1. ledna 1955 PVOS) vzniklo v prosinci 1950, kdy bylo území státu rozděleno na tři obvody. V té době mělo v sestavě protiletadlovou divizi, jednotky hlásné služby a spojovací jednotky. Nedisponovalo stíhacím letectvem, to pro ně v případě potřeby vyčleňovalo velitelství letectva. Tím byla kvalita protivzdušné obrany značně snížena. Nutnost odstranit tento nedostatek vedla nejprve k reorganizacím a přezbrojení jednotek, kdy se počet hlavního protiletadlového dělostřelectva zvýšil z 288 na 352 a v roce 1954 bylo rozhodnuto vytvořit podle sovětského vzoru vojsko PVOS. Jeho velitelství byly podřízeny tři stíhací letecké divize vyzbrojené letouny S-102 a S-103 a jednotky protiletadlového dělostřelectva spolu s hláskou službou a dalšími zabezpečovacími jednotkami a zařízeními.

Při výstavbě týlu a druhů služeb byl postupně přebírán sovětský model, který vedl ke zvýšení jejich významu i možnosti plnit požadavky dokonalého zabezpečení vojsk. Hlavní týl od října 1951 představoval samostatnou řídicí složku MNO postavenou na úroveň Generálního štábu a již od roku 1949 disponoval vlastními jednotkami a zařízeními. Pokračovala také specializace složek Hlavního týlu vedoucí k vytváření nových oblastí týlové práce. Operační týl na stupni vojenské oblasti (od září 1950 vojenského okruhu) představoval hlavní zásobovací místo pro vojskový týl a jeho výstavba byla zaměřena na vytvoření nové centralizované a specializované organizační struktury, v níž připadla hlavní úloha skladům jednotlivých druhů materiálu a dopravním jednotkám. Do roku 1953 se předepsa-

**Mírová organizace
střelecké divize
k 1. říjnu 1954**

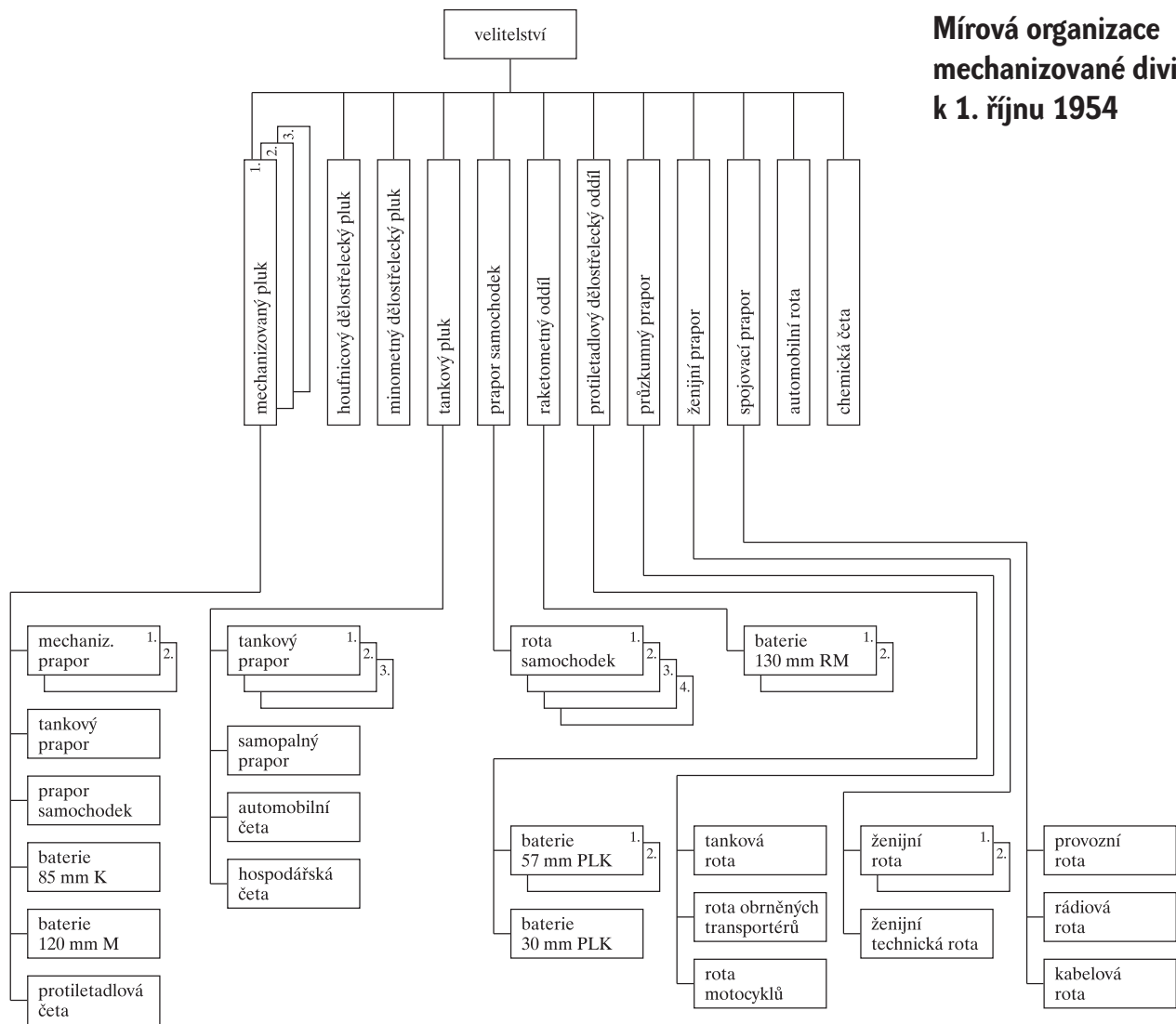

Doplňování PHM v polních podmínkách

né počty operačního týlu zvýšily na téměř trojnásobek oproti stavu v roce 1948. V červenci 1954 se konalo první cvičení zaměřené výlučně na zjištění připravenosti operačního a vojskového týlu, které potvrdilo velmi dobrou úroveň zejména armádního stupně.

Největšími změnami prošel v první polovině padesátých let vojskový týl, který představoval v roce 1948 nejslabší článek týlového zabezpečení. Proto se určující tendencí stalo vytvořit předpoklady pro dokonalé zabezpečení bojové pohotovosti a bojeschopnosti svazků, útvarů a jednotek. V roce 1950 byla vytvořena zcela nová organizační struktura vojskového týlu kopírující sovětský model (včetně vydání překladů sovětských týlových předpisů) s dostatečnými skladovými, dopravními i opravárenskými kapacitami u všech druhů svazků. V dalším období byl důraz položen na specializaci týlových složek. Obdobně se zvýšily možnosti a kvalita týlu také u pluků, praporů a oddílů. Početně představoval týl u vševojskových divizí, útvarů a jednotek okolo 10 procent celkových počtů, u speciálních druhů vojsk šlo až o 40 procent.

**Mírová organizace
mechanizované divize
k 1. říjnu 1954**

K kanón
M minomet
PLK protiletadlový kanón
RM raketomet

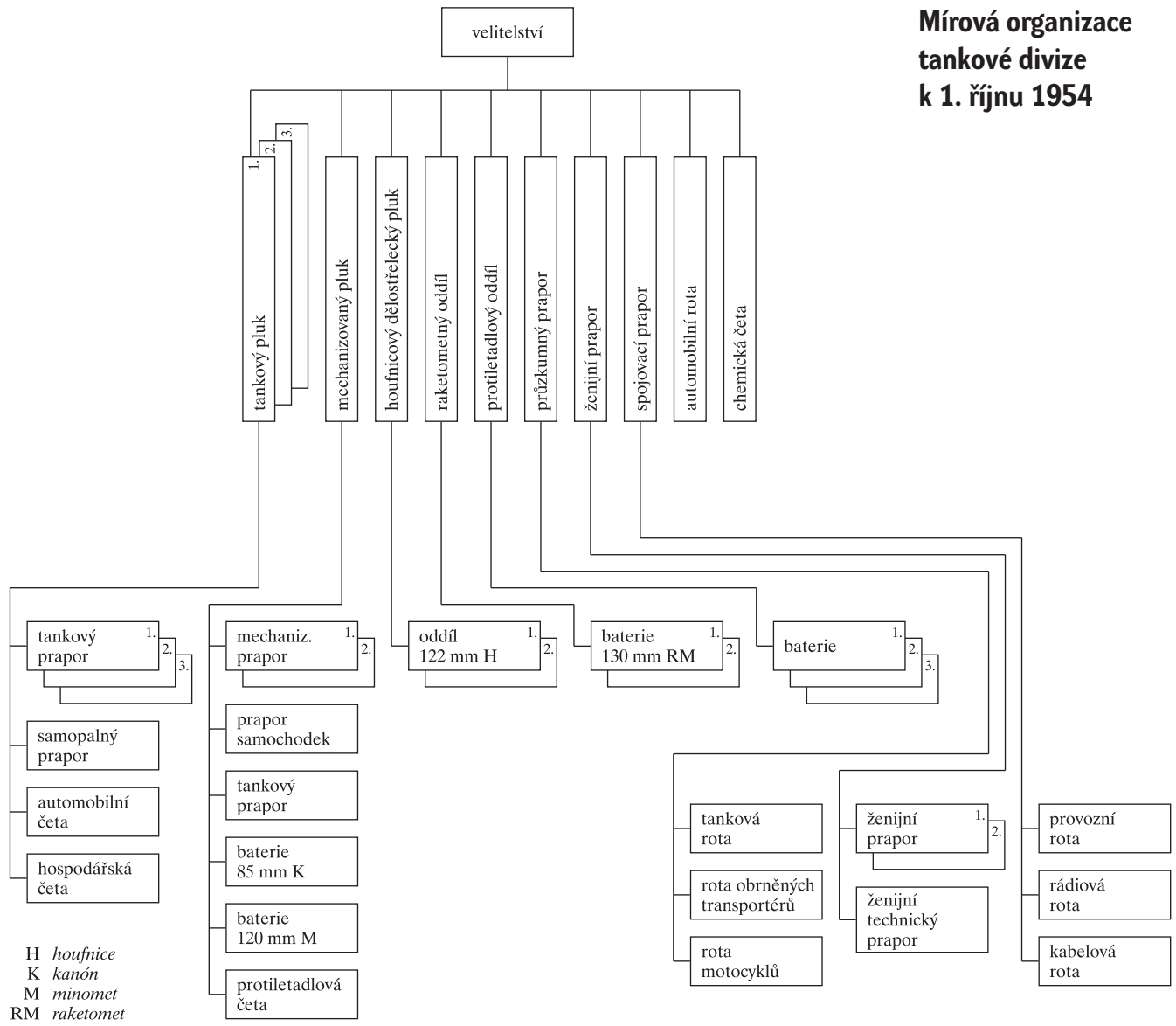

Složená souprava jídelního nádobí pro vojáka...

... a v rozloženém stavu

**Mírová organizace
tankové divize
k 1. říjnu 1954**

Vojáci vojska protivzdušné obrany

Obdobným trendem procházel v letech 1948–1955 také vývoj druhů služeb čs. armády. Byly postupně měněny podle sovětského vzoru, docházelo k jejich užší specializaci a početnímu posilování, důraz byl kladen zejména na vojskový stupeň s cílem posílit bojovou připravenost a samostatnost svazků, útvarů a jednotek.

Intendanční služba se v roce 1950 rozdělila na výstrojní a proviantní. Obě řídila (Hlavní) Intendanční správa Hlavního týlu prostřednictvím dvou oddělení, řídicí složky byly vytvořeny i na nižších stupních velení, u útvarů vznikla nová funkce zástupce velitele pro zásobování, jemuž podléhali náčelníci výstrojního a proviantního zásobování a náčelník finančního hospodaření. Základním zařízením zůstaly ústřední, okruhové a divizní výstrojní a proviantní sklady, na hlavním a operačním stupni byly vytvořeny rovněž sklady vozatajského materiálu a polní proviantní výstroje. Celkový počet všech skladů se zvýšil na více než pětinašobek. Na operačním a vojskovém stupni byly vytvořeny rovněž intendanční dílny, u útvarů a jednotek vojenské kuchyně (jejich počet vzrostl mezi roky 1950–1955 o 40 procent), hospodářské a zásobovací čety, od roku 1951 začaly pracovat okruhové prádelny, které byly od roku 1954 zřizovány také u pluků. Po roce 1950 se objevila rovněž vlastní hospodářství útvarů a začala vznikat i výzkumná základna – výzkumná intendanční dílna, výzkumné potravinářské středisko apod.

Zdravotní stav odvedenců v roce 1950

Odvedeno:

V I. odvodní třídě	0 branců
Ve II. odvodní třídě	89 025 branců
Ve III. odvodní třídě	67 604 branců
Neodvedeno	11 043 branců
Průměrná výška	175,15 cm
Nejmenší Plzeňský kraj	173,20 cm
Nejvyšší Prešovský kraj	177,15 cm
Průměrná váha	70,03 kg
Nejlehčí Československý kraj	67,06 kg
Nejtěžší Prešovský kraj	2,28 kg

Nemoci a tělesné vady:

Bez nálezu	54,8%
Nejméně Hradecký kraj	30,2%
Nejvíce Bratislavský kraj	72,0%
Tělesná slabost	15,8%
Ploché nohy	3,4%
Následky úrazů	2,9%
Alergické nemoci	2,1%
Astma	2,1%

Odvodům se podrobilo celkem 167 672 osob.

Velkými změnami prošla zdravotnická služba, která postupně přejímala sovětský model kladoucí důraz na vojenský stupeň. Vedle dosavadních okruhových nemocnic byly vytvořeny posádkové nemocnice v sídlech velitelství vševojskových svazků, schopné poskytovat komplexní lékařskou a zdravotnickou péči příslušníkům podřízených útvarů a jednotek. Špičkové postavení si udržela ÚVN v Praze, která plnila důležité poslání také v rozvoji zdravotnické vědy a při odborném růstu vojenských lékařů a zdravotníků.

Základ zdravotnické služby armády představovaly od roku 1950 vedle vojenských nemocnic a skladů zdravotnického materiálu divizní ošetrovny – poskytovaly základní ošetření a léčbu příslušníkům svazku a současně se staly zásobovacími místy pro zdravotnická zařízení útvarů a jednotek. Od roku 1954 začaly být reorganizovány na divizní zdravotnické prapory. Na stupni útvarů byly vytvořeny plukovní ošetrovny vedené hlavními lékaři a sklady zdravotnického materiálu. Ošetrovny poskytovaly pouze první pomoc a zajišťovaly léčbu jednoduchých onemocnění. Počínaje rokem 1954 byla zahájena výstavba útvarových zdravotnických rot a čet.

Velkým rozvojem prošla mezi roky 1950–1955 také vojenská lázeňská péče. Byla vytvořena síť vojenských lázeňských ústavů prakticky ve všech čs. lázních, a síť vojenských zotavoven a ozdraven určená převážně k rehabilitaci vojáků z povolání. Součástí zdravotnické služby byly rovněž školy a učiliště: Vojenská lékařská akademie (VLÉA) vytvořená v říjnu 1949 s vlastní klinikou nemocnicí, Vojenská lékařská škola, Výcvikové středisko zdravotnické služby a další.

V roce 1952 odjela do KLDR čs. polní pohyblivá chirurgická nemocnice postavená armádou, která působila nejprve v blízkosti fronty v Sogamu a později v Ousaře, kde ve stejné složitých podmínkách poskytovala léčebnou péči vojákům i civilnímu obyvatelstvu. Na konci roku 1953 byla přesunuta do Čondzinu a přešla do působnosti Ministerstva zdravotnictví.

Oproti většině druhů služeb procházela veterinární služba již od roku 1945 postupným útlumem souvisejícím s postupnou motorizací armády a rušením hippomobilních útvarů. Od roku 1950 se tento trend ještě zvýraznil

Většina obcí ve vojenských výcvikových prostorech byla při výcviku srovnána se zemí

Sebevraždy, pokusy o sebevraždy a utonutí v čs. armádě v letech 1945–1950

Rok	Sebevraždy	Pokusy o sebevraždu	Utonutí
1945	49	24	5
1946	93	66	26
1947	75	63	20
1948	65	62	18
1949	65	55	12
1950	35	26	23
Celkem	382	296	104

Důvody sebevražd a pokusů o sebevraždu:

Nezjištěn	203
Nešťastná láska	93
Strach z trestu	93
Rodinné poměry	72
Nemoc	41
Jiný	61

Způsob sebevraždy a pokusu o sebevraždu:

Zastřelení	280
Oběšení	105
Otrava	28
Skok pod vlak	14
Nezjištěno	193

a o tři roky později byla zrušena většina jejích zařízení a již tak nízké počty sníženy na méně než polovinu. Zůstaly jen dvě okruhové vojenské veterinární nemocnice, které byly současně sklady a zabezpečovaly i většinu škol a kurzů. Na vojenském stupni existovaly do roku 1953 veterinární ošetřovny. Nově byly vytvořeny vojenská hřibárna (1949), výcvikové středisko pro vojenské psy (1950) a Ústřední veterinární sklad (1953), do kterého byl soustředěn materiál od zrušených hippomobilních útvarů.

Roztříštěnost řízení výzbrojní služby – v roce 1948 ji vedle velitelství druhů vojsk MNO řídily tři odbory MNO, dvě oddělení Hlavního štábu a dvě oddělení Hlavního týlu – vedla na podzim 1948 k vytvoření funkce náměstka ministra pro věci materiální a v srpnu 1950 ke zřízení Hlavní hospodářské správy, která se měla stát centrální složkou pro řízení celé oblasti materiálně-technického zabezpečení čs. armády. Záměr se však nezdařil, a tak v listopadu 1952 bylo zásobování výzbrojí přeneseno na velitelství druhů vojsk a služeb MNO. V roce 1953 byla výzbrojní služba rozdělena na zabezpečování výzbrojí a municí a zabezpečování bojovou technikou – pro řízení druhé byla zřízena Technická správa materiálního náměstka, která po podřízení náčelníkovi Generálního štábu v červenci 1954 řídila obě oblasti.

Výraznou tendencí byl přesun jednotek a zařízení výzbrojní služby nejprve z hlavního na operační stupeň a vytváření složek služby na vojenském stupni od roku 1950. Základním typem zařízení zůstaly sklady jednotlivých druhů materiálu a výzbrojní dílny, u nichž postupně docházelo ke specializaci. Specifickým zařízením byly vojenské továrny a zbrojně technické úřady, které spolu se zástupci vojenské správy v národních podnicích vyrábějících výzbroj, municí a vojenskou techniku dbaly o včasnost a kvalitu dodávek. Posledním typem zařízení výzbrojní služby byly školy a výcviková střediska.

Růst motorizace a mechanizace vojsk si vynutil v roce 1950 vyčlenění samostatné služby zásobování pohonnými hmotami a mazadly (PHM) z automobilní služby a leteckého týlu. Řídilo ho oddělení Hlavního týlu s podřízenými složkami u okruhů, sborů, svazků a útvarů. Jediným zařízením byly z počátku sklady, které se dělily na sklady automobilních a leteckých pohonných hmot a mazadel, později byly zřizovány na operačním stupni dílny na opravy obalů a přečerpávacích zařízení.

Specifické postavení, úkoly i organizaci měl letecký týl a jeho technické a dopravní služby. Procházel řadou změn, často kontroverzních a hlavní tendencí byla

postupná specializace, která se nejvýrazněji projevila v roce 1954, kdy byla ustavena služba leteckého technického zásobování.

Justiční služba byla v listopadu 1948 podřízena náměstkovi ministra pro věci politicko-právní a v srpnu 1950 byla pro její řízení vytvořena Hlavní soudní správa podléhající přímo ministru národní obrany. Síť krajských vojenských soudů a vojenských prokurátorů byla postupně upravována podle změn v dislokaci vyšších velitelství. V roce 1949 byla vojenská trestnice Mírov předána Ministerstvu vnitra a nová vojenská trestnice byla zřízena v Opavě.

Na konci roku 1950 se z krajských vojenských soudů vytvořily nižší vojenské soudy a z vojenských prokurátorů nižší vojenští prokurátoři. Vrchní vojenský soud v Brně byl zrušen a z vrchních vojenských soudů v Praze a Bratislavě vznikly vyšší vojenské soudy s vyššími vojenskými prokurátory v Praze a Trenčíně příslušné pro vojenský okruh. U nižších i vyšších vojenských soudů byly vojenské věznice a nově zřízené pracovní kárné roty ve vojenských výcvikových prostorech, určené pro vojáky odsouzené k trestu odnětí svobody do dvou let. Zachován zůstal Nejvyšší vojenský soud, kterému podléhala vojenská trestnice v Opavě, beze změny zůstal Nejvyšší vojenský prokurátor.

K další změně soustavy vojenského soudnictví došlo na jaře 1952. Došlo ke zvýšení počtu nižších vojenských soudů a nižších vojenských prokurátorů (byli u MNO, velitelství okruhů, sborů, divizí a brigád, a tam, kde nebyla u druhu vojska postavena vyšší jednotka, také u pluků a samostatných praporů), druhou instancí zůstaly vyšší vojenské soudy spolu s vyššími vojenskými prokurátory v Praze a Trenčíně a třetí Nejvyšší vojenský soud a Generální vojenský prokurátor v Praze. Senáty nižších vojenských soudů byly rozšířeny o soudce z lidu. Ve věznicích vojenských prokurátorů se vykonávala již jen vazba, výkon trestu výhradně ve vězeňských zařízeních a táborech Ministerstva národní bezpečnosti, jemuž byly v květnu 1952 předány i vojenské kárné roty.

Dne 30. října 1952 byly přijaty čtyři zákony (č. 64, 65, 66 a 67 Sb.). Spolu s novou úpravou obecné justice přinesly i zásadní změny vojenského soudnictví a prokuratur, které k 1. lednu 1953 přešly do podřízenosti ministra spravedlnosti. Místo Nejvyššího vojenského soudu bylo vytvořeno vojenské kolegium Nejvyššího soudu a Generální vojenský prokurátor se stal náměstkem Generálního prokurátora. Soustava vyšších a nižších vojenských soudů a prokuratur přešla jako celek do rezortu Ministerstva spravedlnosti stejně jako vazební věznice. Vojenská justice přestala být složkou vojenské správy.

Součástí justiční služby byly od roku 1950 také vojenské újezdy zřízené podle zákona č. 169/1949 Sb. jako správní jednotka pro prostory některých VVT (Boletice, Brdy, Lešť, Město Libavá, Mladá, Prameny, Ralsko, Záhorie, Kamenica nad Cirochou a další) a učilišť (Pěchotní, Tankové apod.). V čele újezdního úřadu stál újezdní správce, který vykonával obdobnou působnost jako předseda místního národního výboru. Zvýšení doby pobytu vojsk ve VVT, které byly v roce 1952 přejmenovány na vojenské výcvikové prostory (VVP) a nové požadavky na polní výcvik vojsk výcvik vedly k rozšiřování území výcvikových prostorů i ke vzniku nových (Doupov v roce 1953), což bylo spojeno s přesídlováním obyvatelstva. V roce 1952 byly VVP prohlášeny za území důležité pro obranu státu a byl v nich zakázán volný pohyb civilních i vojenských osob.

Doplňovací služba přešla k 1. říjnu 1949 na nově zřízená krajská vojenská velitelství (KVV), která převzala agendu zrušených doplňovacích okresních velitelství i dalších složek (VEK, VEMV). Zajišťovala také některé mobilizační otázky, vedení evidence vojáků v záloze a náborů. V roce 1951 byla vytvořena okresní vojenská velitelství (OVV) v sídlech okresů a městská vojenská velitelství (MVV) spolu s obvody (ObMV) v některých větších městech, která postupně převzala doplňovací agendu na území své působnosti. Reorganizací těchto orgánů vznikly v roce 1954 krajské (KVS), okresní (OVS) a městské (MVS, dělící se na obvody – ObVS) vojenské správy.

Schéma mírové organizace čs. armády doplňovala soustava vojenských škol a učilišť, posádkových velitelství, vojenských stavebních podniků, Vojenských lesů a statků a různých útavů, zařízení a složek vědeckého, kulturního i dalšího zaměření.

nnn

Zbrojírň u jednotky

Pplk. JUDr. Juraj Vieska, nechvalně známý prokurátor Státního soudu, žalobce ve většině procesů s vojáky

Ocelová pěst

Výzbroj a logistické zabezpečení, výstavba zbrojního průmyslu

Těžký kulomet vz. 37

Vojáci byli nadále oblečeni do uniforem bývalé čs. předmnichovské armády i německého wehrmachtu

Začlenění Československa do sovětského bloku a růst mezinárodního napětí měly vliv také na vytváření nové koncepce vyzbrojování čs. armády a rozvoj čs. zbrojního průmyslu. Materiálně technická základna vojsk zůstávala i tři roky po skončení války na velmi nízké úrovni a limitovala úsilí o vybudování moderní konvenční armády. Základ představovala trofejní výzbroj a výstroj, v řadě případů opotřebovaná a použitelná pouze pro výcvik, dále materiál po čs. předmnichovské armádě, jehož bojová hodnota byla problematická. Jedinou bojově použitelnou výzbrojí byla ta, s níž se vrátily do vlasti čs. zahraniční vojenské jednotky, spolu se zbraněmi, které po květnu 1945 Československu daroval Sovětský svaz. Výzbroj a výstroj jako celek byla značně různorodá jak v původu, tak i v typech a rázích, opotřebovaná a poškozená, pro nedostatek náhradních dílů mnohdy neopravitelná, což platilo v důsledku embarga i pro moderní materiál přivezený čs. jednotkami ze Západu, u některých druhů a typů byl nedostatek střeliva. Nejednotnost výzbroje a výstroje jednotek značně ztěžovala nejen výcvik, ale především bojovou připravenost a součinnost.

Pěchota měla ve výzbroji asi 350 000 kusů pušek, většinou kořistních vz. 98k N a vz. 24 po čs. předmnichovské armádě, které měly ráží 7,92 mm. Dále měla k dispozici okolo 20 000 samopalů (vz. 41 S a 43 S, vz. 40 N a 44 N, Beretta 38 A/41), stejný počet lehkých kulometů (čs. předmnichovský vz. 26, vz. 34 N a vz. 42 N), okolo 3 000 těžkých kulometů (čs. vz. 24 a 37, protiletadlový 12,7 mm S a 20 mm N) a jediný typ pancéřovky kořistního původu v počtu necelých 1 500 kusů.

Také dělostřelecký materiál byl sovětského, britského, kořistního i čs. předmnichovského původu. Jednalo se o 10 typů houfnic (700 kusů), šest typů kanónů (okolo 800 ks), 10 typů protitankových kanónů (více než 800 ks) a stejný počet typů protiletadlových kanónů (více než 300 ks) spolu se šesti typy minometů (téměř 3 000 ks). Ne všechny zbraně byly bojově použitelné a u mnohých chyběl dostatek munice, nedostávalo se optických přístrojů pro zaměřování, tažných automobilů i koňských postrojů, buzol i dalšího materiálu.

Tankový sbor měl ve výzbroji jeden typ těžkého tanku – sovětský IS 2 – v počtu pouhých sedm kusů a šest typů středních tanků: šlo o sovětské T-34/85, německé PzKpfw IV a V, britské Challenger a Cromwell IV a VI, jichž bylo okolo 400. K dispozici bylo rovněž 22 lehkých amerických tanků Stuart a na 120 čs. předmnichovských LT-38. Dále měly tankové brigády okolo 800 kořistních tankových samohybných děl ve dvou typech a 20 kusů vyprošťovacích tanků sovětského, britského a německého původu.

Velmi složitá byla situace v dopravních prostředcích – armáda měla na 2 500 motocyklů, 6 000 nákladních a 3 000 osobních automobilů, přes 1 000 kolových a pásových traktorů, ale jednalo se o pestrou směsici nejrůznějších typů, často nepojízdných a neopravitelných. Proto vojska používala k dopravě na 13 000 koní a asi 1 000 soumarů, včetně téměř 7 000 vozů a kár. Rovněž železniční technika byla ve velmi špatném stavu – chybělo 80 procent lokomotiv a vagonů a na 90 procent potřebného nářadí a náčiní.

Také ženijní, spojovací a další speciální druhy vojsk byly po materiálně technické stránce vybaveny velmi špatně. Ženisté měli jediný jeřáb, 10 mostních silničních souprav a dvě bojová ženijní vozidla, poněkud lepší byla situace u protitankových (přes 33 000 kusů) a protipěchotních min (téměř 120 000 kusů). Spojovací jednotky byly vybaveny 10 typy sovětských, britských, německých i čs. předmnichovských radiostanic, jichž sice bylo na 6 000, ale velká část byla, vzhledem k opotřebování za války a nedostatku náhradních součástí, mimo provoz. Nedostávalo se telefonních ústředí, nabíjecích stanic i dalšího materiálu. Vojsko ZBP na tom bylo ještě hůř – prostředky k chemické ochraně jednotlivce, vojsk i techniky byly jen „paběrky“, které zůstaly z let války.

Letectvo mělo ve výzbroji stroje sovětského, britského, amerického, německého a čs. předmnichovského původu pocházející z válečných či třicátých let. Stíhací letouny byly zastoupeny pěti typy (okolo 270 kusů) a bombardovací třemi (asi 100 kusů), dále bylo k dispozici okolo 40 dopravních, 150 kurýrních a přes 600 školních letadel. Bojově použitelných však bylo jen 250 stíhacích a 16 bombardovacích letounů, ostatní mohly být využívány pouze pro výcvik, často jen za cenu různých improvizací. Ve stejně špatném stavu byla i letecká zabezpečovací technika.

Ani u jednoho druhu vojska nepokrývala výzbroj mírové potřeby armády, navíc většina zbraní a techniky i dalšího materiálu pocházela z let druhé světové války či dokonce z třicátých let a byla zastaralá.

Mnohé nedostatky byly zřejmé na první pohled, protože velká nejednotnost vládla i ve výstroji. Vojáci nosili čs., britské, americké a dokonce i německé uni-

formy nebo oděvní součástky, často v různých kombinacích, působících mnohdy až komicky. Velmi špatně na tom byla celá týlová oblast s jednotlivými druhy služeb, která nebyla schopna zajistit péči o vojska a jejich zásobování. I zde se jednalo o směsici materiálu nejrůznějšího původu, stáří a kvality, některé druhy chyběly zcela. Například zdravotnická služba se potýkala s nedostatkem obvazů a léčiv i vlastních dopravních a odsunových prostředků, proviantní služba se musela vyrovnávat s problémy vázaného hospodářství, nedostatkem polních kuchyní, varnic apod., výzbrojní službě chyběla polovina potřebných skladovacích prostorů a opravárenských kapacit a na tři čtvrtiny náradí, nedostávalo se cvičné munice i střeliva pro prvosledové útvary, tanky a letectvo. Projevoval se velký nedostatek pohonných hmot umocněný malým počtem skladů, cisteren a dalších zařízení a prostředků. Velmi svízelná byla rovněž ubytovací situace vojsk, protože stávající kasárna byla nejen stará, ale také z hlediska potřeb nové dislokace vojsk naprosto nevyhovující.

Základní úkol, který byl v oblasti výzbroje a logistického zabezpečení vojsk vytýčen již před únorem 1948, tj. dosažení unifikace a zajištění modernizace, tak přetrvával i v nových podmínkách. Začleněním Československa do sovětského bloku se však dostal do nové roviny – materiálně technická výstavba čs. armády mohla být vzhledem k politické situaci i hospodářské blokádě Západu orientována pouze na sovětskou výzbroj a vojenskou techniku. Otázkou zůstávalo, jak v rámci této koncepce využít vyspělý čs. zbrojní průmysl a jaký bude osud jím vyvíjené nové výzbroje a bojové techniky.

Prvořadým úkolem se stalo urychlené vybavení alespoň prvosledových svazků moderní jednotnou výzbrojí a technikou. Jedinou cestou se staly dodávky ze SSSR, které začaly přicházet do Československa na základě řady smluv a dohod, z nichž některé byly uzavřeny ještě před únorem 1948. Např. podle smlouvy z února 1947 se Sovětský svaz zavázal dodat výzbroj, střelivo a další vojenský materiál v hodnotě 5 milionů dolarů na desetiletý úvěr.

Již v průběhu roku 1948 došlo k modifikaci tzv. malého i velkého výzbrojního programu. Přestalo se počítat s dlouhodobějším využitím německého kořistního materiálu a vojska měla být vybavena především sovětskými zbraněmi a technikou, s výjimkou těch, které by čs. zbrojní průmysl mohl vyvíjet a vyrábět sám. Jeho možnosti však byly omezené, stejně jako ekonomické možnosti státu, situaci navíc komplikovalo to, že zbrojní výroba se v prvním pětiletém plánu začala rozvíjet podle výzbrojního programu, který byl původně orientován na čs. prototypy. Ani po jeho úpravách se však nedalo počítat s tím, že by čs. zbrojní průmysl byl schopný splnit veškeré požadavky vojenské správy. Proto se orientace na Sovětský svaz stále prohlubovala.

V prosinci 1948 projednávala čs. vojenská delegace v Moskvě konkrétní formy sovětské pomoci jednak v oblasti materiální, jednak personální. K dalšímu upřesnění došlo v létě následujícího roku, kdy 17. července byla podepsána smlouva o dodání výstroje a vojenského technického materiálu, poskytnutí výrobních licencí a vyslání sovětských odborníků pro rozjezd licenční výroby. Na základě této a dalších smluv byla do ČSR v květnu 1950 dodána výzbroj, střelivo a další mate-

Nad západní hranicí ČSR bylo počátkem 50. let poměrně rušno, neboť docházelo k častému narušování vzdušného prostoru z obou stran „železných opon“. Nelze vyloučit, že v některých případech mohlo jít o záměrné akce, motivované vzdušným průzkumem či testováním akceschopnosti protivníka. V naprosté většině se ale jednalo o nedopatření, způsobená ztrátou orientace, mnohdy za ztížených povětrnostních podmínek.

Proti narušení hranic bylo tehdejší čs. letectvo prakticky bezmocné, neboť dosud nedisponovalo fungujícím integrovaným systémem protivzdušné obrany, opírajícím se o výkonné proudové stíhací letouny a síť radiolokačních stanic. Proti americkým proudovým strojům typu F-80 Shooting Star a F-84 Thunderjet se tehdejší standardní stíhací letouny čs. letectva Avia S-199 vzhledem ke svým nízkým výkonům nedokázaly prosadit. Jedním z křiklavých případů takové nepřipravenosti byl incident z 8. června 1951, kdy dvojice amerických stíhacích letounů F-84E dokonce přistála přímo na letišti Praha-Kbely. Kvalitativně novou situaci nastolila až dodávka moderních výkonných proudových MiG-15 ze SSSR a jejich následná licenční výroba v ČSR (pod označením S-102).

Bylo jen otázkou času, kdy dojde k „ostřému“ střetnutí. Nastalo 10. března 1953. Dvojice MiG-15 od 5. leteckého pluku odstartovala z Líní k cvičnému souboji v prostoru mezi Holýšovem a Přešticemi. Oba piloti, por. Jaroslav Šrámek a por. Milan Forst, v okolí Merklína narazili na dvojici amerických F-84E od 53. FBS/36. FBG a dostali rozkaz k útoku. Por. Šrámek jednoho z „narušitelů“ sestřelil.

Tento příklad dokládá tehdejší běžnou praxi, aplikovanou proti americkým letounům přistíženým nad čs. územím. Ačkoli ČSR a USA nebyly ve válečném stavu, u amerických letounů se a priori předpokládaly nepřátelské úmysly. Teprve 6. 5. 1955, v rámci pozvolna počínajícího uvolňování napětí ve vztazích Východ – Západ, vydalo MNO rozkaz, jímž zakazovalo zahajovat výstražnou a poté ostrou palbu na „narušitele“ a stanovilo povinnost vyzvat ho nejprve k přistání.

Poručík Jaroslav Šrámek
v roce 1953 sestřelil americký F-84E

Jeden ze dvou amerických F-84E,
které v roce 1951 nouzově přistály
ve Kbelích

Výzbroj i techniku bylo možné používat jen za cenu stálých oprav a improvizací

Československo mělo velký zájem o bitevní letouny Il-10, které se později vyráběly v ČSR pod označením B-33

riál v úhrnné ceně 68 milionů rublů (asi 650 milionů Kč), mj. 113 tanků T-34/85, 60 bitevních letadel Il-10, 90 kanónů 76 mm vz. 42 S, 64 kanónových houfnic 152 mm vz. 37 S a další. V květnu 1949 byly Československu předány také první výrobní licence spolu s technickou dokumentací na výrobu tanku T-34/85, radio-stanice RBS, min, chemického, spojovacího a dalšího vojenského materiálu.

Tyto dodávky však nemohly problém vyzbrojování čs. armády vyřešit. Dodané zbraně byly především použity pro prvosledové jednotky rozmístěné v západních a jihozápadních Čechách, sloužily také k zabezpečení údržby a oprav dříve již dodané výzbroje a techniky. Z dlouhodobějšího hlediska však byly problematické, neboť dodávaná výzbroj odpovídala svou technickou úrovní závěrečnému období druhé světové války a rychle zastarávala.

Limitujícím faktorem byla také skutečnost, že MNO stále ještě nemělo vyjasněné koncepční otázky týkající se vyzbrojování armády a unifikace a že ze sovětské strany přetrvávala nedůvěra ve Svobodovo vedení Ministerstva národní obrany. Proto se o unifikaci více jednalo, než aby byly podnikány konkrétní kroky a čs. zbrojní průmysl pokračoval ve vývoji neunifikovaných zbraní. Řada prototypů se nalézala již u útvarů a procházela závěrečnými zkouškami, jiné byly těsně před dokončením. Stále se projevovala snaha zachovat pozice čs. zbrojního průmyslu jako významného exportéra.

Pro nové pěchotní zbraně vyvíjené v Československé zbrojovce Brno, České zbrojovce ve Strakoniciích a Janečkově zbrojovce v Praze bylo zvoleno neunifikované střelivo táže 7,5 mm a 9 mm. Výsledky závěrečných a vojskových zkoušek, které probíhaly od roku 1948, byly uspokojivé, proto řada zbraní byla zařazena do výzbroje čs. armády. Šlo o zbraně na svou dobu velmi dobré, jejichž konstruktéry byli zkušení Václav, František a Emanuel Holkové, František a Josef Koučtí, František Myška a další. Jako první čs. zbraň po roce 1945 byl v armádě zaveden samopal vz. 48 ráže 9 mm, známý pod pozdějším označením vz. 23 (pěchotní verze) a vz. 25 (výsadková verze), jehož konstruktérem byl Jaroslav Holeček a výrobcem Česká zbrojovka. Sériová výroba zbraně, která se u vojsk a složek SNB velmi osvědčila, pokračovala až do konce roku 1950, kdy byla změněna ráže na 7,62 mm a samopal se vyráběl dál pod označením vz. 24 (pěchotní) a vz. 26 (výsadkový). V dělostřelecké výzbroji pokračovaly vývojové práce na konstrukci polních děl a houfnic ráží 10,5 cm a protiletadlových kanónů neunifikovatelných ráží, stejně jako raketometů ráže 130 mm a 210 mm ve Škodových závodech a Československé zbrojovce s velkým podílem Vojenského technického ústavu. Velmi rozsáhlý byl také vývoj čs. letadel, především dělostřeleckého víceúčelového letounu Praga E-55, cvičného pokračovacího letounu L-8 a L-208 a dalších.

Zásadní zlom v otázkách materiálně technické výstavby přinesly závěry plenárního zasedání ÚV KSČ v únoru 1950, které rozhodlo o urychlení budování čs. armády. Sovětský požadavek byl jednoznačný – do roku 1953 provést motorizaci a mechanizaci vojsk, zvýšit jejich údernou a palebnou sílu a zajistit plnou bojovou připravenost a pohotovost soudobé konvenční armády. Důraz měl být položen na rozvoj tankového a mechanizovaného vojska, dělostřelectva, protivzdušné obrany, ženijního, spojovacího a chemického vojska.

Samopal ČZ 48

Prototyp čs. 10,5cm horské houfnice „D 10“

Ohňometný tank PM-1 vyvíjený čs. konstruktéry

Těmito závěry se v květnu a v září zabývala Nejvyšší rada obrany státu a její usnesení představovalo zásadní obrát z hlediska vyzbrojování armády. Rozhodlo o urychlené unifikaci výzbroje se Sovětskou armádou a okamžitým zahájení vyzbrojování vojsk novými zbraněmi a technikou na základě všestranné sovětské pomoci, a to jak formou přímých dodávek, tak poskytnutím výrobních licencí a technické dokumentace pro čs. zbrojní průmysl, který dostal příkaz ihned zastavit vývoj, zkoušky a výrobu všech neunifikovaných zbraní.

Nová koncepce byla vyjádřena v dopise, s nímž se obrátili K. Gottwald a A. Zápotocký přímo na J. V. Stalina. Mj. se v něm uvádělo: „Vláda Československé republiky, vedena snahou provést unifikaci výzbroje, žádá sovětskou vládu o poskytnutí licencí na výrobu zbraní, střeliva a jiného vojenského materiálu, aby mohla přezbrojit armádu unifikovanými zbraněmi vyrobenými v Československu ... Do té doby, než bude možno zahájit výrobu u nás a vlastními výrobky zásobovat armádu, bude nutno opatřit nejnnutnější vojenský materiál nákupem ze Sovětského svazu“.

Dne 12. prosince 1950 byla podepsána Dohoda o způsobu a podmínkách zúčtování za výzbroj a válečný materiál, dodávaný vládou SSSR vládě Československé republiky, doplněná dohodou o činnosti sovětských poradců v Československu. V příloze bylo vyjmenováno více než 130 druhů výzbroje a vojenského materiálu v hodnotě téměř 67 milionů rublů, které měly být dodány do roku 1951. Většina však byla čs. stranou převzata již do konce roku 1950, protože SSSR měl na urychleném vyzbrojení čs. armády velký zájem. Většinou se jednalo o zdokonalenou výzbroj z konce druhé světové války: 120 tanků T-34/85, 110 protitankových kanónů ráže 57 mm, 16 těžkých samohybných děl ISU-152 či 17 samohybných děl SU-76M. Výjimkou bylo 11 reaktivních stíhacích letounů Jak-23, které se staly prvními proudovými letadly zavedenými do výzbroje čs. letectva pod označením S-101.

Sovětské dodávky však mohly odstranit značnou typovou různost výzbroje a vojenského materiálu čs. armády jen částečně, vyřešit celkový neutěšený stav materiálního, technického a logistického vybavení vojsk bylo úkolem dlouhodobějšího charakteru. Ještě na počátku roku 1951 byla více než polovina základní výzbroje kořistního původu, u jedné třetiny šlo o výzbroj čs. předmnichovské armády, asi 13 procent materiálu pocházelo ze Sovětského svazu a na novou čs. výzbroj připadalo pouze jedno procento. Přetrvával nedostatek děl, tanků a obrněných transportérů, tažných a terénních automobilů; přitom hlavním požadavkem byla urychlená motorizace a mechanizace vojsk spolu se zvýšením jejich manévrovosti a palebné síly.

Tankové a mechanizované vojsko mělo v roce 1951 ve výzbroji sedm typů tanků a sedm typů samohybných děl. Z celkové počtu 650 tanků však bylo i přes rozsáhlé dodávky ze SSSR jen 56 procent sovětských, a to T-34/85 a IS-2. Tento počet nedostačoval ani pro krytí mírové potřeby: pro dvě mírové tankové a dvě mechanizované divize chybělo 665 tanků, v případě vyzbrojení jen sovětskými typy pak

Tank T-34/85

Minomet v palebném postavení

Iljušin Il-10 – základ výzbroje čs. bitevního letectva

MiG-15 neboli S-102

více než 900 strojů, ke krytí válečné organizace se nedostávalo takřka 1850 tanků. Německé kořistní tanky spolu s britskými Cromwelly a Challengery, s jejichž dočasným využitím se proto nadále počítalo, procházely generálními opravami, které však ztěžoval nedostatek náhradních dílů, což mělo za následek jejich nízkou spolehlivost. Plánované dodávky nové techniky v letech 1951 až 1953 měly být použity ke krytí mírové potřeby, částečně na přezbrojení a částečně ke krytí válečných počtů. Předpokládaný objem licenční výroby (175 tanků T-34/85 v roce 1951, 800 až 1200 v následujících dvou letech) však nebyl reálný.

S vážnými problémy se v roce 1951 potýkalo také dělostřelectvo. Chyběl značný počet protitankových kanónů (na mobilizační potřebu se jich nedostávalo více než tisíc), proto byly nadále používány i kanóny ráže 45 mm (vz. 42 S a 37 S) a 50 mm (vz. 38 N), které byly proti pancíři moderních tanků málo účinné. Téměř polovinu pěchotních kanónů tvořil typ 75 mm vz. 18 N ve verzi pro hippomobilní dopravu. Poměrně dobrá byla situace v případě houfnic (celkem 416 ks), které prošly generálními opravami. Pro rok 1952 a následující bylo plánováno přebroušení stovky kořistních houfnic vz. 18 N ráže 150 mm a především přezbrojení na 122 mm houfnici vz. 38 S. V nejsložitější situaci bylo protiletadlové dělostřelectvo. Čs. armáda měla v roce 1951 pouze 150 ks protiletadlových kanónů malé ráže, z nichž 60 procent představovaly kořistní 37 mm vz. 43 N, které byly značně opotřebované. Počítalo se s celkovým přezbrojením kanónů ráže 57 mm čs. výroby, které mělo být ukončeno až v roce 1955. U středních ráží byl k dispozici pouze jeden typ, a to 88 mm protiletadlový kanón vz. 37 N v nedostatečném počtu 270 kusů. Také v tomto případě měl být nedostatek odstraněn do roku 1955 výrobou licenčního kanónu vz. 44 S ráže 85 mm. Ve výzbroji vojsk bylo také pět druhů minometů unifikované ráže 82 mm – z téměř 1 200 kusů však byla více než polovina kořistních německých a italských a ani sovětské vz. 36 S, 37 S a 41 S nepředstavovaly nejmodernější druh zbraně. Tři typy minometů rovněž unifikované ráže 120 mm německého (vz. 42 N) a sovětského původu (vz. 38 S a 43 S) měly dočasně nahrazovat nově zaváděné raketometry ráže 130 mm a 210 mm. Poté měly být postupně nahrazeny novým minometem čs. konstrukce. Větší ráže chyběly zcela a v plánu byla licenční výroba sovětského minometu vz. 43 S ráže 140 mm.

Automobilový park čs. armády v roce 1951 tvořilo takřka 15 000 vozidel více než 850 různých typů a původu: na 3 000 osobních automobilů mělo téměř 200 různých výrobců a typů stejně jako okolo 5 000 nákladních silničních automobilů. Životnost značné části především kořistních vozidel měla skončit v roce 1952 a jen asi 40 procent z nich bylo pojízdných. Mírové počty byly u nákladních silničních automobilů pokryty jen ze 60 procent, u nákladních terénních automobilů z 55 procent a u speciálních automobilů ze 40 procent. Při splnění plánovaných dodávek měla být v čs. armádě provedena unifikace silničních vozidel a počet typů redukován na asi 50.

S velmi vážnými problémy se potýkalo letectvo – mělo sice na počátku roku 1951 více než 1 800 strojů, ale většina byla stále ještě kořistního původu. Pouze necelá třetina mohla být používána jako bojové a v naprosté většině šlo o čs. motorovou variantu stroje Messerschmitt Bf 109G/K, vyráběnou za války v čs. závodech, která se po odprodeji spítřirů a vyřazení letounů La-7 stala dočasně páteří čs. vojenského letectva. Přípravovala se licenční výroba letounu Jak-23, který však již také neodpovídal dobovým požadavkům, protože měl malý dostup, nízkou rychlost a neměl přetlakovou kabinu. Z bitevních letadel byl nejvíce zastoupen Il-10 (v čs. armádě B-33). Ostatní stroje mohly být vzhledem k nízkému počtu, nevyhovujícím vlastnostem, nedostatku náhradních dílů apod. používány pouze jako cvičné, zpravodajské či kurýrní, případně sanitní a počítalo se s jejich postupným vyřazováním. Bojeschopnost letectva byla limitována také počtem a stavem letišť, z nichž pouze tři (Praha-Kbely, Mladá a Přerov) měla betonové dráhy delší než 1 500 m, naprostá většina ostatních byla travnatých s drahami od 1 000 m do 2 300 m délky, které byly pro nově zaváděné proudové letouny nevyhovující.

Kvalitativní zlom ve vyzbrojování čs. letectva znamenal dodání licence a technické dokumentace na nejmodernější sovětské stíhací proudové letadlo MiG-15 (označovaný v čs. armádě S-102) v roce 1951, který se stal základem leteckého výzbrojního programu na další léta a jeho produkce vedla k zastavení příprav na výrobu letounu Jak-23. V roce 1951 mělo být vyrobeno symbolických prvních pět kusů, o rok později již 110 a v roce 1953 více než 1550 letounů, což se ukázalo jako nereálné.

Přetrvávající nedostatky v materiálně technickém a logistickém zabezpečení armády projednalo zasedání ÚV KSČ v únoru 1951. Na základě jeho závěrů o dalším urychlení tempa výstavby armády byl přijat Plán maximální zbrojní výroby

v letech 1951–1953, nazývaný zbrojní tříletka. Stanovila úkol vyzbrojit čs. armádu novými zbraněmi a vojenskou technikou vyráběnou čs. zbrojním průmyslem především podle sovětských licencí a připravit ji k vedení aktivní obrany nejdéle do konce roku 1954. Čs. zbrojní výroba měla být schopna rychlého přechodu na válečné podmínky a také poskytovat pomoc při vyzbrojování armád ostatních států sovětského bloku. Požadavky na další urychlení vojenské výstavby a budování armády vedly k výrazným úpravám pětiletého plánu, v němž byl ještě více kladen důraz na rozvoj těžkého průmyslu, jehož výroba měla být v roce 1953 oproti původním předpokladům téměř dvojnásobná. Tento trend vedl k ještě větší militarizaci čs. ekonomiky a k rychlému vzestupu podílu vojenské výroby na celkové kapacitě strojírenství. Jestliže ještě v roce 1950 nepřekročil 4 procenta, v následujícím roce se pohyboval okolo 10 procent, v roce 1952 dosáhl již jedné pětiny a o rok později plných 27 procent. Celková produkce zbrojní výroby v těchto letech vzrostla takřka čtyřikrát. Důsledkem byly vážné potíže v materiálně technickém zásobování, nedostatek pracovních sil a výrazné zpomalení růstu životní úrovně spolu s posilováním tendencí k extenzivnímu způsobu výroby a nerespektování zásad rentability. Výroba pro armádu dostala ve všem přednost, bez ohledu na následky.

Zbrojní tříletka předpokládala maximální využití výrobní kapacity stávajících zbrojních závodů a její rozšíření, přesun zbrojní výroby do dalších strojírenských závodů a rozsáhlou investiční výstavbu. Ze strategických důvodů byla značná část zbrojní výroby přesunuta ze západních, v případě vypuknutí válečných operací nejvíce ohrožených oblastí státu, na Slovensko. Výstavba nových strojírenských závodů a zbrojovek měla také řešit požadavek vyrovnávání úrovně mezi jednotlivými částmi státu a industrializaci Slovenska.

V listopadu 1951 byla podepsána další čs.-sovětská mezivládní dohoda o dodávkách výzbroje a materiálu a o poskytnutí technické pomoci na úvěr v hodnotě téměř 44 milionů rublů, který byl splatný za deset let. Seznam materiálu, který měl být sovětskou stranou dodán, obsahoval více než 180 položek a jednalo se především o letadla, letecké motory, výzbroj, munici, radiostanice, pohonné hmoty a náhradní součástky. Dodávky měly prvořadý význam pro zkvalitnění materiálního a technického vybavení čs. letectva, které dostalo 62 strojů MiG-15 spolu se školní verzí MiG-15 UTI (v čs. armádě CS-102) a náhradními motory, rádiové stanice AN-TPS-3 a SCR-527, náhradní díly a pohonné hmoty.

Další dohody o nákupu výzbrojního materiálu ze SSSR byly podepsány v roce 1952, nejrozsáhlejší z nich v červnu. Požadavky velení čs. armády již vycházely z toho, že část výzbroje a materiálu je nebo bude vyráběna podle sovětských licencí a výrobní dokumentace v čs. zbrojním průmyslu, proto značnou část položek představovaly agregáty a náhradní díly na již dříve dodané zbraně a techniku. V roce 1952 se sovětské dodávky soustředily na dělostřelecký, tankový, letecký, spojovací, ženíjný, chemický, výsadkový a zdravotnický materiál. Do výzbroje armády byly zavedeny 85 mm protiletadlové kanóny vz. 44 S, samohybná děla SU-76M a ISU-152, dopravní letouny Li-2, osvětlovací zařízení ZARJA-2, zvukometrické stanice SČZM-36 či radiolokátory RNS a P-3a. Součástí většiny dohod bylo také ujednání o vyslání sovětských odborníků, kteří měli pomoci při zavádění nové výzbroje do čs. armády.

Od roku 1953 došlo k výrazné změně – místo dovozu výzbroje a vojenského materiálu ze SSSR zaujaly hlavní místo v materiálně-technické výstavbě čs. armády dodávky čs. zbrojního průmyslu, který řadu zbraní, techniky i dalšího materiálu vyráběl podle sovětských licencí. Dovoz se soustředil především na letecký materiál a dodávky součástek a surovin pro čs. zbrojní průmysl, který postupně vybudoval také svou novou vědecko-výzkumnou základnu.

Výrobu tanků v Československu zajišťovaly závody ČKD Sokolovo v Praze, Škodovy závody v Plzni a ČKD Kriváň v Martině a měly být vybudovány další dva podniky, a to ve Víglaších a v Hriňové na Slovensku. Původně byla zvolena tzv. dvouproudová výroba tanků, která měla být rozdělena mezi závody v Martině a závody označované jako Martin II (M II – Víglaš, Hriňová) tak, aby tvořily na sobě nezávislé celky. Projekt plánu maximální zbrojní výroby předpokládal, že v závodech v Martině a v ČKD Sokolovo bude v roce 1951 vyrobeno 175 tanků T-34/85 podle sovětské licence a v dalších letech okolo 1000 tanků ročně, později se plány výroby zvýšily až na 1450 tanků. V roce 1952 byla dvouproudová výroba tanků změněna na jednoproudovou, aby závod v Martině byl účelně vytížen a Víglaš a Hriňová mohly být předány civilní výrobě. Na výrobě tanků se dále podílely závody v Prakovicích, kde byla umístěna výroba pásů a některých částí tankového kanónu. Do programu výroby tanků byly také zařazeny závody v Detve a Strojár-

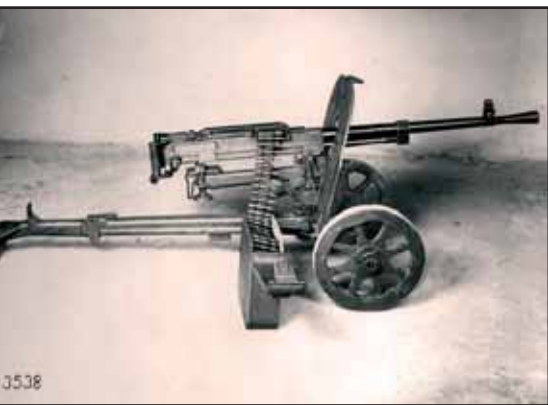
Protiletadlový kanón ráže 85 mm

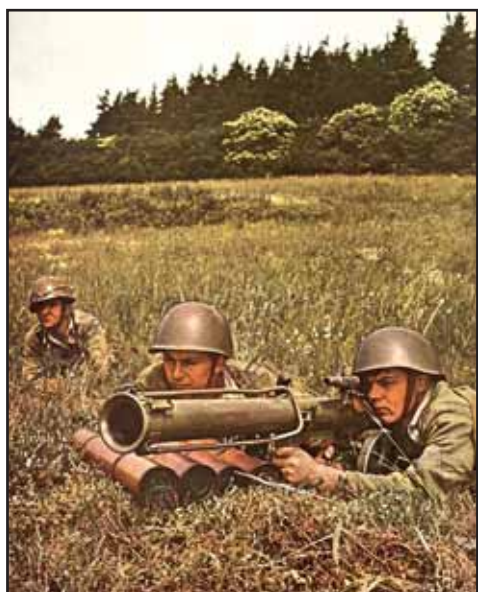
Samohybné dělo SU-76M

Letoun S-199 tvořil páteř čs. vojenského letectva

Těžký kulomet Gorjunov vz. 43 S

Výcvik s tarasnici T-21

ne Piesok, závod v Hronci. Opracování hrubých odlitků tankových věží bylo prováděno v Dubnici nad Váhom.

Hlavní výrobní a opravárenskou bázi dělostřelecké výroby se měl stát závod v Dubnici nad Váhom. Již v roce 1949 sem začalo být přemísťováno z Plzně technicko-konstrakční oddělení Škodových závodů. Dubnica a závod OMNIA v Kubrej u Trenčína vyráběly především 85 mm tankový kanón vz. 44 S, 57 mm protitankový kanón vz. 43 S, 122 mm houfnici vz. 38 S a také některé zbraně čs. konstrukce, jako např. 85 mm protitankový kanón, minomet ráže 82 mm a 120 mm a raketomet ráže 130 mm a 210 mm.

Na výrobu pěchotní a dělostřelecké munice se zaměřil závod v Povážské Bystrici, v českých zemích byla tato produkce soustředěna v Adamově u Brna a výroba pěchotní munice především ve Zbrojovce Vlašim. Letecká produkce probíhala zejména v závodě Avia v Praze.

Ve všech závodech působili od roku 1951 sovětsí techničtí odborníci, jejichž počet s poskytováním výrobních licencí a technické dokumentace stále stoupal. Celkem jich působil v Československu do roku 1954 více než 220 a jejich úkolem byla pomoc při zavádění desítek druhů výzbroje a vojenskotechnického materiálu. Jen za rok 1951 bylo sovětskou stranou poskytnuto více než 60 výrobních licencí a technické dokumentace – na stíhací letoun MiG-15 a MiG-15bis, těžký kulomet Gorjunov vz. 43 S, protitankový kanón vz. 43 S, protiletadlový kanón vz. 44 S, houfnici vz. 38 S, kanónovou houfnici vz. 37 S, houfnici vz. 43 S, minomet vz. 43 S, samohybné tělo SU-100, kulomet vz. 38/46 S a další. Další formou pomoci byly zkoušky prototypů čs. zbraní a techniky v SSSR – prošly jimi např. legendární terénní automobily Praga V3S a Tatra T-805, lehký kulomet vz. 52 či protitankový kanón vz. 53.

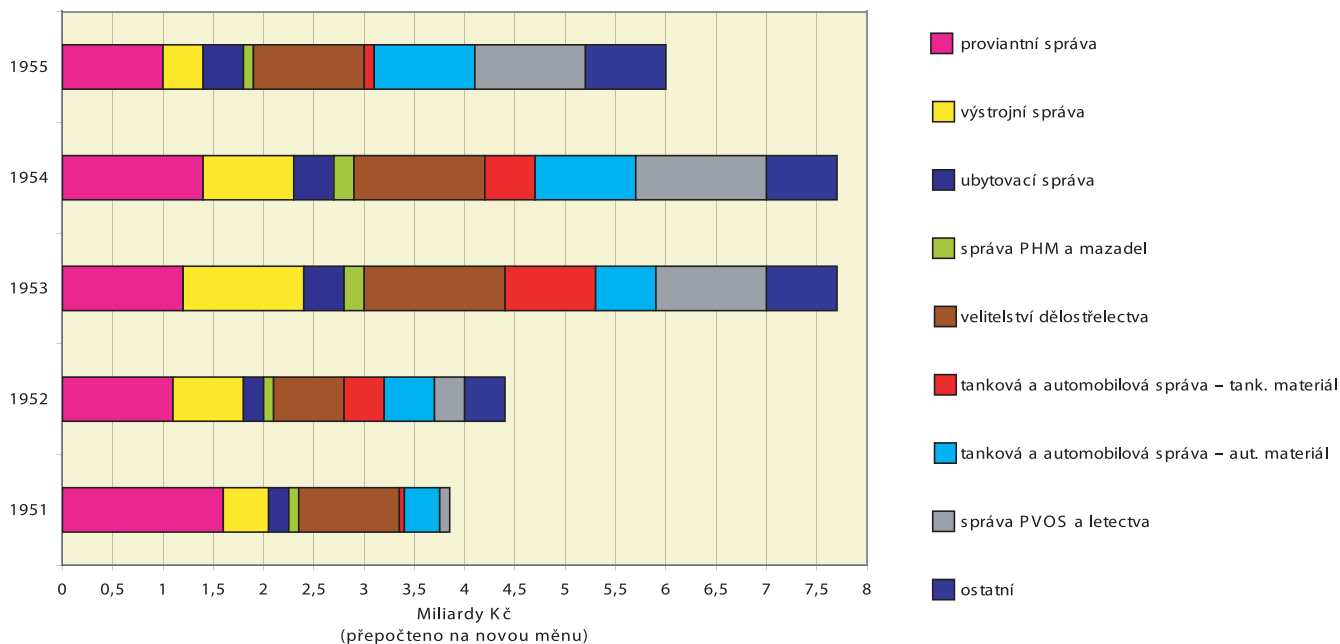
Bouřlivý rozvoj zbrojní výroby s sebou přinášel i značný nárůst požadavků na finanční prostředky. Původní plán vyzbrojování armády v období první pětiletky vycházel v podstatě z tzv. malého zbrojního programu, jehož úkoly byly v průběhu roku 1948 nadále upřesňovány. Do zbrojní výroby mělo být během první pětiletky investováno přibližně 28 miliard korun. Již v polovině roku 1948 bylo zřejmé, že tato částka bude o zhruba jednu polovinu překročena a celkové náklady dosáhnou více než 41 miliard Kčs. Maxima mělo být dosaženo v roce 1952, pro který byl plánován objem finančních prostředků ve výši téměř 10 miliard Kčs. Zvýšil se především objem prostředků určených hlavně na výrobu munice, výbušin a výstavbu muničních továren a skladů a položka určená na různé vojenské stavby, zejména letiště a kasárny.

Zásadní změnu i zde přinesl rok 1951 a přijetí programu maximální zbrojní výroby. Až do roku 1947 včetně byly veškeré požadavky armády hrazeny pouze ze státního rozpočtu, z rozpočtové kapitoly Ministerstva národní obrany. Pro realizaci zbrojní tříletky musely být zajištěny mimořádné finanční prostředky z jiných rozpočtových kapitol. Proto byla v rozpočtové kapitole MNO oficiálně přiznávána

Rozpočet Ministerstva národní obrany a Ministerstva národní bezpečnosti v letech první pětiletky (v mil Kčs) a jeho podíl na výdajích státního rozpočtu (v %)

rok	výdaje na obranu						
	náklady MNO				náklady MNB		celkový podíl na výdajích
	rozpočtová kapitola	hrazeno z MFP	celkem	podíl na výdajích	celkem	podíl na výdajích	
1949	8 359 198	9 500 000	17 859 198	19,4	3 559 200	3,8	23,2
1950	9 565 276	10 820 000	20 385 276	15,5	4 712 884	3,5	19,0
1951	10 506 080	21 070 962	31 577 042	19,0	6 960 000	4,1	23,1
1952	17 134 962	40 396 926	57 531 888	18,1	7 985 670	2,4	20,5
1953	23 356 986	66 040 573	89 397 359	19,7	12 770 000	2,8	22,5

Náklady na materiální zabezpečení čs. armády v letech 1951 až 1955 podle složek MNO
(v miliardách Kčs – zaokrouhлено)

pouze část nákladů na výstavbu armády. Politické důvody vedly k tomu, že zveřejňovány byly pouze náklady nepřevyšující 10 procent výdajů státního rozpočtu, vydávané za důkaz mírumilovnosti Československa. Ve skutečnosti však výdaje dosahovaly již na počátku padesátých let zhruba jedné pětiny výdajů státního rozpočtu a s náklady na Ministerstvo národní bezpečnosti takřka jedné čtvrtiny.

K zajištění dodávek pro armádu byl vytvořen a postupně zdokonalován systém plánovacích, kontrolních a poradních orgánů nejen v podnicích zbrojního průmyslu, ale i v závodech všech průmyslových odvětví podílejících se na vojenské výrobě. Na nejnižší úrovni – v jednotlivých závodech – to byli tzv. zástupci vojenské správy (ZVS), kteří měli za úkol sledovat jakost dodávek pro armádu a především dbát na to, aby výrobky a materiál pro vojenskou správu přesně odpovídaly technickým podmínkám, výrobním výkresům, vzorkům nebo platným státním normám, byly vyráběny z předepsaného materiálu a podle podmínek uzavřené hospodářské smlouvy. Jejich další povinností bylo provádění namátkových kontrol hotových výrobků.

Pro plánování a kontrolu dodávek na úrovni centrálních úřadů a jednotlivých ministerstev byly v průběhu první poloviny roku 1950 vytvořeny orgány branného hospodářství (BH). Z nich nejdůležitější postavení měly skupiny BH ve Státním úřadu plánovacím (SÚP) a v Státním úřadu statistickém (SÚS). Protože nestačily zabezpečovat rostoucí požadavky, rozhodl ve druhé polovině 1951 politický sekretariát ÚV KSČ o vytvoření oddělení pro zvláštní úkoly (OZÚ) a reorganizaci skupiny BH Státního úřadu plánovacího na Vojensko–hospodářskou správu SÚP, k jejímž hlavním úkolům náleželo vypracování běžných a perspektivních plánů zbrojní výroby, materiálního zásobování ozbrojených sil a sestavení mobilizačního plánu čs. národního hospodářství.

Základní koncepční otázky zbrojní výroby projednávaly nejvyšší stranické a státní orgány, které zpravidla jen schvalovaly materiály předkládané ministrem národní obrany A. Čepičkou a předjednané v UPS a později ve Vojenské radě. Chronické neplnění plánů zbrojní výroby mělo za následek vytváření různých kontrolních mechanismů a orgánů, jako byly od dubna 1952 pravidelné porady náměstků ministrů, zpravidla konané na SUP každé dva týdny. Protože ani to nepřineslo očekávané výsledky, byl na počátku roku 1953 zřízen Vládní výbor č. 2. pro provádění kontroly a operativních zásahů ve zbrojní výrobě. Jeho předsedou se sice stal náměstek předsedy vlády A. Novotný, ale hlavní slovo si udržel jiný náměstek – A. Čepička. Výbor projednával zajištění plánu zbrojní výroby

Pistole vz. 52

Samonabíjecí puška vz. 52

Verze lehkého kulometu vz. 52

na rok 1953 a koordinaci mezi jednotlivými ministerstvy. Pravidelné porady se měly konat „za účelem kontroly plnění plánu zbrojní výroby a ostatní vojenské techniky a za účelem upevnění státní disciplíny a plánovací kázně a zvýšení osobní odpovědnosti vedoucích hospodářských pracovníků.“ V souvislosti s úspornými opatřeními a přechodem na jiný způsob řízení byl však Vládní výbor č. 2 již v září 1953 zrušen.

Na úrovni Ministerstva národní obrany a Generálního štábu se problematikou zbrojení zabývala velitelství druhů vojsk a samostatné součásti, z nichž některé, jako Správa pro evidenci a plánování či Technická skupina materiálního náměstka, byly vytvořeny jen pro tento účel. Od roku 1953 přešly otázky vyzbrojování výhradně do kompetence náměstka ministra pro věci materiální a jemu podřízených složek.

Od počátku se nedařilo plán zbrojní výroby splnit. V roce 1951 byl v hrubém objemu splněn pouze na necelých 80 procent, ve skutečnosti pouze asi na 65 procent, neboť sériová výroba byla zahajována bez ukončeného vývoje a dokonalého vyzkoušení prototypů, nové výrobní

kapacity se často budovaly bez důkladné projekční přípravy a mezi závody se teprve vytvářely nutné kooperační vztahy – proto např. docházelo k tomu, že nebyla koordinována výroba jednotlivých funkčních skupin (např. dělo – zaměřovač – lafeta). Docházelo také ke stálým změnám požadavků MNO, což mělo za následek nedostatek materiálu, pracovních sil i finančních prostředků. Nedostatečný počet inženýrsko-technických kádrů neumožňoval soustředit se na klíčové oblasti a široký sortiment způsoboval obtíže i při samotné výrobě. Situaci zhoršovaly také pozdní dodávky technické dokumentace ze SSSR či její špatné překlady. Na zbrojní výrobě se nepodíleli tradičních výrobců, jako byly Škodovy závody a brněnská

Protiletadlový kanón 30 mm PL dv K

Pro palbu na nízko letící cíle byl určen protiletadlový kulomet ráže 12,7 mm

Pančářovka P-27

Tarasnice T-21

Zbrojovka, s největšími počty kvalifikovaných sil a obráběcích strojů, neboť jejich výrobní kapacitu odčerpávaly jiné zakázky pro SSSR a lidově demokratické státy.

Požadavky na objem zbrojní výroby se dostávaly do stále většího nesouladu s reálnými možnostmi čs. ekonomiky. Nejvýrazněji se to projevilo v roce 1953, kdy plán musel být několikrát snížen, přesto se jej nepodařilo ani v nových ukazatelích splnit. Postupné omezování zbrojní výroby bylo ovlivněno určitým „oteplením“ mezinárodních vztahů po smrti J. V. Stalina, ale především ekonomickou vyčerpaností zemí sovětského bloku, která vedla ke snižování životní úrovně a měla za následek v některých zemích veřejné projevy nesouhlasu a nepokoje. Plán zbrojní výroby v Československu na rok 1954 byl sestaven již s ohledem na nové podmínky a potřeby, přesto musel být čtyřikrát upravován a jeho plnění nedosáhlo ani úrovně předcházejícího roku, a to o více než 16 procent.

Přes všechny problémy a potíže byla čs. armáda v letech 1951–1954 postupně zcela přezbrojena a změnila se v plně bojeschopnou soudobou konvenční ozbrojenou sílu. Její výzbroj i logistické zabezpečení tvořil z naprosté většiny nový materiál dodaný ze SSSR nebo vyrobený podle sovětských licencí a technické dokumentace čs. zbrojním průmyslem.

Ve výzbroji střeleckého vojska bylo na konci roku 1954 už jen 10 typů ručních unifikovaných zbraní – pistole vz. 52, samonabíjecí puška vz. 52, odstřelovací puška vz. 54, lehký kulomet vz. 52, samopaly vz. 24 a vz. 26, těžký kulomet vz. 43 S a velkorážný kulomet DŠK vz. 38/46 S, pancářovka P-27, tarasnice T-21 a další, které zajišťovaly vysokou hustotu a účinnost palby. Pěchotní zbraně vz. 24, 26 a 52, vyvinuté čs. konstruktéry V. Holkem, F. Myškou, J. Kratochvílem a J. Holečkem, tvořily po řadu let jádro pěchotní výzbroje čs. armády. Svazky a útvary měly rovněž moderní děla, minomety a prostředky PVO, jako byl protiletadlový čtyřkulomet vz. 53, dostatek dopravních, technických a zabezpečovacích prostředků včetně ženijních a spojovacích a také dobře vybudovaný a zásobený týl.

Tankové a mechanizované vojsko bylo vyzbrojeno jediným typem tanku T-34/85 a samohybným dělem SD-100, zásobování municí i PHM bylo stejně jako ostatní druhy služeb na velmi dobré úrovni. Velký význam mělo vytvoření pojízdných tankopravných základen pro provádění běžných a středních oprav v polních podmínkách. Velká pozornost byla věnována vývoji obrněných transportérů, které však přišly do výzbroje až později. Také dělostřelectvo, jehož přezbrojení bylo ukončeno už v roce 1953, disponovalo 15 typy soudobých děl, minometů a raketometů, jako byly kanóny ráže 85, 100 a 120 mm, houfnice ráže 122 a 152 mm, protitankové kanóny ráže 57 mm, protiletadlové kanóny ráže 30, 57 a 85 mm, minomety ráže 120 mm a raketomety ráže 130 mm. Všechny zbraně se vyznačovaly zvýšenou palebnou silou, vyšší rychlostí palby, větším dostřelem a v případě protiletadlových děl také značným výškovým dosahem. Možnosti dělostřelectva zvyšovaly nové technické a zaměřovací prostředky, jako byly ústřední zaměřovače PUAZO a další. Určité problémy přetrvávaly pouze u menších ráží a u střeleckých, řídicích a hlásných radiolokátorů protiletadlového dělostřelectva.

Pojízdná tankopravná základna

Údržba tankové techniky

Nejmodernější zbraní čs. dělostřelců se staly raketometry

Dopravní letoun Li-2

Základním stavebním materiálem ženistů zůstávalo dřevo

Zcela přezbrojeno novou bojovou a zabezpečovací technikou bylo rovněž letectvo. Základ jeho výzbroje představovaly proudové letouny MiG-15 a MiG-15 bis, bitevní letectvo používalo stroje Il-10 (označované B-33), pro dopravní úkoly byly používány stroje Li-2 a Il-14. V provozu zůstávaly dočasně i některé starší typy, jako byly Ar 96B (C-2), Si 204 (C-3), Bf 109G/K (S-199) a další. Pro potřeby vzdušných výsadků sloužily kluzáky NK-25 (C-25) a Jak-14 (NK-14). Na velmi dobré úrovni bylo bojové zabezpečení leteckých svazků a útvarů včetně nové sovětské radiolokační techniky a vybavení leteckých základen a letišť. K 1. lednu 1955 vytvořené vojsko PVOS mělo ve výzbroji vedle letounů řady MiG také stroje Bf 109G/K, protiletadlové kanóny ráže 88 mm vz. 37 N a 105 mm vz. 39 N, nově zaváděn byl kanón ráže 37 mm vz. 39 S se zaměřovačem a ráže 85 mm vz. 44 S, ve vybavení nechyběly ani radiolokátory P-8, P-20, SON-4, MOST-2 a POHON, pozemní radiolokační zařízení NRZ-1, spojovací prostředky, navigační systémy apod.

Velkými změnami prošlo ženijní vojsko, přestože ještě na počátku roku 1955 byla potřeba hlavních druhů ženijní výzbroje kryta jen na 35 procent. Útvary disponovaly pasovými buldozery D-271 a D-259, skejpry D-147 a D-222, rypadly E-255, lehkými mostními soupravami LMS 20B, železniční mosty ŽM-16, automobilními jeřáby K-32, originálními ocelovými pilíři PIŽMO, dieselovými beranidly, kompresory, pneumatickými vrtacími soupravami, okružními pilami, minohledáčkou M-52 i další technikou pro trhačí práce, minování a odminování včetně nových náloží a plastických trhavin.

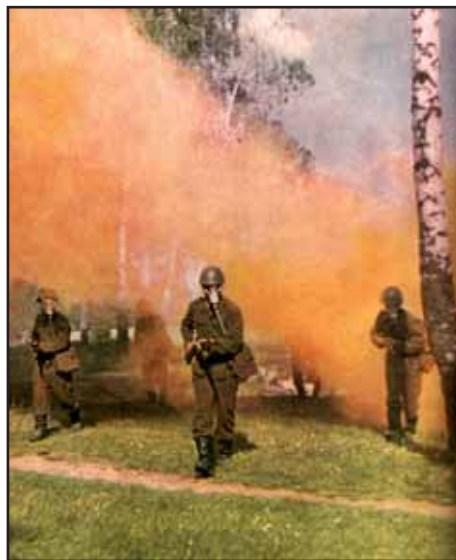
Spojovací uzel PVOS

Automobil Tatra T-805

Zamořeným územím bylo třeba projet...

... i projít

Vojenští železničáři se zařízením HYRA

Ve spojovacím vojsku byly zavedeny nové radiové stanice pro jednotlivé stupně velení (RF 11, A 7 B, RO 21, RM 31 A a další), radioreléové stanice RDM 61, telefonní přístroje TP 25 spolu s ústřednami TÚ 10 či dálnopisy ST 35.

Chemický materiál byl pokryt na 100 procent mírové potřeby s výjimkou protichemických oděvů, zaváděny byly přístroje a prostředky na zjišťování radioaktivity a na provádění dezaktivace.

Železniční vojsko mělo pokryto všechny hlavní druhy strojů, přístrojů a náradí, nové moderní prostředky – železniční podvozek pro přepravu kolejnicových polí, mostní zvedací zařízení HYRA či nové zařízení k řezání kolejnic RKS-80 – byly v roce 1954 ve stadiu závěrečných zkoušek.

Úsilí o motorizaci vojsk zcela změnilo vozový park čs. armády. Potřeby armády byly pokryty v nákladních automobilech sice jen na 65 procent, ale většina vozidel byla v roce 1954 moderní a hlavně pojízdná. Šlo především o čs. nákladní vozy Tatra T-805, T-111, T-128 a Praha V3S. Velmi dobrý byl stav ve speciálních vozidlech, jichž bylo k dispozici 95 procent mírové potřeby, motocykly a traktory byly kryty na 100 procent. K dispozici byly rovněž vlečné vozy, cisternové přívěsy a další prostředky. Zcela zmizely hippomobilní útvary.

Velkými změnami prošla také oblast týlového zabezpečení a péče o vojska. Ministr A. Čepička krátce po svém nástupu do čela resortu vydal Rozkaz o opatřeních ke zvýšení materiální péče o potřeby příslušníků armády, na jehož základě došlo k prudkému rozvoji druhů služeb zajišťujících přímou péči o vojáka – proviantní, výstrojní a zdravotnické. Přestože přetrvával lístkový systém na potraviny, byly od 1. října 1950 zavedeny nové systémy stravování vojáků v základní službě i z povolání, doplněné od 1. ledna 1951 novými vyššími stravovacími normami pro jednotlivé druhy vojsk. Zvýšil se počet vojenských kuchyní a zlepšilo se jejich vy-

Železniční vojsko často poskytovalo pomoc čs. železniční dopravě

Nezničitelný automobil Praha V3S

Legendární Tatra T-111

Stravní normy platné v čs. armádě od 1. ledna 1951

Potravina v g	Norma ¹					
	H	CH	A	J	L	Ls
Chléb	500/600 ²	600/700 ²	700/800 ²	700	400	350
Mouka pšeničná	100	100	120	100	240	200
Těstoviny	50	50	30	50	20 ³	20
Luštěniny	30	30	30	30	20	20
Maso hovězí	220	220	220	220	300	200
Máslo	20	20	50	45	60	40
Sádlo	40/60	40/60	25	45	20	40
Kávovin. konzerva	80	80	80	80	40	–
Marmeláda	20	45	50	40	20	–
Cukr	15	15	35	30	55	90
Sýr	50	50	60	75	30	20
Mléko egalizované ⁴	120	120	250	120	200	100
Vejsce čerstvá ⁵	16	16	24	16	48	24
Brambory	500	500	500	500	400	400
Zelenina a ovoce	300	300	300	300	400	400
Vitamínový koncentrát ⁶	1	1	1	1	1	1
Koření	1	1	1	1	1	–
Ocet	4	4	4	4	4	–
Sůl	15	15	20	15	25	25
Čaj	–	–	–	–	2	2
Celková kalorická hodnota (v kal.)	3 613,9/ 3 696,4 ²	3 948,9/ 4 304,4 ²	4 568,8/ 4 831,8 ²	4 563	4 242,7	3 393,9

Ke stravním dávkám

patřily přídavky:

pro příslušníky letectva (čokoláda, slanina, maso, citron) v kalorické hodnotě 604,7 – 1 349,8 kal. při zvýšení námaze, přesunech a nepřízní počasí (suchar, šuměnky, salám, slanina, lihoviny, cigarety) v kalorické hodnotě 412,9 – 876,4 kal.
Náhrada za nedodanou stravu (tzv. reluta) činila denně 25 Kč (snídaně 5 Kč, oběd 12 Kč, večeře 8 Kč), v době dovolené měl voják nárok na náhradu ve výši 20 Kč denně.

¹ Denní norma: H – základní, CH – zvýšená (tank., žen., výs. vojsko, pobyt ve VWP), A – akademie, školy, J – při mimořádné tělesné námaze, L – výkonní letci, Ls – snižená letectvo

² V čitateli letní, ve jmenovateli zimní norma

³ + Rýže 20 g

⁴ V ml

⁵ V gramech (48 g = 1 vejce)

⁶ Dávka

Dozorčí kuchyně ochutnával jako první

Armáda začínala vypadat lépe

Nosič raněných

Na plukovní ošetřovně

bavení, kulturnost prostředí jídelen a stravování (začaly vznikat první kuchyňské a jídelní bloky), pozornost byla vzhledem k častému pobytu vojsk ve výcvikových prostorech věnována také polní proviantní výstroji a její kvalitě. Stravování v armádě bylo kaloricky i biologicky hodnotnější než v civilním sektoru a také pestřejší, protože dodávky potravin pro armádu měly přednost před zásobováním obyvatelstva. Jídelniček vojáků zpestřovala rovněž produkce podniků Vojenských lesů a statků a vlastních hospodářství u útvarů a jednotek.

Přes některé problémy, vyplývající z vázaného hospodářství s textilem, se od roku 1950 dařilo zlepšovat také výstrojní zabezpečení příslušníků armády a kvalitu výstrojní služby. To umožnilo postupně vyřazovat trofejní uniformy a oděvní součástky a nahrazovat je novými, v nichž byl stále výraznější sovětský vzor. Začaly vznikat vojenské prádelny a opravný výstroje, služba dostala nové specializované dopravní prostředky.

K 1. lednu 1952 byl podle vzoru sovětského Vojentorgu zřízen n. p. Arma, který sice oficiálně spadal pod Ministerstvo vnitřního obchodu, ale ve skutečnosti jej řídilo MNO. Provozoval ve vojenských objektech prodej doplňkového sortimentu a pohostinskou činnost, měl však také krejčovské a obuvnické dílny pro šití a opravy vojenských stejnokrojů, oděvních součástek a obuvi a provozoval rovněž síť holíren.

Velká pozornost byla věnována materiální výstavbě zdravotnické služby a péči o zdravotní stav vojáků. Bylo vybudováno několik nových vojenských nemocnic, vojenských lázeňských ústavů, ozdravoven a rekreačních středisek, dokončena výstavba sítě divizních ošetřoven a zlepšeno vybavení zdravotnickým materiálem, přístroji i léky. Postupně byl vyřazován trofejní materiál a např. obvazy byly v roce 1952 již výhradně z nové výroby. O rok později byl do výzbroje zaveden zdravotnický terénní automobil Tatra T-805 Z a postupně přicházely i další technické prostředky.

Podstatně se zlepšila také kvalita dalších druhů služeb. Po provedení první etapy unifikace vojenských a civilních pohonných hmot a mazadel v roce 1951 bylo možné zvýšit produkci nafty, benzínu a mazadel a vytvářet dostatečné zásoby, pro jejich uskladnění byla vybudována řada skladů a přečerpávacích stanic a starší byly postupně modernizovány. Jen za rok 1952 bylo postaveno nebo modernizováno 32 skladů automobilních a 25 skladů leteckých PHM. Také zde docházelo k postupnému vyřazování zastaralého trofejního materiálu a jeho nahrazování novým – jednalo se především o nové technické a dopravní prostředky. Podobnými

Až skončíme, bude tank jako nový

Peněžní náležitosti příslušníků armády od 1. ledna 1953 (v Kč)

(podle předpisu FIN-II-1)

Vojáci základní služby

	výsadkové vojsko	ostatní
vojín	360	300
svobodník	390	330
zást. vel. družstva	450	360
velitel družstva	510	420
pomocník vel. čety	600	480
staršina roty	900	750

Poddůstojníci z povolání

velitel družstva	4 350
pomocník vel. čety	4 500
staršina roty	4 650

+ výsluha let:

3 roky	10%
6 let	20%
12 let	40%
15 let	50%

Důstojníci

funkční plat

funkční zařazení	výsadkové vojsko	ostatní
velitel čety	4 700	3 500
vel. samost. čety	5 200	4 000
vel. roty/baterie	5 700	4 500
vel. samost. roty	6 000	5 000
zást. vel. praporu	6 000	5 000
velitel praporu	7 500	6 000
zást. vel. pluku	7 500	6 500
velitel pluku		8 000
zást. vel. brigády	9 000	8 500
velitel brigády	10 500	9 500
zást. vel. divize		10 000
velitel divize		12 000
zást. vel. arm. sboru		13 000
velitel arm. sboru		14 000
zást. vel. voj. okruhu		15 500
velitel voj. okruhu		16 000

+ hodnostní (o Kč)

podporučík	2 000	podplukovník	5 500
poručík	2 500	plukovník	6 500
nadporučík	3 000	brig.generál	8 000
kapitán	3 500	div.generál	9 500
štábní kapitán	4 000	sbor.generál	11 000
major	4 500	arm.gen.	12 500

+ výsluha let (z funkčního platu)

5 let	10%
10 let	15%
15 let	20%
25 let	30%
30 let	40%

Příslušníci vojenského letectva

funkční plat

	pozemní personál	bojová posádka	bojový pilot
pilot, mechanik	4 500	5 000	7 000
školní pilot, mechanik	5 000	5 500	7 500
velitel roje	6 000	6 500	8 000
vel. skupiny let.	6 300	7 000	8 500
zást. vel. letky	6 600	7 500	8 500
velitel letky	7 000	8 000	9 500
pilot-inspektor	8 000	9 000	10 000
zást. vel. pluku	9 000	10 000	12 000
vel. let. pluku	10 000	11 000	12 500
zást. vel. divize	12 000	13 000	
vel. let. divize		13 000	14 000
zást. vel. let. sboru	14 000	15 000	
vel. let. sboru		16 000	

+ hodnostní a výsluha let jako u pozemního vojska

Vedení Ministerstva národní obrany

	funkční plat	hodnostní	výsluha let
ministr národní obrany	25 000	10 400 – 2 500	3 540 – 3750
náměstek ministra:			
div.generál	18 000	8 000 – 9500	2 600 – 2 750
sbor.generál	18 000	9 200 – 11 000	2 720 – 2 900
arm.generál	18 000	10 400 – 12 500	2 840 – 3 050
náčelník HPS:			
div.generál	18 000	8 000 – 9 500	2 600 – 2 750
sbor.generál	18 000	9 200 – 11 000	2 720 – 2 900

Po měnové reformě k 1. červnu 1953 byly všechny finanční náležitosti přepočítány v poměru 5:1, tj. z původního funkčního platu 5 000 Kč byl nový funkční plat ve výši 1 000 Kč.

Až v roce 1952 se podařilo A. Čepičkovi prosadit zvýšení služného pro příslušníky čs. armády: u vojáků a poddůstojníků o pět procent, u důstojníků o 20 procent a u generálů o 30–50 procent

změnami procházela i výzbrojní služba, kde vedle výstavby dostatečných skladovacích kapacit byla hlavní pozornost věnována budování opravárenské základny.

Postupně se dařilo rovněž zlepšovat ubytovací situaci vojsk, v řadě případů na úkor civilního sektoru. Ministr A. Čepička inicioval urychlené zpracování nového Zákona o ubytování branné moci a SNB č. 94/1950 Sb., který nahradil do té doby platný právní předpis z roku 1879. Zákon převedl do vlastnictví armády všechny objekty, které ke dni jeho přijetí vlastnila či užívala a paragraf 2 zavedl tzv. ubytovací povinnost, tj. povinnost poskytnout za náhradu vojsku po dobu potřeby vhodné objekty fyzických i právnických osob. Pokračovala výstavba kasáren ve Stříbře, Sušici, Žatci, Kadani, Podbořanech, Lešanech i na dalších místech zahájená již po roce 1948, nově bylo v roce 1950 zahájeno budování kasáren v Klatovech, Boru u Tachova, Domažlicích a Rokycanech, včetně skladů a garáží a obytných domů pro vojáky z povolání. Vojenská správa získala také některé objekty zrušených ženských i mužských klášterů především v západních Čechách – v Sušici, Nýrsku, Chotěšově, Kašperských Horách, Bohosudově, Chomutově, Litvínově i na jiných místech.

Od ledna 1951 převzaly investiční výstavbu pro armádu nově zřízené vojenské stavební podniky Posista, Konstruktiva, Armastav, Severostav a Stavoinindustria vyčleněné z Čs. stavebních závodů a kasárna byla od roku 1953 budována podle nového jednotného projektu praporek a plukovních kasáren. Pokračovalo získávání objektů, především církevních a zámků – jen za rok 1951 se jednalo o asi 300 bývalých klášterů, zámeckých budov, hospodářských dvorů, statků, hotelů i činžovních domů, které byly adaptovány na kasárna, obytné domy, velitelství, školní a zdravotnická zařízení apod. To spolu s výstavbou nových objektů umožnilo do roku 1954 výrazně zlepšit ubytovací situaci vojsk a odstranit hlavní nedostatky a potíže.

Výraznějšího pokroku se nepodařilo dosáhnout v ubytování vojáků z povolání. Nový bytový zákon z července 1950 sice prohlásil za vojenské byty ve vlastnictví vojenské správy všechny byty, které ke dni účinnosti zákona obývaly vojenské osoby s výjimkou rodinných domů v osobním vlastnictví, ale to na ubytování vojáků z povolání zdaleka nestačilo. Velké procento důstojníků sloužilo i nadále mimo své stálé bydliště, situaci navíc komplikovaly stálé reorganizace a redислоkace, stejně jako čistky v armádě. V roce 1950 dosáhla bytová krize vrcholu a bylo rozhodnuto ji urychleně řešit. Vedle výstavby nových bytů bylo přikročeno k tzv. akcím D neboli násilnému vystěhování důstojníků vyhozených z armády mimo velká posádková města většinou do naprosto nevyhovujících bytů v pohraničí. Od podzimu 1950 začala velká akce výměn bytů mezi důstojníky sloužícími v různých posádkách, která trvala až do roku 1956. Jestliže podle stavu k 1. lednu 1951 bylo třeba přestěhovat téměř 9 000 rodin vojáků z povolání, potom tento počet již k 30. dubnu téhož roku vzrostl v důsledku reorganizací a redислоkací na více než 11 500. Stejný trend pokračoval i v dalších letech a často se rodina přestěhovala do posádky, odkud byl již důstojník přeložen jinam. V průběhu pěti let bylo přestěhováno několik desítek tisíc vojáků z povolání (někteří i několikrát), přesto v polovině roku 1956 sloužilo více než 3 500 důstojníků mimo své trvalé bydliště a přes 7 000 žádalo o přidělení vlastního bytu. Podle odhadů Hlavní kádrové správy odešlo z armády z důvodů odloučenosti od rodiny mezi roky 1953 a 1955 okolo tisíce důstojníků, což představovalo 30 – 40 procent všech, kteří v tomto období opustili armádu na vlastní žádost.

Mezi roky 1950 a 1954 došlo ve výzbroji a logistickém zabezpečení čs. armády k obrovskému kvalitativní skoku, který znamenal splnění hlavního úkolu – urychlené přezbrojení a dosažení plné bojeschopnosti a bojové připravenosti. Čs. armáda byla schopna vést konvenční bojovou činnost na úrovni požadavků soudobého vojenství, v němž však již nastupovala vědeckotechnická revoluce. Hlavním prostředkem vedení ozbrojeného zápasu se staly jaderné zbraně a na tuto skutečnost nebyla vojska připravena. Koncepce výstavby mohutné konvenční armády, která vycházela z potřeb sovětské politiky, se ukázala jako mylná, a nebyla proto už zcela dokončena. V nových podmínkách možné války bylo nezbytné nutné provést organizační i další změny včetně nového přezbrojení. Proto byla uzavřena v prosinci 1954 dohoda mezi sovětským a čs. generálním štábem o urychleném přezbrojení čs. armády v letech 1955–1959, která již předjímal vytvoření organizace Varšavské smlouvy. Především ale znamenala opětovné zvýšení nákladů na obranu a bezpečnost. Cena, kterou Československo zaplatilo za mohutnou vojenskou výstavbu v předchozích letech, se měla ještě podstatně zvýšit.

Součástí nových kasáren byly i prostory pro přípravu stráží, jimž se říkalo instruktážní gorodek

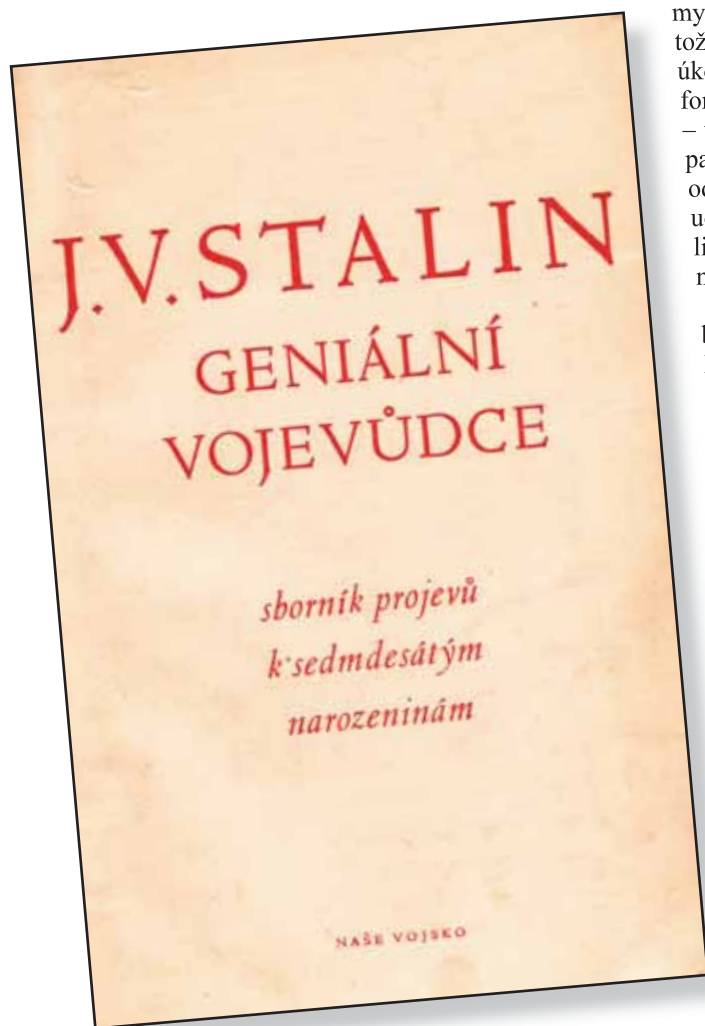
Vojenský výcvikový prostor byl domovem vojáků po několik měsíců v roce

Vojna v hezkém prostředí ubíhá rychleji

Podle sovětského vzoru

Doktrinální východiska, rozvoj vojenského umění a výcvik vojsk

Povinná četba pro každého vojáka

V únoru 1948 byla vyřešena nejen otázka politické moci v Československu, ale také charakteru jeho armády, vojenské doktríny a vojenského umění. Oficiální ideologií státu se stal marxismus-leninismus a východiskem vojenské výstavby jeho učení o válce a armádě v podobě formulované Michaiilem Vasiljevičem Frunzem, Klimentem Jefremovičem Vorošilovem a především J. V. Stalinem. Již ve svém prvním armádním rozkazu z 16. června 1948 určil nově zvolený prezident a vrchní velitel čs. branné moci K. Gottwald jednoznačně: „...musíme se stále zdokonalovat a učit, zejména pak od našeho největšího spojence, armády sovětské.“

Vojensko-teoretické myšlení a vojenská věda se po únoru 1948 staly prakticky jen apologetikou sovětských názorů a jejich nekritického přejímání. Práce na čs. vojenské doktríně sice ještě nějaký čas setrvačností pokračovaly, ale po IX. sjezdu KSC, který určil jednoznačně směr další výstavby armády, byly definitivně ukončeny. Podíl na tom měla i dobová atmosféra, kdy se na vše „národní“ a „specifické“ pohlíželo nejprve s nedůvěrou a později s podezřením z „nacionalismu“, „kosmopolitismu“ a „antisovětismu“. Zastávat jiné než oficiální názory bylo krajně nebezpečné a obvinění z nedostatečného uplatňování sovětských zkušeností se rovnalo sabotáži výstavby celé armády.

Doktrinální východiska budování čs. armády vycházela z potřeb a požadavků sovětského politického vedení a vojenského velení, stejně jako celá vnitřní i zahraniční politika KSC a Československa. Satelitní stát vlastní vojenskou doktrínu nepotřeboval, a proto ji také po celou svou existenci nevytvořil – stačilo mu převzít mírně upravenou doktrínu svého protektora, což učinily i ostatní země sovětského bloku. Tím byl dán rámec i pro rozvoj vojensko-teoretického myšlení a vojenské vědy: nebylo vlastně co vymýšlet a rozvíjet, protože všechny zásady vojenské výstavby i požadavky na armádu, její úkoly, organizaci, dislokaci, výzbroj i výcvik přicházely ze SSSR formou příkazů či tzv. rekomendací neboli závazných doporučení – ta se týkala rovněž výstavby komunikací, umístění zbrojních kapacit, budování letišť apod. Namísto tvůrčího myšlení vojenských odborníků a velitelů se vyžadovalo bezduché biflování různých po- uček a názorů především ze spisů J. V. Stalina a sovětské odborné literatury, jejíž překlady se na řadu let staly základem edičního plánu vojenského nakladatelství Naše vojsko.

Pohled vedení KSC na otázky vojenské výstavby a armády byl podmíněn tím, že ve svých řadách neměla žádného odborníka na vojenské otázky. Problematiku armády a bezpečnosti měl v ÚV KSC na starosti R. Slánský, který byl současně také předsedou branného výboru Národního shromáždění, ale rozhodně nešlo o vojenského teoretika – byl v první řadě politickým pracovníkem prosazujícím stranickou linii. To samé lze říci také o většině exponentů KSC ve velení armády, jako byli gen. J. Procházka či gen. B. Reicin. Žádné zkušenosti s armádou neměl ani ministr národní obrany A. Čepička a rovněž mezi vysokými funkcionáři MNO a Generálního štábu nebyli lidé teoreticky zvládající jednoznačně preferované učení marxismu-leninismu o válce a armádě. Situace se začala částečně měnit před polovinou padesátých let, kdy se do vlasti vrátili první absolventi sovětských vojenských škol, ale ani oni nepocítovali potřebu rozvoje vlastního čs. vojensko-teoretického myšlení a vojenské vědy.

Situace byla o to složitější, že odborné vojenské otázky nebyl schopen řešit ani žádný z orgánů, které byly po únoru 1948 ustaveny – ať již šlo o Vojenský komitét při ÚV KSC, Vojenskou komisi obrany při politickém byru ÚV KSC či Nejvyšší radu obrany státu. Ve všech obsadili klíčové funkce funkcionáři KSC, pro které byly otázky vojenství a armády v první řadě otázkami politickými a ideologickými. Skutečně státní a především kompetentní orgán pro řízení vojenské výstavby a otázky bezpečnosti a obranyschopnosti státu nebyl vytvořen a jeho úlohu suplovaly různé orgány KSC.

Armádní poradní sbor, který snad mohl tuto funkci naplnit, přestal po vytvoření Užšího poradního sboru v únoru 1949 vyvíjet jakoukoliv činnost a v březnu 1951 byl formálně rozpuštěn. V UPS a později ve Vojenské radě ministra národní obrany měli stejně jako v celé armádě rozhodující slovo sovětsští poradci a do práce velitelských orgánů zasahovaly rovněž stále výraznější orgány a organizace KSC v armádě.

Výcvik probíhal za každého počasí...

... i v každé denní době

Sovětská vojenská doktrína vycházela až do poloviny roku 1949, do kdy trval atomový monopol USA, z představy, že příští možná válka bude dlouhodobá, vítězství v ní bude možné dosáhnout jen součinností všech druhů vojsk s rozhodující úlohou pozemních sil a zvítězí ta strana, která dokáže lépe zmobilizovat a využít svůj morální a hospodářský potenciál. Význam jaderných zbraní byl snižován. Čs. Hlavní štáb vycházel z toho, že nová válka „bude zahájena napadením ze strany západních kapitalistických států. Z toho vyplývá, že první fáze války i pro ČSR bude pravděpodobně obranná.“ Obrana měla být „aktivní a pro nepřítele nepřekonatelá. Kromě úseků pasivnějších, těžko průchodných zejména pro techniku nepřítele, budou úseky fronty, na kterých nepřítel nasadí své nejmodernější prostředky pozemní, aby prorazil naši obranu, zničil naše týly a paralyzoval naši bojeschopnost.“

V průběhu roku 1949 se pod vlivem změn v sovětské vojenské doktríně prosadila koncepce aktivní a dynamické obrany západních oblastí Československa počítající s ofenzivní činností čs. a spojeneckých vojsk od vzniku válečného konfliktu a nevylučující ani možnost tzv. preventivních úderů při bezprostředním ohrožení Československa nebo jeho spojence. Na přelomu čtyřicátých a padesátých let se tak čs. armáda stala armádou prvního operačního sledu, která měla vytvořit v sestavě spojeneckých vojsk vlastní front. Její význam a úloha byla určena především geografickou polo-

hou Československa mezi severním a jižním strategickým směrem a společnou hranicí se Spolkovou republikou Německo. Hlavní štáb byl přesvědčený, že území republiky sice nebude hlavním bojištěm, ale „bude mít pro nepřítele a také pro naše spojence mimořádnou důležitost.“

Příští možná válka nabyla v představách sovětského politického vedení „třídně politický charakter“ a tato teze se stala základem všech dalších úvah o její podobě i průběhu: „... bude to válka třídní a jejím hlavním bojištěm bude Evropa. Tato válka bude ve-

Nácvik palby proti nízkoletícím cílům

Pěchota útočí

Je třeba zajistit nepřetržité spojení

Příprava před cvičením

Letní cvičení pěší divize v roce 1948

Připravit se na boj bylo třeba i politicky a morálně

dena (jako třídní války vůbec) na úplné zničení protivníka," soudil v polovině roku 1949 čs. Hlavní štáb. Ve stejné době se poprvé začalo uvažovat také o možnosti nasazení atomových a biologických zbraní ze strany USA a byly zpracovány první plány zkvalitnění protichemické a protivzdušné obrany vojsk i důležitých ekonomických, správních a komunikačních center.

V květnu a červnu 1948 se konala ve všech VVT řada velitelských a závěrečných cvičení s vojsky, největší od skončení druhé světové války. Poprvé byla podle sovětského vzoru použita tzv. dvoufázová příprava – nejprve se připravovali velitelé a štáby s vyvrcholením ve velitelskoštábním cvičení na mapě a v terénu, poté následovalo cvičení s vojsky. Jeho tématem byla příprava a provedení průlomové operace. Výsledky byly značně neuspokojivé: většina velitelů byla bez válečných zkušeností i odborných kurzů a nedovedla si poradit se změnami situace, štáby nedokázaly zabezpečit úkoly, vojska prokázala „velké nevědomosti takticko-technických možností zbraní“, vážla součinnost, vážné nedostatky byly v přípravě bojiště, spojení i utajení.

Důvody neutěšeného stavu bojové připravenosti vojsk byly shledány v malé znalosti a uplatnění sovětských zkušeností a nedostatečné politické práci, skutečně objektivní příčiny, jako byly nenaplněnost jednotek lidmi i technikou (navíc značně poruchovou), probíhající čistky ve velitelském sboru či stále ještě rozdílná metodika výcviku, velení armády pominulo. Výcvikový rok 1948/1949 měl být zaměřen na zvýšení náročnosti a intenzity výcviku s důrazem na uplatnění sovětských zkušeností a politickou práci s voj-

sky. Závěrečná cvičení v roce 1949 – dvě v Čechách se zaměřením na obchvatný útok a střetný boj s přechodem do útoku, jedno na Moravě (likvidace nepřátelského operačního výsadku) a jedno na Slovensku (útok v hornatém terénu) – však výraznější zlepšení připravenosti vojsk nepotvrdila.

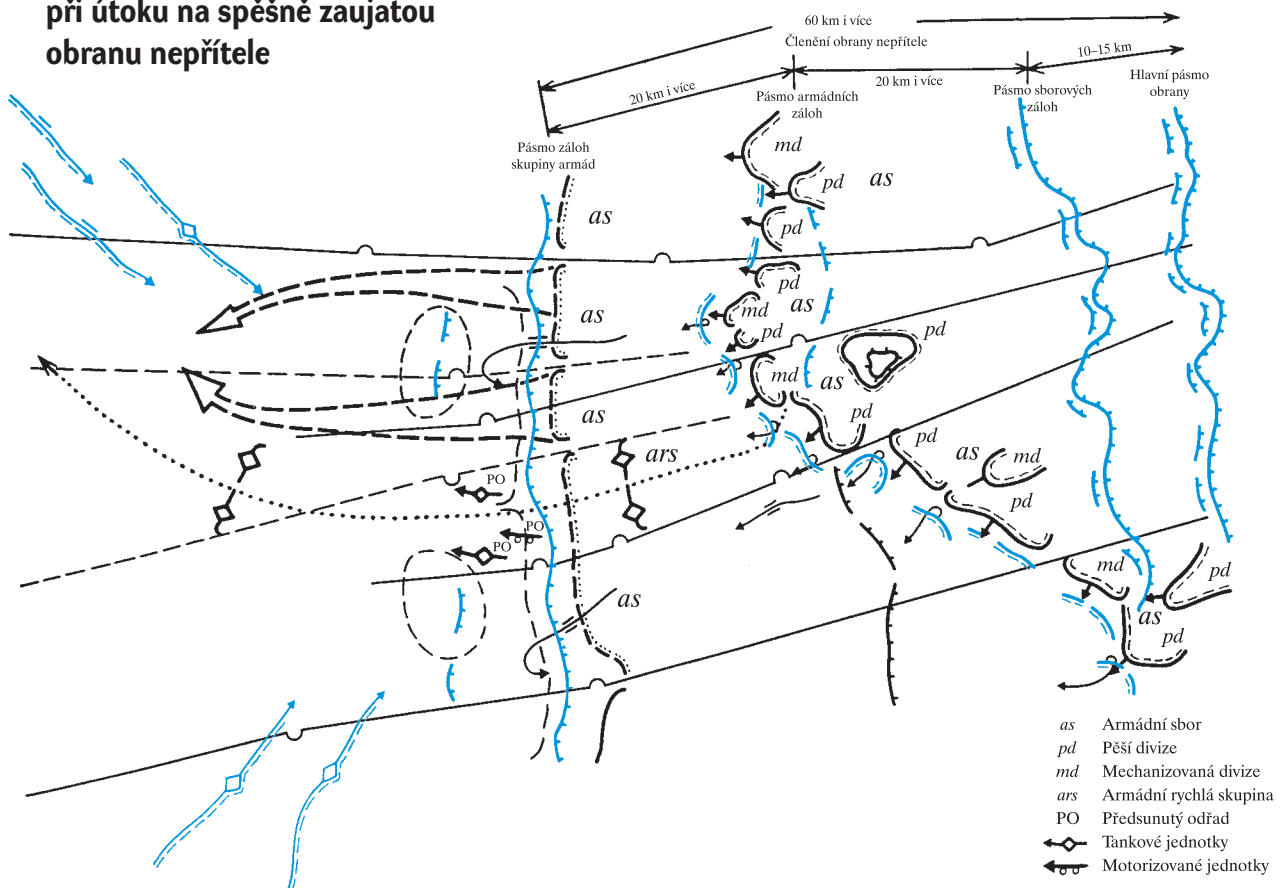
Když v dubnu 1950 nastupoval do čela Ministerstva národní obrany A. Čepička, bylo jedním z jeho hlavních úkolů nejen podstatné zvýšení tempa výstavby armády, ale také co nejrychlejší dosažení její bojové připravenosti a bojeschopnosti. Již ve svém prvním vystoupení na aktivu komunistů MNO a Hlavního štábu jasně stanovil prioritní požadavek: „Tak jako se stal Sovětský svaz příkladem a vzorem pro přestavbu společenského řádu u nás v každém směru, tak se stala Sovětská armáda příkladem a vzorem pro budování lidové armády.“ V praxi to znamenalo naprostou sovětizaci čs. armády, která někdy nabývala až absurdních podob a projevů.

Za jediné správné, pokrokové a opravdu vědecké bylo vydáváno vše sovětské, cokoliv jiného bylo odsuzováno či přímo postihováno. Pro bezduché kopírování sovětského vzoru ve všech oblastech výstavby, života i výcviku armády byly vytvořeny ideální podmínky: šlo o trend prosazovaný velením, který nenarážel na sebemenší odpor především proto, že se změnilo složení velitelského sboru. Jeho drtivá většina byla věkově i služebně velmi mladá, pocházela z dělnických a rolnických rodin a byla organizována v KSC nebo ČSM. Lidé bez životních zkušeností, při jejichž přípravě byl kladen důraz na politiku a ideologii, přijímali v dobovém ovzduší vše sovětské jako skutečně nejlepší a hodné následování. Pro další vzdělávání měli k dispozici jen překlady prací sovětských autorů, doplněné apologetikou vedoucích funkcionářů armády. Důraz v nich nebyl kladen tolik na odborná jako na ideologická hlediska: vedoucí úloha komunistické strany, pokrokové společenské zřízení, morální faktor, jednota armády a lidu apod. Sebelepší připravenost vojsk sama o sobě nestačila, o výsledku možné války rozhodovala v prvé řadě

Pod „laskavým a přísným dohledem vrchního velitele“ šlo všechno líp

Bojová sestava armády při útoku na spěšně zaujatou obranu nepřítele

„morálně politická síla a pevnost“. Bylo daleko jednodušší opakovat to oficiálně předkládané, než se pokoušet o vlastní myšlení a závěry. Ty na velitelském sboru ani nikdo nechtěl, mohly být dokonce nebezpečné.

Základ vojensko-teoretického myšlení do poloviny padesátých let představovalo „tvůrčí rozpracovávání“ názorů J. V. Stalina o trvale působících činitelích rozhodujících o výsledku války, nazývaných „hlavní faktory vítězství“, které byly formulovány již v roce 1942. Jednalo se o pevnost zápolí, morální duch armády, množství a jakost divizí, výzbroj vojsk a organizační schopnosti velitelského sboru. Základem byla početně silná a dobře vyzbrojená mírová armáda udržovaná ve stále bojové pohotovosti. Problém byl v tom, že všechny faktory byly chápány z hlediska učení marxismu-leninismu a místo odborných kladly na první místo ideologická hlediska. Také vojenská věda byla pojímána v deformovaném pojetí – nešlo jen o vojenské umění, strategii či taktiku, ale mnohem více o taková zcela nová odvětví, jako byla např. teorie stranicko-politické práce ve vojscích či vztah ekonomické síly země a společenského zřízení.

Z druhů bojové činnosti preferovalo sovětské vojenství útok a rozpracovávána byla především teorie protiofenzívy, což se plně promítalo i do čs. armády. Obrana měla mít pouze dočasný a strategický význam – jejím úkolem bylo zastavit útok protivníka, který měl být nenadálý a překvapivý, umožnit soustředění vlastních sil a přechod do protiútku. Ten měl být zahájen průlomovou operací s prolomením celé operační hloubky nepřátelské obrany vševojskovou armádou členěnou do dvou sledů: v tzv. armádní rychlé skupině byly dva armádní sbory, třetí tvořil zálohu k posílení rozhodujících směrů.

Armádní sbor se stal nejdůležitější složkou vševojskové armády schopnou plnit operační úkoly. Jeho hlavní údernou silou byla v čs. armádě mechanizovaná divize s tankosamohybným plukem, jejíž vysoká manévrovatelnost ji předurčovala k rozvíjení úspěchu v hloubce nepřátelské obrany. Proto byla nasazována až ve druhém sledu, ve chvíli, kdy vrcholil boj pěších divizí o průlom hlavního pásma nepřátelské obrany.

Velká pozornost byla věnována také obraně na široké frontě a v horském a zalesněném terénu. Těžiště obranné činnosti, která měla jen dočasný charakter – ať již pro momentální převahu nepřátelských sil nebo po úspěšném zakončení útoku – spočívalo v maření příprav protivníka na útok, vlastní obraně a odražení ofenzívy s přechodem do protiútku. Těžiště výcviku bylo položeno do dokonalého zvládnutí zbraní a bojové techniky a využití jejich možností, při větších cvičeních na průzkum, organizování bojové činnosti, součinnost druhů vojsk a schopnost reagovat na náhlé změny situace.

Od nástupu Čepičkova vedení se změnila podoba výcviku – vyvrcholením bojové přípravy se stalo několikaměsíční letní polní soustředění vyšších jednotek ve VVT zakončené taktickým cvičením, obvykle s ostrými střelbami. Podle nových řádů, které byly jen mírně upravenými sovětskými předpisy, začala vojska cvičit od výcvikového roku 1950/1951. První větší cvičení se uskutečnila v říjnu 1951 v rámci vojenských okruhů s tématy útok zesílené pěší divize na připravenou obranu nepřítele s průlomem její taktické hloubky a poziční obrana pěší divize. Výsledky byly pro velení armády zklamáním, protože velitelé neměli teoretické poučky promítnout do praxe, štáby pracovaly mechanicky a často neorganizovaně, ženij-

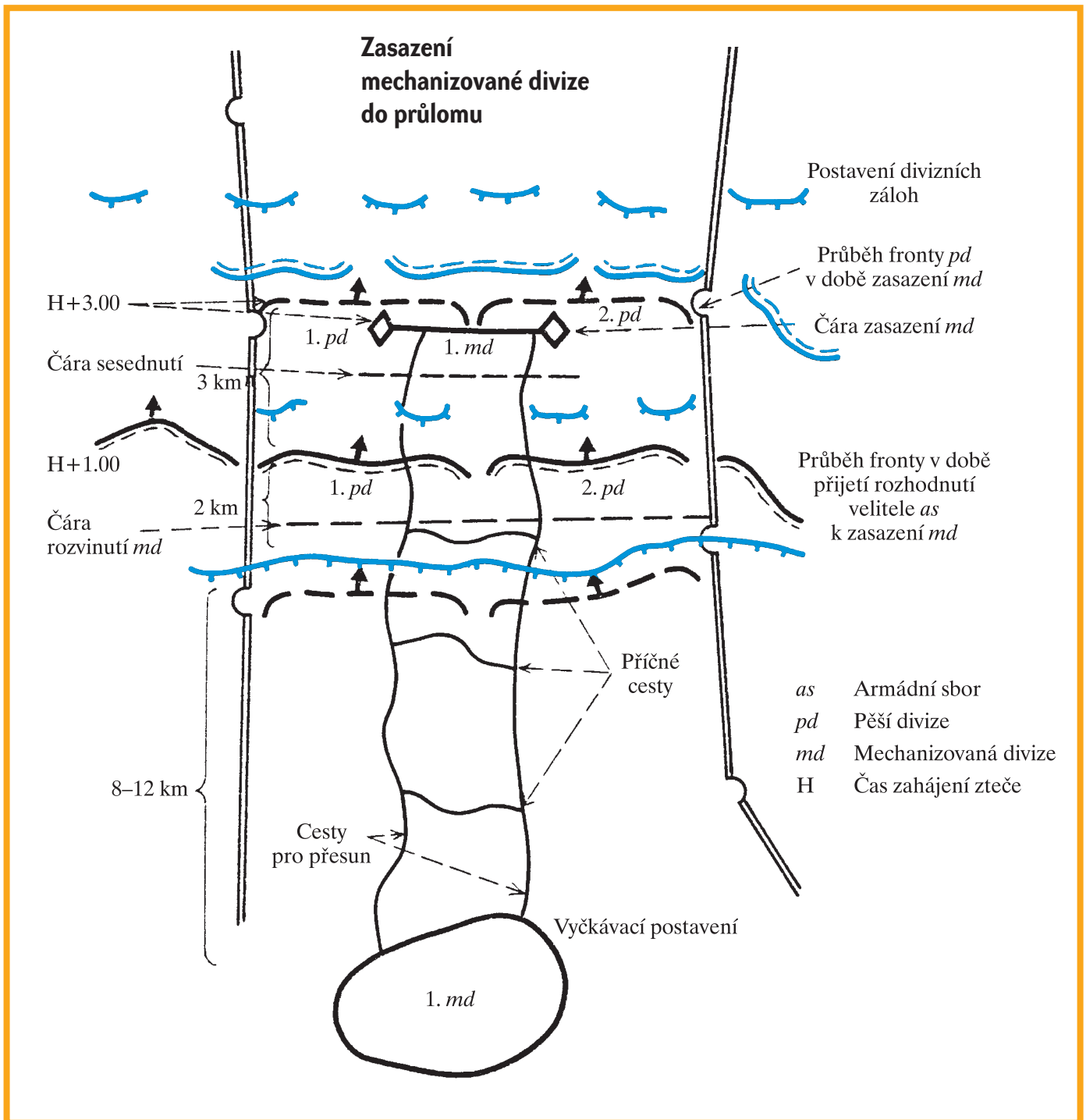

Zahájení průlomové operace

Tábor ve vojenském výcvikovém prostoru

ni zabezpečení bojiště bylo nedostatečné stejně jako maskování, spojení a součinnost. Z druhů vojsk byly nejhůře hodnoceny dělostřelectvo a tankové vojsko. Naopak se projevila dobrá vycvičenost vojáků i menších jednotek a vysoká morálka většiny mužstva.

Podle předpokládaného termínu vypuknutí možné války v letech 1953/1954 měla být čs. armáda koncem roku 1952 plně bojeschopná. Potvrdit to mělo cvičení s krycím názvem „952“, které se konalo od 20. do 30. září 1952 u 2. vojenského okruhu ve VVP Město Libavá za krajně nepříznivých povětrnostních podmínek. Bylo to do té doby největší cvičení čs. armády za účasti téměř 30 000 vojáků, více než 330 tanků a samohybných děl, 850 kanónů a děl, více než stovky obrněných automobilů a transportérů, 48 letounů a 30 raketometů. Část cvičení poprvé sledovali představitelé vlády, ÚV KSČ a branného výboru Národního shromáždění.

Z cvičení „952“

Cvičení „954“

Atomová zbraň ukončila éru konvenčního vojenství

Úkolem červené strany byl útok armádního sboru v sestavě armády s průlomem předem vybudované obrany nepřítele a rozvinutí úspěchu v taktické hloubce obrany, modrá strana cvičila obranu pěší divize v taktické hloubce obrany na hlavním směru úderu nepřítele. Důraz byl položen na procvičení a zdokonalení velitelů a štábů všech stupňů velení v plánování provádění přesunů, organizování útočného boje, zasazení mechanizované divize do průlomu v taktické hloubce nepřátelské obrany, aktivní vedení obranného boje a provádění protiútoků.

Výsledky cvičení předčily přes některé nedostatky očekávání, protože jak velitelé, tak i štáby a vojska dokázali splnit všechny zadané úkoly. Větší problémy se objevily jen u dělostřelectva a spojovacích a ženijních jednotek, nejhůře byl hodnocen týl. Celkově však cvičení „952“ ukázalo, že velitelský sbor zvládl zásady sovětského vojenského umění a je schopen myslet a rozhodovat se v intencích sovětského vojensko-teoretického myšlení. Z hlediska hlavního zadání, tj. urychleného vybudování plně bojeschopné armády a zajištění její součinnosti se Sovětskou armádou, to byl výsledek pozitivní, s ohledem na rozvoj vlastního vojenského umění a vojensko-teoretického myšlení čs. armády naopak skutečnost negativní, protože došlo k potvrzení teze o tom, že jedinou cestou k úspěchu je budovat armádu striktně podle sovětského vzoru.

Pro další období bylo rozhodnuto zaměřit výcvik na dokonalé zvládnutí zbraní a techniky a jejich využití v polních podmínkách, prohloubení součinnosti, zlepšení protichemické ochrany vojsk a zdokonalení systému velení.

V říjnu 1953 bylo na zasedání Vojenské rady ministra národní obrany věnované přípravě nového výcvikového roku rozhodnuto přejít na bojovou přípravu a výcvik v podmínkách použití zbraní hromadného ničení. Ve svém vystoupení A. Čepička uvedl: „Využití atomové zbraně mění dosavadní charakter útočné i obranné operace..., znamená nové období ve vojenské vědě a vojenském umění.“ Důraz měl být vedle bojové přípravy vojsk položen na operační přípravu štábů. Nový trend, který vycházel ze změn výcviku provedených v Sovětské armádě,

si vynutil přepracování všech již připravených výcvikových dokumentů tak, aby do konce výcvikového roku 1953/1954 zvládli zásady protiatomové ochrany všichni příslušníci armády. Byl k tomu vydán i nový předpis Ochrana proti atomovým zbraním.

Od poloviny roku 1954 se ve výcviku vojsk postupně přecházelo k procvičování bojové činnosti v podmínkách použití zbraní hromadného ničení, koncem května 1954 bylo provedeno ukázkové cvičení v protiatomové ochraně vojsk a techniky a o měsíc později se u 1. vojenského okruhu konalo dvoustupňové jednostranné armádní velitelskoštábní operační cvičení v terénu s pojiťky. Jeho tématem bylo soustředění vojsk a provedení průlomové operace s pronásledováním nepřítele v podmínkách použití atomových zbraní. Pro týl bylo uspořádáno armádní oboustranné cvičení v červenci 1954 a v říjnu se čs. důstojníci zúčastnili jako pozorovatelé sborového cvičení s vojsky Severní skupiny sovětských vojsk na území NDR u Magdeburgu na téma obrana mechanizované divize za oboustranného použití jaderných zbraní.

V první polovině roku 1954 byla vydána řada nových předpisů, většinou se jednalo o překlady sovětských předpisů z let 1948–1953: Bojový řád pěchoty Československé lidové armády (družstvo, četa, rota), Polní řád Československé lidové armády (pluk, prapor), Polní řád Československé lidové armády (sbor, divise), které však ještě ne reflektovaly možnost použití jaderných zbraní. Proto byly postupně doplňovány dalšími předpisy, jako byly Bojová činnost vojsk za použití atomových zbraní (sbor–prapor) či Vedení operací za použití atomových zbraní (front–armáda) i předpisy a pomůckami pro druhy vojsk a služeb. Na jejich vydání a především na vlastní přípravě vojsk se v té době podílelo více než 260 sovětských poradců na jednotlivých stupních velení i u vojenských škol.

Závěrečné cvičení v roce 1954 se konalo pod krycím názvem „954“ u 1. vojenského okruhu na podzim. Nasazením osob i techniky předčilo cvičení „952“, protože na obou stranách byl nasazen armádní sbor se střeleckými, mechanizovanými a tankovými svazky a útvary posílenými o letectvo a dělostřelecké a protiletadlové svazky a útvary ze zálohy hlavního velitele. Tématem byla průlomová operace a obrana na široké frontě v podmínkách možného použití atomových zbraní. Výsledky byly hodnoceny jako velmi dobré a potvrzující, že velitelé, štáby i vojska si osvojují zásady bojové činnosti v nových podmínkách vedení ozbrojeného zápasu.

Na počátku roku 1955 skončilo období, které lze nazvat přechodným, protože výcvik vojsk byl zaměřen jak na vedení konvenční války, tak na možnost použití zbraní hromadného ničení. Bojová příprava nadále vycházela už jen z alternativy vedení války za použití jaderných zbraní a nový trend se postupně prosazoval i do dalších oblastí, jako bylo přizpůsobení organizace vojsk novým požadavkům, ochrana vojenské techniky, příprava nástupových prostorů či ochrana obyvatelstva proti účinkům zbraní hromadného ničení. Čs. armáda v polovině padesátých let zachytila nový směr vývoje vojenství, který byl vyvolán nastupující vědeckotechnickou revolucí. Její vojenské umění i vojensko-teoretické myšlení však již byly zcela pod dominantním sovětským vlivem.

Armáda nového typu

Vztah společnosti a armády, nové tradice vojenské výstavby

Budování čs. armády podle sovětského vzoru po únoru 1948 a zejména po nástupu nového Čepičkova vedení na jaře 1950 znamenalo prosadit do její výstavby tzv. leninské principy výstavby a řízení socialistických ozbrojených sil. Jedním z nich byl princip jednoty armády a lidu, dobově chápaný jako vytváření harmonického vztahu mezi armádou a společností resp. pracujícím lidem. Armáda jako nedílná součást nové společnosti měla sledovat stejné cíle, tj. budování socialismu a napomáhat jejich naplnění nejen dokonalým zajištěním ozbrojené obrany před vnějším i vnitřním nepřítelem, ale také výchovou vojáků k aktivní účasti na politickém a veřejném životě a jejich pomoci při plnění ekonomických úkolů. Vědomí sounáležitosti mělo u příslušníků armády zvýšit pocity odpovědnosti za přípravu k obraně socialismu a míru, u pracujících vést k pochopení poslání „jejich“ armády a nutnosti poskytovat jí vše, co potřebuje k zajištění své bojeschopnosti a bojové pohotovosti.

Upevňování a prohlubování jednoty armády a lidu, jak se vytváření nového vztahu mezi armádou a společností v marxistické vojenské historiografii nazývalo, bylo velmi složitým procesem, který zasahoval všechny oblasti výstavby a života vojsk a stal se důležitou součástí ideologického působení s cílem přebudovat společenské vztahy podle potřeb KSČ. V prvé řadě byl zaměřen na mladou mužskou populaci procházející vojenskou základní službou, ale působil rovněž na školní mládež a v konečném vyznění na všechny sociální a společenské vrstvy. Stal se součástí úsilí KSČ přesvědčit všechny občany o správnosti nastoupené cesty a vést je k její aktivní podpoře. Měl celou řadu nejrůznějších forem, někdy působivých a úspěšných využívajících dobového budovatelského nadšení a úsilí, jindy zcela formálních a uměle vnucovaných a jeho hlavním cílem bylo zdůvodnit mohutnou vojenskou výstavbu i problémy, která přinášela především v ekonomické oblasti. Měl také zajistit definitivní rozchod s předmnichovskou a předúnorovou armádou a jejími tradicemi.

Bezprostředně po únoru 1948 se nejmasovější formou vytváření nového vztahu mezi armádou a společností stalo přebírání patronátů průmyslovými podniky a závody nad vojenskými útvary a posádkami. Probíhalo pod heslem „Armáda pracujícímu lidu – pracující lid armádě“ a z počátku mělo spontánní podobu. První patronátní smlouva byla uzavřena již 28. února 1948 mezi n. p. Tatra v České Lípě a místním vojenským útvarem a do konce roku 1948 bylo podobných patronátů

vytvořeno více než sto. Vývoj byl podstatně rychlejší v českých zemích než na Slovensku, kde byl první patronát uzavřen až 25. července 1948 mezi Slovenskými závody na čokoládu, cukrovinky a ovocné výrobky v Bratislavě a místním vojenským útvarem. K podpisu smluv docházelo obvykle při příležitosti významných dnů a výročí, např. k 1. a 9. květnu, 28. říjnu, 7. listopadu či k narozeninám K. Gottwalda. Od září 1948 bylo uzavírání patronátů upraveno pokyny HSVO, které nechávaly útvarům i podnikům poměrně velký prostor pro vlastní iniciativu. Proto měly patronáty různou podobu, odvislou od místních podmínek, smyslem všech akcí bylo lepší vzájemné poznání. Vojáci se při návštěvách závodů seznamovali s výrobními úkoly a jejich plněním, brigádnickou pomocí přispívali k plnění plánu, spolupřítelili také různé kulturní a sportovní akce. Pozornost byla věnována zejména popularizaci a propagaci úkolů dvouletky a především první pětiletky, což se projevilo i při jejím slavnostním zahájení

JAROMÍR NOHAVICA

DÍVČIN DOPIS VOJÁKOVI

Dostal jsem dopis od děvčete
a musím vám to povědět.
Bylo tam psáno v jedné větě
(v té nejkrásnější ze všech vět):
„Vojáci, braňte mír a svět
a bděte!“

Když pročítám ty drobné řádky,
jež děvče psalo, přemýšlím.
A pak, když zavzpomínám zpátky,
najednou zcela jistě vím,
proč musím bdít, pro koho bdím.
Pro tebe, děvče, pro vás, matky,

pro vaše děti rozesmáté,
pro všechno, co chce růst a žít,
pro země lán, jež dobře znáte,
pro pole zralých klasů, žit,
pro štěstí, které bude znít,
ve kterém žalu nepoznáte.

Dostal jsem dopis od děvčete
a musím vám to povědět.
I vy ho se mnou všichni čtete
(tu nejkrásnější ze všech vět):
„Vojáci naši! Braňte mír a svět
a bděte!“

Dělostřelecký pluk 6 byl v rámci uzavírání patronátu přejmenován na dělostřelecký pluk Klementa Gottwalda

na národní školou v Bystřanech a na rozdíl od obdobných záštít z doby před únorem 1948, sledujících především materiální pomoc škole, byl důraz položen na „výchovu nejmladší generace v duchu pokrokových, revolučních a bojových tradic KSČ, lidu a armády“. Největší akcí byla výstavba školy v obci Štítina u Opavy, rodišti div. gen. H. Píky, která byla zničena nacisty. Patronát nad ní převzala celá čs. armáda již v říjnu 1947, ale vlastní práce začaly až v roce 1948. Vojáci uspořádali na výstavbu školy sbírku, většinou z výtěžků dobrovolných brigád, která přinesla přes 6,5 milionu Kčs. To umožnilo nejen postavit školní budovu, ale také vybavit třídy a nakoupit učebnice a školní pomůcky. Z prostředků získaných za brigádnickou činnost vojáků byly zakoupeny rovněž hračky, oblečení a školní potřeby pro děti v Koreji, Recku a pro děti stávkujících francouzských horníků.

V roce 1949 začal počet nově uzavřených patronátů klesat (nakonec se snížil oproti předchozímu roku na polovinu), což přimělo HSVO v květnu vydat nové Prozatímní pokyny pro přebírání záštít a pro spolupráci, které předchozí volnost omezily a především požadovaly využívat patronátů také k získávání dorostu pro doplnění velitelského sboru a ke spolupráci při výcviku závodních jednotek LM. Patronáty se stále více měnily ve formální a dokonce i MNO upozorňovalo na to, že jsou chápány jako prostředek k „k popularizaci některých vojenských činitelů“. Přesto řada patronátů byla nadále pouze na papíře a některé zanikly, jiné se realizovaly pouze brigádnickou pomocí vojáků v podnicích.

Nové oživení této aktivity nastalo v roce 1950 po nástupu nového vedení MNO, kdy byly HSVO oceněny nejlepší vojenské útvary a podniky vykazující i nadále různé formy spolupráce a došlo k tlaku na uzavírání dalších patronátních smluv. K 1. listopadu 1950 dosáhl počet patronátů více než 600 a hodnota darů podniků a JZD armádě přesáhla 14,3 milionu Kčs. Tím se však potenciál vyčerpal a začaly se hledat jiné formy. Měly se jí stát tzv. sdružené patronáty, poprvé uzavírané ke Dni čs. armády v roce 1951. Vedle vojenského útvaru a podniku zahrnoval nový typ patronátu také JZD a školu, měl symbolizovat „třídní jednotu čs. lidu“ a na-

3. ledna 1949, kdy pracující při příchodu do zaměstnání vítaly vojenské hudby a vojenské objekty byly slavnostně vyzdobeny. Vojáci zvali pracující k prohlídkám kasáren spojeným s besedami a pořádali v kasárnách společné štedrovečerní večeře. Průmyslové podniky a později i JZD, s nimiž byly uzavírány patronáty od jejich vzniku v roce 1949, vypomáhaly při vybavování kasáren a vojenských zátiší (časté bylo darování knih nebo rozhlasových přijímačů), umožňovaly vojákům pobyt ve svých rekreačních zařízeních, jejich zaměstnanci se zúčastňovali vojenských přísah, propagačních akcí pořádaných u příležitosti nástupu nováčků či s odchodem vojáků do civilu apod.

Uzavírání patronátů bylo spojeno s oslavou pro veřejnost, v některých případech byli přítomni i nejvyšší funkcionáři armády včetně ministra L. Svobody a např. přebírání patronátů Stalinovými závody v Záluží u Mostu nad vojenským útvarem v Chomutově se zúčastnil i velvyslanec SSSR.

Od prosince 1948 uzavíraly vojenské útvary a jednotky také patronáty nad školami. První převzala jednotka z Velvět u Teplic

TEXT VOJENSKÉ PŘÍSAHY OD 1. ŘÍJNA 1950

Já, občan lidově demokratické republiky Československé, slavnostně přísahám, že budu čestným, statečným, ukázněným a bdělým vojákem, že budu přísně zachovávat vojenské a státní tajemství a bez odmluv plnit všechny vojenské rády a rozkazy velitelů a představených.

Přísahám, že se budu svědomitě učit vojenskému umění, všemožně chránit majetek armády a lidu a že budu do posledního dechu oddán svému lidu, své lidově demokratické vlasti, prezidentu a vládě Československé republiky.

Jsem připraven na rozkaz presidenta a vlády republiky Československé kdykoliv bránit svou vlast – lidově demokratickou Československou republiku, a jako voják přísahám, že ji budu bránit mužně a udatně, důstojně a čestně a že nebudu váhat nasadit i svůj život k dosažení úplného vítězství nad nepřítelem.

A poruším-li tuto slavnostní přísahu, nechť mne stihne přísný trest lidově demokratického zákona, obecná nenávisť a opovržení pracujícího lidu.

Tak přísahám!

(Řád onitřní služby československé branné moci, MNO 1950)

DENNÍ ŘÁD ÚTVARU OD 1. ŘÍJNA 1950

Budíček
(stanovní velitel, v den pracovního klidu o hodinu později)

Ranní cvičení

Provádění osobního hygieny a ranního úklidu

Snídaně

Rozvod do zaměstnání

Zaměstnání (dopolední část)

Oběd (dle možnosti po něm alespoň 30 minut bez zaměstnání)

Zaměstnání (odpolední část)

Denní hlášení

Vyhlášení denního rozkazu a bojové rozdělení

Osobní volno, vycházky

Večeře

Osobní volno, vycházky

Večerka a večerní kontrola (stanovní velitel, přede dnem pracovního volna o hodinu později)

(Zákl 1-1, Řád vnitřní služby československé branné moci, MNO 1950)

Družba vojáků s dělníky v rámci patronátu

Beseda vojáků s účastníky druhé světové války

pomáhat „výchově nejmladší generace v duchu pokrokových revolučních a bojových tradic našeho lidu“. Přilíse se však neosvědčil a obvykle byl udržován při životě jen uměle. V roce 1951 byly také uzavřeny patronát bratislavské mládeže nad místní posádkou a patronát ČSM nad tankovým a mechanizovaným vojskem, v jehož rámci se v následujícím roce uskutečnila rozsáhlá pomoc nejlepších vojenských řidičů a opravářů strojním traktorovým stanicím. Byl to však jediný konkrétní výsledek této „nové formy“, která jinak byla vypočítána pouze na efekt a zcela formální. Přesto v roce 1952 převzal ČSM patronát také nad čs. vojenským letectvem. Kopíroval tím ale jen vzor sovětského Komsomolu. Poslední dva patronáty uzavřela celá čs. armáda: v roce 1953 spolu s Ústřední radou odborů nad celoročním pionýrským táborem v Seči a v následujícím roce nad Domem pionýrů Julia Fučíka v Praze.

Protože patronátní činnost od roku 1950 nenaplňovala očekávání, hledalo MNO jiné formy vytváření pozitivního vztahu mezi vojáky a pracujícími. Většinou se jednalo o jednorázové akce, jako byly besedy s dělníky „Jak žili dělníci a rolníci v předmnichovské republice a jak bojovali za svá práva“ či besedy se zemědělci, kteří se zúčastnili zájezdu do SSSR a navštívili kolchozy a sovchozy. Projevovala se také snaha dát novou náplň některým „tradičním“ akcím, jako byly např. vojenské vánoce. V úsilí zbavit vánoční svátky jejich náboženského obsahu byla idea dobročinnosti vojáků nahrazena vánočními oslavami v kasárnách, na jejichž organizování se podílely organizace KSC, ČSM a ROH. Konaly se pod hesly „Pracující lid své armádě – ochránkyni míru“ či „Československá armáda v pevné družbě s pracující-

KÁZEŇSKÉ TRESTY V ČS. ARMÁDĚ OD 1. ŘÍJNA 1950

Tresty pro mužstvo

Důtka

Nepovolení vycházky z kasáren nebo z ubytovacího prostoru útvaru až do 30 dnů

Určení do služby (vyjímaje určení do stráže) nebo do práce mimo střidu nejvýše na 5 směn

Vězení po službě až do 30 dnů

Prosté vězení až do 20 dnů

Zostřené vězení až do 15 dnů

Odnětí hodnosti svobodníka

Tresty pro poddůstojníky

Důtka

Nepovolení vycházky z kasáren nebo z ubytovacího prostoru útvaru až do 30 dnů

Určení do služby mimo střidu (vyjímaje určení do stráže) nejvýše na 3 směny

Vězení po službě až do 30 dnů

Prosté vězení až do 20 dnů

Zostřené vězení až do 10 dnů

Snížení funkce

Snížení hodnosti o jeden nebo více stupňů až do úplného odnětí hodnosti

Tresty pro poddůstojníky z povolání

Důtka

Prosté vězení až do 20 dnů

Snížení funkce

Propuštění z činné služby před uplynutím závazku

Tresty pro důstojníky

Pokárání a důtky udělované ústně, písemně, na shromáždění důstojníků nebo v rozkaze

Domácí vězení po splnění služebních povinností až do 20 dnů

Důstojnické vězení až do 20 dnů

Výstraha pro nepostačující služební způsobilost

Ustanovení (pověření) do nižší funkce

Snížení vojenské hodnosti

Tresty pro generály

Pokárání a důtky udělované ústně, písemně nebo v rozkaze

Výstraha pro nepostačující služební způsobilost

Ustanovení (pověření) do nižší funkce

(Zákl I-3, Kázeňský řád československé branné moci, MNO 1951)

cím lidem k novým úspěchům při výstavbě naší vlasti a v boji za mír“ a pracující i mládež osobními návštěvami, dárky či zasíláním vánočních pozdravů měli vyjadřovat lásku k armádě a důvěru v její sílu, s níž střeží jejich budovatelskou práci. Pro armádu byly vyráběny i zvláštní vánoční kolekce. Na Vánoce v roce 1951 dostali vojáci v libereckém kraji přes 32 000 vánočních pozdravů a 19 000 balíčků s dárky.

Formy působení armády na nejmladší generaci byly velmi různorodé a díky atraktivnosti prostředí kasáren a vojenské techniky také poměrně oblíbené a účinné. Např. již od roku 1948 byl ve spolupráci s orgány Národní fronty pořádán v květnu „Týden dětské radosti“, který měl být „výrazem šťastného života dětí v nové společnosti“. Děti spolu s rodiči byly zvány do vojenských objektů a seznamovány se životem vojáků, vojenskou technikou, významem a úkoly armády. Později byly do akce zapojeny také ČSM a Svazarm, s nimiž armáda spolupracovala rovněž při koncipování branné výchovy na školách a při výchově a předvojenské přípravě branců.

Dalším způsobem, ideologického působení na příslušníky armády a současně na veřejnost s cílem vytvářet jejich nový vztah, bylo stále větší vtahování vojáků do politického a veřejného života státu. Vedle účasti příslušníků armády v prvomájových průvodech a na oslavách výročí osvobození Československa, v jejichž rámci se konaly vojenské přehlídky, „Vítězného Února“, SNP nebo VŘSR, při nichž byly pořádány lidové veselice a zábavy s vystoupením vojenských hudeb a souborů, to byl především aktivní přínos armády k zabezpečení a průběhu voleb

Týden dětské radosti

„Abyste mohli být u svého vánočního stromku v bezpečí...“

Týdne dětské radosti v Praze se zúčastnili i vedoucí představitelé armády

Vojáci v prvomájovém průvodu

Vojenská přehlídka v květnu 1955

do Národního shromáždění a národních výborů. Řada důstojníků byla zařazena na jednotné kandidátky Národní fronty a zvolena do zastupitelských sborů, ale ani vojáci základní služby neměli zůstat pouze pasivními voliči. Již při volbách do Národního shromáždění v květnu 1948 vytyčila HŠVO ústřední heslo „Všichni příslušníci armády volí manifestačně jednotnou kandidátku“, určující hlavní cíl rozsáhlé agitační kampaně ve vojscích. Její součástí byla akce „Vojáci píší domovským obcím, proč budou volit jednotnou kandidátku a proč zavrhnou volbu bílými lístky“ spolu s uzavíráním různých závazků. K volebnímu aktu, probíhajícímu v civilních volebních místnostech, přicházely celé vojenské jednotky, obvykle s hesly a zpěvem, a volily manifestačně jednotnou kandidátku, což „strhávalo civilní obyvatelstvo, které podle jejich příkladu volilo též otevřeně“. V armádě bylo pro kandidáty Národní fronty odevzdáno přes 96 procent všech hlasů.

Také při květnových volbách do národních výborů v roce 1954 vystupovala armáda jako velmi aktivní činitel. Její příslušníci uzavřeli několik tisíc závazků, někteří vojáci 2. ročníku se zavázali nastoupit po skončení základní služby do hornictví a stavebnictví, mnozí se rozhodli posílit řady armádní organizace ČSM a KSČ. Volební akt poprvé probíhal v kasárnách, v civilním prostředí pouze tam, kde počet příslušníků nestačil na zřízení volebního obvodu. Důstojníci a vojáci pracovali jako aktivisté okresních výborů KSČ nebo agitační dvojice navštěvující domácnosti, další pomáhali v agitačních střediscích na vesnicích, politicky nejuvědomělejší zamířili do míst, kde byl v roce 1948 odevzdán velký počet bílých lístků. Vlastní volba byla opět manifestační a skončila odevzdáním více než 97 procent hlasů pro kandidáty Národní fronty. Do národních výborů bylo zvoleno z řad armády 56 poslanců. Obdobná situa-

JAROMÍR NOHAVICA

VESELÁ Z PŘEHLÍDKY

Pionýr mává nám
a druhý, třetí s ním,
když kolem projíždíme
s oddílem tankovým.

Děvčátko zardělé,
s praporkem v drobné pěsti,
volá k nám hlasitě
a zalyká se štěstím.

Dělník se usmívá,
v té chvíli lehce je mu,
ví, tahle armáda
nepůjde proti němu.

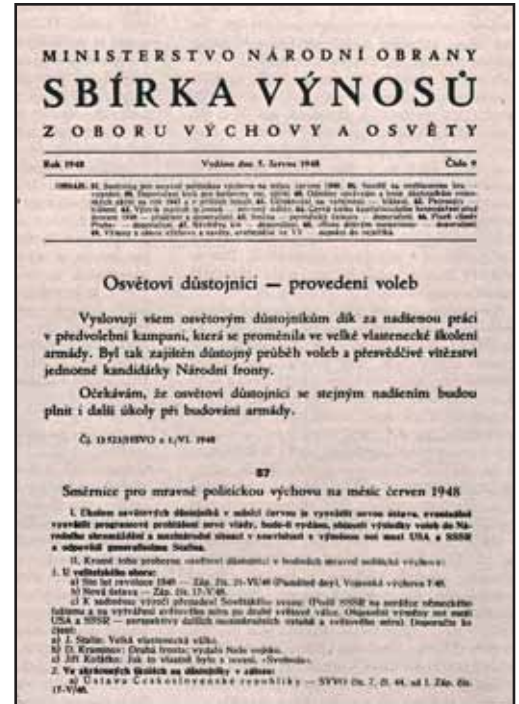
A máma — nediv se —
trochu si poplakala
radostí, úlevou,
o vlast svou dřív se bála.

Jen jeden ze Západu,
pozoruje tu slávu,
narazil cylindr
a smutně svěsil hlavu!

„Jednotně k novým úspěchům při budování a obraně socialismu!“

Poděkování náčelníka HŠVO osvětovým důstojníkům za zabezpečení voleb v květnu 1948

ce se opakovala v listopadu 1954 při volbách do Národního shromáždění a SNR. To sloužilo velení armády a především HPS jako důkaz dobré organizační a politické práce velitelů i politických orgánů a stranických organizací a potvrzení vysoké morální a politické vyspělosti příslušníků čs. armády.

K ideologickému působení na vojáky bylo využito také přijetí nové Ústavy 9. května v roce 1948 a volby K. Gottwalda prezidentem republiky v červnu téhož roku, kdy příslušníci armády povinně poslouchali u rozhlasových přijímačů průběh slavnostního aktu na Pražském hradě a následně odesílali svému novému vrchnímu veliteli pozdravné telegramy připravené osvětovými důstojníky. Stejně využili osvětoví důstojníci přípravu a jednání IX. sjezdu KSČ v květnu 1949, kampaň k X. sjezdu KSČ v roce 1954 i dalších podobných příležitostí – pokaždé došlo k uzavírání závazků jednotlivců i kolektivů, čtení usnesení a dalších dokumentů apod.

Odznak Vzorného vojáka

Agitátor čety

**Hodnostní označení
v čs. armádě od roku 1951**

Vojín pěchoty

Četař protiletadlového vojska

Vojenský akademik VTA Brno

Četař z povolání letectva

Kapitán výsadkového vojska

Podplukovník letectva

Sborový generál (generálplukovník) pěchoty

Vrchní velitel čs. branné moci

Polní čapka vojáka
základní služby

Služební čepice důstojníka

Služební čepice generála

Znak na přezce opasku

Rozvíjela se rovněž spolupráce mezi armádou a společenskými organizacemi. V roce 1952 byl vytvořen v rámci ROH Svaz občanských zaměstnanců vojenské správy, který své základní organizace u útvarů a zařízení vedl především k rozvoji pracovní aktivity a soutěžení, plnění výrobních úkolů, provádění kulturně masové práce a „správné kádrové politiky“. Ve vztahu ke Svazu české mládeže a později ČSM byla hlavní pozornost z počátku věnována účasti armádních souborů i jednotlivců v „Soutěži tvořivosti a zdatnosti mládeže“, později byl důraz položen rovněž na spolupráci při přípravě branců a branné výchově mládeže. V roce 1950 armáda a ČSM uspořádaly poprvé společně slavnostní rozloučení s branci odcházejícími do armády na jejich pracovištích, nástup nováčků k výkonu vojenské základní služby i odchod do zálohy a připravily ve spolupráci s orgány KSC, Národní fronty a lidosprávy okresní a krajské aktivity branců. Od roku 1949 se rozvíjela také spolupráce se Svazem československo-sovětského přátelství, v jejímž rámci vedle besed, přednášek a návštěv představení her sovětských autorů a sovětských filmů docházelo rovněž k zakládání lidových kurzů ruštiny u útvarů a zařízení.

Do života armády byly uměle vnášeny některé prvky, které byly implantovány do civilního sektoru ze SSSR. Jednalo se např. o socialistické soutěžení, které mělo nejen napomáhat plnění úkolů – a nezdítko napravovat omyly a chyby – ale také plnit politickovýchovné úkoly a napomáhat vytvářet nový vztah k práci a dalším povinnostem. Vlastovkou bylo „libčicko-myjavské hnutí“, kladoucí si za cíl všestrannou výchovu mladého člověka, které u útvarů a jednotek vedlo k uzavírání závazků ke zvýšení znalostí marxismu-leninismu, zlepšení prospěchu ve vojenských školách, ke zvýšení kázně, vzornému výkonu základní služby a organizování brigádnické činnosti. K 52. narozeninám K. Gottwalda v listopadu 1948 byl v armádě uspořádán „Týden vzorného vojáka“, jehož ústředním heslem se stalo „Chceme se vyrovnat Sovětské armádě“. Nejkonzentrovaneji se trend

Schůze vojenské skupiny ČSM u útvaru

k stálému soutěžení projevil v hnutí „Vzorných vojáků“, na jehož organizaci se vedle velitelů a politických pracovníků podílely rovněž útvarové organizace KSČ a ČSM. Smyslem bylo podchytil aktivitu a iniciativu vojáků a zaměřit ji na plnění úkolů bojové a politické přípravy. Při slavnostním předání prvních šesti odznaků „Vzorných vojáků“ 24. února 1951 ministr národní obrany A. Čepička uvedl: „Jako úderníci v závodech svými výkony vyjadřují nový poměr k práci a společnosti, tak první naši vzorní vojáci dokazují, že plně pochopili, jak je nutné v zájmu urychlené výstavby silné lidové armády nadšeně dosáhnout vysoké úrovně v politické a bojové přípravě.“ Již do konce roku 1951 získalo odznak více než 7 200 příslušníků armády, o rok později téměř 9 000 a v roce 1953 bylo v armádě skoro 15 500 nositelů čestného odznaku. Hnutí „Vzorných vojáků“ přetrvalo až do konce osmdesátých let minulého století, mj. i proto, že nositelé odznaku získávali různé výhody, jako byly delší vycházky apod.

Formou socialistického soutěžení v armádě bylo rovněž hnutí za získání „Tyršova odznaku zdatnosti“, který byl v roce 1953 nahrazen odznakem „Připraven k práci a obraně vlasti“ a „Fučíkova čtenářského odznaku“ FO v českých zemích,

Předávání prvních odznaků Vzorných vojáků

Vojenské vyznamenání „Za statečnost“ zřízené v roce 1951

Fučíkův čtenářský odznak

Tyršův odznak zdatnosti

Součástí úsilí o nové tradice čs. armády bylo přenesení Hrobu neznámého bojovníka na Vítkov v říjnu 1949

Oslavy Dne čs. armády

„Naše svazácká skupina získá šest Vzorových vojáků a osm Fučíkových odznaků!“

„Jilemnického čitateřského odznaku“ (JO) na Slovensku. Rozvíjelo se také zlepšovateľské a vynálezcké hnutí a péče o svěřenou techniku – obojí přineslo na jedné straně úspory (např. za rok 1952 se jednalo o 10 milionů Kč), na druhé se stále více jako konečně celá oblast socialistického soutěžení propadalo do formalismu a vykazované výsledky byly v mnoha případech jen v hlášeníh pro nadřízené složky.

Do vytváření nového vztahu armády ke společnosti a jejího nového obrazu jako „skutečně lidové a s lidem jednotné“ patřilo také popření tradic předmnichovské a částečně i předúnorové armády. Vedle změn čestných historických názvů svazků, útvarů a škol, které směly vycházet pouze „z pokrokových bojových tradic husitů, československých rudoarmejců a španělských bojovníků“, k nimž „se přidružily slavné tradice společného osvobozeneckého boje se Sovětskou armádou a armádami lidově demokratických zemí“, byly po roce 1948 zavedeny nové významné dny čs. armády a v roce 1952 také nové jednotné bojové zástavy, které nahradily dosavadní historické prapory a zástavy svazků, útvarů, jednotek, škol i zařízení, odevzdané symbolicky do Vojenského historického ústavu.

Nové významné dny jednoznačně preferovaly bojové vystoupení čs. vojenských jednotek v SSSR za druhé světové války. Jako první byl v roce 1949 zaveden „Den československého dělostřelectva“, jímž se stal 15. leden, výroční den nasazení dělostřelectva 1. čs. armádního sboru v SSSR u Jasla. Nahradil staré oslavy tradiční patronky dělostřelců sv. Barbory. V roce 1949 byl poprvé slaven také „Den československého letectva“. Za datum bylo zvoleno 17. září, kdy v roce 1944 přistál na letišti Zolná u Zvolena 1. čs. samostatný stíhací letecký pluk v SSSR vyslaný na pomoc SNP. Třetím novým významným dnem čs. armády se stal v roce 1950 „Den československých tankistů“ ustanovený na 24. března. Připomínal nasazení 1. čs. tankové brigády v ostravské operaci Rudé armády v roce 1945. Proces vytváření nových významných dnů armády byl ukončen 6. října 1950, kdy byl poprvé z rozhodnutí vlády slaven „Den československé armády“ na paměť překročení čs. hranice našimi a sovětskými vojáky v karpatsko-dukelské operaci v roce 1944. Vystřídal tradiční „Zborovské oslavy“ konané už za předmnichovské republiky, obnovené v roce 1945 a hlásící se k legionářské tradici. Oslavy výročí a významných dnů armády se konaly za účasti veřejnosti a ve spolupráci se státními a stranickými orgány, organizacemi Národní fronty, závody, JZD i školami, jejich součástí byly návštěvy kasáren, vojenské přehlídky či letecké dny, udělování čestných historických názvů či přejmenování vojenských objektů a jednotek, vystoupení vojenských hudeb a souborů, sportovní akademie apod.

Heslo „Sovětská armáda – náš vzor“, které zdobilo všechny vojenské objekty, bylo jedním z dokladů postupné sovětizace čs. armády, která zasáhla všechny oblasti její výstavby a života. K 1. říjnu 1950 vstoupily v platnost nové základní řády čs. armády, zpracované podle sovětského vzoru – Řád vnitřní služby, Řád posádkové služby a Kázeňský řád. Zcela změnilly vnitřní život vojsk a zavedly ve služebním styku nové oslovení „soudruhu“. Podle praxe Sovětské armády byl změněn rovněž systém stravování vojsk a vojáků z povolání spolu se zavedením nových stravních norem a vytvořen n. p. Arma nahrazující v oblasti materiální péče o vojáky dosavadní vojenská zátiší a poskytující i další služby. Výrazné změ-

Písní, tancem a sportem bráníme mír

Kulturní a sportovní činnost v armádě, vojenský tisk

Knihovna u vojenského zátiší

Nácvik pěveckého kroužku útvaru

Jedním z charakteristických rysů čs. armády po roce 1948 se stal mohutný rozvoj zájmové i profesionální kulturní a sportovní činnosti vojáků. Vycházel z principu kulturně výchovné úlohy socialistických ozbrojených sil, uplatňovaného při výstavbě Sovětské armády, byl organickou součástí ideologického působení na vojáky základní služby a úsilí KSČ o provedení tzv. socialistické kulturní revoluce, která měla napomoci změnit myšlení lidí a „zpřístupnit veškeré kulturní hodnoty pracujícímu lidu“. Proto byla jedním z jejích typických znaků masovost, tj. snaha zapojit do zájmové kulturní a sportovní činnosti co největší počet příslušníků armády s cílem „účelně vyplnit volný čas vojáků“. Ačkoliv šlo formálně o činnost dobrovolnou, byla chápána jako organická součást bojové a politické přípravy.

Kulturně výchovná neboli dobově kulturně osvětová práce byla po únoru 1948 řízena a zabezpečována nejprve po linii orgánů výchovy a osvěty řízených HŠVO. Zaměření této činnosti záleželo na schopnostech, zkušenostech a v neposlední řadě i ochotě osvětových důstojníků u útvarů a jednotek, protože velitelé do této oblasti většinou nezasahovali a obvykle k ní ani neměli kladný vztah, protože odváděla vojáky od výcviku a plnění dalších vojenských povinností. Většina byla ochotna akceptovat pouze osvětovou neboli výchovnou činnost prováděnou v době zaměstnání a zájmovou kulturní činnost považovala za ztrátu času. Hlavním a v podstatě jediným místem pro provádění zájmové kulturní činnosti byla vojenská zátiší, která však u řady útvarů fungovala především jako kantýna a prodejna. U většiny zátiší byly knihovny (z nichž byla postupně odstraněna „nevhodná“ legionářská a další literatura) a u některých také kina, promítající především výcvikové a nové čs. a sovětské filmy, pracovaly tu rovněž hudební (skupiny, malé orchestry) a divadelní kroužky, které vystupovaly i na veřejnosti, což se mnohdy neobešlo bez komplikací způsobených často samotnými vojáky (hraní za úplatu, hospodské rvačky). V roce 1948 byla organizována první celoarmádní kulturní soutěž divadelních souborů, které se zúčastnilo 42 kolektivů. Její finále v Brně se však nevydařilo a HŠVO z toho vyvodila závěr zcela změnit celou oblast kulturně výchovné i zájmové umělecké činnosti v armádě.

Nejprve byl v květnu 1949 změněn systém řízení vojenských zátiší, když do jejich správy byli dosazeni zástupci útvarových organizací KSČ a SČM. O dva měsíce později vydala HŠVO nařízení zřídit u každého zátiší klubovnu, studovnu a prostory pro činnost zájmových kroužků, které však nebylo možné pro nedostatek místností u většiny útvarů provést okamžitě. Proto se začalo uvažovat o oddělení prodejen zátiší od zájmové činnosti. Přes všechny potíže se do konce roku 1949 podařilo u většiny útvarů, škol a zařízení zřídit vojenská zátiší a většinou je s pomocí patronátních podniků či z výtěžků brigád vojáků i vybavit. Ve větší míře u nich začaly vznikat zájmové kroužky, které se dělily na vzdělávací (marxistický, jazykový, čtenářský), zábavné (recitační, hudební, pěvecký, divadelní) a odborné (zemědělský, řemeslný, fotoamatérský). V roce 1949 pro ně byla uspořádána první celoarmádní soutěž, která po útvarových, svazkových a oblastních kolech měla finále v Ostravě.

Podobnou funkci jako měla vojenská zátiší u útvarů pro vojáky v základní službě, plnily pro vojáky z povolání, jejich rodinné příslušníky a občanské pracovníky vojenské správy posádkové domy armády (PDA). V září 1949 jich bylo zřízeno 16, většina posádek svůj dům neměla. Vedle funkce ekonomické (provoz restauračního zařízení) a společenské (při nich kluby důstojníků a pořádaly společenské akce) bylo jejich úkolem metodicky pomáhat útvarovým kroužkům a souborům v posádce. V druhé polovině roku 1949 došlo na základě nařízení HŠVO k masovému zakládání nových PDA, ale protože se pro ně podařilo většinou získat nevyhovující objekty a chyběly peníze na opravy a rekonstrukce, byl i nadále hlavní důraz kladen na restaurační provoz.

Zvláštní postavení měl Ústřední dům armády (ÚDA) v Praze. Jeho úkolem bylo poskytovat metodickou pomoc vojenským zátiším a PDA v oblasti zájmové kulturní činnosti, působila u něj řada zájmových kroužků pro vojáky z povolání z pražské posádky, pořádal společenské akce a vydával také metodické a další materiály pro kulturní kroužky v armádě. Jeho součástí bylo kino a loutkové divadlo. Ústřední dům armády byl rovněž centrem armádní profesionální umělecké činnosti a vrcholového sportu. Jeho součástí byl Armádní umělecký soubor Víta Nejedlého (AUS VN), reprezentační umělecký soubor čs. armády, který se skládal z orchestru, pěveckého sboru a tanečního sboru. Jeho členy byli vedle profesionálních hudebníků, herců, zpěváků, tanečníků a dalších umělců z řad vojáků z povolání a občanských pracovníků také profesionální umělci povolání k výkonu základní vojenské služby. V čele souboru stáli hudební skladatel mjr. Radim Drejsl a mjr. Ludvík Poděšf. Těžiště činnosti AUS VN spočívalo v zájezdech k útvarům

Zemědělský kroužek v terénu

Velký zájem měli vojáci o elektrotechnické kroužky

a do výtvarných prostorů a v reprezentaci čs. armády doma i v zahraničí – jednalo se asi o 250 vystoupení ročně. Soubor navázal rovněž styky s obdobnými uměleckými soubory armád zemí sovětského bloku a v rámci Slovanské zemědělské výstavy v roce 1948 hostil Alexandrovův soubor Rudého praporu Sovětské armády, jehož vystoupení měla u čs. publika obrovský úspěch.

Profesionálními soubory armády byly také vojenské hudby (v červenci 1948 jich bylo celkem 35), jejichž členy připravovala Vojenská hudební škola v Praze-Karlíně. Jejím velitelem byl výborný kapelník a skladatel por. Hynek Sluka. U vojenských hudeb však působili další vynikající hudebníci, např. špkt. J. Fadrhons u Posádkové hudby Praha nebo špkt. J. Praveček u brněnské posádkové hudby. Mnozí z nich byli také výborní hudební skladatelé. Vojenské hudby vystupovaly nejen při vojenských a dalších oslavách, ale velmi často také na veřejnosti, poskytovaly pomoc hudebním kroužkům u útvarů a spolupracovaly s civilními hudbami a divadly.

Na rozvoji kulturní činnosti v armádě se dále podílel Armádní rozhlas (AR) v Praze, Brně, Bratislavě, uvádějící vedle hudebních pořadů pro vojáky pásma věnovaná různým výročím. Do kulturních zařízení armády patřil dále Vojenský fotografický a filmový ústav (VFFÚ) v Praze, který připravoval instrukční a výukové filmy a filmy pro propagaci armády na veřejnosti. Jeho součástí byla půjčovna filmů pro vojenská zátěží. Knihy, noviny a časopisy s vojenskou a armádní tematikou vydávalo vojenské nakladatelství a vydavatelství Naše vojsko v Praze. V redakcích ústředního deníku Obrana lidu i periodik Naše vojsko, Vojenská výchova a dalších byla provedena čistka a pro dohled nad jejich vydáváním byla v květnu 1949 obnovena činnost rady ministra národní obrany pro branný periodický tisk.

Již v roce 1948 začaly být organizovány také jednorázové kulturní akce, jako např. „Týden české knihy“ či výstavy „Dukla“, „Sokolovo“, „Kyjev“, „100 let

Armádní umělecký soubor Víta Nejedlého

DREJSL Radim

(29. 4. 1923 – 20. 4. 1953)

*mjr., hudební skladatel,
umělecký vedoucí AUS VN*

Vystudoval gymnázium v Rychnově nad Kněžnou. Roku 1942 odešel do Prahy na konzervatoř (klavír, dirigování a kompozice u Karla Janečka), 1946 byl přijat na Akademii múzických umění do skladatelské třídy P. Bořkovce. Absolvoval ji (1950) koncertem pro klavír a orchestr. V roce 1947 vstoupil do Komunistické strany Československa. V roce 1949 se stal uměleckým vedoucím Armádního uměleckého souboru Víta Nejedlého. Své nemalé kompoziční nadání pak věnoval pracím pro tento soubor. Jeho umělecká tvorba však byla silně limitována politickým ovzduším doby, v níž vznikala. Přesto svými kvalitami vysoko přesahovala ostatní dobovou tvorbu. V rychlém sledu chrlil masové písně typu Armáde zdar, Sláva tankům, Za Gottwalda vpřed, Píseň o Fučíkovi atd. či kantáty O vrchním veliteli apod. Vedle tehdy populárních vojenských a budovatelských písní komponoval mnohem hodnotnější díla v oblasti vážné hudby (opera Jan Želivský zůstala pouze torzem). Na jaře 1953 se jako člen delegace Svazu čs. skladatelů zúčastnil jednání v SSSR a těžká deziluze ze sovětské reality ho vedla krátce po návratu k sebevraždě.

Úderka souboru při zájezdu k útvaru

Služební tělovýchova

Šplh se může hodit i v civilu

Poznáte Emila Zátopka?

českého národního života“ a další, které byly většinou koncipovány jako putovní pro vojenské i civilní prostředí.

Stejná snaha o rozvoj a masovost se projevovala po roce 1948 také ve sportovní a tělovýchovné činnosti. Dělení na služební a zájmovou tělovýchovu a vrcholový sport zůstalo zachováno, stejně jako řízení této oblasti HSVO. Služební tělesná výchova zůstala součástí bojové přípravy, v prosinci 1948 pro ni byly vydány nové výcvikové normy, které stanovily tři základní druhy tělesné přípravy: ranní rozcvičku, základní tělocvik a pohybový a bojový výcvik.

Zájmová tělovýchova a sport vojáků základní služby byly pro velitele často stejně nevídanou činností jako zájmová kulturní činnost. Místem pro jejich provozování byla vojenská zátíší a u vojáků z povolání posádkové domy armády. Při vojenských zátíších byly od září 1948 vytvářeny sportovní kroužky nazývané vojenské sokolské jednoty (VSJ). Soustřeďovaly se hlavně na kolektivní sporty a při vystoupeních na veřejnosti používaly názvy „Dukla“, „Žižka“, „Jiskra“, „Rudý prapor“ apod. Zájmová tělovýchova se soustřeďovala především na plnění podmínek „Tyršova odznaku zdatnosti“ (TOZ) v jednotlivých sportovních odvětvích, které organizovaly VSJ. Pořádaly se rovněž útvarové, posádkové, divizní a oblastní sportovní závody a turnaje, obvykle za účasti sportovců z civilních sokolských jednot a organizací Svazu brannosti.

V září 1948 byl na základě rozhodnutí tělovýchovné komise ÚV KSČ vytvořen Armádní tělovýchovný svaz, který později nesl název Armádní sokolský výbor (ASV). Měl odbory pro 22 sportů, byl součástí Sokola a nejvyšším orgánem pro řízení veškeré zájmové tělovýchovy a sportu v armádě, podřízeny mu byly všechny VSJ.

Vrcholoví sportovci byli po únoru 1948 soustředěni ve vojenském tělovýchovném oddíle v Chuchli, který byl k 1. říjnu 1948 přejmenován na Armádní tělovýchovný klub (ATK) a stal se součástí ÚDA. Výběr do něj se prováděl vždy v srpnu, jak z branců nastupujících základní službu, tak z vítězů armádních sportovních soutěží. Klub měl z počátku více než 100 sportovců v oddílech kopané, házené, ragby, košíkové, odbíjené, boxu, lehké a těžké atletice a plavání. Sportovci reprezentovali čs. armádu na celostátních sportovních akcích, většinou bez výraznějších úspěchů. Jen výjimečně byli také reprezentanty ČSR na mezinárodních soutěžích. Nejznámějším a nejúspěšnějším armádním sportovcem byl špkt. E. Zátopek, který na olympijských hrách v Londýně v roce 1948 vybojoval zlatou medaili v běhu na 10 km a stříbrnou na poloviční trati.

Zásadní přelom v kulturní a sportovní činnosti v armádě přinesl nástup nového ministra A. Čepičky. Součástí urychlené výstavby čs. armády mělo být také zvýšení ideologického působení na vojáky v základní službě i z povolání a převzetí modelu, který byl vytvořen v Sovětské armádě. Rozsáhlá zájmová a profesionální kulturní a sportovní činnost, mnohdy přesahující skutečné potřeby i možnosti ar-

mády, zůstala typickým znakem života útvarů a jednotek čs. armády až do konce osmdesátých let. Stala se nedílnou a důležitou součástí bojové a politické přípravy a její rozvoj byl jedním z hlavních úkolů velitelů, politických orgánů i organizací KSČ a ČSM.

Řízením celé oblasti kulturně výchovné a zájmové umělecké činnosti byla pověřena Hlavní politická správa, která určovala její jednotné zaměření a náplň a zajišťovala také vliv organizací KSČ a komunistů na provádění těchto činností v duchu potřeb politiky KSČ. Také u vojenských okruhů a svazků se řídicím orgánem stala politická oddělení s instruktory kulturně osvětové práce kontrolujícími jejich provádění u podřízených útvarů a jednotek, kde řízení převzali zástupci velitelů pro politické věci. Do armádní kultury tak byla implantována ideologie a politika, které z ní do značné míry učinila formu ideologické manipulace a omezila či zcela vyloučila vlastní aktivitu vojáků především v zájmové umělecké činnosti.

V červnu 1950 vydal ministr A. Čepička „Rozkaz ke zřízení Divadla Československé armády a o kulturně osvětové práci v armádě“, který zcela změnil organizaci, formy, metody a cíle kulturně výchovné i zájmové a profesionální umělecké činnosti v armádě. Její hlavní úkoly se staly součástí rozkazů ministra národní obrany pro bojovou a politickou přípravu vojsk i organizačně metodických směrnic pro politickovýchovnou práci na jednotlivé výcvikové roky. Z Vinohradského divadla bylo vytvořeno Divadlo Československé armády (DČA), k němuž byl přivtělen AUS VN – tím vzniklo nové centrum kulturní práce v celé armádě.

Vojenská zátiší jako kulturní zařízení byla zrušena a nadále poskytovala jen prodejní a restaurační služby. Namísto nich převzaly úkoly kulturně výchovné a zájmové umělecké činnosti kluby vojskových těles (KVT) vytvořené u svazků a útvarů a politickovýchovné světnice (PVS) zřízené u rot a baterií. Na jejich urychlenou výstavbu vyčlenila HPS 8 milionů Kč, přesto jejich zřizování probíhalo s řadou problémů a velmi pomalu – ještě v roce 1953 bylo ze 470 plánovaných KVT v činnosti jen 140 a z 3 300 PVS fungovalo pouze necelých 1 900. Jejich činnost řídily rady složené ze zástupců velení, politických orgánů, stranických a svazáckých organizací a vedoucích kroužků a souborů. Pomoc v činnosti KVT a PVS poskytovaly také PDA a profesionální umělecké soubory armády, ÚDA pro kroužky vydával notové záznamy skladeb, umělecká a recitační pásma i další materiály.

Při KVT byly zřizovány knihovny, vojenská kina a kulturní kroužky a soubory, při PVS příruční neboli rotní knihovničky a rovněž kroužky a soubory, které byly v obou případech určeny především pro vojáky základní služby. Jejich počet poměrně prudce vzrůstal a zásluhu na tom měl jak tlak politických pracovníků a stranických a svazáckých funkcionářů, tak snaha vojáků věnovat se nějaké nevojenské činnosti, která je nejen zabavila, ale přinášela i různé výhody v podobě kázeňských odměn. V červnu 1953 pracovalo v PVS více než 1 200 kulturních souborů s téměř 33 000 členy a v KVT na 250 souborů s více než 6 000 členy. Za letní výcvikové období uspořádaly přes 8 600 představení pro vojáky a bezmála 5 300 vystoupení pro civilní diváky, na 8 000 besed o filmech a více než 600 be-

„Tady všude už je tábor míru!“

Vojenská romská cimbálová kapela

Armádní přebory v lyžování v roce 1949

„Osvojit si stalinskou vojenskou vědu!“

Soubor KVT

I pobyt ve výcvikovém prostoru může inspirovat k básni pro vojenský tisk

„Máš Vojenské tajemství od Šejnina?“

sed s umělci. Velmi oblíbené a úspěšné byly zejména divadelní soubory a kroužky – v roce 1953 jich působilo již okolo 200 a sehrály téměř 400 představení pro vojáky a 300 pro veřejnost. Nejlepší divadelní soubory se účastnily celostátní soutěže amatérských divadel Jiráskův Hronov, kde dosahovaly velmi dobrých výsledků.

Fenomén soutěžení pronikl i do této oblasti v podobě Armádní soutěže tvořivosti (AST) zřízené v roce 1950. Dětila se na zimní část probíhající u útvarů a letní část ve vojenských výcvikových prostorech. Již v zimním výcvikovém období 1950/1951 bylo uspořádáno celkem 160 útvarových přehlídek, na nichž vystoupilo přes 800 souborů, celkově se soutěže zúčastnilo přes 20 000 vojáků. Od výcvikového roku 1952/1953 byla AST reorganizována a skládala se ze tří částí: soutěže kulturně uměleckých souborů setnin, soutěže setnin ve zpěvu vojenských písní a soutěže sólistů (předčítačů, recitátorů, lidových vyprávěčů). Reorganizovaná soutěž měla útvarová, svazková a svazová kola a nejlepší soubory a jednotlivci se účastnili celoarmádní soutěže pořádané ÚDA v Praze. Vítězové pak reprezentovali armádu v celostátní Soutěži lidové umělecké tvořivosti. Vedle vojenských objektů vystupovali nejlepší soubory i jednotlivci také na akcích pro veřejnost.

Protože rozvoj kulturně výchovné a zájmové umělecké činnosti nedosáhl požadované úrovně a začal do něj pronikat formalismus, vydal ministr národní obrany v červnu 1953 „Rozkaz o kulturně umělecké činnosti v armádě“, který měl nedostatky odstranit především zaváděním nových forem zájmové umělecké činnosti a zlepšením materiálních podmínek pro její provádění. Součástí těchto snah bylo i první vyhodnocení činnosti kulturních zařízení armády, provedené na konci roku 1954, které však konstatovalo, že stav se příliš zlepšit nepodařilo.

Velká pozornost byla v armádě věnována práci s knihou. V roce 1952 byly zrušeny knihovničky PVS a v prosinci 1954 došlo k celkové reorganizaci vojenského knihovnictví. Byla vytvořena Ústřední vojenská knihovna, řízená náčelníkem Generálního štábu a síť téměř 600 tzv. Gottwaldových knihoven u útvarů, domů armády, vojenských nemocnic, léčebných ústavů a ozdravoven, které řídila knihovna ÚDA podléhající HPS. Hlavní důraz v práci vojenských knihoven byl od roku 1950 položen na plnění podmínek pro získání Fučíkova resp. Jilemnického čtenářského odznaku. Soutěž, na níž se podílely také útvarové organizace ČSM a jejíž cíl spočíval v přečtení určených knih a „pochopení jejich smyslu“, byla vyhodnocována dvakrát ročně na čtenářských konferencích, kde byly také udělovány odznaky. Jestliže v roce 1951 získalo FO a JO necelých 6 000 vojáků, potom v roce 1953 to již bylo desetkrát více. V listopadu 1954 byly podmínky pro získání odznaku nově upraveny a soutěž se stala jedním z hlavních úkolů ČSM v armádě. Počet nositelů čtenářských odznaků FO se sice i nadále zvyšoval, ale zároveň se soutěž nejen nezabavila, ale naopak stále více propadala do formalismu a nesmyslné snahy o masovost za každou cenu.

Úkol zabezpečit společenské a kulturní vyžití vojáků z povolání zůstal na posádkových domech armády, které po

Divadlo čs. armády

Antonie Hegerlíková, jako Julka, dcera převozníka Zacharyče, přináší na velitelství armády (Otomar Korbelář, Bohumil Švarc, Ota Sklenčka) důležitou zprávu ve hře Průlom věnované bitvě u Stalingradu

metodické strážce řídil ÚDA. Od roku 1950 docházelo k jejich zakládání v dalších posádkách a v roce 1951 byla jejich činnost nově upravena rozkazem ministra národní obrany. Byl vytvořen Okruhový posádkový dům v Trenčíně a síť 18 PDA v místech vyšších velitelství a větších posádek. Posádkové domy zajišťovaly politickovýchovnou, kulturní a sportovní činnost a poskytovaly lektorskou, metodickou a instrukční pomoc pro své soubory a kroužky (pěvecké, hudební, výtvarné, šití) i kroužky a soubory KVT a PVS v obvodu své působnosti. Pro malý zájem vojáků z povolání však jejich činnost spíše skomírala. Výjimkou byla pouze ochotnická divadla, která pravidelně reprezentovala armádu na Jiráskově Hronově. Největších úspěchů dosahoval ochotnický soubor PDA Plzeň.

Na základě rozkazů ministra A. Čepičky z června 1950 a z října 1951 došlo také k vytvoření nové sítě profesionálních uměleckých souborů čs. armády. Jako poradní orgán náčelníka HPS byla zřízena Armádní umělecká rada, která vedle armádních divadel a profesionálních souborů zasahovala také do zájmové umělecké činnosti. Prvním z nově zřízených profesionálních uměleckých zařízení armády bylo Divadlo Československé armády v Praze na Vinohradech (od září 1954 Ústřední divadlo Československé armády). Svou činnost zahájilo v rámci oslav prvního Dne československé armády 6. října 1950 hrou J. Mareše a M. Fábery „Dukla“. Prvním velitelem se stal pplk. František Prček. Divadlo uvádělo vyhraněný repertoár klasických a soudobých her, zejména sovětských autorů, se silným ideovým podtextem. K nejspěšnějším patřily inscenace „Mladá garda“, „V našem pluku“ a „Přelom“. V roce 1953 bylo divadlu uděleno vyznamenání „Za vynikající práci.“ V jeho souboru působili herci jako Antonie Hegerlíková, Vladimír Šmeral, Jozef Króner, Elo Romančík, Ota Sklenčka, Vlastimil Brodský, Jiřina Švorcová, Čestmír Řanda, Jiří Vala, Rudolf Deyl ml. a další. Velký prostor v jeho činnosti měly zájezdy k útvarům a do vojenských výcvikových prostorů stejně jako zájezdová představení pro veřejnost, pro kterou byly vytvářeny zvláštní soubory. Poskytovalo rovněž pomoc armádním amatérským divadelním souborům, a od roku 1952 rozvíjelo spolupráci s maďarským armádním divadlem v Budapešti.

Součástí DČA byl AUS VN a v sezóně 1951/1952 také Armádní umělecké divadlo (AUD), vytvořené z divadla D-51 v říjnu 1951, které se v následující sezóně osamostatnilo. Prvním velitelem AUD se stal plk. Emil František Burian. Bylo nejvíce navštěvovaným armádním divadlem, které vedle klasického repertoáru (Shakespeare, Shaw, Jirásek) uvádělo i soudobý repertoár a literárně dramatická pásma či pořady „Veselé pondělky“ a „Večery poezie“. V souboru byli Otýlie Beníšková (jako první člen armádních divadel dostala v říjnu 1951 titul „národní umělkyně“), Vladimír Brabec, Petr Haničinec, Vladimír Menšík, František Vnouček a další. Také AUD vystupovalo u útvarů a ve vojenských výcvikových prostorech a pořádalo zájezdová představení pro veřejnost.

Z bývalého Divadla Slovenského národního povstání v Martině bylo v říjnu 1951 vytvořeno Armádní divadlo Martin (ADM) v čele s Andrejem Bagárem. Bylo nejméně úspěšným armádním divadlem, protože nemělo v souboru výrazné herecké individuality a uvádělo vedle klasických dramát především ideologicky zaměřené hry jako „Muž s puškou“ či „Surové drevo“. Schodek jeho hospodaření dosahoval ročně okolo 10 milionů Kčs i proto, že většinu jeho návštěvníků tvořili

Představení Mladé gardy ve vojenském výcvikovém prostoru

Ze hry V našem pluku

BURIAN Emil František

(11. 6. 1904 – 9. 8. 1959)

plk., český divadelní a filmový režisér,
dramatik, umělecký ředitel AUD

Absolvoval hudební konzervatoř (1924) a kompoziční školu u J. Fostera (1927). V roce 1923 vstoupil do Komunistické strany Československa. Roku 1926 poprvé vystoupil jako herec v Osvobozeném divadle, o rok později přešel do Frejkova divadla Dada. Po ročním působení v Brně a Olomouci založil v roce 1933 v Praze levicově orientovanou scénu D-34, jejíž předválečné sezóny patří k vrcholům jeho tvůrčí činnosti. Hlavní charakteristikou činoherních představení, kromě náznačků a metafor, byla také jejich vysoká hudebnost. Tradiční díla dramaturgicky upravoval a mnohdy měnil jejich původní význam. Nejdůležitějšími režie- mi z let 1935–1940 se staly *Vojna*, *Máj*, *Evžen Oněgin*, *Krysař*, *Manon Lescaut* a další. Roku 1941 bylo divadlo pro svůj levicový a protinacistický charakter gestapem zavřeno a Burian až do konce války byl internován v koncentračních táborech. Po válce se podílel na reorganizaci divadelnictví a od sezóny 1946–1947 vedl divadlo D-47, které mělo ve svém repertoáru hry reflektující právě skončenou válku: *Jobova noc*, *Romeo a Julie*, sen jednoho vězně, *Esther* apod. Po únoru 1948 patřil k uznávaným „socialistickým“ umělcům a byl také poslancem Národního shromáždění. V roce 1951 vzniklo z D-51 Armádní umělecké divadlo, které se stalo součástí čs. armády. Po jeho zrušení a Burianově odchodu z armády (1955) obnovil divadlo D-34. Kromě divadelní tvorby působil jako hudební skladatel a podílel se na režii několika celovečerních filmů (*Věra Lukášová*, *Chceme žít*).

vojáci základní služby, kteří neplatili vstupné. Od sezóny 1954/1955 bylo proto těžiště položeno na zájezdy do vojenských výcvikových prostorů a na slovenský venkov, kde se snažilo pomáhat při zakládání JRD.

Armádní umělecký soubor Víta Nejedlého se stal součástí DČA. V jeho čele stál do dubna 1953 plk. J. Veselý, jehož vystřídal pplk. L. Mazal. Představoval mohutné umělecké tělo – v roce 1950 měl vedle 120 členů souboru 80 hudebníků, 50 tanečníků a početné technické zázemí (zvukaři, osvětlovači apod.). Přesto na úkoly nestačil, proto byl v červenci reorganizován: vedle dvou samostatných uměleckých souborů s více než 330 herci, zpěváky, tanečníky a hudebníky byly vytvořeny i šedesátičlenný mužský a čtyřicetičlenný ženský pěvecký sbor. V červnu 1954 se ze souboru vyčlenila Armádní opera vedená dirigentem Národního divadla Jaroslavem Kromholcem. Vedle zájezdů k útvarům a do výcvikových prostorů, kde AUS VN uváděl vlastní repertoár, vystupoval často na veřejnosti a poskytoval metodickou pomoc uměleckým kroužkům a souborům v armádě. Uskutečnil také několik zahraničních zájezdů, na nichž reprezentoval nejen čs. armádu, ale i Československo – v září 1951 navštívil Maďarsko, v květnu 1952 Polsko a v srpnu téhož roku uskutečnil čtyřměsíční zájezd do Číny, kde uspořádal 46 vystoupení pro více než 400 000 diváků. Následující rok v únoru vystoupil v SSSR s pásmem českých lidových a ruských a sovětských písní a tanců.

V roce 1951 se součástí AUS VN stal Vojenský umělecký soubor Praha (VUS) určený k reprezentaci 1. vojenského okruhu. Již o rok dříve vznikl ke stejnému účelu při velitelství 2. vojenského okruhu Vojenský umělecký soubor Bratislava a v roce 1953 byl vytvořen i Vojenský umělecký soubor letectva. Těžiště jejich činnosti spočívalo ve vystupování ve vojenských výcvikových prostorech, pořádaly také představení pro veřejnost a pomáhaly kroužkům a souborům při PDA, KVT a PVS.

K 1. prosinci 1950 vznikla z Posádkové hudby Praha při 80. pěším strážním praporu Ústřední hudba Československé armády (UH ČA), která se stala reprezentativním hudebním tělesem. Jejím velitelem byl škpt. J. Praveček, prvním dirigentem por. Jan Toman, u hudby postupně působili i další výborní kapelníci a často i skladatelé npor. Karel Mikuláščík, npor. H. Sluka či npor. Jaroslav Brož. Ústřední hudba byla špičkovým hudebním tělesem, které mnohokrát reprezentovalo armádu i Československo v zahraničí a přivezlo řadu ocenění. V roce 1952 bylo v čs. armádě dalších 26 vojenských hudeb, počet jejich hudebníků byl jednotně stanoven na 24. Přípravu vojenských hudebníků zajišťovala Vojenská hudební škola, která byla v září 1950 přemístěna do Spišského Podhradí a od září 1953 nesla název Nejvyšší hudební škola.

V rámci Vojenského historického ústavu bylo v září 1953 podle vzoru Grekovova studia Sovětské armády vytvořeno Armádní výtvarné studio (AVS).

Armádní umělecký soubor Víta Nejedlého byl opravdu reprezentativním tělesem

Plk. E. F. Burian radí členům divadelních souborů PDA

Vedoucího uměleckého souboru Čínské lidové armády, který navštívil Československo, přijal ministr Alexej Čepička

Armádní výtvarné studio vytvořilo desítky plakátů s vojenskou, armádní a brannou tematikou

ČUMPELÍK Jan

(28. 1. 1895 – 12. 1. 1965)
akademický malíř, člen AVS

Stalo se ústřední uměleckou složkou armády pro otázky výtvarné činnosti a výchovy, která vedle vlastní umělecké tvorby poskytovala také pomoc výtvarným kroužkům působícím u vojsk. Podílelo se rovněž na organizování výstav v armádě i na veřejnosti. V jeho studiích vznikla řada malířských, grafických, sochařských i dalších děl, které zobrazovaly nové tradice i život armády a její spojení se Sovětskou armádou. Jejich autory byli Jan Čumpelík, Alena Čermáková, Jaromír Schoř a další, studio úzce spolupracovalo s Maxem Švabinským, Emilem Fillou, Adolfem Zábranským i dalšími našimi předními výtvarnými umělci.

V srpnu 1950 bylo zrušeno studio Armádního rozhlasu (AR) v Brně a studia v Praze a Bratislavě se od 1. ledna stala součástí Čs. rozhlasu. Přestala být centrálním kulturním zařízením čs. armády, jejich pořady však byly daleko více zaměřeny na život u vojsk a na propagaci dosahovaných výsledků. V březnu 1954, po zahájení pravidelného vysílání Čs. televize, vzniklo při AR oddělení pro televizní vysílání, které však do televizní tvorby ani vysílání nijak nezasahovalo. U útvarů docházelo od roku 1950 k vytváření radiouzlů, jejichž úkolem byla vedle zabezpečení poslechu AR a celostátního rozhlasu příprava vlastního vysílání pro PVS.

Vojenský fotografický a filmový ústav byl k 1. říjnu 1950 reorganizován na Československý armádní film (ČAF), jehož novým působištěm se stala barrandovská studia. I nadále natáčel výcvikové a instrukční filmy, od ledna 1951 měsíčníky „Naše vojsko“ určené pro vojenská i civilní kina. Ročně dokončil v průměru 16 krátkometrážních snímků, nejúspěšnějším byl film „Lidé jednoho srdce“, promítaný i na VIII. valném shromáždění OSN. V lednu 1951 se osamostatni-

Podle této fotografie vznikl asi „nejslavnější“ obraz Armádního výtvarného studia – Klement Gottwald u dělostřelců

Studoval v Praze od roku 1915 na Umělecko průmyslové škole u prof. E. Dítě a na Akademii výtvarných umění mezi lety 1920–1924 u prof. V. Nechleby. V době mezi světovými válkami se stal členem Jednoty výtvarných umění v Praze a v letech 1953–1965 působil jako přední autor Armádního výtvarného studia. Od roku 1951 se také podílel na vedení ústředního výboru Svazu československých výtvarných umělců.

Byl malířem konzervativního typu, orientovaným na monumentální figurální malbu a ovlivněným meziválečnou neobarokní tendencí a francouzským realismem 19. století. Pracoval většinou na zakázku, před druhou světovou válkou se soustředil na portrétní měšťanskou malbu, folklorní náměty, náboženské motivy a oficiální státní realizace s legionářskou tematikou, jako byly obrazy Terron, Doss Alto, Zborov. Po převzetí moci komunisty se stal čelným představitelem popisného propagačního realismu stalinského typu v ČSR. Vytvořil řadu monumentálních pláten proměnlivé kvality, určených často pro dočasné výstavy, slavnosti nebo k vyzdobě budov čs. armády. Spolu s Alenou Čermákovou a Jaromírem Schořem založil autorský kolektiv k vytvoření patrně nejznámějšího obrazu čs. socialistického realismu Díkůvzdání čs. lidu generalissimu J. V. Stalinovi. Z období padesátých let pocházejí také díla Vám poděkování a lásku Vám, Na úsvitu únoro- vého dne, návrhy plakátů a další. Za svou tvorbu získal Státní cenu K. Gottwalda a Řád práce. Samostatně vystavoval od roku 1936, pravidelně se zúčastňoval Přehlídek čs. výtvarného umění v padesátých letech a výstav AVS.

Útvarový radiouzcel

Vojáci sledují první televizní vysílání

Ve spolupráci s Armádním filmem byl natočen snímek Akce B o bojích proti banderovcům

Dopisovatel armádního tisku

la půjčovna filmů pro vojenská kina, byla přejmenována na Vojenskou distribuci filmů, která od roku 1954 poskytovala služby i pro Ministerstvo vnitra. V lednu 1955 měla ve svých fondech přes 3 000 kopií černobílých a na 150 kopií barevných celovečerních filmů, téměř 6 000 kopií černobílých a 300 kopií barevných výchovných a instrukčních snímků a přes 700 kopií výcvikových filmů. Od roku 1952 zaujímal stále větší místo v práci ČAF příprava českých a slovenských verzí sovětských výcvikových filmů zaměřených na zvládnutí nové techniky přicházející do výzbroje čs. armády, v následujícím roce byla zahájena spolupráce s Čs. státním filmem při tvorbě celovečerních hraných filmů z vojenského prostředí a od roku 1954 tyto snímky natáčel ČAF sám.

V rámci KVT a PDA došlo od roku 1950 k budování vojenských kin – již v polovině roku 1952 jich bylo více než 400 a na počátku roku 1954 se jejich počet blížil 550. K 1. září 1950 byla do správy MNO předána pražská kina Svoboda a Dukla, která se stala prvními vojenskými kiny přístupnými pro veřejnost. Došlo také k navázání spolupráce s filmovými studii armád zemí sovětského bloku a v roce 1952 se v Praze konal 1. armádní festival, který přiblížil produkci filmových studií Sovětské armády, Čínské lidové armády a armád Bulharska, Polska a Maďarska.

Poslední centrální kulturní institucí čs. armády, která vznikla v první polovině padesátých let, bylo Muzeum Československé armády. Jeho slavnostní otevření proběhlo 14. července 1954 v muzejní budově Vojenského historického ústavu na pražském Žižkově, expozice byla rozdělena do tří částí (1917–1938, 1939–1945 a po roce 1945) a výrazně se na ní podílelo AVS.

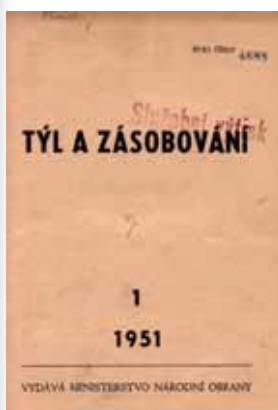
Budova Muzea Čs. armády na pražském Žižkově

Slavnostní otevření Muzea Čs. armády

Na rozvoji kulturního života v armádě se však podílel také civilní sektor. Vedle zájezdů k útvarům a do výcvikových prostorů, pořádaných pražským i bratislavským Národním divadlem, Českou, Moravskou a Slovenskou filharmonií, Československým souborem písní a tanců či Lúčnicí, vyhlášovalo MNO také soutěže pro tvůrčí umělce, jako byly „Československé lidové armádě do kroku“ či „Kulturní pracovníci armádě“, zaměřené na vytváření slovesných, hudebních, filmových, divadelních i výtvarných děl s armádní, vojenskou a brannou tematikou. Zúčastňovali se jich přední čeští a slovenští umělci a pomohly objevit také řadu talentů, jako byli Pavel Kohout, Rudolf Kalčík i další.

Velkými změnami procházel od roku 1950 vojenský tisk, jehož vydávání řídila Rada pro branný periodický tisk MNO. Vedle ústředního deníku Obrana lidu a Obrana l'udu vycházely v ústředním vojenském nakladatelství a vydavatelství Naše vojsko týdeník Naše vojsko a měsíčníky Vojenská výchova a Zápisník. K odborným periodikům Bojová příprava, Dělostřelec, Tankista, Letec (od roku 1951 Vojenský letec), Ženista, Spojář (od roku 1951 Vojenský spojář), Vojenská justice, Týl a zásobování, Vojenské zdravotnické listy a Historie a vojenství přibyl v roce 1951 čtvrtletník Vojenská mysl, věnovaný otázkám vojenského umění a vojenskoteoretického myšlení. K 1. lednu 1952 byla provedena celková reorganizace vojenského tisku – slovenská verze Obrany lidu byla zrušena, čtrnáctideník Naše

Výcviková zdravotní, kulturní a sportovní zařízení čs. armády v letech 1950–1954

- ▲ Vojenský výcvikový prostor
- Vojenská nemocnice
- ⊙ Vojenské lázeňské ústavy a ozdravovny
- × Vojenská ? a rekreační střediska
- Armádní divadlo
- Armádní kino
- △ Armádní umělecký soubor
- Armádní muzeum
- Armádní výtvarné studie
- ◇ Čs. armádní film
- ◆ Stadion čs. armády
- ◆ Středisko armádního vrcholového sportu

Stadion čs. armády byl dějištěm nejen sportovních...

... ale také kulturních akcí

vojsko nahradily časopisy Československý voják a Československá armáda a novými tituly se staly měsíčníky Lidová armáda a Vojenský dopisovatel a čtrnáctidenník Agitátor čty. V Bratislavě začal vycházet okruhový časopis Dukla a pro potřeby Svazarmu a branné výchovy byly v Našem vojsku vydávány časopisy Letectví, Letecký modelář, Brannost a Poštovní holub. Vedle domácího tisku odebírala armáda více než 400 titulů ze zemí sovětského bloku a od roku 1950 připravovala pro ČTK zprávy o své výstavbě, výcviku i životě.

V knižní produkci Našeho vojska byly v roce 1950 vytvořeny tři nové edice: Knihovna vojáka, Malá knihovna vojáka a Vojenskopolitická knihovna. Přinášely především překlady sovětské literatury a jejich četba byla jednou z podmínek pro získání Fučikova čtenářského odznaku. Vycházela rovněž prozaická díla, mnohá vznikla v rámci armádních literárních soutěží.

Velkokorýse a z hlediska skutečných potřeb armády nadsazené vytváření profesionálních vojenských uměleckých souborů přinášelo vážné problémy a MNO muselo vydávat stále větší částky na jejich ztrátový provoz. Jestliže např. v roce 1953 skončila činnost armádních divadel schodkem ve výši 13 milionů Kčs, na rok 1955 byl plánován schodek téměř dvojnásobný. Proto se již od roku 1954 začalo uvažovat o redukci centrálních kulturních zařízení a souborů čs. armády, která se uskutečnila v následujícím roce.

Mohutný rozvoj kulturní činnosti v armádě měl některá nesporná pozitiva. Práce v kroužcích a souborech umožnila vojákům smysluplnější využití volného času, pomáhala jim zvládnout těžkosti vojenské služby a představovala i možnost úniku, zábavy a jistých výhod, mnohým zprostředkovala první poznání umění a kultury či jim umožnila objevit svůj talent nebo je přivedla k zájmu o tuto oblast i po skončení vojenské služby. Zejména v malých posádkách byla zájmová umělecká činnost vojáků spolu se zájezdy vojenských i civilních divadel a souborů jedinou příležitostí ke kulturnímu vyžití místních obyvatel. Na druhé straně byla zájmová i profesionální umělecká činnost v armádě přepolitizována a přeideologizována, což ji deformovalo a činilo velmi jednostrannou, pronikalo do ní stále více formalismu, přetvářky, donucování i zákazů a sloužila také jako prostředek popularizace komunistického režimu a některých armádních představitelů.

Také pro armádní tělovýchovu a sport znamenal nástup nového vedení MNO na jaře 1950 předzvěst velkých změn. Dne 19. července 1950 vydal ministr národní obrany „Rozkaz o zřízení Stadionu Československé armády a o rozvoji armádní tělovýchovy a sportu“, který přinesl zásadní reorganizaci celé oblasti. Stanovil, že tělesná příprava je jednou ze základních složek bojové přípravy všech příslušníků

Rozvicka při soustředění ve výcvikovém prostoru

armády. Proto převzala řízení služební tělovýchovy Správa bojové přípravy, zájmovou tělovýchovu a vrcholový sport řídila HPS – první prostřednictvím ASV, druhou prostřednictvím ÚDA. U všech útvarů postupně vznikly sokolské výbory, které ve spolupráci s veliteli, politickými pracovníky, tělovýchovnými důstojníky a organizacemi KSČ a ČSM organizovaly a řídily zájmovou tělovýchovu a sport, v níž byl důraz položen na masovost.

K 1. říjnu 1952 došlo k další reorganizaci – byl zrušen ASV a řízení zájmové tělovýchovy přešlo do kompetence SBP, která se také podílela na výběru talentů pro armádní vrcholový sport prostřednictvím nově zřízeného Armádního tělovýchovného útvaru (ATU). Byl vytvořen Sportovní a tělovýchovný svaz ÚDA, který zabezpečoval a řídil armádní vrcholový sport. K výchově tělovýchovných instruktorů a důstojníků bylo určeno reorganizované Vojenské učiliště tělesné přípravy v Praze a v roce 1953 odešlo prvních šest tělovýchovných pracovníků čs. armády studovat na Vojenský tělovýchovný institut do Moskvy.

Od 1. ledna 1951 platil v čs. armádě nový předpis pro tělesnou přípravu, který byl k 1. říjnu 1952 novelizován a jako Těl-I-1 byl v platnosti až do poloviny padesátých let. Určoval další směry rozvoje služební a zájmové tělovýchovy, kterou u útvarů a zařízení řídili velitelé a náčelníci prostřednictvím náčelníků tělesné pří-

Vojáci nacvičují na první celostátní spartakiádu

Instruktor tělesné výchovy

Armádní spartakiáda na Oravě

Zimní závod všestrannosti čet

„Bratrovražedný“ boj mezi Tankistou a Křídly vlasti

Pokládání základů úspěšného armádního motorismu

pravy, pomocníků velitelů a instruktorů. Tělesná příprava v armádě se skládala z ranních cvičení, ze základní tělesné přípravy včetně boje zblízka, lyžování, plavání, lehké atletiky a sportovních her, z tělesné přípravy při taktických a jiných cvičeních, masových druhů sportu a her v hodinách vyhrazených pro kulturně osvětovou činnost a ze sportovních soutěží.

Ve služební tělovýchově vojáků základní služby, která byla organickou součástí bojového výcviku, byl kladen důraz kromě fyzické připravenosti také na rozvoj „morálních vlastností a kvalit“ vojáka. Pro vojáky z povolání do 50 let byla organizována služební tělesná příprava. Každoročně se konalo přezkoušení tělesné zdatnosti, které bylo součástí celkového hodnocení vojáka z povolání. Tělesná příprava byla povinná rovněž pro vojákyně z povolání.

Základní formou rozvíjení zájmové tělovýchovy vojáků základní služby zůstaly vojenské sokolské jednoty při KVT, vojáci z povolání mohli rozvíjet zájmovou tělovýchovu a sport v rámci PDA, které z nejlepších členů vlastních sportovních kroužků a družstev a vybraných vojáků základní služby vytvářely družstva zařazovaná do nižších civilních soutěží. Pokračovala rovněž soutěž o TOZ, v roce 1953 přejmenovaná na „Připraven k práci a obraně vlasti“ (PPOV), nově byly udělovány výkonnostní třídy v jednotlivých druzích sportu. Od roku 1951 byla soutěž spojena s hnutím vzorných vojáků a probíhala v rámci Armádních sportovních her (ASH), jejichž vyvrcholením byla od roku 1952 zimní a letní část Armádní spartakiády. Soutěže ASH byly součástí bojové a politické přípravy, probíhaly ve třech kategoriích (vojáci, vojačky, vojenský dorost) a důraz byl kladen na zimní a letní závod všestrannosti čet. První zimní Armádní spartakiáda se konala v únoru a březnu 1952, nejvíce soutěžících bylo v přespolním běhu (více než 41 000) a závodu všestrannosti čet (na 30 000), v kategorii žen bylo 600 účastnic a závodilo také 5 000 vojenských dorostenců. V srpnu proběhla poprvé i letní část Armádní spartakiády, jejíž finále se konalo na Stadionu Čs. armády a přineslo několik čs. rekordů. Také další Armádní spartakiády byly ve znamení masové účasti a velmi dobrých výsledků – např. v roce 1954 startovalo v letní části na 80 000 příslušníků armády a bylo dosaženo šesti nových čs. rekordů.

Armáda se rovněž spolu se Svazarmem, Lidovými milicemi, ROH, školami a dobrovolnými sportovními organizacemi podílela na organizování zimního Sokolovského (poprvé konán v roce 1949) a letního Dukelského závodu branné zdatnosti (od roku 1952), určených pro vojenský dorost. Zejména Dukelského závodu se zúčastňovalo několik stovek tisíc mladých lidí ve věku do 19 let.

Na jaře roku 1955 byl v armádě zahájen nácvik na 1. celostátní spartakiádu, na níž armádní cvičenci předvedli čtyři skladby ze sedmi.

Vrcholoví sportovci v armádě byli i nadále soustředěni v Armádním tělovýchovném klubu v rámci ÚDA, z něhož byl k 1. říjnu 1951 vytvořen Útvar armádní tělesné přípravy (ÚATP) podřízený Správě bojové přípravy, který však při vystu-

E. Zátopek v kruhu svých obdivovatelek

ZÁTOPEK Emil

(19. 9. 1922 – 21. 11. 2000)

mjr., český atlet, čtyřnásobný olympijský vítěz, světový rekordman

Se sportem začal během studií na Baťově průmyslové škole ve Zlíně. V roce 1943 vyhrál svůj první závod na 5 000 metrů, o rok později vytvořil první ze svých čs. rekordů v běhu na 2 000 metrů a jako první český běžec zaběhl 5 000 m pod 15 minut. Po skončení druhé světové války nastoupil na Vojenskou akademii, přitom stále závodil (až do vzniku armádního klubu ATK Praha) za zlínské atlety. Největší úspěchy zaznamenal na trati 5 000 metrů, mezi léty 1945-1954 se stal osminásobným mistrem Československa, v letech 1947-1954 pak vedl světové tabulky v této disciplíně, v květnu roku 1954 překonal v Paříži světový rekord a stal se prvním čs. sportovcem, který 5 000 metrů zaběhl pod 14 minut. Na stejné trati slavil i své první mezinárodní úspěchy: na mistrovství Evropy v Oslo v roce 1946 skončil ještě pátý, ale v Bruselu na ME v roce 1950 zvítězil. V roce 1948 poprvé běžel v Budapešti trať 10 000 metrů a vytvořil na ní čs. rekord. Jako první čs. atlet zaběhl tuto trať pod 30 minut a běh na 10 000 m se stal jeho nejúspěšnější disciplínou. V letech 1948-1954 vévodil světovým tabulkám, pětkrát zlepšil světový rekord, zvítězil na ME v letech 1950 a 1954 stejně jako na olympijských hrách v letech 1948 a 1952. Stal se prvním sportovcem, který tuto trať zaběhl pod 29 minut. Největší úspěchy získal na letních olympijských hrách v Londýně (zlato na trati 10 000 m, stříbro na 5000 m) v roce 1948 a v Helsinkách (zlato na 5 000 m, 10 000 m a v maratónu, který běžel poprvé v životě) v roce 1952. Sportovní kariéru ukončil v roce 1958, poté pracoval na Ministerstvu národní obrany v oddělení tělesné přípravy vojsk. Po období tzv. pražského jara byl vyhozen z armády a pracoval jako pomocný dělník, od roku 1976 do odchodu do penze v dokumentačním středisku ČSTV. Po roce 1990 byl občansky rehabilitován. Jako první čs. sportovec získal v roce 1975 Cenu Pierra de Coubertina, udělovanou Mezinárodním výborem pro fair play při UNESCO. V roce 1997 byl vyhlášen nejlepším čs. atletem 20. století a v roce 1999 nejlepším čs. olympionikem historie.

pování na veřejnosti dál používal názvu ÚDA. Měl pět rot (gymnastů, lehkých atletů, sportovních her, atletů a zimních sportů) s četami pro jednotlivé druhy sportu (gymnastů, veslování, lukostřelby, běžců, skokanů, cyklistů, boxu, lyžování, zápasu, kopané, házené, ledního hokeje apod.). K další reorganizaci došlo k 1. říjnu 1952, kdy byl vytvořen Sportovní a tělovýchovný svaz ÚDA (STS ÚDA) řízený přímo ministrem národní obrany prostřednictvím náčelníka HPS. Sportovci a týmy vystupovaly na veřejnosti pod hlavičkou ÚDA nebo ATK, některá mužstva byla administrativně zařazena do nejvyšších celostátních soutěží: např. 1. fotbalovou ligu hrála mužstva ÚDA i ATK. Již v září 1952 vznikl v Olomouci samostatný sportovní oddíl pro reprezentaci vojenského letectva v kopané a hokeji Křídla vlasti a na podzim 1953 byl vytvořen také reprezentační sportovní oddíl pozemního vojska Tankista.

Armádní vrcholový sport dostal k dispozici řadu tělovýchovných a sportovních objektů v Praze. V první řadě to byl Stadion Československé armády na Strahově včetně dalších objektů, dále hřiště na Pohořelci, tenisové dvorce u Prašného mostu, loděnice na Císařské louce, letní a zimní plovárna s tělocvičnou na Klárově a další. Pro jejich správu byla vytvořena v roce 1952 Správa vojenských tělovýchovných objektů (SVTO).

Armádní sportovci dosáhli v první polovině padesátých let řady významných úspěchů a dobře reprezentovali nejen armádu, ale také Československo. V letech 1951–1952 získali příslušníci ATK 12 titulů mistrů a přeborníků republiky a vytvořili 13 nových čs. rekordů. Ve znamenitých výkonech pokračoval mjr. E. Zátopek, který vytvořil několik evropských a světových rekordů na středních a dlouhých běžeckých tratích a na letních olympijských hrách v Helsinkách v roce 1952 získal tři zlaté medaile. V řadách ATK působili i další vynikající sportovci, např. gymnasta a mnohonásobný mistr republiky des. František Daniš, lyžař des. Zdeněk Parma, koulař des. Jiří Skobla a oštěpařka Dana Zátopková. Sportovci ATK byli rovněž členy reprezentačního mužstva v kopané, ledním hokeji, házené atd.

Začaly se rozvíjet styky se sovětskými armádními sportovci a sportovci lidově demokratických zemí. Na fotbalový turnaj u příležitosti prvního Dne Čs. armády byla pozvána mužstva CSKA Moskva, Legie Varšava, CCA Bukurešť, Honvéd Budapešť, CDNU Sofia a Partyzán Tirana, v červenci 1952 se konala série utkání v kopané a lehké atletice mezi ATK a Honvédem Budapešť apod.

Stejně jako v případě profesionálních uměleckých souborů čs. armády byla oblast vrcholového armádního sportu shledána v roce 1954 předimenzovanou a připravovala se její celková reorganizace spojená s decentralizací.

Budovat a bránit

*Armáda jako vnitřní
mocenský nástroj
režimu a její podíl
na řešení
ekonomických
problémů*

Po únoru 1948 bylo nasazení vojenských jednotek neboli poskytování vojenské výpomoci pro udržení veřejného klidu, pořádku a bezpečnosti, v krizových situacích a ve prospěch důležitých hospodářských zájmů státu nejprve upraveno předpisem Vojenské asistence (G-V-1) z května 1948, který šel nad rámec platné ústavy i branného zákona. V březnu 1949 došlo k nové právní úpravě jednak paragrafem 1 branného zákona č. 92/1949 Sb., jednak prováděcími předpisy k tomuto zákonu, především paragrafem 75 vládního nařízení č. 209/49 Sb. Branný zákon stanovil, že jedním z úkolů čs. armády je „spolupůsobit při udržování veřejného klidu, pořádku a bezpečnosti uvnitř státu“ a že „vojenských osob v činné službě smí být použito také při pohromách ohrožujících lidské životy nebo důležité hospodářské statky a po přechodnou dobu v mimořádných případech, vyžadují-li toho důležité hospodářské zájmy státu.“ Vládní nařízení pak stanovilo dva druhy vojenských výpomocí – ozbrojené a záchrané. V prvním případě se jednalo o dočasné přidělení vojenského pomocného oddílu národnímu výboru nebo Ministerstvu vnitra na jejich žádost, ve druhém o dočasné přidělení národnímu výboru jako pomoci při pohromách ohrožujících lidské životy nebo důležité hospodářské statky. Jednalo se o opatření mimořádná, která byla využívána poměrně málo.

Vojenské ozbrojené výpomoci byly poskytovány v poměrně omezeném počtu i rozsahu, což byl důsledek toho, že po únoru 1948 převzal úkoly zajištění pořádku, klidu a bezpečnosti především SNB v úzké součinnosti s Lidovými milicemi. Po vzniku Pohraniční stráže v roce 1951 byly jako ozbrojená výpomoc nasazovány především její jednotky, protože ke službě na hranici byli vybíráni tzv. třídně a politicky uvědomělí branci. Poprvé po únoru 1948 byla ozbrojená vojenská výpomoc poskytnuta při XI. všesokolském sletu v Praze v červenci 1948 a při pohřbu prezidenta E. Beneše v září téhož roku formou pořádkové služby. Později byli příslušníci armády využiti především při likvidaci tzv. protistátních skupin, kdy jejich úkolem bývalo obvykle vytváření uzávěry pro případ, že by se protivníkovi podařilo uniknout nebo prorazit z obklíčení. Většinou se jednalo o jednotky v síle čtyry nebo roty, které se vlastní akce přímo nezúčastnily. Armádní jednotky byly nasazeny v akcích Helfštýn, Bludov, Slavonín, Babice, Světlna, Clay-Eva a dalších.

Nejvýrazněji se vnitřní mocenská úloha armády projevila při přípravě a provedení měnové reformy v roce 1953, která vyvolala projevy nesouhlasu přerůstající na některých místech ve stávkou a demonstrace. Armáda zajistila převoz nové měny ze SSSR a její uložení ve skladech, rozvoz ceníků a tiskopisů ministerstev vnitra a financí stejně jako rozvoz nových bankovek a mincí do výměnných středisek a svoz starých peněz do Státní banky československé – na tuto akci bylo nasazeno na 200 nákladních automobilů s 600 vojáky. V předvečer provedení reformy 30. května přistavila armáda osobní a nákladní automobily a autobusy s ozbrojeným doprovodem pro potřeby stranických orgánů v Praze, krajských a okresních městech, na letišti Praha-Kbely bylo v pohotovosti připraveno 19 letounů.

„Poplach! Hrozí velká voda!“

GOTTWALDOVI VOJÁCI

VOJ. JAROSLAV BALOUN

Šetilo se, když jsme přišli
do vesničky v údolí.
Šetilo se, když jsme přišli
na silnici k Litomyšli,
jež utíká do polí.

Dívčám se hned rozhořely
hvězdy očí u vrátek.
Oči se jim rozhořely,
všichni s námi jít chtěli:
hejno kluků, děvčátek.

Když je červen, třesně zrají
pro lidi i pro ptáky.
Když je červen, třesně zrají.
S láskou vládě přivítají
Gottwaldovy vojáky!

Po vyhlášení měnové reformy odjeli popř. odletěli do krajských měst důstojníci Generálního štábu, jejichž úkolem bylo získat spolehlivé zprávy o průběhu celé akce a o reakci obyvatelstva. Do všech krajů vyslala své zástupce rovněž Hlavní politická správa.

Nespokojenost obyvatelstva s měnovou reformou vyvrcholila v Plzni a na Ostravsku, kde přerostla v demonstrace. V Plzni se jich zúčastnilo více než 10 000 osob, proti nimž bylo vedle SNB a Lidových milic nasazeno také vojsko z místní posádky a zhruba 80 příslušníků Pohraniční stráže. Velitel posádky vydal rozkaz ke stažení vojenských jednotek z okolí do města a 200 mužů z poddůstojnické školy 11. pěšího pluku posílilo ochranu budovy státního rozhlasu a trestnice na Borech. Proti demonstrantům bylo k dispozici více než 1200 vojáků.

Na Ostravsku byly vojenské jednotky preventivně využity ke střežení budov krajského výboru KSČ, krajského národního výboru, hlavní pošty apod. – celkově šlo o 450 mužů a devět důstojníků. S prvními projevy nespokojenosti byl do stavu pohotovosti uveden prapor Dělostřeleckého učiliště v Hranicích na Moravě a záložní jednotky v Opavě, Hranečnicku, Bohumíně a Koblově, část z nich byla stažena do Ostravy a jejího okolí, některé byly vyčleněny pro případný zásah proti příslušníkům PTP a technických praporů pracujících v dolech Ostravsko-karvinského revíru. Vojenská opatření trvala až do ranních hodin 7. června.

Zkušenosti s nasazením vojáků byly využity při dotváření systému vnitřní mocenské úlohy armády, jehož završením bylo přijetí nových plánů k zabezpečení pořádku a státních hranic. Vojenské jednotky měly být použity na posilové úkoly ve prospěch vojsk Ministerstva vnitra pro potlačení násilných akcí, které nedosáhly charakteru většího ozbrojeného konfliktu. Bylo plánováno nasazení proti civilnímu obyvatelstvu i proti tzv. vnějšímu nepříteli usilujícím o vyvolání neklidu a nepokojů na státní hranici nebo v příhraničních oblastech. Právo vyžadovat vojenskou ozbrojenou výpomoc měly vedle národních výborů a Ministerstva vnitra také krajské správy StB, krajská velitelství SNB a velitelé vyšších jednotek Pohraniční stráže, o poskytnutí rozhodoval ministr národní obrany nebo náčelník Generálního štábu, v případě nebezpečí z prodlení velitel vyšší jednotky.

Vojenské záchranné výpomoci byly poskytovány v různém rozsahu poměrně často. Jednalo se o jednorázovou krátkodobou pomoc při různých haváriích a mimořádných situacích, jako byl např. výbuch a požár v plynárně v Praze–Michli, exploze hotelu na pražském Žižkově či likvidace epidemie tyfu v obci Hrušky u Kojetína v létě 1950. Větší a dlouhodobější charakter měla pomoc armády při povodních v roce 1954 na Slovensku i v českých zemích. Nejprve došlo v dubnu k protržení protipovodňových hrází na řece Váh u obcí Zmené a Komoča. Vojáci opravovali poškozené pozemní komunikace, zabezpečovali zásobování obyvatelstva, podíleli se na odstranění nebezpečí epidemii a vytvořili také sypanou kamen-

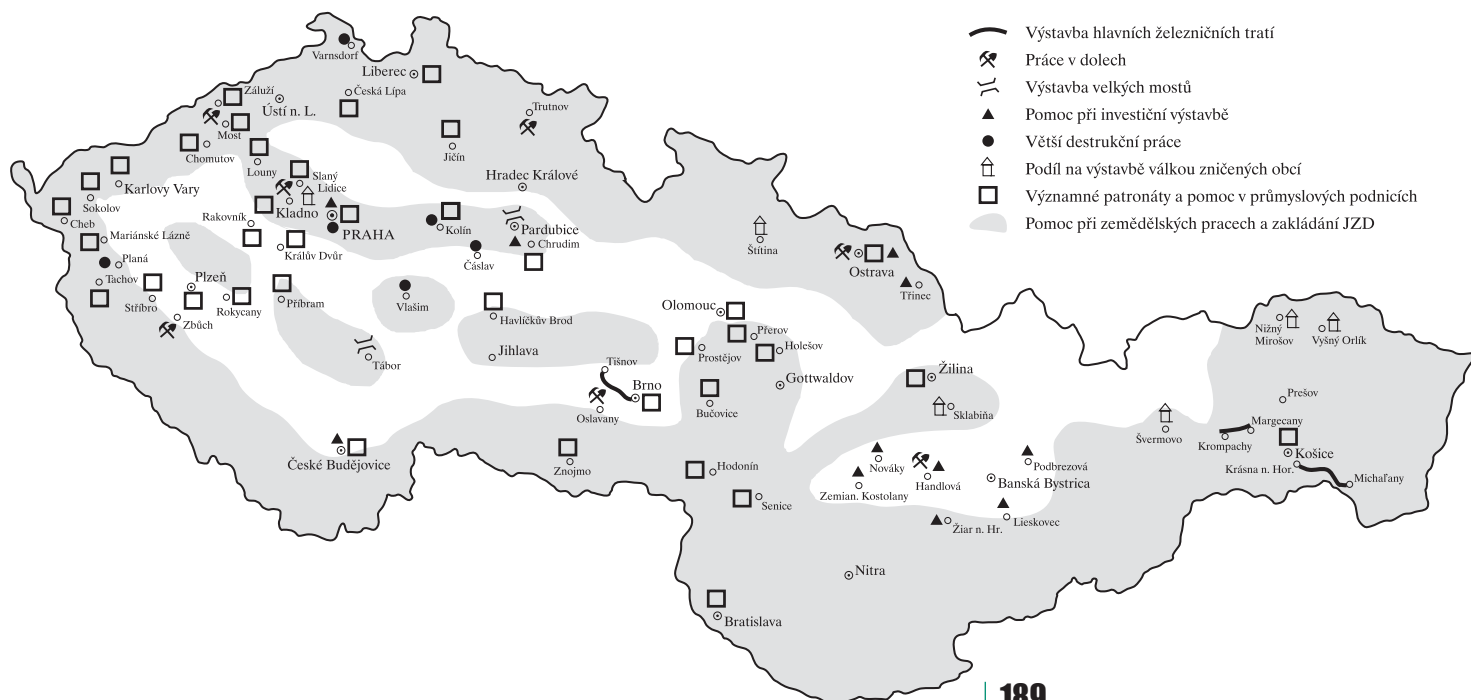

Vystoupení čs. armády na IX. všesokolském sletu

Vojáci při hašení požáru plynojemu v Praze-Michli

Pomoc čs. armády národnímu hospodářství v letech 1945–1955

- Výstavba hlavních železničních tratí
- ⚡ Práce v dolech
- ⌒ Výstavba velkých mostů
- ▲ Pomoc při investiční výstavbě
- Větší destruktivní práce
- 🏠 Podíl na výstavbě válečně zničených obcí
- Významné patronáty a pomoc v průmyslových podnicích
- ☁ Pomoc při zemědělských pracích a zakládání JZD

Tak vypadal „boj o každé zrno“

„Opravujeme jen družstevní traktory“

Kůrvec stále ještě nebyl poražen!

nou hráz – frekvence nákladních aut dosáhla až 1500 vozidel denně. Ke snížení průtoku Váhu byly ženisty potopeny v přírodním kanálu tři vyřazené vlečné lodě. Záchranných prací se zúčastnili především vojáci z posádek v Nových Zámkách a Komárnu posílení o příslušníky armády z Trnavy, Bratislavy a Seredi.

V červnu v důsledku silných dešťů hrozila padesátiletá voda zaplavením řady měst a obcí a také průmyslových podniků v českých zemích i na Slovensku. Na záchranné práce bylo nasazeno na 17 500 příslušníků armády s více jak 1 600 nákladními automobily, téměř 400 pontony, 200 gumovými čluny a další ženíjní technikou a prostředky. Vojáci mj. zabránili zaplavení hnědouhelných dolů na Sokolovsku, čímž zamezili více než čtyřměsíčnímu výpadku těžby. Na řadě vodních toků odstraňovali naplavené dříví, které ohrožovalo přehrady a mosty, zpevňovali břehy potoků a řek, evakuovali ohrožené obyvatelstvo, průmyslové závody a sklady. Byli připraveni také pro případ, kdyby nedokončená slapská přehrada nevydržela nápor vody, pomáhali i na Labi, Ohři a jihočeských řekách, kde zajišťovali břehy, jezy a hráze, evakuovali ohrožená místa, průmyslové závody a sklady, stavěli a zesilovali mosty, silnice a železniční tratě a zachránili řadu osob před utonutím. Nejkritičtější a nejsložitější byla situace na Dunaji, kde byly nasazeni příslušníci 7. mechanizovaného pluku z Hodonína a 52. pontonového pluku z Bratislavy, jimž se podařilo zpevnit hráze v úseku Gabčíkovo. V tomto prostoru pracovalo denně na 2 000 vojáků, civilních zaměstnanců i brigádníků, armáda poskytla více než tisíc nákladních automobilů, 200 pontonů, motorové a gumové čluny, čerpadla i další ženíjní techniku. Její příslušníci sklízeli narychlo úrodu z ohrožených míst, opravovali komunikace a vybudovali dva mosty. Jen díky obětavému nasazení vojáků nedošlo k rozsáhlejšímu protržení hrází na Dunaji jako ve všech sousedních zemích a zatopení obydlí pro téměř 100 000 obyvatel a více než 80 000 hektarů zemědělské půdy.

V mnohem větším rozsahu bylo využíváno ustanovení branného zákona o dočasném použití vojenských osob v činné službě k národohospodářské výpomoci v případech, kdy to vyžadují důležité hospodářské zájmy státu. Ve většině případů šlo však pracovní nasazení vojáků daleko za rámec právní úpravy, a bylo proto i z hlediska dobové úpravy nezákonné. Stále se zvyšující pomoc armády čs. ekonomice při řešení jejich potíží byla zdůvodňována tzv. leninskými principy výstavby a života socialistických ozbrojených sil, konkrétně principem jednoty armády a lidu požadujícím, aby armáda byla nedílnou součástí celé společnosti žijící jejími problémy. Měla se nejen co nejlépe připravovat na obranu, ale také vnášet aktivní podíl do budování socialismu, ať již účastí na politickém a veřejném životě či pomocí při odstraňování potíží a problémů, které výstavba nového společenského systému přinášela. Ve skutečnosti ale byly pracovním nasazováním vojáků jen řešeny dlouhodobé problémy čs. ekonomiky.

Národohospodářské výpomoci poskytované armádou měly tři základní formy. První spočívala v organizovaném krátkodobém nasazení organických jednotek, jejich částí nebo i jednotlivců, druhou bylo dlouhodobé nasazení vojáků nahrazující chybějící pracovní síly v některých odvětvích čs. ekonomiky a třetí spočívala v tzv. dobrovolné výpomoci vykonávané v době osobního volna a ve dnech pracovního klidu. Ve skutečnosti byla i tato forma organizována veliteli a politickými pracovníky ve spolupráci s útvarovými organizacemi KSČ a ČSM a dobrovolnost byla v řadě případů nahrazena velitelským rozhodnutím.

Krátkodobé pracovní výpomoci armády směřovaly především do zemědělství, v němž se projevoval nedostatek pracovních sil. Již před rokem 1948 existoval institut tzv. zemědělských dovolených udělovaných v době hlavních jarních, letních i podzimních prací vojákům v základní službě pocházejícím z rolnických rodin, který byl zachován. V roce 1948 bylo na zemědělskou dovolenou v průměrné délce dva týdny puštěno od útvarů a jednotek téměř 15 000 příslušníků armády, v následujícím roce již přes 16 000. Vedle nich pracovali vojáci v zemědělství na brigádách v místech svých posádek a nejbližším okolí. Od roku 1950, kdy soukromé hospodaření bylo potlačováno na úkor nově vytvářených JZD, nebyly zemědělské dovolené udělovány a pomoc armády zemědělství probíhala formou dobrovolné výpomoci. Brigádnická činnost vojáků byla v řadě případů odpovědí na různé výzvy státních a stranických orgánů k zajištění především žňových prací a měla jak spontánní, tak organizovaný charakter a obvykle ji doprovázely různé závazky. Směřovala do JZD a byla formou jejich podpory, souhrnnější výsledky jsou k dispozici pouze za některé kraje či jednotky. Např. příslušníci 22. výsadkové brigády na východním Slovensku v létě 1953 pokosili 300 ha obilí, svázali obilí na 456 ha, svezli ho z více než 2 500 ha a vymlátili 35 q zrna. Současně opravovali stroje, silnice, mosty, sýpky apod. v jednotlivých jednotných rolnických družstvech (JRD)

a státních statcích. Vojáci 10. pěší divize v Košicích pracovali na více než 50 místech v kraji Prešov a 40 v kraji Košice, pokosili téměř 230 ha obilí a vylátali přes 60 q zrna. V průměru jich bylo každý den nasazeno na pomoc JRD a státním statkům okolo 850, což vypovídá o tom, že brigádnická činnost byla organizována také na úkor výcviku. Pomoc byla zaměřena nejen na žnévé práce, kdy byla největší, ale také na jarní a podzimní orbu či sklizeň cukrovky. Např. v roce 1952 bylo na podzimní práce nasazeno okolo 18 000 vojáků a 500 nákladních automobilů, o rok později takřka 37 000 příslušníků armády s 1 850 nákladními vozy.

Specifickou formou pomoci armády zemědělství se stalo kosení velkých ploch ve vojenských výcvikových prostorech, na střelnicích a letištích i uvnitř kasárenských areálů, které vycházelo z vládního usnesení o zabezpečení krmivové základny z roku 1951. Vedle pracovníků Vojenských lesů a statků se na něm podíleli také vojáci organizovaní do pracovních jednotek odesílaných do výcvikových prostorů na tři týdny. Příslušníci jednotky označené krycím jménem „Václav“ pokosili v roce 1951 ve VVP Město Libavá 368 ha luk a usušili přes 2 700 q kvalitního sena. Pomoc pokračovala i v dalších letech a měla stoupající tendenci.

Dlouhodobě byli příslušníci armády nasazováni především ve stavebnictví a hornictví, kde nedostatek pracovních sil neumožňoval plnění stále se zvyšujících úkolů. Rozsah pracovních výpomocí armády v těchto dvou odvětvích byl tak velký, že musela pro tento účel vytvořit zvláštní vojenské pracovní jednotky, které svou početností převyšovaly většinu druhů vojsk a služeb. Pomoc ve stavebnictví spočívala nejprve v organizování brigád ve volném čase vojáků, od září 1950 v přidělení příslušníků pomocných technických praporů k některým podnikům Čs. stavebních závodů, kam i nadále směřovala brigádnická činnost od útvarů a jednotek. Od ledna 1951 pracovali spolu s vojáky technických praporů vytvářených od května téhož roku u nově zřízených vojenských stavebních podniků Posista, Konstruktiva, Armastav, Severostav a Stavindustria, kde vedle budování kasáren, skladů, letišť a dalších staveb pro armádu zajišťovali také některé investiční akce pro civilní sektor, jako byla výstavba nemocnic a bytů včetně občanské vybavenosti. Brigádnická činnost byla omezena a většinou probíhala jen v rámci patronátů.

Nejmasověji byli vojáci nasazeni v hornictví, kde pracovali v kombinovaných báňských oddílech (KBO) již od roku 1946. Ještě před únorem 1948 se vzhledem k potížím většiny kamenouhelných revírů s plněním plánu, připravovalo další zvýšení pomoci armády a k 1. únoru 1948 nastoupilo do dolů dalších více než 2 300 příslušníků armády na brigádu v délce tři a půl měsíce a ještě na jaře 1948 se počet vojáků pracujících v hornictví zvýšil na 7 500 mužů. To umožnilo rozšířit počet revírů a dolů, jimž byla tato pomoc poskytována – nejvíce vojenských brigádníků pracovalo na Ostravsku v OKD, kde fárali celkem ve 14 šachtách. Většinou jako raziči, mnozí však také jako zámečníci při obsluze důlních čerpadel, vodních pump a instalaci potrubí, dopravních pásů či jako tesaři apod. Vzhledem k počtu příslušníků armády nasazených v hornictví byly u jednotlivých dolů či menších revírů, jako byl Zbůch nebo Handlová, vytvářeny vojenské báňské oddíly (VBO), které se např. na Ostravsku sdružovaly do skupin vojenských báňských oddílů (SVBO) s jednotným řízením. Největší počet brigádníků pocházel od pěších útvarů a část od dělostřeleckých jednotek, počet vojáků od tankového vojska a letectva byl zanedbatelný, část z nich byla do dolů zařazována jako tzv. politicky nespolehlivá a většinou nebyla po třech a půl měsících střídána. Tisíce tun uhlí narubali, zejména v rámci nedělních brigád, také posluchači poddůstojnických škol, frekventanti ŠDZ a studenti Vojenské akademie.

K navýšení počtu vojáků došlo především u OKD. Podle pokynů Hlavního štábu ze srpna 1949 vydaných k výměně mužstva ve VBO nastoupilo v září téhož roku do dolů 8 000 vojáků (z toho 5 700 mužů na Ostravsko). Uvedené pokyny stanovily, že má být vyměněno jen mužstvo 2. ročníku základní služby, které odcházelo do zálohy, vojáci 1. ročníku zůstávali nadále v práci. Pokles počtů vedl k porušení zásady, že vojáci nesmějí v dolech pracovat více než osm měsíců. Směrnice zpřísnila se také kritéria výběru, vyloučení byli vojáci potrestaní kázeňsky či ze zdravotních důvodů. Za vojáky, kteří neprošli zdravotní prohlídkou, musely útvary vyslat náhradu.

Počet vojenských brigádníků se zvýšil při hromadné výměně příslušníků VBO na základě směrnic na období 1950/1951 o novém rozdělení hospodářské výpomoci armády čs. dolům z 30. května 1950. Bylo rozhodnuto, že k těmto jednotkám

Vojenští stavbaři vojenského stavebního podniku Konstruktiva stavějí vojenské byty

Ostravsko by se bez pomoci vojáků neobešlo

Vojáci technických jednotek v podzemí

Plány a makety měnili vojenští železničáři ve skutečnost

Vojáci těžili kámen pro stavební průmysl

Na brigádu i z brigády s veselou písničkou

nebudou povoláváni příslušníci prvosledových svazků, tankového sboru a dělostřelecké divize a že při další výměně v říjnu 1950 bude použito mužstvo určené už předem k pracovní výpomoci, protože MNO připravovalo zřízení zvláštních vojenských jednotek pro tzv. politické nespolehlivé, které by nahradily již existující silniční prapory ženijního vojska používané pouze pro práce ve prospěch vojenské správy. Vojenský útvar měl odesílat mužstvo jen k jednomu VBO, výměna se měla uskutečnit v červnu. Výjimky platily pro mužstvo německé národnosti a pro ty, kteří se zavázali po skončení vojenské základní služby rok pracovat v uhelných dolech. Jednotlivé vojenské oblasti měly dodat pro každý VBO 20 poddůstojníků a 14 důstojníků jako velitele, přičemž velitelem oddílu měl být důstojník nejméně v hodnosti štábního kapitána či majora.

Od října 1950 začala pracovní výpomoc armády čs. dolům přecházet na nově vytvořené „těžké“ PTP. Ty měly podle plánů MNO postupně převzít veškerou pomoc armády při těžbě uhlí a ukončit odesílání vojáků od bojových útvarů na brigády do dolů, stěžující výcvik a ohrožující bojovou připravenost a pohotovost. Již na počátku října nastoupilo do dolů v Ostravě, Kladně a Mostě více než 5 500 „pětépáků“, jimž až do zapracování pomáhali příslušníci VBO, kteří již nebyli střídáni. Od 1. listopadu 1950 byly zrušeny SVBO v Mostě, Trutnově a Kladně, na konci stejného měsíce byl zrušen i VBO ve Zbůchu a těžbu uhlí zde zabezpečovali výhradně příslušníci PTP. Skupina VBO na Ostravsku byla reorganizována na kombinovaný báňský oddíl v počtu 4 000 mužů, k němuž patřil také VBO Handlová. Vedle vojáků od útvarů, kteří byli i nadále střídáni, byly v OKD nasazeny také dva PTP s více než 3 000 muži. Když byly k 1. listopadu 1951 vytvořeny na Ostravsku další dva těžké PTP, mohly být KBO Ostrava i VBO Handlová zrušeny a veškerou těžbu uhlí zajišťovali výhradně příslušníci PTP.

K 1. prosinci 1951 pracovalo v dolech na Ostravsku a v Kladně téměř 10 000 „pětépáků“ organizovaných v šesti PTP. Od poloviny roku 1953 začaly být zřizovány těžké technické prapory z mužstva klasifikace Cj a Cd, které byly vedle Ostravska a Karvinska nasazeny také na Mostecku. Vzhledem k tomu, že počet vojenských pracovníků v OKD překročil 10 000 mužů, byla pro řízení PTP a technických praporů nasazených v tomto revíru vytvořena v říjnu 1951 55. pomocná technická skupina (PTS), při níž od listopadu 1953 působil také štáb vládního zmocněnce pro úsek řízení brigádníků a trustu Karviná, jimž byl genmjr. Jaroslav Čihák. K 1. listopadu 1953 byly čtyři PTP reorganizovány na technické prapory a 55. PTS tvořily čtyři technické a dva pomocné technické prapory, které byly stejně jako PTP nasazené na Kladně reorganizovány na technické jednotky k 1. květnu 1954. Od tohoto data pracovaly v dolech už výhradně technické prapory.

V dolech na Ostravsku bylo v letech 1950–1954 nasazeno v průměru přes 9 000 vojáků, na Kladensku okolo 2 000. Pod zemí pracovalo v OKD více než 5 500 příslušníků armády, kteří např. v roce 1952 vytěžili přes 6,5 milionu tun uhlí neboli více než 34 procent celkové roční těžby celého revíru. Bez pomoci armády by se v prvním poválečném desetiletí nepodařilo splnit stále se zvyšující úkoly těžby uhlí, které představovalo základní surovinu pro čs. průmysl i hlavní otop pro obyvatelstvo.

Specifickou formou pomoci armády čs. ekonomice byla činnost železničního vojska. Od roku 1950 byl jeho technický výcvik mimo posádku stále výrazněji zaměřován na přímou pomoc národnímu hospodářství. Od roku 1952 se vojenští železničáři podíleli na výstavbě Trati družby v úseku Krompachy – Margecany, kde prorazili Jablonovský a Bujanovský tunel a vybudovali Ružianský viadukt, od následujícího roku začali pokládat a montovat železniční svršek na nově budova-

né trati mezi Havlíčkovým Brodem a Tišnovem, kde byly velmi složité podmínky. Celkem tu položili na 100 km kolejí, postavili dva náročné mosty a vybudovali 55 km nadzemního sdělovacího vedení. Podíleli se rovněž na výstavbě a rekonstrukcích některých železničních stanic, budovali vlečky k novým závodům jako byly elektrárna v Novákách či železářny v Třinci a úzkorozchodné tratě v povrchových dolech na Mostecku a Sokolovsku. Podobně pomáhali také vojenští ženíšté – např. v roce 1954 vybudovali v Piešťanech silniční most a pomáhali při dopravní kalamitě na konci zimy, i po roce 1948 pokračovali v likvidaci min v místech bojů za druhé světové války, především na východním Slovensku a podíleli se také na řadě demoličních prací.

Příslušníci armády pomáhali rovněž v hutní výrobě, např. při výstavbě vysoké pece v Nové Huti Klementa Gottwalda v Ostravě, pracovali v podniku Auto-Praha, ČKD Sokolovo a dalších závodech ministerstev těžkého průmyslu, strojírenství, průmyslu, velké požadavky na pomoc armády pravidelně vznášela ministerstva lesů a dřevařského průmyslu a potravinářského průmyslu. S příslušníky armády se lidé setkávali v kamenolomech a při těžbě písku, vojáci budovali silnice a cesty a pomáhali plnit úkoly u všech vojenských lesů a statků, zejména při likvidacích polomů a kůrovcových kalamit.

Brigádnická pomoc v čase osobního volna probíhala nejčastěji v rámci patronátní činnosti u průmyslových podniků, JZD a později i škol, nežádka byla jedinou konkrétní činností, jíž byly patronátní vztahy naplňovány. V místech posádek se vojáci podíleli brigádami rovněž na různých investičních akcích, jako byla výstavba škol a občanské vybavenosti, budování sportovišť, komunikací, kanalizace apod. Zpravidla k tomu uzavírali tzv. socialistické závazky na počest různých výročí nebo událostí, jako byly narozeniny K. Gottwalda či sjezd KSČ; tato oblast byla centrálně řízena a výsledky „dobrovolné“ aktivity příslušníků armády předem plánovány. Od počátku se v ní vedle snah o silné ideologické působení na vojáky v základní službě projevoval také formalismus a snaha o „zviditelnění“ některých velitelů, politických pracovníků i představitelů armády.

Pomoc čs. armády národnímu hospodářství dosáhla vrcholu v letech 1953–1954, kdy přesáhla více než jeden milión pracovních dní. Vojáci nahrazovali chybějící pracovní síly a byli často nasazováni tam, kde civilní pracovníci nebyli schopni stanovené úkoly splnit včas nebo v potřebné kvalitě, bez jejich pomoci by se neobešlo hornictví, stavebnictví, zemědělství i další odvětví. Vytvořili nebo pomáhali vytvořit řadu trvalých hodnot – průmyslové podniky, silnice, železniční tratě, mosty, tunely, sídliště a občanskou vybavenost v Praze, Brně, Českých Budějovicích, Plzni, Hradci Králové, Olomouci, Bratislavě, Banské Bystrici, Košicích i dalších městech. Pracovní výpomoc armády spojená s častým odvelováním však měla negativní dopad na kvalitu výcviku i bojovou připravenost a pohotovost, promítala se také do velkého počtu úrazů a mimořádných událostí a celkového poklesu organizovanosti a kázně. Velení armády tuto situaci pokládalo za neúnosnou – zhruba tři čtvrtiny pracovních dnů odpracovaných na pomoc národnímu hospodářství šly na úkor bojové a politické přípravy a měly za následek i enormní vyčerpání a opotřebení vojenské techniky (nákladních automobilů, buldozerů, bagrů, dopravních transportérů, cisteren apod.). Proto v prosinci 1954 rozhodla Vojenská rada ministra národní obrany, že hospodářská pomoc armády bude poskytována jen tehdy, kdy průmyslové a zemědělské podniky vyčerpají ostatní možnosti a stejné stanovisko v následujícím roce zaujala i vláda. O poskytnutí pracovní výpomoci mohla požádat jen ministerstva a centrální úřady, jednotlivé podniky, zemědělská družstva a místní orgány státní správy pouze prostřednictvím svého nadřízeného ústředního orgánu. Toto ustanovení se však nevztahovalo na dobrovolné pracovní brigády.

Stále se zvyšující pomoc armády při plnění ekonomických úkolů byla podmíněna existujícím politickým systémem a extenzivním způsobem rozvoje národního hospodářství. Pracovní využívání a nežádka i zneužívání příslušníků armády tak ve svém důsledku negativně ovlivňovalo perspektivní vývoj čs. hospodářství, nenutilo hledat efektivnější formy práce, brzdilo mechanizaci a používání moderních technologií.

Také Nová huť Klementa Gottwalda využívala pomoc vojáků

Závěrem

V červnu 1954 dostala na základě rozhodnutí Hlavní politické správy čs. armáda nový oficiální název – Československá lidová armáda (ČSLA). Měl symbolizovat její novou podobu a kvalitu vytvořenou po únoru 1948, kdy se změnila ve věrnou kopii Sovětské armády. Stala se ozbrojenou silou socialistického typu a její výstavba, bojová příprava i vnitřní život byly zcela pod vlivem KSČ, jejíž členové obsadili všechny rozhodující velitelské, štábní i další funkce. Změny zasáhly všechny oblasti budování, výcviku i života vojsk a čs. armáda v květnu 1955 byla po všech stránkách zcela jiná než ta, která se vytvořila po květnu 1945. Změnil se způsob jejího řízení i celý systém velení vycházející z rozdělení území státu na dva vojenské okruhy („bojový“ v Čechách a „týlový“ na Moravě a Slovensku), došlo k vytvoření nových druhů vojsk i služeb a jednotypových svazků, v dislokaci vojsk byl jednoznačný důraz položen na dokonale zajištěné hranice se SRN, představující hranici politicky i vojensky rozdělené Evropy.

Organizační a dislokační změny byly umocněny novou výzbrojí a bojovou i zabezpečovací technikou, dodanou ze SSSR nebo vyráběnou modernizovaným čs. zbrojním průmyslem na základě sovětských licencí. Motorizace a mechanizace vojsk, která byla jedním z hlavních znaků výstavby čs. armády v první polovině padesátých let, zvýšila palebnou a údernou sílu svazků a útvarů, jejich manévrovatelnost i schopnosti řešit taktické a operační úkoly. Zcela změněna byla také bojová příprava, která kladla důraz na polní výcvik.

Velitelský sbor, vytvořený po skončení druhé světové války, byl decimován rozsáhlými čistkami a nahrazen vojáky z povolání, kteří byli vybráni podle tzv. třídně-politických kritérií a při jejichž přípravě a vzdělávání byl kladen důraz na politiku a ideologii. Většinou šlo o velmi mladé důstojníky bez větších vojenských i životních zkušeností, na jejichž odborné a nezářivka i morální úrovni se projevil různé formy „rychlöpřípravy“. Většina z nich byla členy nebo kandidáty KSČ či byla organizována v ČSM. Při přípravě vojsk sehrávala jednu z klíčových rolí politickovychovná práce vycházející důsledně z ideologie marxismu-leninismu a z potřeb politiky KSČ.

Prioritní postavení v čs. armádě získala početná armádní organizace KSČ a stranickopolitický aparát, vybudovaný podle sovětského vzoru. Přes různá formální omezení zasahovali političtí pracovníci i útvarové organizace do všech otázek včetně těch, které měly odborný charakter – každé rozhodnutí a opatření bylo posuzováno především z politického hlediska a z pohledu usnesení nejvyšších orgánů KSČ. Vojenská výstavba státu a jeho armády byla zúžena na tzv. vojenskou politiku KSČ neboli realizaci stranické linie. Armáda se tak změnila v mocenský ozbrojený nástroj politické strany, který byl zneužit také k perzekuci vojáků základní služby.

Silná politizace a ideologizace výstavby a života vojsk vytvářely příznivé podmínky pro stále silnější formalismus: úkoly byly plněny často jen v hlášeních a rozborech, skutečnost se různě „upravovala“, vždy se musely najít nějaké drobné nedostatky nazývané dobově „rezervami“ a pokaždé musely být úspěchy výsledkem „důsledného uplatňování vedoucí úlohy KSČ a obětavé práce komunistů“.

Pod vedením A. Čepičky, který využíval svého mimořádného postavení ve stranické i státní hierarchii a výborných vztahů se sovětskými vojenskými poradci, se armáda změnila v jakýsi „stát ve státě“ – její potřeby a požadavky měly ve všem

přednost a musely být plněny bez ohledu na negativní následky pro čs. ekonomiku i rozvoj celé společnosti. Rezort obrany se stal zcela nezávislým na vládě a ostatních ministerstvech, nejzávažnější rozhodnutí týkající se armády se ve vládě přestala projednávat, všechny vojenské otázky byly přísně utajovány. Z armády se stal uzavřený a nepřístupný svět a změnila se v podstatě v nekontrolovatelný organizmus, který se stále vyššími prostředky vyčleňovanými otevřeně i skrytě na vojenskou výstavbu ze státního rozpočtu hospodařil podle svých potřeb. Výjimečné postavení armády vedlo k tomu, že předběhla vývoj společnosti a oddělila se od ní, přestože bylo neustále zdůrazňováno její „úzké sepejetí s pracujícím lidem a životem společnosti“. Priorita vojenské výstavby a militarizace života vyvolávaly ve společnosti negativní reakce, které se promítaly do zhoršování vztahu k armádě, vojenskému povolání i vojenské službě.

Urychlená výstavba početné, dobře vyzbrojené a po materiální stránce dokonale zabezpečené armády kladla enormní nároky na čs. národní hospodářství, které nemohlo rozsáhlou vojenskou výstavbu zabezpečit, přestože pracovní výpomocí poskytované armádou dosáhly poválečného maxima a některá odvětví se již bez pomoci vojáků nedokázala obejít. Výsledkem byly narůstající ekonomické problémy, nedostatky v zásobování a stagnace či dokonce snižování životní úrovně. Vybudování soudobé a bojeschopné armády v rekordně krátké době negativně poznamenalo ekonomický i společenský vývoj v Československu na dlouhé roky.

Nastupující vědeckotechnická revoluce ve vojenství, charakterizovaná vývojem a zaváděním kvalitativně nových především jaderných zbraní, odsunula konvenční vojenství na „druhou kolej“ a ukázala, že úsilí o rychlé vybudování silné konvenční armády bylo cestou do slepé uličky. Výzbroj, která byla ve velkém počtu vyráběna a zaváděna do čs. armády, se stala zastaralou. Došlo tak k paradoxní situaci – ve chvíli, kdy byl splněn úkol z roku 1950 v maximálně krátké době vybudovat silnou dobře vyzbrojenou a vycvičenou armádu, se dosažení cíle ukázalo jako zbytečné. Zbytečné byly i oběti, které pro to musela přinést celá společnost včetně vybudování mohutného vojenskoprůmyslového komplexu.

Na prahu nové etapy vojenské spolupráce zemí sovětského bloku, symbolizované vytvořením organizace Varšavské smlouvy v květnu 1955, se ČSLA ve změnách podmínkách vedení ozbrojeného zápasu mohla stát jen jednou z národních ozbrojených sil, které v plánech sovětského velení byly schopné plnit pouze podpůrné úkoly. Samostatně zajistit obranu své vlasti nedokázaly a ani neměly, jejich úkolem se stala společná obrana „tábora socialismu a míru“ v intencích tzv. proletářského či socialistického internacionalismu, který nad národní nadřazoval společný zájem určený záměry a potřebami sovětské politiky. Stejně jako ostatní satelitní armády také čs. armáda ztratila v první polovině padesátých let svůj národní charakter a poslání.

Seznam použitých zkratk

ADM	Armádní divadlo Martin a podobně	MNO	Ministerstvo národní obrany	TOZ	Tyršův odznak zdatnosti tak zvaný
apod.		MNV	Místní národní výbor	tzv.	
APS	Armádní poradní sbor	MSOS	Meziministerský sbor obrany státu	ÚATP	Útvar armádní tělesné přípravy
AR	Armádní rozhlas			ÚAV NF	Ústřední akční výbor Národní fronty
ASH	Armádní sportovní hry	např.	například	ÚDA	Ústřední dům armády
AST	Armádní soutěž tvořivosti	NDR	Německá demokratická republika	UNRRA	Organizace Spojených národů pro obnovu a rozvoj
ASV	Armádní sokolský výbor a tak dále	NF	Národní fronta	UPA	Ukrajinská povstalecká armáda
atd.		NKVD	Lidový komisariát vnitra	UPS	Užší poradní sbor
ATK	Armádní tělovýchovný klub	NROS	Nejvyšší rada obrany státu	ÚRO	Ústřední rada odborů
ATÚ	Armádní tělovýchovný útvar	NVP	Nejvyšší vojenský prokurátor	USA	Spojené státy americké
AUD	Armádní umělecké divadlo	NVS	Nejvyšší vojenský soud	USS	Úbytovací a stavební správa
AUS VN	Armádní umělecký soubor Víta Nejedlého	OBZ	Obranné zpravodajství	ÚV	Ústřední výbor
AVS	Armádní výtvarné studio	OECD	Organizace pro evropskou bezpečnostní spolupráci	ÚVK	Ústřední vojenská knihovna
AVSP	Armádní vedení stranické práce	OMS	Organizační a mobilizační správa	UVT	Učiliště vojenské tělovýchovy
BH	branné hospodářství	ONV	Okresní národní výbor	VA	Vojenská akademie
č.	číslo	OS	Operační správa	VBO	Vojenský báňský oddíl
ČAF	Československý armádní film	OSN	Organizace spojených národů	VEK	Vojenská evidence koní
čet.	četař	OUN	Organizace ukrajinských nacionalistů	VEMV	Vojenská evidence motorových vozidel
ČLR	Čínská lidová republika	OVS	Okresní vojenská správa	VFFÚ	Vojenský filmový a fotografický ústav
čs.	československý	OVV	Okresní vojenské velitelství	VHS SÚP	Vojenskohospodářská správa Státního úřadu plánovacího
ČSLA	Československý svaz mládeže	OZÚ	Oddělení pro zvláštní úkoly	VHÚ	Vojenský historický ústav
des.	desátník	PDA	Posádkový dům armády	VIA	Vojenská inženýrská akademie
DČA	Divadlo Československé armády	plk.	plukovník	VK	Vojenská komise
DOV	Doplňovací okresní velitelství	popř.	popřípadě	VKPR	Vojenská kancelář prezidenta republiky
EOS	Evropské obranné společenství	por.	poručík	VLA	Vojenská letecká akademie
FO	Fučíkův čtenářský odznak	pplk.	podplukovník	VLéA	Vojenská lékařská akademie
gen.	generál	ppor.	podporučík	VLS	Vojenské lesy a statky
genmjr.	generálmajor	PPOV	Připraven k práci a obraně vlasti	VPL	Vojenská penzijní likvidatura
genplk.	generálplukovník	PTP	Pomocný technický prapor	VŘSR	Velká říjnová socialistická revoluce
genpor.	generálporučík	PTS	Pomocná technická skupina	VSJ	Vojenská sokolská jednota
GSOS	Generální sekretariát obrany státu	PVO	Protiletadlová obrana	VSÚ	Vojenský spisový úřad
GSŠ	Generální štáb	PVOS	Protivzdušná obrana státního území	VSJŽ	Vojenská škola Jana Žižky z Trocnova
gšt.	generálního štábu	PVS	politickovýchovná světlice	VŠV	Vojenská škola válečná
ha	hektar	PVVP	Posádkové velitelství velké Prahy	VTA	Vojenská technická akademie
HHS	Hlavní hospodářská správa	ROH	Revoluční odborové hnutí	VTNP	Vojenský tábor nucené práce
HPS	Hlavní politická správa	RSHA	Hlavní říšský bezpečnostní úřad	VTÚ	Vojenský technický ústav
HS OBZ	Hlavní správa obranného zpravodajství	RVHP	Rada vzájemné hospodářské pomoci	VÚCÚ	Vojenský účetní a cenzurní ústav
HSVO	Hlavní správa výchovy a osvěty	SACEUR	Hlavní velitel spojeneckých vojsk v Evropě	VUS	Vojenský umělecký soubor
JO	Jilemnického čitatelský odznak	SACLANT	Hlavní velitelství spojeneckých vojsk v Atlantiku	VÚV	Vojenský ústav vědecký
JRD	Jednotné rolnické družstvo	Sb.	Sbírka (zákonů a nařízení Československé republiky)	VVP	Vojenský výcvikový prostor
JZD	Jednotné zemědělské družstvo	SčM	Svaz české mládeže	VVRS	Vojenské výcvikové a rekreační středisko
KBO	Kombinovaný báňský oddíl	SČSP	Svaz československo-sovětského přátelství	VVŠ	Vysoká vojenská škola
KLDR	Korejská lidově demokratická republika	SHAPE	Hlavní velitelství spojeneckých vojsk v Evropě	VVT	Vojenský výcvikový tábor
km	kilometr	SNB	Sbor národní bezpečnosti	vz.	vzor
KNV	Krajský národní výbor	SNR	Slovenská národní rada	v zál.	v záloze
kpt.	kapitán	SPE	Správa pro evidenci a plánování	VZÚ	Vojenský zeměpisný ústav
ks.	kus	SRN	Spolková republika Německo	ZBP	zvláštní bojové prostředky
Kčs	koruna československá	SSSR	Svaz sovětských socialistických republik	ZPÚ	zabezpečení pohraničního území
KSC	Komunistická strana Československa	STS ÚDA	Sportovní a tělovýchovný svaz Ústředního domu armády	ZTÚ	Zbrojné technický úřad
KSS	Komunistická strana Slovenska	SÚP	Státní úřad plánovací	ZVP	zástupce velitele pro politické věci
KVT	klub vojskového tělesa	SÚS	Státní úřad statistický	ŽTV	Železniční traťové velitelství
KVS	Krajská vojenská správa	SVT	Svaz vojenské tělovýchovy		
KVV	Krajské vojenské velitelství	SVTO	Správa vojenských tělovýchovných objektů		
LVS	Letecká vyšetřovací stanice	ŠDD	Škola důstojnického dorostu		
LZÚ	Letecký zdravotnický ústav	ŠDZ	Škola na důstojníky v záloze		
MDDA	Zákon o vzájemné pomoci v oblasti obrany	škpt.	štabní kapitán		
mj.	mimo jiné	tj.	to je		
mjr.	major	TNP	Tábor nucené práce		
mm	milimetr				

Hlavní použité prameny a literatura

Archivy

Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv, fond Ministerstvo národní obrany 1945–1955, písemnosti součástí:

Politický kabinet ministra
Vojenský kabinet ministra
Úřad státního tajemníka
Hlavní štáb
Generální štáb
Hlavní týl
I. – VIII. odbor MNO
1. – 13. oddělení hlavního štábu
Velitelství pěchoty
Velitelství tankového a mechanizovaného vojska
Velitelství dělostřelectva
Velitelství letectva
Velitelství ženijního vojska
Velitelství spojovacího vojska
Velitelství chemického vojska
Velitelství protiletadlového vojska
Velitelství PLOSÚ
Velitelství výsadkového vojska
Hlavní správa výchovy a osvěty
Hlavní správa obranného zpravodajství
Hlavní politická správa
Hlavní kádrová správa
Hlavní soudní správa
Všeobecná správa
Správa vojenského školství
Operační správa
Organizační a mobilizační správa
Správa bojové přípravy
Správa pro plánování a evidenci
Hlavní intendantní správa
Hlavní zdravotní správa
Hlavní automobilová a traktorová správa
Hlavní hospodářská správa
Ubytovací a stavební správa
Technická skupina
Fond Služební knihy a předpisy 1945–1955
Fond Rozkazy ministra národní obrany 1945–1955
Sdružený archivní fond Nejvyšší poradní orgány v armádě (1945–1956)
Archiv Parlamentu České republiky, fondy:
Prozatímní národní shromáždění 1945–1946
Ústavodárné národní shromáždění 1946–1948
Národní shromáždění 1948–1955
Branný a bezpečnostní výbor 1945–1955

Tištěné prameny

ARMÁDA v zápase o politickou moc v Československu v letech 1945–1948 (Sborník dokumentů). Brno s.d.
ČESKOSLOVENSKÁ armáda jako oběť i nástroj politické perzekuce. Sborník vybraných dokumentů z let 1948–1953. Praha 2005
SBÍRKA zákonů a nařízení Československé republiky 1945–1955

Literatura

AKČNÍ program nové Gottwaldovy vlády. Praha 1948
BÍLEK, Jiří: Pětépací aneb Černí baroni úplně jinak. Plzeň 1996
BÍLEK, Jiří: Pomocné technické prapory. O jedné z forem zneužití armády k politické perzekuci. Praha 2002
BOJOVÉ tradice čs. vojenských výsadkářů. Praha 1989
BRANNÝ zákon. Praha 1950
ČEPIČKA, Alexej: Za nerozbornou obranu vlasti. Praha 1954
ČESKOSLOVENSKÁ armáda 1939–1945 (Plány a skutečnost). Praha 2003
ČESKOSLOVENSKO na rozhraní dvou epoch nesvobody. Praha 2005

DĚJINY Vojenské akademie v Brně 1951–2001. Praha 2001
DOLEŽEL, Ludvík, KROUPA, Lubomír: Ženijní vojsko. Historie a současnost. Praha 2003
DUKLÁ mezi tisíciletími. Armádní vrcholový sport. Praha 2003
FIALA, Jan: Zpráva o akci B. Praha 1994
GOTTWALD, Klement: K vojenské politice KSČ. Praha 1981
GOTTWALD, Klement: O otázkách války a obrany vlasti. Praha 1953
HANZLÍK, František: Vojenské obranné zpravodajství v zápasu o politickou moc 1945 – 1950. Praha 2003
HANZLÍK, František, POSPÍŠIL, Jaroslav, POSPÍŠIL, Jan: Sluha dvou pánů. Vizovice 1999
HANZLÍK, František, VONDRAŠEK, Václav: Armáda v zápase o politickou moc v Československu v letech 1945–1948. Brno 2004
INTERNAČNÉ formy politickej perzekucie I, II. Košice 1992, 2002
J. V. STALIN geniální vojevůdce. Praha 1950
KAPLAN, Karel: Pravda o Československu 1945–1948. Praha 1990
K DĚJINÁM socialistického Československa. Praha 1986
KOCIAN, Jiří: Československá strana národně socialistická v letech 1945–1948. Brno 2002
KOŠICKÝ vládní program. Praha 1984
KSČ o ozbrojených silách. Praha 1976
NA POMOC umělecké tvořivosti v armádě. Praha 1954
OKAMŽIKY pro potlesk. Půlstoletí kultury v armádě. Praha 2004
PARADESANTNÍ jednotky „meče armády hrot“. Historie a současnost výsadkového vojska. Praha 2002
PROTOKOL IX. řádného sjezdu Komunistické strany Československa. Praha 1949
PRVNÍ československý pětiletý plán. Praha 1948
PŘEHLED dějin vojenské politiky KSČ. Praha 1988
RICHTER, Karel, BENČÍK, Antonín: Kdo byl generál Píka. Portrét čs. vojáka a diplomata. Brno 1997
SLOVENSKO a druhá světová vojna. Bratislava 2000
SOVĚŠČANLIJA Kominfortma 1947, 1948, 1949. Dokumenty i materiály. Moskva 1998
STALIN i cholodnaja vojna. Moskva 1998
STEHLÍK, Eduard: Srdce armády. Generální štáb 1919–2004. Praha 2004
6. 10. 1950 První den čs. armády. Praha 1950
ŠOLC, Jiří: Červené baret. Praha 1998
ŠPIČÁK, Milan: V armádě po únoru. Praha 1968
TOMÍČEK, Rudolf: Historie Vojenského újezdu Prameny aneb Chlapci z opičích hor. Sokolov 2006
ÚSTAVA Československé republiky. Praha 1955
VACULÍK, Jaroslav: Poválečná repatriace československých tzv. přemístěných osob (Displaced Persons). Brno 2004
VĚDA a armáda – věda a válka (1914–2004). Praha 2006
VĚDA v Československu v letech 1945–1953. Praha 1999
VOJENSKÉ dějiny Československa. V. díl. Praha 1989
VOJENSKÉ osobnosti československého odboje 1939–1945. Praha 2005
VOJENSKÉ výdaje v letech studené války a po jejím skončení. Praha 2000
VYSOKÁ vojenská škola pozemního vojska ve Vyškově. Historie a současnost. Praha 2002

Dobový a další tisk a periodika

A-Report
Československý voják
Historie a vojenství
Lidová armáda
Naše vojsko
Obrana lidu
Rudé právo
Sborník archivních prací
Sborník Vojenské akademie v Brně. Řada C – D
Sešity příspěvků k sociálně politické a historické problematice vojenství a armády
Týl a zásobování
Zápisník

OBSAH

Úvodem	3
I. ČÁST: ZA LIDOVOU, DEMOKRATICKOU A ANTIFAŠISTICKOU ARMÁDU (květen 1945 – únor 1948)	
Kapitola 1: Od spolupráce k nepřátelství <i>Československo a jeho armáda v poválečné Evropě a světě.....</i>	6
Kapitola 2: Nenaplněné ideály <i>Vnitropolitická a doktrinální východiska budování československé armády.....</i>	12
Kapitola 3: V duchu nové doby <i>Právní rámec budování armády, orgány jejího řízení a branná povinnost.....</i>	20
Kapitola 4: Velitelé s různou minulostí <i>Výstavba velitelského sboru a vojenské školství.....</i>	26
Kapitola 5: Soužití starého s novým <i>Organizační výstavba vojsk a druhů služeb, dislokace armády.....</i>	34
Kapitola 6: Nepodařená unifikace <i>Výzbroj a logistické zabezpečení vojsk, obnova zbrojního průmyslu.....</i>	46
Kapitola 7: Podle vlastních zkušeností <i>Vojenské umění a vojensko-teoretické myšlení, výcvik vojsk.....</i>	54
Kapitola 8: Vše musí být jinak <i>Přístup k tradicím, výchova a osvěta, vnitřní život armády, kulturní a sportovní činnost.....</i>	60
Kapitola 9: Bránit a pomáhat <i>Vnitřní mocenská úloha armády a její pomoc při přechodu na mírový život.....</i>	70
Kapitola 10: Armáda jde s lidem <i>Převrat v únoru 1948 a československá armáda.....</i>	78
II. ČÁST: NA STRÁŽI SOCIALISMU A MÍRU (únor 1948 – květen 1955)	
Kapitola 1: Válka, která studila <i>Vznik studené války a začlenění Československa do sovětského bloku.....</i>	86
Kapitola 2: Do služeb jedné strany <i>Československá armáda v systému totalitního státu.....</i>	92
Kapitola 3: Třídně uvědomělý důstojník <i>Destrukce velitelského sboru čs. armády a vojenské školství.....</i>	104
Kapitola 4: Vojáci druhé kategorie <i>Politické represe proti vojákům základní služby a v záloze.....</i>	112
Kapitola 5: Západní výspa socialismu <i>Organizační výstavba a dislokace vojsk.....</i>	120
Kapitola 6: Ocelová pěst <i>Výzbroj a logistické zabezpečení, výstavba zbrojního průmyslu.....</i>	140
Kapitola 7: Podle sovětského vzoru <i>Doktrinální východiska, rozvoj vojenského umění a výcvik vojsk.....</i>	156
Kapitola 8: Armáda nového typu <i>Vztah společnosti a armády, nové tradice vojenské výstavby.....</i>	164
Kapitola 9: Písni, tancem a sportem bojujeme za mír <i>Kulturní a sportovní činnost v armádě, vojenský tisk.....</i>	174
Kapitola 10: Budovat a bránit <i>Armáda jako vnitřní mocenský nástroj a její podíl na řešení ekonomických potíží.....</i>	188
Závěrem	194
Seznam použitých zkratk	196
Hlavní použité prameny a literatura.....	197

Historie československé armády 6

ČESKOSLOVENSKÁ ARMÁDA V PRVNÍM POVÁLEČNÉM DESETILETÍ

(květen 1945 – květen 1955)

Autorský kolektiv:

PhDr. Jiří Bílek, CSc., Vojenský historický ústav Praha
(Úvodem, I. část – kapitoly 2, 5, 7, 9, 10; II. část – kapitoly 4, 5, 7, Závěrem)

PhDr. Jaroslav Láník, CSc., Vojenský historický ústav Praha
(I. část – kapitoly 1, 3, 6; II. část – kapitoly 1, 6, 10)

Mgr. Jan Šach, Vojenský historický ústav Praha
(I. část – kapitoly 4, 8; II. část – kapitoly 2, 3, 8, 9)

Fotografie:

Vojenský historický ústav Praha

Vojenský ústřední archiv Praha

Dobový tisk

VOJENSKÝ HISTORICKÝ ÚSTAV
PRAHA

VOJENSKÝ ÚSTŘEDNÍ
ARCHIV

Vydalo Ministerstvo obrany České republiky –
Agentura vojenských informací a služeb
Adresa: Rooseveltova 23, 161 05 Praha 6-Dejvice

<http://www.army.cz>

Redakce účelové tvorby

Pověřen řízením redakce: Jaroslav Roušar

Odpovědná redaktorka: Eva Kašáková

Výtvarné řešení a zlom: Josef Novotný

Dáno do tisku: 5. prosince 2006

Tisk: Tiskárna Beneš, Ústí nad Labem

1. vydání

ISBN 80-7278-377-7

Kopírovat, překládat a rozmnožovat publikaci bez souhlasu vydavatele
je zakázáno.

NEPRODEJNÉ